

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

MORTEN BORUP
JOHAN LUDVIG
HEIBERG

III

Senere Aar
1840-1860

GYLDENDAL

JOHAN LUDVIG HEIBERG

J. L. Heiberg i Slutningen af 1850'erne.

(Fotografi af Rosenkilde).

TREDIE BOG
SENERE AAR
1840-1860

I

1840 – 49

Der gives to Veie, ad hvilke en Forfatter
kan vinde Udødelighed: den ene er at gaae
med sin Tid, den anden er at gaae i mod den.

J. L. Heiberg i „Intelligensblade“ (1844).

De sidste 20 Aar af Heibergs Liv bragte ham baade store Sejre og Ydmygelser. Som Digter naaede han omkring 1840 sin Kulmination og skabte i dette Tiaar et Par af sine betydeligste Værker for derefter digterisk at forstumme i sit Livs sidste Decennium. Hans Position som Kritiker var efterhaanden blevet saa autoritær, at det som en Naturlov maatte fremkalde en Opposition. Reaktionen mod hans Smagsvælde udeblev heller ikke. Med P. L. Møller som Fører søgte en vis Del af Pressen at rokke ved hans Dommersæde og skabe en anti-heibergsk Bevægelse, men det var paa Teatret, han led sit Livs største Nederlag. De 7 Aar som Teaterdirektør har utvivlsomt skuffet ham dybere end noget andet, han har oplevet. Her maatte han tømme et bittert Malurtbæger, før han omsider kunde bekvemme sig til at give op, og kun nogle faa Aar blev ham endnu forundt til at nyde sit Otium i.

1.

„SYVSOVERDAG“ — „NYE DIGTE“

Tronskiftet i Slutningen af Aaret 1839 gav ikke Heiberg den begunstige Position, man kunde have formodet. Christian VIII havde som Tronfølger flere Gange ladet ham føle sin Naade, og det var at vente, at der under Danmarks sidste enevældige Konge med hans udprægede Kunstinteresser vilde oprinde gode Dage for Landets Digtere. Naar denne Forventning for Heibergs Vedkommende ikke gik i Opfyldelse, var Skylden dog delvis hans egen. Kort efter at Kampen for en fri Forfatning var blevet indledet, tilkaldtes han af Kongen, der ønskede, at han skulde paatage sig at forsvare ham mod den liberale Presses Angreb. Men Heiberg vilde ikke sælge sin Uafhængighed¹⁾, og Christian VIII maatte i Stedet tage til Takke med Mænd af Hollard Niensens og Jørgensen Jomtous beskedne Format som sine Vaabendragere²⁾. Dette Afslag skal Kongen have taget ham ilde op, ikke mindst da han opdagede, at Heiberg fortsat sendte „Fædrelandet“ Artikler. Uden selv at være liberal befandt Heiberg sig dog bedst i dette intelligente Sel-

skab og behandlede altid Bladets toneangivende Mænd: Lehmann, Monrad og Ploug med „megen Cordialitet“¹⁾, naar de kom sammen, hvad der jævnlig skete, f. Eks. i det nystiftede Skandinaviske Selskab. Ogsaa ved at angribe den af Christian VIII højt gouterede italienske Opera stødte Digteren ham fra sig.

Da Det kgl. Teater efter at have været lukket i 2 Maaneder paa Grund af Hofsorgen atter aabnede den 3. Februar 1840, havde det faaet en ny Chef. Fr. Holstein havde ikke Lyst til at tage det op med en ny Herre, og til hans Efterfølger valgte Kongen sin Ceremonimester, Kammerherre Joachim Gottsche Levetzau, en udpræget Hofmandstype, der med sine øvrige Hverv som Bestyrer af de kongelige Museer og Hofmarskal i sin godt 8-aarige Chefs-tid ikke formaaede at sætte sit Præg paa Nationalscenen, hvis Ledelse mere og mere gled over paa Jonas Collin²⁾. Heiberg ansaa Chefskiftet for en passende Anledning til at rette en drøbende Kritik mod hele Teatrets System og offentliggjorde i Løbet af Efteraaret i „Fædrelandet“ en lang Række dramaturgiske Programartikler, hvis Indhold der nedenfor (S. 93 f.) vil blive gjort Rede for.

Havde han fremsat sine kritiske Synspunkter tidligere paa Aaret, var han maaske som persona ingrata gaaet Glip af det ærefulde Tilbud, som i Marts blev gjort ham: at udarbejde Festspillet i Anledning af Christian VIII's og Caroline Amalies Kroning. Aaret efter blev han i ethvert Fald forbigaaet; til at fejre Prins Frederik (VII)s Formæling med Prinsesse Mariane udsaa man Hertz, der til denne Lejlighed skrev Skuespillet „Svanehammen“³⁾. Da det nye Kongepar for første Gang efter Tronbestigelsen viste sig i Det kgl. Teater, blev det modtaget med en meget traditionel Sang af Heiberg (til Melodi af „Kong Christian“⁴⁾), hvori udtales Haabet om, at den nye Konge, der nu har fordoblet „fjerde Christian“s Tal, ligesom han vil staa ved højen Mast. Dagen efter, den 21. Marts, melder Heibergs Almanak, at Teatret har bestilt et Kroningsstykke hos ham, som skal foreligge færdigt til Opførelse omkring den 1. Juli. Den 20. Maj har han Planen færdig til „Syvsoverdag“, den 29. i samme Maaned gaar han i Gang med Udarbejdelsen, den 15. Juni er Stykket fuldført. Det var en gammel Idé, Heiberg her tog frem igen. „Kjøbenhavns Morgenblad“ havde i sin Nyhedsrubrik $\frac{1}{3}$ 1838 bragt følgende Meddelelse: „Prof. Heiberg har under Arbeide et lyrisk Drama, som spilles i Valdemar Atterdags Tid og hvori denne Konge, efter Forlydende, er Hovedpersonen; Musikken dertil vil blive komponeret af Hartmann. H. Hertz skal nylig have fuldendt et historisk Drama, hvortil Emnet er taget fra samme Tid“. Dette Rygte talte ikke usandt. I et Brev til Syngemester Zinck $\frac{2}{6}$ 1840⁵⁾, hvori Digteren gør Undskyldning for, at det er blevet overdraget Hartmann at komponere Musikken til Kroningsstykket, fortæller Heiberg, at

han allerede for flere Aar siden har talt med denne om at genoptage det gamle Sujet til en „Valdemar Atterdag“, men opgivet det til Trods for, at Hartmann ytrede Lyst til at paatage sig den musikalske Side af Opgaven. Formodentlig er det Efterretningen om Hertz' Arbejde, der foreløbig spændte Ben for den heibergske Plan, men da det viste sig, at Hertz havde skrevet en „Valdemar Atterdag“ uden Tove og helt og holdent behandlet Emnet fra den historisk-politiske Side, var en vigtig Hindring dermed faldet bort. Det har tidligere (II 150) været omtalt, at Heiberg i 1829 havde udarbejdet et Udkast til et Geburtsdagsstykke „Kong Valdemar Atterdag“¹⁾, men faaet det forkastet af Censuren paa Grund af dets formentlig anstødelige Emne. Til dette Motiv vender han nu tilbage, og forsaavidt i en vis Henseende bedre rustet end i 1829, som han i Mellemtiden paa sin Køretur op i Nordsjælland Sommeren 1832 (se II 26) sammen med sin Familie og Hertz havde aflagt Gurre-Eggen et Besøg og pudsigt nok netop paa Syvsoverdagen, hvad han i en Samtale med Hertz ^{29/8} 1840 mindede denne om²⁾. Der er trods alt mere Lokalstemning over „Syvsoverdag“ end over „Elverhøj“, hvis Skueplads kunde være omtrent hvorsomhelst paa Sjælland. Omarbejdelsen i 1840 foretoges fra Grunden af. I det oprindelige Udkast tales der om, at Emnet baade har en fantastisk og en historisk Bestanddel, „af hvilke den første med Flid er fremhævet, fordi Forfatteren her, ligesom i „Elverhøi“, maatte være betænkt paa at afvinde Sujettet en musicalsk Side“³⁾. Hovedændringen bestaar i, at det historiske Element trænges mere i Baggrunden under Hensyn til, at der bør beredes Rum for Aktualiteten: Kongekroningen. Fremstillingen af de Forviklinger, der opstaa ved, at Prinsesse Margareta bortloves til Kong Haakon af Norge, samtidig med at denne er trolovet med Grevinde Elisabeth, glider derunder ud, og dermed forsvinder ogsaa flere af de historiske Personer, saaledes at der opnaaedes den Fordel, at Teatret blev sparet for den praktiske Vanskelighed ved at fremstille den 11-aarige Prinsesse paa Scenen. Ligeledes forlægges Handlingens Skueplads for flere Akters Vedkommende fra Middelalderens Søborg til Nutidens Fredensborg.

Kroningsstykket „Syvsoverdag“ danner en Pendant til Formælingsstykket „Elverhøj“. Som dér opereres der ogsaa her med to Verdener, men ikke uden at nye Momenter er kommet til. I det ældre Skuespil bestaar Dualismen udelukkende i en Modsætning mellem Sagn og Virkelighed, i det nye gøres der tillige Forsøg paa at bygge Bro mellem Nutid og Fortid. Det ene Udgangspunkt gav sig af sig selv; det var bestemt af Anledningen: Kroningshøjtideligheden i Frederiksborg, til hvis Ære det hele Spil skulde tjene. Som det andet valgte Heiberg det gamle Vandresagn om Toves Tryllering⁴⁾. Til at formidle Overgangen fra den ene Sfære til den anden skabte han med

den Frihed, der er et Privilegium for den romantiske Digter, en Personifikation af Fantasien, der naturligvis ikke godt kunde komme til at hedde andet end Phantasia, en Staffagefigur, der kun er blevet en meget svag Afglans af Nis Puk i „En Skærsommernatsdrøm“, hvem det ligeledes er overdraget at drive et lystigt Spil med Menneskenes Børn. Ved sin Idé gør „Syvsoverdag“ saaledes helt ud Fyldest for Betegnelsen „romantisk Comedie“. Digterens gamle Yndlingstanke: Eksistensen af to Verdener, en virkelig og en uvirkelig, genoptages i ny Variation, denne Gang med stærk Understregning af, at Drømmenes Rige bærer Fortrinet: „hvor føler man mere sit Liv end i Digtetekstens Frembringelser?“ lader han Anna udbrøde¹⁾. For det historiske Stof paaberaaber Heiberg sig som ved „Elverhøj“ Holbergs Danmarkshistorie som sin Kilde²⁾, men maa dog ogsaa have raadført sig med andre Historikere, bl. a. Suhm³⁾, da den oprindelige Plans Præmisses til Handlingen indeholder flere Enkeltheder, som ikke findes hos Holberg. Det kan derimod ikke være rigtigt, hvad Brix har villet gøre gældende,⁴⁾ at Heiberg skylder en Afhandling af Vedel-Simonsen i „Annaler for nordisk Oldkyndighed“ 1838—39 den kvindelige Hovedfigur Anna, thi allerede i Udkastet fra 1829 omtales hun som „Anna fra Jylland“. Denne Person kendes ogsaa af Holberg, som dog ikke giver hende noget Navn, hvorimod baade Suhm⁵⁾ og Pontoppidans „Danske Atlas“⁶⁾ med fælles Kilde i Erasmus Lætus' „Res Danicæ“ (1573) kalder hende „den jyske Anna“. Motivet med den uheldsvangre Tryllering, der vandrer fra Haand til Haand, og hvis Virkning først ophæves, da den kastes i Gurræsøen, har Digteren fra Peder Syvs Note til Folkevisen og Thieles „Danske Folkesagn“⁷⁾.

„Syvsoverdag“ har altid staaet ufortjent i Skygge af „Elverhøj“. Lad være, at der ikke er saa meget for Øjet i dette Stykke, og at det ikke kan byde paa en Christian IV — digterisk staaer det ikke tilbage for Forgængerens. „En Skærsommernatsdrøm“ er allerede nævnt. Det vilde være formasteligt at tillægge „Syvsoverdag“ et poetisk Værd som dette det mest be- daarende af alle romantiske Lystspil. Men her er noget af det samme Fantasiens lette og uhindrede Spil med Menneskene som i det shakespearske Værk, den samme fortryllende Blanding af lyriske og komiske Scener. Lyrikken er fortættet omkring Annas Fremtræden og naar sit Højdepunkt i hendes Foredrag af Thorsteins Digt „Konning Volmer drager afsted paa Jagt“. Den dermed kontrasterende Spidsborgerlighed er levendegjort i den første og sidste Akts Fredensborg-Selskab, der repræsenterer forskellige Afskyninger af menneskelige Svagheder lige fra Balthasars Skinsyge (tegnet efter Georg Buntzen, se I 74) over Ægteparret Max's misforstaaede Formynderpædagogik til Constances Koketteri og Prokurator Steiers Lapsevæsen. Den firstolede Holstenskvoegn, hvori de vil eftersøge det flygtede Søkendepar,

er deres Symbol, den af Heiberg foragtede „Familievogn“¹⁾, hvori man paa en uskøn Maade trænger sig sammen til Trivsel for „Hævleriet“. For alle disse Hverdagsmennesker raader, som den eneste sympatiske Undtagelse, den godmodige Renteskriver Hummelskou, der ikke blot er en forekommende Vært, men ogsaa som et venligt Forsyn er rede til at mægle og glatte ud.

I 1828 havde Heiberg haft det Held at faa Kuhlau til musikalsk Medarbejder; han var imidlertid død i 1832, og det blev nu Hartmann, der kom til at skrive Musikken til „Syvsoverdag“. Selvom dette Stykke i mindre Grad end dets Forgænger er anlagt som musikalsk Drama, fik Digteren dog stor Glæde af Komponisten. Melodien til „Snart er Natten svunden“ er en ingenlunde mindre Bedrift end Jægerkoret af „Elverhøj“, Annas Sang „Konning Volmer drager afsted paa Jagt“, der af Hensyn til Fru Heibergs altagtige Stemme maatte lægges ret dybt²⁾, har ligesom Sylfernes og Undinernes Dans bidraget til at forskønne Helhedsindtrykket. Og dog forfejlede Stykket ved den første Fremførelse $\frac{1}{7}$ 1840 delvis Virkningen³⁾. Overskou⁴⁾ og Fru Heiberg⁵⁾ er enige om at skyde Skylden paa den korte Tid, der som sædvanlig var blevet stillet til Raadighed for Indstuderingen. Det var dog ellers Digteren selv, der i Ryges Sted havde ledet Instruksionen⁶⁾, og Fruen, der spillede den kvindelige Hovedrolle. Da hun i 1869 i Studenterforeningen hørte Kr. Mantzius læse Stykket op, strømmede gamle Minder ind paa hende: „Scenen mellem Digteren og hans Elskede, Anna, rørte mig, thi det var, som om jeg her hørte som Digt, hvad Heiberg ofte mundtlig i Prosa sagde mig, nemlig hans Glæde over, at hvad han digtede, bragte jeg mundtlig frem for Publikum. ‘Alle mine Digtværker’, sagde han engang til mig, ‘er jo ikke andet end Kjærlighedserklæringer til dig’“⁷⁾. Heller ikke ved senere Repriser har „Syvsoverdag“ rigtigt kunnet hævde sig. Under Hauchs Direktorat forespurgte Teatret, om Heiberg til Brug for en Genoptagelse vilde være villig til at omarbejde Slutningen, men fik følgende karakteristiske Svar fra Digteren: „dette Stykke er i hele sin Textur saa nøie knyttet til den Leilighed, som fremkaldte det, at det vilde være ganske unyttigt at kaste et Slør derover ved nogensomhelst Forandring i Slutningen. Men jeg seer heller ingen Vanskelighed deri, at Leiligheden lægger sig for Dagen. Publicum er i denne Henseende i et besynderligt Vilderede med sine Tanker; det har den Fordom, at det Poetiske og især det Sublime ikke taaler Berørelse med den udenfra givne Leilighed. Göthe har dog sagt, at ethvert Digtværk var meer eller mindre et Leilighedsarbejde. Naar Digtet først er saa gammelt, at der behøves en lærd Commentar til at forklare Forbindelserne med Leiligheden, saaledes som hos Pindar, Aristophanes, Dante, og ofte Shakspeare, saa betragtes det næsten som en Fortjeneste mere, men saa længe disse Forbindelser ere i sig selv forstaaelige, troer man, at Værket forrin-

ges ved den. Men fra en anden Side skal jeg tillade mig at fraraade dette Stykkes Gjenoptagelse. Det har aldrig gjort Lykke, uagtet dets oprindelige Rollebesætning var bedre, end den, som nu kan blive det tildeel, og jeg maa troe, at det besidder en eller anden væsenlig theatralisk Mangel, som gjør det uskikket til at fremstilles med den tilsigtede Virkning¹⁾. Da Fru Heiberg som Sceneinstruktrice i Sæsonen 1872—73 (ikke 1868, som anført Et Liv III 187) vilde give „Syvsoverdag“ Æresoprejsning, paastaar hun rigtignok, at det blev et Kassestykke, men Opførelsestallene viser noget andet. Ved Det kgl. Teaters Mindeforestilling for hende $\frac{4}{1}$ 1891 blev det dette Stykke, man satte paa Programmet. I vore Dage synes det at være opgivet af Teaterdirektører; kun Skolescenen med dens særlige Forpligtelser over for Klassikerne har vovet at bringe det frem igen.

Bortset fra den sceniske Virkning var „Syvsoverdag“ dog meget vel i Stand til at fængsle Samtiden. Molbech, der som Censor blot pro forma maatte acceptere det,²⁾ fordi dets Opførelse skulde forceres det mest mulige, priste det i et privat Brev til Heiberg³⁾ for „dets ypperlige Naturlighed, Lethed, nationale Plastik og Colorit“ og fremhævede Digtet om Kong Volmer som „en Perle i den rige danske Romanze-Literatur, og et af de skønneste og mest classiske Digte af dette Slags, og overhovedet af alvorligere lyrisk Natur, De har skrevet“. „Fædrelandet“s Anmelder⁴⁾ hilser det som et glædeligt Bevis (underforstaaet: efter „Fata Morgana“) for „den hegelske Philosophies Fortrinlighed, og for Forskjellen mellem de ældre Philosopher, hvis abstracte Tanke fjernede sig fra Virkeligheden, og ham — den første Verdensomseiler i Tankeoceanet — at en saa gediegen Poesi kan udgaae af hans speculative Grundlag“. Den smukkeste Anerkendelse fik Heiberg dog fra en Side, hvor man mindst skulde vente det, nemlig fra P. L. Møller, der snart efter indledte en voldsom Offensiv imod Digteren. Foreløbig hyldede han den modsatte Taktik — sit lange Essay i „Berlingske Tidende“s Søndagsblad kaldte han selv et „Defensionsindlæg“⁵⁾. Allerede det, at det er ham, der første Gang nævner „En Skærsommernatsdrøm“ i Forbindelse med „Syvsoverdag“, siger os noget om, hvor højt han vurderer Heibergs Kroningsstykke. Afhandlingen er en af hans smukkeste og mest objektive kritiske Studier; han analyserer Digtværket under forskellige Synsvinkler og paapeger dets mange Skønheder. Med øjensynlig Tilfredshed konstaterer han, at „den Magt, der styrer det Hele, er ikke her abstrakt Philosophi, det er Poesien, hvis Bud vi følge, og derfor er Phantasi og Symbolet, ikke dialektisk Demonstration, den Bro, hvorover vi føres“⁶⁾, og udvikler Stykkets Idé, „at det Liv, Hverdagsmenneskene i sædvanlig Tilstand kalde virkeligt og vaagent, egentlig viser sig som Drøm, og den digterisk begejstrede Drøm som den sande, blivende Virkelighed“⁷⁾. Med Hei-

berg, hedder det til Slut, er en ny Kunstscole opstaaet, hvor „Tanken . . . er bleven Form og Formen Tanke, og begge een udelelig Enhed“¹⁾. Digteren kunde næppe have ønsket sig en mere forstaaende Fortolker.

* * *

Den 19. December 1840 læstes i „Berlingske Tidende“ følgende Notits: „De forventede ‘Nye Digte’ af J. L. Heiberg have idag, yderst elegant udstyrede, forladt Pressen. De bestaae af fire større Digte: ‘Gudstjeneste’, en Foraars-Phantasia; ‘En Sjæl efter Døden’, en apocalyptisk Comedie; ‘De Nygifte’, en Romance-Cyclus; og ‘Protestantismen i Naturen’, en Mysterie“. Den originale Udgave, efter gammel Boghandlermaner dateret et Aar frem for at bevare sin Nyhedskarakter, er virkelig ikke blot en yderst elegant udstyret, men en grumme køn Bog med sine sirlige gotiske Typer, de spatiøse Sider og spinkle Rammestreger. Georg Brandes har haft den liggende foran sig, da han i 1889 skrev sit Essay om Heibergs ypperste Værk og indledte det med dette Udbrud: „Hvilken smuk gammel Bog, den statelige Originaludgave af Heibergs ‘Nye Digte’ (1841), ejendommeligt udstyret, smagfuldt trykt, sit Indhold værdig, det sjælfuldeste og vittigste Indhold, som nogen Bog af Heiberg havde havt“²⁾. Det var en stolt Julegave, Digteren her bød det danske Publikum. Vilde det ogsaa forstaa at modtage den paa rette Maade?

„Nye Digte“ er sindrigt komponeret. Hans Brix har eftervist, hvorledes der er Forbindelse mellem Bogens enkelte Led³⁾: at dens afsluttende Digt, „Protestantismen i Naturen“, ligesom giver Nøglen til Tankegangen i de tre foregaaende Dele; at dets første Afsnit ved at fremstille Tankens Gennembrud svarer til „Gudstjeneste“, dets andet med Grundtanken: Verden bliver farveløs og trist, til „En Sjæl efter Døden“, og endelig det afsluttende Parti, hvori det ydre forener sig med det indre, genoptager Tankegangen i „De Nygifte“. I Overensstemmelse med det historiske Synspunkt, der i denne Biografi fortrinsvis er anlagt, kan man imidlertid ogsaa følge de Tanketraade, der har Forbindelse bagud i hans Idéverden, og ved Forsøget herpaa er det fundet rettest at behandle „Gudstjeneste“ og „Protestantismen i Naturen“ i Slutningen af forrige Bind (II 193 ff.), hvor de er fremstillet som Tinderne paa hans hegelianske Bygning. Da Martensen i den sidste Maaned af Aaret 1839 sendte Heiberg en Lykønskning til hans Fødselsdag, var den ledsaget af Ønsket om, at han, inden han næste Gang rundede et Aar, maatte have fuldendt „den Cyclus af nye Digte, som De allerede har begyndt, og hvorved De i vor Aand vil opreise Dem et nyt monumentum ære perennius“⁴⁾. Allerede i 1839 var altsaa ikke blot Planen lagt, men enkelte af Værkets

Bestanddele udarbejdede. Blandt de indviede befandt sig foruden Martensen, om hvem Fru Heiberg fortæller ¹⁾, at han i de to første Maaneder af 1840 ofte besøgte Brogade Nr. 3, hvor Samtalen mellem ham og Husets Herre da fortrinsvis drejede sig om Hegels Filosofi, ogsaa Heibergs yngre Ven Andræ, der en Aften sammen med Digterens Hustru og Moder oplevede den sjældne Nydelse at høre ham læse „De Nygifte“ op ²⁾. Det væsentligste af „En Sjæl efter Døden“, antagelig de 3 første Akter, maa have antaget fast Form i Løbet af Aaret 1839, eftersom man ved ³⁾, at Digteren under sit Kurophold i Ems i denne Sommer læste højt af det for Familien Drewsen. 4. Akt er som allerede omtalt (II 153) blevet til langt tidligere, formodentlig i 1829, under det friske Indtryk af N. P. Nielsens Nykker under Indstuderingen af „Prinsesse Isabella“, og indføres nu som et Intermezzo i den apokalyptiske Komædie, hvilket forklarer dens lidt umotiverede Placering i Helheden. Da 5. Akt indeholder forskellige Hentydninger til aktuelle Begivenheder fra 1840 (Værnepligten, Brandskatten, Teaterdebatten), maa Forholdet da være det, at Heiberg ved den sidste Revision i 1840 har besluttet ikke blot at indfælde Skuespillersatiren, men ved samme Lejlighed at føje en afsluttende 5. Akt til.

Den nydelige Romancecyklus „De Nygifte“ er gjort med den allersikreste Kunst. Paa en begrænset Plads gennemspilles en Række af Menneskelivets forskellige Stemninger: Fryd — Skinsyge — Dødens Fortvivlelse. Digtet begynder i Landsbykirken med Bryllup og slutter paa samme Sted med Begravelse:

I Alt, som forkynder vor Sjæletrang,
Til den mægtige Kirke vi træde.
Klokkerne ringe med samme Klang
Til Ligfærd og Bryllupsglæde.⁴⁾

„De Nygifte“ er en poetisk Afspejling af Ægteparret Heibergs Brudefærd, der fandt Sted under lignende Betingelser: en Sommerdag i al Stillehed i en Landsbykirke, hvorefter de unddrog sig „Trossets Morgenbesøg“ ⁵⁾ ved ligesom Digtets Hovedpersoner, Vilhelm og Marie, i en lejet Vogn at køre ud i det sjællandske Land. Med Glæde genkendte Fru Heiberg Skildringen af deres Hvedebrødsdage i „dette yndige Digt, sammensat halvt af Sandhed og halvt af Digtning“ ⁶⁾. Andre Mænds Tilbedelse af den, der blev hans Hustru, var Heiberg jo ikke ukendt med; han tog den Slags uundgaelige Tilskikkelser med samme Fatning som Vilhelm i Digtet. Men er det unge Pars Lykke selvoplevet, er den mystiske Sjælevandringenslære, der er den drivende Kraft i Handlingen, stærkt romantisk farvet, saaledes at Georg Brandes kan sidestille den med Novalis' „Heinrich von Ofterdingen“ ⁷⁾. Fint har Brix ⁸⁾ givet en psykologisk Forklaring paa, hvorledes det er gaet til,

J. G. Levetzau,
Det kgl. Teaters Chef 1840—49.
(Litografi efter Tegning af A. L. Smith 1843).

at det mystiske Element faar Lov at blande sig i den forstandsklare Heibergs Følelsesliv. For at forstaa dette maa vi gaa tilbage til det Øjeblik i 1830, da Heiberg lammedes ved Efterretningen om Møhls Selvmord og Hanne Pätges fandt ham siddende i sin Stue som forstenet (II 10). I denne Stund, hvor Tankerne jagede igennem hans Sind, mener Brix, har han oplevet en Art Selvfordobling; han har indfølt sig i Vennens Situation, da denne — som Frederik i Digtet — blev klar over, at han var ved at trænge sig ind imellem de to, der var bestemt for hinanden. Igennem ti Aar gemente Heiberg i sit Indre paa denne uhyggelige Erindring; nu først fandt den Udløsning i et Digterværk, men i en saa diskret Omdigtning, at den profane Hob ikke skulde faa Nydelsen af at læse en Nøgleroman.

Ideen i „*En Sjæl efter Døden*“¹⁾, at de afdødes Sjæle afvises ved Himlens Port, er ingenlunde ny. Særlig ivrige har Digterne været, naar det gjaldt at vise, hvorledes deres egne Kaldsfæller blev lukket ude. Baggesen er inde paa Tanken i Digtet „Rimbrevens Æmne“:

Med Blod af Haanden, Sved af Panden,
I Runer paa dit Skrivebord,
Som i Ruiner af en Jord,
Forskriv din Siæl fra Gud til Fanden!
Hver Helt og Digter, som blev stor
Fra Arilds Tid til Helved foer.²⁾

Og hans Arvtager i Kunsten at skrive Rimbreve, Henrik Hertz, fortsætter i hans Spor i „Gengangerbreve“:

Men, Herre Broder, vi herovre [o: i Paradis]
Hvis ubestukne Skjønheds-Sands
Ei blændes af den laante Glands,
Poeterne fra Dan og Dovre,
Og Frankrigs, Tydsklands, Engellands,
Fik spredet om en falmet Krands,
Vi sende slige Halvpoeter,
Der komme til os med et Læs
Attester fra Critikens Gjæs
Og banke paa hos Sancte Peter,
Tilbage med Protest til Jer.
Heroppe kort examineerte
De blive glatvæk rejceerte.³⁾

Flere tyske Litteratursatirer beskæftiger sig med Motivet. I et lille Prosaarbejde af Tieck fra 1800, en „Vision“ (det vil her sige: Drøm), kaldet „Das jüngste Gericht“, minder et og andet i Situationen om „Sjælen“s Skæbne hos Heiberg⁴⁾. Blandt de Sjæle, der her stedes for Dommen, befinder sig nemlig den fra den tyske Litteraturhistorie bekendte rationalistiske

Boghandler Nicolai, som saa ofte havde maattet være Skive for Tiecks Vid. Paa Grund af sin Kedsommelighed kan han end ikke finde Optagelse i Helvede og dømmes til at begive sig „in die Nichtigkeit in einem Thal, das zwischen Leben und Tod liegt, das weder Himmel noch Hölle ist“, en Rejse han foretager med Glæde, fordi han føler dette Opholdssted som „sein altes Vaterland“¹⁾. Et andet tysk Værk giver en langt sikrere Basis for en Laane-teori, og som denne Bogs Forfatter skylder mag. art. Erik Iversen Tak for at have henledt hans Opmærksomhed paa. I 1817 omarbejdede August von Platen sit „geistliches Nachspiel“ „Der Sieg der Gläubigen“, en Farce i Knittelvers, der efter hans egne Ord er rettet mod den aabenbarede Religion og Katolicismens Daarskaber og inspireret af det nylig indgaaede Konkordat mellem Bayern og Pavekirken, som i hans Øjne tog sig ud som et „Mønster paa Bigotteri, der giver Gejstligheden en Indflydelse, som ikke er til at beregne“²⁾. For ikke at skade sine Fremtidsudsigter undlod Platen at trykke Satiren, der først blev udgivet 1857 af Karl Vogt. Derimod omarbejdede og forkortede han den til „ein Schwank in Versen“ med Titlen „Die neuen Propheten“, som han selv lod trykke i sine „Vermischte Schriften“ 1822. Ved Revisionen forsvandt af Personlisten Guds Moder, den Figur, der, skildret højst uærbødigt som en komisk Matrone, vilde have virket mest anstødelig. Tilbage blev af de optrædende blot tre: Sankt Peter, „eine arme Seele“ og „ein sehr rationaler [o: rationalistisk] Mensch“ (i den ældste Form benævnt „en Kætter“). Det lille Fragment, der kun bestaar af 230 Verselinier, indledes med en Scene, hvor Sankt Peter fremstilles foran Himlens Port, talende saaledes:

Jahr aus, Jahr ein, bei Tag' und Nacht
 Halt' ich immer vergebene Wacht,
 Niemand pocht mehr an unsre Pfoften,
 Es muss mir der Schlüssel beinahe verrosten;
 Und kommt auch ein und der andere her,
 So schwatzen sie in die Kreuz und Quer,
 Als könnten sie selbst sich nicht verstehen.
 's möcht' einem Hören und Sehen vergehen.
 Seit Eva den Apfelbiss betrauert,
 Schien mir die Welt nicht so versauert;
 Und dass sie nicht ganz verzweifeln müssen,
 Werfen sie sich mit tauben Nüssen,
 Und zanken sich, du liebe Zeit!
 Um die beiderseitige Nichtigkeit.
 Und eh's entschied sich, was sie wollen,
 Vermögen, dürfen oder sollen,
 Da schwingt die Sense schon Freund Hein,
 Und der Totengräber, der scharrt sie ein.
 Doch irr' ich nicht, so kommen von fern
 Daherschritten zwei stattliche Herrn.

Der Eine, scheint's, hat nicht viel Grütze,
 Mit schäbigem Rock und samtner Mütze;
 Er trägt ein Skapulier [o: Paternosterbaand] am Hals
 Und hat den Canisius [o: Messeskjorte] ebenfalls.
 Der Andre dünkt mich auch ein Tropf,
 Mit englischem Frack und im Tituskopf;
 Doch will ich sie nicht voraus verdammen,
 Der Schein betrügt uns alle zusammen.

Sie auszufragen ist mir zuwider;
 Ich setze mich hinter der Türe nieder,
 So glauben sie hier sich unter vier Augen,
 Ich horche und sehe wozu sie taugen.¹⁾

Der udspinder sig derefter en Samtale mellem de to, der kommer for at søge Adgang til Himlen; den „arme“ Sjæl, der i sit Jordeliv har været Præst, og Rationalisten, der kun tror paa Naturen, indtil Sankt Peter brat afbryder deres Meningsudveksling ved at tiltordne dem et afvisende

Packt Euch fort in des Teufels Namen!
(Er schmeisst die Türe zu, der Vorhang fällt).²⁾

Selv den, der kun har det flygtigste Kendskab til „En Sjæl efter Døden“, vil ikke kunne undgaa at bemærke Ligheden mellem disse to Værker: Situationen, Sankt Peter som Dørvogter, Verserytmen, men fremfor alt hele Aandsformen. En anden Sag er, at Heiberg blot har taget Udgangspunkt i Platens lille Scene; det Budskab, han havde at bringe sin Samtid, var et helt andet end Tyskerens Kirkefjendskab. Den sande Originalitet viser sig ikke saa meget deri, at Digteren opfinder noget „noch nie dagewesenes“, som i den Maade hvorpaa Motivet er udformet. At Heiberg har modtaget en Impuls fra Platen, er nu i og for sig ikke mærkeligt. Forbindelsesleddet imellem dem er Aristofanes, hvis Komedieform de begge havde dyrket, Heiberg i sin Ungdom med „Julespøg og Nytaarsløjer“, Platen med sine to Lystspil: „Die verhängnisvolle Gabel“ (1826), der er rettet mod Skæbnedramaet (og omtalt af Heiberg i Pros. Skr. VII 143), og „Der romantische Ödipus“ (1829), hvori han satiriserer over andre dramatiske Udskejelser (bl. a. Immermanns). „En Sjæl efter Døden“ er imidlertid ikke blot aristofanisk i al Almindelighed. Ikke alene i Helheden, men ogsaa i Detaillen spores Heibergs Førstehaandskendskab til Aristofanes, som han gør til en betydningsfuld Figur i sin Komedies 2. Akt. Det er øjensynligt³⁾, at Skildringen i „Frørerne“ af Nedstigningen til Hades ikke har været uden Betydning for Udformningen af Sjælens Rejser i det hinsidige, ligesom at Heibergs Udmaling af Elysium indeholder tydelige Reminiscenser af nogle Linier sammesteds fra:

Dann wird von Flöten dich umwehn ein linder Hauch;
 Sehn wirst du, wie hienieden, schönstes Sonnenlicht
 Und Myrthenhaine, wallende selige Schwärme drin
 Von Frau'n und Männern, Händeklatschen, frohen Sang.¹⁾

Medens Sankt Peters Tilsynekomst i 1. Akt viser tilbage til Platen, Aristofanes' i 2. Akt til „Frørerne“, rejser Indførelsen af Mephistopheles i 3. Akt Spørgsmaalet om det heibergske Digterværks Forhold til Goethes „Faust“. I 1832 havde Heiberg og Hertz i Forening oversat et Par Brudstykker herfra: Pagts scenen og Samtalen mellem Studenten og Mephistopheles (se II 26). Endnu klang Tonen af Goethes Sentensvers i Heibergs Øre. Goethes danske Lærling besad Evnen til at overføre den i sit Modersmaal. Intet af Heibergs større Værker er mere goethesk i Aand og Stil end netop „En Sjæl efter Døden“²⁾. Sjælen er — som Jul. Clausen har sagt³⁾ — Faust med omvendt Fortegn, den idéløse Spidsborger, Faust en rastløs Aand, der har underlagt sig de fleste Videnskaber. — Ansvar for Komediens apokalyptiske Form maa Platen i en meget væsentlig Grad dele med Martensen. Til Heibergs Tidsskrift „Perseus“ havde han leveret en længere Afhandling om Faustideen, især hos Lenau (se II 175). Heri udvikles Begrebet „den apokalyptiske Poesi“, illustreret ved de tre Stadier: Johannes' Aabenbaring, Dantes „Divina commedia“ og Goethes „Faust“ som Indledning til en Gennemgang af Lenaus Faust-Drama. Den Beskrivelse, der her er givet af Helvede, dækker Punkt for Punkt Heibergs⁴⁾: „Spørges der nemlig, hvor Helvede ligger, saa er det nærmeste Svar herpaa, at dette hverken geographisk eller astronomisk lader sig bestemme, men kun speculativt. Det ligger nemlig ikke paa dette eller hiint Sted i Rummet, men i selve Rummet og Tiden, forsaavidt som disse ere løsrevne fra det Evige, forsaavidt som det uendelige Indhold er udtømt af dem“⁵⁾.

Meget fremmed Islæt⁶⁾ er altsaa vævet sammen i „En Sjæl efter Døden“, som ikke blot indtager Centralpladsen i Heibergs Produktion, men er en af vor Litteraturs kanoniske Bøger. Trods Martensens Andel i Digterværkets Tilblivelse er Grundsynspunktet et æstetisk. En Mand er død og søger som sin selvfølgelige Ret Optagelse i Himmerige. Her prøves ikke hans Tro eller hans gode Gerninger; han underkastes en Eksamination i sine nytestamentelige Kundskaber og prøves i, om han fatter Gud. Sankt Peter erklærer ham rejekt og henviser ham til de græskes Paradis, der efter Beskrivelsen maa forekomme den naive Sjæl som et Forlystelsesetablisement i Lighed med det kort efter stiftede københavnske Tivoli. En ny Skuffelse forestaar ham. Atter udsættes han for en Prøve, denne Gang i Forstaaelse af den klassiske Aand. Han dummer sig uhjælpeligt, svarer med Materie, naar han spørges om Aand, og mener sig sikker paa sin Entrébillet ved at have givet 6 Rigs-

daler til Opførelsen af Thorvaldsens Museum, naturligvis fordi hans Nabo har givet 5. Ubarmhjærtigt udstødt fra Elysium¹⁾, finder han endelig et blivende Sted hos den gæstfrie Mephistopheles, hvis Rige passer ham som Handsken til Haanden. Her genfinder han alt, som det var paa Jorden: Teatre, Aviser, Bøger, Foreninger, og først da han hører Landets Navn: Helvede, faar han et Chok, men forsoner sig let med sin Skæbne, da han hører, at det ikke er det Sted, hvor Syndere ristes over en sagte Ild, men en Bolig hvor han vil træffe alle sine gamle Bekendte og mange andre pæne Mennesker. For at gøre Ironien fuldstændig toner til Slut Koret fra de efterlevedes Sørgefest ham i Møde:

Nu er han salig i sin Himmels Glæde,
Han skuer ned fra Frihedslandet hist,
Og skjænker os, som her ved Glasset græde,
Den blide Trøst: vi samles nok tilsidst.

Hvad har han da gjort, denne brave Mand, der altid har passet sin jordiske Dont, betalt Gud og Hvermand sit og aldrig været i Konflikt med Straffeloven? Svaret er: han har været en Filister, uden Forhold til alt hvad der kommer af Aand. For denne Synd var der hos Aandsaristokraten Heiberg ingen Tilgivelse. Bornrtheden i denne Betragtningssmaade maa i vore Dage være endnu mere paafaldende end i 1840. En alt andet end aandløs, den svenske Litteraturforsker Fr. Böök er i et Essay, der vidner om stor Beundring for Heibergs Vid og Esprit, tilbøjelig til at tage Sjælens Parti og anse Digteren for noget af en Spidsborger; imod ham maner han Holberg frem, der i sin store Dannelseskomedie holder med Jacob, mens Heiberg synes at staa paa Erasmus Montanus' Side: „Man kan vända om spjutet och rikta dess udd mot Heiberg själv: han har något av den självbelätne borgarens fördomsfullhet, intelligensaristokratens stolthet är inte helt fri från bildningsfilisterns trånghet“²⁾). Eksempler vil dog senere blive fremdraget paa, at Digteren ingenlunde altid var saa streng i sin Praksis som i Teorien.

Heiberg havde først forsøgt at slaa til Lyd for sine filosofiske Ideer ved sine tungtlæste Afhandlinger, derefter fremført dem paa Scenen („Fata Morgana“) og sidst givet dem Læredigtets Form („Reformationskantate“, „Gudstjeneste“, „Protestantismen i Naturen“). Med „En Sjæl efter Døden“ forsøger han et nyt Fremstød, vel vidende at skal man have et større dansk Publikum i Tale, er Vejen at slaa paa de komiske Streng. Idet han nu konfronterer Sjælen med Tidens store Ideer, giver han sit Bidrag til den offentlige Debat. Hvad der herhjemme omkring 1840 sysselsatte Sindene, var især de tre store Omraader: Filosofi, Politik og Pædagogik. Paa alle disse Punkter fører der Traade bagud til hans tidligere Forfatterskab. Sjæ-

len er blottet for Idé og lever derfor i, hvad Hegel har kaldt den slette Uendelighed. Heiberg har sikkert med Tilfredshed mærket sig, hvad Martensen formodentlig har gjort ham bekendt med, at han heri havde en Meningsfælle i Jacob Böhme, som med Ord, der meget nøje dækker Heibergs Skildring, har udtalt, at „de Ugudelige vandre allerede her i Helvede, skjøndt de ikke see det“¹⁾. Men han skylder næppe, som Brix²⁾ har antaget, den gamle tyske Mystiker sin Opfattelse, eftersom han allerede i en Afhandling i „Flyvende Post“ 1828 (Nr. 100), „Et Par Ord om det Uendelige“³⁾, i god Overensstemmelse med Hegels Lære⁴⁾, har defineret det evige Liv, „ikke som et Liv efter Døden, være sig i Himlen i Almindelighed, eller paa en bestemt Klode, men som et Liv, der allerede her paa Jorden eksisterer, og hvori vi allerede leve“, Sjælen har altsaa allerede i levende Live været i Helvede o: levet en københavnsk Bedsteborgers Liv, næret sig flittigt ved sit Erhverv, skændtes med sin Kone, dyrket Foreningsaanden, forsøgt sig som Skribent i „Folkebladet“ og som Taler i „Trykkefrihedsselskabet“, ja for en Fejls Skyld slaæet en ledig Time ihjel i Det kgl. Teater. Hans Indsigt i Trossager er ligesaa svag. Han og Pastor Rothe, hvis Treenighedslære Heiberg havde angrebet (II 184 ff.), er to Alen af eet Stykke: begge hævder de, at Gud kan ikke fattes før maaske ad Aare paa en anden Verdensklode⁵⁾. At Sjælen ikke kender Hegel er hans værste Undladelsessynd. Politisk set er han liberal — atter et utilgiveligt Fejltrin, hvorved han imidlertid yderligere kvalificerer sig til Optagelse i Helvede, thi „her er alt selvstændigt og frit, / ingen Forskel paa Kul eller Kridt, / her er Frihed og Lighed parat, / her er Alt en begyndende Stat, / som, hvor meget den skynder sig fort, / kommer ei fra Begyndelsen bort“, kort sagt alt det, der maatte forekomme Hegel — og Heiberg efter ham — mest foragteligt af en Statsforfatning. Endelig er han uhjælpeligt kompromitteret ved at hylde Realdannelsen; som han selv har gaaet i „Handelsklasse“, kredser hans pædagogiske Tanker om et Sted, „hvor man kan sætte sin Søn i Skole“, Titlen paa et af Tidens mest omdebatterede Indlæg til Fordel for den nye Realskole. Med en saadan anti-humanistisk Uddannelse, som Heiberg havde bekæmpet i Afhandlingen „Symbolik“ (II 124 ff.), maa Sjælen nødvendigvis være uforstaaende ikke blot for Filosofi og Religion, men uden alt Forhold til Kunsten i nogen af dens Former, det være sig Digtning, Teater eller Billedkunst.

I den apokalyptiske Komædie uddeles der paa aristofanisk Vis ogsaa mangt et Hib til Personer og Fænomener, som Heiberg af en eller anden Grund havde et Horn i Siden paa. Martensen mener i sin Anmeldelse af „Nye Digte“ at maatte tage Digteren i Forsvar, for at ikke enkelte Læsere skal faa den Opfattelse, at de personlige og lokale Hentydninger er det væsentlige, og gør det ved at hævde, at „det ligger imidlertid nu engang i Na-

turen af det Comiske at være hensynsløst, og det tilhører nu engang den aristophanske Vittighed at være local¹⁾). Eftertiden har snarere Grund til at beklage sig over, at denne Omstændighed kræver et stort Apparat af Kommentarer. For det første faar hele Teatrets Verden sig en Omgang: dels det System, hvorefter Det kgl. Teater blev drevet med Hofparket o. s. v. (jf. S. 93), dels dets Publikum, som helst vil se „Dandserinder og Heste“ samt „dresserede Lopper“ og foretrækker at lære Digteren personlig at kende fremfor hans Værker, og endelig og grundigst revses Skuespillerstanden i 4. Akts Intermezzo, der er een sammenhængende Satire over dens sletteste Egenskaber: Selvoptagethed, Nykker og Virtuoseri, der hindrer Kunstens Udøvere i at kæmpe for Kunsten selv og lader dem ende i tom Forfængelighed, der udmarver Personligheden²⁾). Dernæst Aviserne, som Heiberg nærede en grundig Mistillid til. I Helvede føres baade „Kjøbenhavnsposten“, „Adresseavisen“, „Dagen“ („som Mønster paa slet Redaction“), men fremfor alt er Sjælen glad for at genfinde „Den Frisindede“. Naadigt slipper derimod Heibergs eget Organ „Fædrelandet“ fra det, endda med den indirekte Kompliment, at den er „saa forbandet aristocratisk“, at Sjælen ikke kan forstaa den. Mest Anstød hos Samtiden vakte Digterværkets mange Personligheder. At Sibberns Værker gaar til Helvedes Bibliotek er en Tak for sidst; hans Afhandling om Hegels Filosofi (II 189 ff.) nævnes udtrykkelig som et af Hovednumrene. Betydeligt værre medhandles Oehlenschläger for sin naive og spidsborgerlige Opfattelse af Sokrates i Tragedien af samme Navn, som Sjælen med øjensynlig Interesse har set. Med H. C. Andersen havde Heiberg nylig haft et Sammenstød i Anledning af hans Drama „Maurerpiggen“. Heibergs Uvilje mod dette Arbejde, der forekom ham jasket og under al Kritik, og Fruens Nægtelse af at spille i det, havde udløst en Eksplosion i det saarede Digtersind, og Andersen havde givet hysteriske Scener. Kort efter rejste Eventyrdigteren ud paa sin lange Orientrejse, som han senere har skildret i „En Digters Bazar“. Naar det nu i „Mit Livs Eventyr“³⁾ hedder, at i det oprindelige Udkast til Komediøn fandtes blot Hentydninger til hans Popularitet „fra Skaane til Hundsrück“, men ikke hans Forvisning til Helvede, saaledes som Venner af ham har fortalt, der har hørt det oplæse før Trykningen (Drewsens i Ems 1839⁴⁾), kan man dog ikke helt se bort fra den Mulighed, at Heiberg for ikke at saare de Andersen nærstaaende collinske Familiemedlemmer har sprunget det paagældende Afsnit over. Men han har i ethvert Fald ikke villet lade sig slippe Lejligheden af Hænde til at give en satirisk Studie over Digternaturen, saaledes som han i Karikatur havde lært den at kende hos den meget sensible og umandige Andersen. I en Afhandling fra 1843 om „Det Dramatiske i det Lyriske“ har Heiberg selv kommenteret den berømte Sang, hvormed „Digteren“ introducerer sig i det

hinsidige: „Hvis jeg var god, jeg digted slet“. Han taler her om den Forskel, „som finder Sted mellem Digteren som Digter og Digteren som Menneske, og som allerede Martial udhævede, da han skrev

Vita verecunda est, Musa jocos mihi,
d. e. „Mit Liv er ærbart, min Muse frivol“,¹⁾

og udvikler videre til Undskyldning for Digteren, at den store Modsætning mellem hans reale og hans digteriske Tilværelse kan være „en saadan, som, naar den kommer til hans Bevidsthed, fremkalder Savnet af den manglende Eenhed samt Længslen efter den, og saaledes selv bliver hans inspirerende Muse. Det er denne Side af Forholdet, som jeg har forsøgt at skildre i den Tale, som Digteren holder i ‘En Sjæl efter Døden’“²⁾. Den Opfattelse af Digternaturen, der her gøres gældende, er diametralt modsat Romantikens Lære. Overfor Steffens’ „Digteren er Guddommens Straale“ sætter Heiberg sit: „Af Person er Geniet gemeenlig Nar“, og udvikler nærmere hvorledes Forsynet blot jesuitisk benytter ham som det slette Redskab til at udrette det gode (Goethes „ein Teil von jener Kraft, die stets das Böse will und stets das Gute schafft“, Drachmanns „Jeg er kun et Instrument, Mesteren paa mig spiller“). Over Individualiteten staar Ideen. En Personlighed, der er gennemtrængt af Ideen, er den store Undtagelse.

Havde man blot den Omtale, „Nye Digte“ fik i Pressen, at dømme efter, maatte man faa det Indtryk, at Heibergs Værk ikke i synderlig Grad havde rørt Vandene. Dagbladenes æstetiske Kritik laa dengang endnu i Svøbet. Den mest betydelige Æstetiker, der tog Ordet, var Goldschmidt, hvis Udtalelser om Bogen blot er Beundringsudbrud³⁾: „Det er egentligt overflødigt at fortælle Folk, at disse Digte ere gode; thi, om man end nægtede det, vilde Folk dog troe dem gode. Derfor anseer jeg ogsaa Heiberg for et lykkeligt Menneske: Han er yndet af Publicum, han behøver kun at oplukke sin Mund, saa raaber Publicum Bravo. Ogsaa jeg, der ellers ikke anerkjender nogen Autoritet, bærer Respect for et Værk af Heiberg, førend jeg har læst det, og det var da ogsaa Tilfældet med ovennævnte nye Digte. Da jeg fik Bogen, besaa jeg først med Beundring det smukke, stive Bind. Saa aabnede jeg den forsigtig og læste først det yderste Titelblad, derpaa det inderste, og en behagelig Gysen gjennemrislede mig, da jeg saa Forfatterens fulde Navn: Johan Ludvig Heiberg. Men pludselig skammede jeg mig over mig selv og blev vred baade paa mig selv og paa Heiberg. ‘Bi kun’, sagde jeg, ‘lad mig finde Feil i Bogen, saa skal jeg hegle Dig igjennem; jeg skal vise Dig, at jeg ikke er bange for Dig’. — Og dermed gav jeg mig til at læse, først ‘En Sjæl efter Døden’, saa ‘De Nygifte’ og saa ‘Gudstjeneste’ og ‘Protestantismen i Naturen’! Men, da jeg havde begyndt at læse, glemte jeg baade Ærgrelse og

Respect; det Bittre i Sindet gjorde Plads for Glæde og Beundring, og da jeg havde læst Bogen tilende, var jeg besluttet paa at begynde forfra, men dog først raade Dig, kjære Læser, at see til at faae læst den saasnart som muligt“. Den egentlige Bedømmelse besørgede to af Heibergs gejstlige Venner, Martensen og Tryde, som dog i al deres varme Anerkendelse ved deres teologisk-filosofiske Udredninger bragte Begreberne i temmelig stor Vildrede. Martensens Anmeldelse fylder 2½ Numre af „Fædrelandet“ (10.—12. Jan. 1841), hvoraf det ene endda overhovedet ikke indeholder nogetsomhelst andet Stof, unægtelig et Vidnesbyrd om Aandslivets Betydning i Danmark paa den Tid. Biskoppen forbeholder sig udtrykkeligt kun at behandle Digtene fra den filosofiske Side. Om „En Sjæl efter Døden“ hedder det, at Digteren her har haft „en Vision over Helvede“. „Perseus“-Afhandlingens Tesis gentages, at dette Rige vel ikke kan kortlægges med sanselig Nøjagtighed, men dog anskueliggøres med „Ideens Constructionslinier“: „Til disse Egne behøve vi nemlig ikke saa meget at fare hen, som vi allerede ere der“. Heibergs Helvede bestemmes som de slette Menneskers, ikke de ondes, en vigtig Distinction, forsaaavidt som „det Slette er en mere umiddelbar og lavere Categori, end det Onde, thi det Onde er Ideens aandelige Modsætning og indeholder derfor et Gjenskin af Ideen, det Slette derimod er kun dens umiddelbare, reflectionsløse Contrast“. I sin Entusiasme sidestiller Martensen den apokalyptiske Komædie med intet mindre end Dantes „Divina commedia“, hvorfra den dog adskiller sig ved, at den protestantiske Digter ser de slette som komiske Figurer — og „det Comiske er en Categorie, som ogsaa i Himlen vil have sin Gyldighed“, paaستاar Bispen. Endvidere: — hvad der maa have tilfredsstillet Digteren ganske særdeles — Recensenten paatager sig at bevise, at i en protestantisk „Divina commedia“ maa „Alt tilsidst faae et godt Udfald, og det Comiske vil, hvad ogsaa den nyere Æsthetik kræver, have en høiere Dignitet end det Tragiske“, hvoraf ogsaa følger, at „Heibergs apokalyptiske Scener indeholde . . . et dybere æsthetisk Princip, end Mangen ved første Øiekast turde mene“. I sin Egenskab af Præst venter Martensen sig at møde det Spørgsmaal fra Læserne, om Sjælen altid skal være fordømt til Helvede: „Svaret herpaa maa blive, at dette beroer paa, om den kan omvende sig eller ikke, hvilket atter beroer paa, om den kan komme til en sand Selverkjendelse . . . Hvorvidt dette nu vil skee med denne Sjæl, kunne vi gjerne lade staae hen. Men da dens Skjæbne nu er reveleret for „de Efterlevende“, er det at haabe, at disse ved at see sig i Speil, ville komme til denne Selverkjendelse, og idet de finde sig selv uendeligt comiske, frigjøres fra deres Forhærdelse“. Han nænner altsaa ikke at slaa Døren helt i for Sjælens ligesindede. Sin egentlige Helhedsvurdering af Værket har han sparet til sidst. Ligesom Goldschmidt er han imponeret over Heibergs Præsta-

tion: „Naar Forfattere, som allerede have en bestemt Plads i Literaturen, levere et Arbejde, hvori deres Geni er kommet til et nyt Gjennembrud og har udfoldet nye Kræfter, er det ofte vanskeligere for dem end ved deres tidligere Optræden, ikke at blive roste, men at blive anerkjendte. Da man engang har fastsat sig sine Synspuncter for deres Bedømmelse, lader man det ved slige Leiligheder alt for ofte beroe med en tautologisk Repetition af den gamle Anerkjendelse, idet man uden videre stiller det nye Værk i Classe med de foregaaende fortrinlige Værker, som de have leveret paa tidligere Stationer af deres Udvikling. Men dette er det Samme som at ignorere, hvad der i Virkeligheden er præsteret. I nærværende Tilfælde maa man derfor ønske Digteren en ny og frisk Anerkjendelse, fordi han ved sit Værk har hævet sig og vor Litteratur til en ny, hos os hidtil ukjendt Høide“. Heldigvis, maa man sige, var Heibergs eget Værk betydeligt friskere og rigere paa Vid end dets lærde Udlægger, der først har forledet ham til at betegne „En Sjæl efter Døden“ som en apokalyptisk Komædie og dernæst i sin Anmeldelse har behandlet den udelukkende som saadan og ikke som det, det er: en aristofanisk Komædie. Var Martensens Bedømmelse strengt filosofisk, saa er Stiftsprovst E. C. Trydes i „Tidsskrift for Litteratur og Kritik“ V (1841) stærkt teologisk præget, men iøvrigt lige saa anerkjendende og indgaaende. For at fritage Kristendommen for al Andel i den Fordom at tro, at enhver, der er død, har Krav paa Himlen, henviser han til Frelserens Ord: „Ikke Enhver, som siger til mig: Herre! Herre! skal indgaae i Himmeriges Rige“. I sin Egenskab af Sjælesørger er han bekymret for det, som Martensen blot var gaaet flygtigt hen over, hvorledes Sjælen kan slippe ud af den slette Uendelighed, og føler sig utilfredsstillet ved, at Heiberg ikke lader os se, hvordan Livet vil forme sig for ham, naar han vaagner til fuld Bevidsthed om, at han er i Helvede. Med Henblik paa Sankt Peters Krav i 1. Akt udtrykker Tryde dette noget naive Ønske: „Vilde Forf. engang i et andet Digt lade os med sig gjøre den aandelige Pillegrimsgang, hvortil 'Sjælen' her henvises, og da stille os med sig ved Indgangen til Paradiis, vilde et dybere Skue kunne vorde os til Deel“¹⁾. Hvad Heibergs to præstelige Vaabendragere offentligt havde udtalt, faldt forskellige samtidige for Brystet. Den gamle Biskop Jens Paludan-Müller, Digterens Fader, skrev bl. a. til sin Søn Caspar²⁾: „Din Dom over Martensens Anmeldelse i „Fædrelandet“ af Heibergs Digt underskriver jeg gierne. Men jeg vil ingen anden Straf ønske ham end den, at disse Blade atter maae falde ham i Haanden, naar han er 60 Aar gammel. Han vil da vist ikke føle nogen ringe Ærgrelse og Undseelse over, hvad han har skrevet i sit 33te Aar. I det mindste maae man haabe det. Det er desuden upassende for hans Stilling at agere Basunblæser for Heiberg. Men med al hans Talen og gode Hoved er han ikke moden. Selv hans hovmodige Tone

er temmelig grøn og ungdommelig. Jeg nægter ikke, at han, som var kommet paa et godt Trin hos mig med sin Mester Eckardt, og ved sit dissenterende Votum i Ritualsagen, er gaaet betydelig ned igien ved hiin Anmeldelse. Det er besynderligt, at „Fædrelandet“, som jo vil være et populært Blad, har villet optage i 3 Nummere en Artikel, der er skrevet i et Kunstsprog, som kun Faa vilde kunne forstaae Meningen af. Hvad Heibergs Digt „Sielen efter Døden“ angaaer, da har det gjort megen Lykke hos mig, fra regnet den uædle Hevn over Sibbern, og et Par andre Kaadheder. Det giver rigt Stof til Tanker. Han holder et Speil op for Nutidens Øine, hvori den kan see sin hele aandelige Usselhed, og under Latter og Moerskab over sit eget Billede nedsluge mangan gavnlige Sandhed, som — formodentlig intet vil virke til dens Forbedring. Der er megen og frygtelig Sandhed i Digtet; men Sandheden ligger i dets comiske, ironiske, satiriske Side. Naar derimod Martensen vil gjøre os viis, at Digtet virkelig er apokalyptisk, og synes selv for Alvor at troe det, maae man finde dette heel comisk og forunderligt, og man maae synes, at M: er ligesaa befangen og hildet i speculative Kunstord som den stakkels „Siel“ er det i Realiteten og de materielle Interesser. Skal Meningen af det Hele være den, at man kun finder hisset den Evighed, som man bringer med sig herfra, og allerede har begyndt at have her, saa er deri intet apokalyptisk, eller nyt, da jo enhver Christen veed, at det evige Livs Kræfter allerede her skulle røre sig i ham, og at Livet i Gud allerede herved maae udvikle sig i ham, om han skal være skicket og værdig til Salighed. Dantes divina Comedia har kiendelig givet Anledning til Digtet; men ligesom Dante gandske er styret af Catholicismens Ideer, saa er Heiberg styret af Protestantismens.“ Privat gav Søren Kierkegaard sit Mishag Luft i en Optegnelse¹⁾ (fra 1843): „Det kan vel nu snart være to Aar siden, at Hr. Professoren fra at være den vittige, spøgende, overgivne Vaudeville-Digter, der dog stundom syntes lidt vildfarende i Troen, den seirrige Polemiker, den taktfaste Æsthetiker, blev Danmarks Dante, den grublende Genius, der i sit apokalyptiske Digt skuede ind i det evige Livs Hemmeligheder, blev Kirkens lydige Søn, af hvem Stiftets høiærværdige Clerus ventede Alt til 'Menighedens' Bedste.“ I Skriftet „Førord“ (1844) fik disse Betragtninger følgende for Offentligheden bestemte Form²⁾: „Da Hr. Prof. for et Par Aar siden i sit apokalyptiske Digt afslørede Himlens Hemmeligheder, og en tjenstvillig Kritik samt en geskæftig Opinion ikke dunkelt just lod forstaae, at Prof. Heiberg nu var bleven Dante, begyndte jeg i al Stilhed at frygte. Den, der til hiin Tid lidt omhyggeligere agtede paa vore Forhold, vil vist ikke negte, at der stundom yttrede sig Phænomener, der syntes at tyde paa det Forfærdelige, at Prof. H., der tillige altid har været Philosoph, pludseligen skulde undergaae en ny Metamorphose, og træde frem som

Den, der var kommen til Verden for at løse Theologiens Gaader.“ Endnu i 1846 er Kierkegaard ikke kommet sig af sin Forargelse og lader i „Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift“¹⁾ sin Satire spille over Trydes Anmeldelse: „Jeg har læst Prof. Heibergs „Sjæl efter Døden“, ja, jeg har læst den med Commentar af Provst Tryde. Gid jeg ikke havde gjort det, thi ved et Digterværk glæder man sig æsthetisk og fordrer ikke den sidste dialektiske Nøiagtighed, der staaer i Forhold til en Lærende, som efter en saadan Veiledning vil indrette sit Liv. Nødsager en Commentator En til at søge noget Saadant i Digtet, da har han ikke gavnet Digtet.“ For P. L. Møllers komiske Sans var Anmeldelserne ogsaa for stærke, og i denne Stemning forfattede han til sine „Nye Intelligensblade“^{17/4} 1842 det satiriske Digt, „Ogsaa ‘en Sjæl efter Døden‘“ (opr. kaldet „Efterskrift fra en anden Verden“), der ved Optrykket i „Kritiske Skizzer“²⁾ ledsagedes af en Note, hvori det forklares, at Heibergs „Nye Digte“ fremkaldte „to i sit Slags komiske Recensioner af Stiftsprovst Tryde . . . og Prof. Martensen . . . Den første, som jo ikke er Æsthetiker, søgte især at vindicere disse Digtets Betydning for Theologien; den sidste (dengang æsthetisk Theolog) proklamerede Forf. som Apokalyptiker eller Dante for Skandinavien, med Ret til at belægge forskjellige Klasser af Senge i den anden Verden.“ Selve Digtet tager da ogsaa mere Sigte paa Fortolkerne, mens Heiberg kunde melde Hus forbi.

En ulige fyldigere Buket kan sammenstilles af private Udtalelser, der viser, hvilken Opsigt „Nye Digte“ gjorde, og ogsaa hvorledes Ofrene vaandede sig. De egentlige Romantikere vilde „En Sjæl efter Døden“ ikke ret smage. Kaalund har herom fortalt³⁾: „Da jeg paa den Tid en Dag besøgte Oehlenschläger og bl. a. spurgte ham, hvad han syntes om „En Sjæl efter Døden“, svarede han: ‘Aa ja, det er ret aandrigt og pikant. Forstand har han (her pikkede Oehl. sig paa sin egen høje Pande) og megen Smag, men Fantasiens og Følelsens mægtige Vinger, der dog egenlig er dem, der gjør Digteren til Digter, skorter det ham paa.’“ Ogsaa Hauch, som dog lige var blevet udsonet med Heiberg, rynker paa Næsen i et Brev til Oehlenschläger⁴⁾: „Han har antaget sig mit lille Stykke [ø: „Svend Grathe“] med et Slags Varme, hvorfor jeg maa være ham forbunden; det er mig og efter min Natur aldeles umuligt at bære Nag til Nogen i lang Tid. Dog vil hans seneste poetisk-philosophiske Stykke (skiøndt jeg for Resten har lært at skatte hans Talenter) ikke smage mig; jeg hører imidlertid, at det skal gjøre stor Lykke i Kiøbenhavn, hvor mangan skikkelig Philister alt skal pines af stor Frygt for at komme i det Heibergske Helvede.“ Endnu udførligere udbreder han sig til H. C. Andersen⁵⁾: „Heibergs meget talentfulde, philosophiske Digte have Øieblikkets (tildeels falske) philosophiske Interesse at takke for den Opmærksomhed, de have vakt. Neppe vil han dog, trods

alt sit Mesterskab i Stilen, bringe den tørre Mandelstav til at blomstre, som den forhen blomstrede i Aarons Hænder. At een Hovedidee skal gennemtrænge et Digt, er en erkjendt og gammel Sandhed; men den kommer næsten af sig selv, naar Handlingen er gennemført med Reenhed og Conseqvents; men Rigdom og Fylde ere dog ogsaa nødvendige, og man kan ligesaa lidet bedømme en Digter efter den blotte Idee (til slige, nøgne Ideer kommer man for godt Kjøb i vore Tider), som man kan bedømme en Maler efter den blotte Grundtanke; tilsidst kommer det dog i begge Tilfælde an paa, hvordan det Hele er malet, paa den uendelige Rigdom, der med levende Anskuelse og med fast Mesterhaand er forenet til et fælles, vel organiseret Hele. Et sligt Digt især som Heibergs, hvori man foresætter sig at fremstille, hvad Graven skjuler, hvori altsaa Erfaringen forlader Digteren, maa saa meget mere være fremsprunget af en Række indvortes Syner, af en uendelig Rigdom i Sjælens Dybder, saaledes som hos den colossale Dante, ellers er man ikke det mægtige Æmne voxen og gjør da bedre ved at holde sig til det Nærmeste, hvad man kan udføre. Dog jeg hører her som i meget Andet til Oppositionspartiet; det herskende Parti har erklæret sig for Digtet.“ Ingemann, der antagelig var enig med Hauch i flere af disse Betragtninger, kunde dog imidlertid gaa med til¹⁾, at Digteren „ret vittigt“ har skildret Sjælens Liv efter Døden. Om det Angreb, Heiberg havde rettet imod ham, hørte H. C. Andersen første Gang i Konstantinopel gennem et Brev fra hans ældre Veninde Signe Læssøe²⁾. I sin første Vrede vilde han sende Heiberg „et fælt Rimbrev . . . fuldt af Gift og Galde“³⁾, hvad H. P. Holst dog fik ham fra⁴⁾, saa at han nøjedes med privat⁵⁾ at beklage sig i høje Toner over den Forfølgelse, han var Genstand for, og tog det fornuftige Parti at svare offentligt i sin næste Bog ved at give igen med samme Mønt. I „En Digters Bazar“ indflettede han under Omtalen af sit Karantæneophold i Orsova med godt Humør en Skildring af, hvorledes han drømte, at han befandt sig i det heibergske Helvede, hvor man opførte „Mulatten“ og „Maurerpigen“, med det Resultat, at de Fordømte „kunde lægge sig med god Samvittighed“, men da man en Aften foruden disse Stykker vilde give „Fata Morgana“, protesterede de — „man kan ogsaa gjøre En Helvede for hedt, og der skal være Maade med Alt“⁶⁾. Hvad han tog sig mest nær, var at Heibergs Bitterhed ikke blot krænkede, men bedrøvede ham, „thi jeg paa-skjønner det Gode i hans Værker og har altid følt Trang til at nærme mig ham“⁷⁾. Derfor vedkendte han sig ogsaa i „En Digters Bazar“, at han betragtede „Nye Digte“ som Heibergs „fortrinligste Værk“⁸⁾, og i „Mit Livs Eventyr“⁹⁾ tilstaar han, at han var lige ved at sende Digteren en Tak efter Læsningen og blot opgav det af Frygt for, at det skulde blive misforstaaet. Clemens Petersen¹⁰⁾ vil vide, at Andersen senere engang spurgte Heiberg,

hvorfor han havde sat ham ind i sin Komædie, og fik til Svar: „Aa, jeg syntes, De trængte til et lille Hib.“ Trods fortsatte Rivninger i Anledning af Andersens dramatiske Arbejder lappedes Forholdet imellem dem dog nogenlunde sammen igen. Paludan-Müller, der ligesom sin Fader havde meget tilovers for Heiberg, mindre for Martensen, anbefalede varmt sin Broder Caspar at læse „Nye Digte¹⁾: „de to Stykker, ‘Sjælen efter Døden’ og ‘de Nygifte’ ere i mine Tanker det Bedste samme Autor har præsteret“, men ironiserer over Martensens Kritik, fordi „han intet bestemt Begreb har om hvad comisk er“. Ret ejendommeligt er det, at en fra alt det heibergske Væsen saa fjerntstaaende som Grundtvig synes uden Forargelse at have moret sig over den apokalyptiske Komædie; i sine besynderlige Forelæsninger for Damer og Herrer med Titlen „Bragesnak“ har han i det mindste indflettet en Bemærkning om Tantalos, Sisypfos og Danaiderne²⁾, som han anser det for unyttigt „at gjøre en poetisk Reise til Grækenland, for at see,“ eftersom det „er alt for øiensynligt midt i Kiøbenhavn, og mesterlig udmalet i den fortabte Kiøbenhavn-Sjæls Heibergske Historie“.

Dette Heibergs uden Sammenligning ypperste Værk, der nu indgaar som fast Led i de højere Skolers Klassikerlæsning, er ogsaa naaet uden for Landets Grænser. Allerede Aaret efter dets Udgivelse blev det oversat til Svensk af Hofprædikanten Carl Edmund Wenström, snart efter fulgt af en Oversættelse af „De Nygifte“. Pudsigt nok har den aldrig raadville Oversætter valgt at lokalisere Handlingen til svenske Forhold. „Stolemager Dessau“ er erstattet af „fabrikören Stolberg“, Bladet „Raketten“ er blevet til „Näcken“, og i Stedet for Heibergs Lovtale over de to store Kunstnere i Nordens Athen, Thorvaldsen og Oehlenschläger, indsættes en Hyldest til Sverige med dets Koryfæer: Fogelberg og Tegnér; Sjælen har givet 6 Rdlr. til „vår Konst-Förening“ o. s. v. Til Tysk overflyttedes den af en af Heibergs Kolleger på den militære Højskole, den senere General Philipp Wörishöffer; Manuskriptet, der er i Behold paa Rigsarkivet³⁾, blev imidlertid aldrig trykt. Først 1861 lykkedes det F. A. Leo, der 1850 havde oversat „De Nygifte“ (og 1846 „Kong Renés Datter“), at faa udgivet „En Sjæl efter Døden“ i Tyskland, helliget Digterens Minde og med en stærkt anerkendende Præsentation af Heiberg. Leo erklærer i Indledningen, at det er Digteren selv, der har tilskyndet ham til at gøre Komædien kendt blandt sine Landsmænd. Modsat Svenskeren vælger han den Udvej at gengive Københavnsavisernes Titler med ganske intetsigende Navne, som ikke kunde saare: „Die Allgemeine“ o. s. v. 1865 kom ogsaa to hollandske Udgaver ved A. J. ten Brink og J. J. van Oosterzee, ligeledes lokaliserede⁴⁾. Hvad Heiberg aldrig drømte om, at lade Stykket opføre paa Teatret, er i Tidens Løb blevet til Virkelighed. Da

Dagmar-teatret i 1891 ønskede at fejre Digterens Hundreårsdag, foreslog dets Instruktør, P. A. Rosenberg, at vove Forsøget og naaede inden Fru Heibergs Død samme Aar at faa hendes Velsignelse til Planen¹). Premièren fandt Sted paa selve Mindedagen; den ledsagende Musik af Vilh. Rosenberg og Sophus Neumanns Udførelse af Sjælens Rolle bidrog til at gøre Eksperimentet vellykket. I 1921 fik Dagmar-teatret under Thorkild Roosees idérige Ledelse atter Lyst til at binde an med at forvandle det typiske Læsedrama til et Teaterstykke, og endelig i 1935. tog Det kgl. Teater sig sammen til at optage det paa sit Repertoire. Det har hver Gang vist sig, at Heibergs vittige Replik har været i Stand til at overvinde alle de tekniske Vanskeligheder, der iøvrigt frembød sig²).

2.

I M O D V I N D

Paa en haandgribelig Maade skulde Heiberg faa Sandheden at føle af det gamle Ord, at har man toppet, maa man dale. I et Prospektus, dateret $1\frac{1}{2}$ 1841, bebudede H. J. Bing og Søns Forlag et Billedværk, hvis første Hefte samtidig saa Lyset: „*Danmark, et malerisk Atlas*“, bestaaende af danske Prospekter i Staalstik efter Tegninger af C. F. Christensen, ledsaget med „poetiske Vignetter“ af J. L. Heiberg. Værket udsendtes i Leveringer à 3 Illustrationer og standsede ufuldendt i Begyndelsen af 2. Bind i 1842. I Forlagsreklamen lægges der mere Vægt paa Billedstoffet end paa Teksten, Heibergs Andel behandles nærmest som et Appendiks, og helt forkert var denne Placering nok ikke. Efterhaanden som Udgivelsen skred frem, blev det klart, at han her arbejdede invita Minerva og i ethvert Fald mere plejede polemiske end poetiske Formaal. Som Danmarksbillede kan „Atlasset“ ikke gøre Fyldest. I Indledningsdigtet „Danmark“ betinger han sig udtrykkelig Ret til at begrænse sig til Sjælland, uden at dette Digt dog i nogen Henseende kan bære Vand mod Chr. Winthers „Sjælland“, som det hist og her indeholder Reminiscenser af. Medens hvert af Hovedstadens vigtigere Kulturmindesmærker faar sit Afsnit, er den øvrige Del af Øen sparsomt betænkt; Kronborg, Frederiksborg, Roskilde Domkirke, Vallø, Vordingborg og Møns Klint omtales, og dermed Punktum. Paafaldende er det, hvor lidt han faar ud selv af et godt Emne: i Digtet om Roskilde Domkirke minder han om dets Forgænger, Oehlenschlägers pompøse Digt fra „Langelandsrejsen“, og fremkalder derved uforsigtigt en for ham lidet flatterende Sammenligning. Synet af

Kronborg inspirerer ham til at forherlige den nyligt fremspirede Skandinavisme, men paa Slutningen synker han ned til at prise den gode Mad og Drikke paa Briggs Hotel i Helsingør, hvilket han ikke døde i Synden for hos Kritikerne. Nydelig er den lille „Roman i to Capitler“ om Frederiksborg, som imidlertid hverken ved sin Moral — at man ikke tør bygge paa Kvindesind — eller sin Handling har noget med Stedets Historie at gøre; det er en lille Kærlighedsepisode, der staar langt under „De Nygifte“. Direkte forstyrrende virker derimod de mange Udfald til højre og venstre. „Danmark“ er snarere et polemisk end et poetisk Atlas, et helt Prøvekort paa Heibergs Sym- og Antipatier med Pressen og Publikum som Syndebukke. De mest udfordrende Afsnit er Digtene om Teatret og Charlottenlund. Bladene faar sig en Overhaling i Flæng, mest dog de nye, der var dukket op siden „En Sjæl efter Døden“: „Corsaren“ og især Carstensens „Figaro“, der nu kommer til at spille samme Rolle for Heiberg som i 20'erne og 30'erne „Kjøbenhavnsposten“. I „Skuespilhuset“ holder Thalia Opgør med Publikum, som „sidder dorsk paa Templets Bænke, / Kan ikke høre, ikke tænke“¹⁾ og maa spørge en Autoritet, før det tør udtale sin Dom. Det „har tabt Respektten for det Skjønne, / Har til Ideer ingen Tro, / Og agter Kunsten lig en Bønne“²⁾. Thalias lange Skændetale munder ud i en Række temmelig prosaiske Betragtninger over Det kgl. Teaters Forfald³⁾:

Naar jeg tænker paa, hvad det blive kunde,
 Mit kjære Tempel, som her staaer,
 Ved de Midler, hvorover det formaaer,
 Mens nu det langsomt gaaer tilgrunde
 Paa Veien til sit Jubel-Aar:
 Da fyldes Hjertet af en Harm,
 Som rummes kun i Musers Barm,
 Og i vred Begeistring Gudinden spaaer
 Den Skjæbne, som dig forestaaer:
 Om føie Tid har du ingen Scene,
 At sige, som fortjener dette Navn.

En om muligt endnu mere vrængende Tone anslaaes i Charlottenlund-Digtet, der er formet som „en Spadseregang“ i Lighed med tilsvarende Afsnit i „Sankt Hansaftenspil“ og hans eget „Julespøg og Nytaarsløjer“. Her optræder blandt andet en Flok Skoledrenge, der i Linier, som travesterer Chr. Winthers „Studentervise“, lægger en frejdig Højrøstethed for Dagen⁴⁾:

Vi danne den Stamme, som evig skal staae,
 Besjælet af Guddomsflammen.
 En Stamme kan ei afveien gaae,
 Derfor afveien for Stammen!

En Journalist angiver Parolen for det frisindede Parti:

Betragt vort Land, det er fladt som faa,
 Det mangler aldeles Bjerge;
 Vor Natur ikke vil, her være maa
 Forskel paa Kjæmper og Dværge.

Hver høiere Væxt til vanligt Maal
 At forkortes vi strengt befale;
 Hvert Hoved saa høit som et Hoved af Kaal,
 Det gjælder for det Normale.

Denne Repræsentant for Pressen bliver let enig med Flokken om, at det gjælder at nivellere. For den mismodige Digter er der kun den Udvej tilbage at søge Trøst ved Betragtningen af Stjernehimlen, som Samlingens smukkeste Digt er helliget ¹⁾:

Men du, som ønsker i Fred at boe,
 Uforstyrret af planløs Iver,
 Hæv dig til mig, og prøv den Ro,
 Som min rolige Rhythmus giver.

Det var dette Middel, Heiberg selv brugte til at ryste alle Fortrædeligheder af sig med. Tendensen i „Atlasset“ er, som man ser, klart antidemokratisk. Kun eet af samtlige Digte taler et andet Sprog, men det har rigtignok ogsaa kun Rysenstens Badeanstalt til Emne; her ²⁾ hedder det, at „Ligheds-Principet har Søen havt / Stedse: den hæver Alle som Helte, / Enten de løftes af Svømmebælte, / Eller de bæres af egen Kraft“. Faktum var, at Heiberg mere og mere, alt efter som han havde set den liberale Bevægelses Frugter, var gledet over i „Kontraoppositionen“ ³⁾ og derved nedkaldte den egentlige Oppositions Vredesskaaler over sit Hoved.

Harmen blev ikke mindre, da han ^{15/3} 1842 begyndte at udgive et nyt Tidsskrift, „Intelligensblade“. Siden „Perseus“ ophørte i 1838, havde han benyttet „Fædrelandet“ til Talerør, det Blad, „hvis Meddelelser have større Vægt end de fleste andres“ ⁴⁾, men efter de voldsomme Udfald i „Atlasset“ følte han sig hjemløs i Dagspressen. „Intelligensblade“ danner ingen Undtagelse fra den Regel, at Heibergs Tidsskrifter aldrig fik noget langt Liv — det holdtes kun paa Benene i 2 Aar (1842—44). Det er paa den ene Side mindre politisk end „Flyveposten“ i dens sidste Stadium, paa den anden Side ikke saa filosofisk præget som „Perseus“ og minder ved sit overvejende dramaturgiske og litterære Indhold mere om „Flyveposten“ i dens første Fase, med den Indskrækning at det skønlitterære Underholdningsstof er reduceret til et Minimum. De fremmede Medarbejdere er ogsaa nu faatalige. Kirkelige Bidrag er leveret af hans præstelige Venner Mynster („Tale

ved Rector-Indsættelse i Slagelse“ og under Mærket Kts „Kirkelig Polemik“¹⁾), Martensen („Nutidens religiøse Crisis“) samt af Bornholmerpræsten, Magister A. Adler („Barnedaabens absolute Gyldighed“); Filosofen Rasmus Nielsen skriver om „Konge og Constitution“, cand. theol. Hagen om „Hvorledes lægger Intelligensen sig for Dagen?“, og Kunsthistorien dyrkes af cand. theol. V. Læssøe i et Brudstykke af en Rejsebeskrivelse fra München. Ligesom Heibergs Moder havde været Leverandør til „Flyveposten“, faar han nu Hjælp af Hustruen, der indsender en „Modeartikel. Meddeelt af en Dame“²⁾. Paa hans eget Felt vover kun to sig ind: Henrik Hertz, der tager til Genmæle mod Kritiken af hans Dyrehavsscene „Perspektivkassen“, og H. P. Holst med en Skildring af den italienske Improvisatrice Rosa Taddei. Det øvrige Indhold af de fire smaa Bind skyldes helt og holdent Redaktøren selv.

Kontraoppositionen kommer allerede tydeligt til Orde i Programartiklen „Til Læseren“, hvor det angives som Tidsskriftets Formaal at danne en Modvægt mod Avisernes politiske Drøftelser ved at skabe en ny æstetisk Regulator, „for at Publicum —, som altfor længe har gaaet paa egen Haand, maa ledes tilbage fra de Afveie, som det let betræder, naar det er overladt til sin egen Førelse“. Bestræbelserne skal navnlig sættes ind paa Teatrets Omraade, da det er Heibergs Opfattelse, at i de sidste Aar er vor Dramaturgi „nedsunken til en hidtil næsten ukjendt Slethed, til en raa, ikke paa dramaturgisk Indsigt, men paa reent umiddelbare Fornemmelser og den fadeste Bysnak grundet Skin-Bedømmelse, som paa eengang er barnagtig og vild, og mod hvilken det vist er paa Tiden at opstille de i Kunstbetragtningen ledende Principer, som en lysende Fane i al den omgivende Dunst og Taage“³⁾. Derfor indledes den første Aargang ogsaa med Kritik af den italienske Opera, der, taget under Vingerne af Hoffet, i disse Aar var Genstand for en efter Redaktørens Mening uomtvistelig Overvurdering af det københavnske Publikum, som Aften efter Aften i Hofteatret tiljubede Rossi, Torre og Mad. Forconi. Heiberg forsøger at sætte Tingene paa Plads; uden ligefrem at ønske den italienske Opera fordrevet fra Landet advarer han imod dens seriøse Form, fordi den i dramatisk Henseende frembyder saa mange Urimeligheder, hvorimod han gerne ser en Opera-comique indført — han rider kort sagt sin gamle Kæphest: Komediens absolute Fortrin for Tragedien. Ogsaa rent teaterpolitisk har hans Indlæg et Ærinde. Det kgl. Teater søgte paa dette Tidspunkt en ny Kapelmester, og da ingen Dansk fandtes kompetent til Embedet, var der al Udsigt til, at man maatte indkalde en Udlænding. Imod denne Tanke følte Heiberg sig kaldet til at nedlægge Protest, særlig da han forudsaa, at man vilde udnævne en Tysker („thi for os Danske er Tydskland jo Verden“⁴⁾), medens det for enhver Pris gælder

om at gøre vor Skueplads til „et virkeligt National-Theater“¹⁾. Den egentlige Hensigt med Indsigelsen opnaedes ikke: fra September samme Aar indkaldtes ganske rigtigt en tysk Kapelmester (Franz Gläser²⁾). De øvrige Teaterartikler i „Intelligensblade“ falder i to Grupper: egentlige Anmeldelser og dramaturgiske Afhandlinger, og maa derfor søges paa forskellige Steder i „Prosaiske Skrifter“, der af Udgiveren er inddelt systematisk. Ogsaa her i hans Biografi vil det være mest hensigtsmæssigt at behandle hvert Omraade for sig og henlægge Omtalen af Teateranmeldelserne til Afsnittet om Heiberg som Censor, hvorhen de som konkrete Tilfælde hører (saaledes de berømte om Hauchs „Svend Grathe“, Oehlenschlägers „Dina“, Halms „Ørkenens Søn“ og H. C. Andersens „Kongen drømmer“). Her skal blot nævnes de to Oversigtsartikler, hvori han opsamlede Sæsonens Nyheder, fordi de lige meget er vendt mod Teaterdirektionen, Publikum og Bladene. „Herren ser dine Veje“ kaldes „et sentimentalt-liderligt Stykke“³⁾ og henregnes ligesom „Suzettes Medgift“ til det, man plejer at kalde „Dramer og Tragedier for Tjenestepiger og Grisetter“⁴⁾. Udpibningen af Molières „Doktoren imod sin Villie“ giver ham Anledning til at beklage sig over Publikums „pøbelagtige Adfærd“⁵⁾. Bidragende til at skærpe Tonen var den latterlige Kampagne, som Georg Carstensen havde sat i Gang i „Figaro“ imod Fru Heibergs Costume i Scribes „Et Glas Vand“. Da Bladet truede med Udpibning, hvis hun ikke anskaffede sig et andet Skørt til at spille Abigaels Rolle i, var Heiberg hver Aften, naar dette Stykke opførtes, til Stede i Teatret, iført hvide Glacéhandsker, for i Tilfælde af at det skulde komme til Demonstrationer at træde ind paa Scenen og føre sin Hustru for stedse bort fra Teatret. Med et Smil tilføjer Fru Heiberg, at hendes Mand dog heldigvis ikke kom til at debutere den Gang⁶⁾. Det var og blev en Storm i et Glas Vand. I Modsætning til Flertallet af „Flyvende Post“s Teaterartikler er „Intelligensblade“s mere positive, skrevet con amore, og viser en tiltalende Udvikling hos Heiberg i Retning af større Sans for det konkrete⁷⁾. Men som Anmeldelser er de ligesaa ensidige derved, at de blot handler om Stykkerne, aldrig om Udførelsen. Skuespillerne maatte nødvendigvis føle sig tilside-satte. Det er tydeligt, at han med Utaalmodighed spejdede efter det nye Drama. Med Aarene blev han mere og mere led ved de moderne franske Stykker, som han en Gang havde favoriseret saa stærkt, det Drama, hvis Formel han har udtrykt saaledes: „en ung Mands Forelskelse i en gift Kone, som har gjort et Fornuft-Parti, og hvis Dialog er modeleret efter Bal-Conversationen“⁸⁾.

Blandt de dramaturgiske Afhandlinger er flere Referater af Tyskeren Heinrich Theodor Röttscher. Denne Æstetiker, hvis Tænkning — som Heiberg fremhæver⁹⁾ — er dannet ved den hegelske Filosofi, stod for ham

som en Autoritet, selvom han ikke havde megen Sans for det komiske.¹⁾ Om ikke andetsteds fra kunde man slutte det af, at hans Hustru dekretterer²⁾: „Alle ere vel enige om, at Röttscher blandt de æsthetiske Dramaturger indtager den første Plads“. Hans Skrift „Aristophanes und sein Zeitalter“ (1827) var naturligvis kendt af den, der havde skrevet „En Sjæl efter Døden“³⁾, hans senere Værk „Die Kunst der dramatischen Darstellung“ (1841), der endogsaa er blevet genoptrykt i vore Dage (ved Oskar Walzel 1919) er den Kilde, hvorfra Heiberg henter Stof til tre af Afhandlingerne i „Intelligensblade“: „Skuespilleren, Publicum og Kritiken“, „Om Talens Betonning“ og „Det stumme Spil“. Man har ikke uden Grund fremhævet det forunderlige i, at Heibergs Smag, der dog helt og holdent er gallisk, stadig i teoretiske Anliggender raadfører sig med Tyskerne: Brødrene Schlegel, Tieck, Hegel og nu altsaa Röttscher. Men Heiberg elskede nu engang Systematik og maatte derfor i sin Teori blive en Germanernes Lærling. I Röttscher, som han anfører med loyal Skelnen mellem Citat, Referat og Kommentar, har han fundet en Meningsfælle, der er værdifuld at udnytte i Kampen mod Tidsalderens fordærvede Smag. Med Henviisning til et dermed stemmende Sted i Teaterdigtet af „Danmark, et malerisk Atlas“ gengiver han Röttschers Bemærkninger om Teaterkritiken, der ikke sjældent er sunket ned til at blive „det sidste Nødanker for et forkommet Talent, for et i aandig og sædelig Henseende ødelagt Menneske, som seer alle andre litterære Virksomheder, til hvilke der udfordres Tilegnelse og Beherskelse af et rigt Stof, lukkede for sig“⁴⁾. „Om Talens Betonning“ beskriver et Forsøg paa i Hegels Maner at opstille en Lære om tre Akcenter, en logisk, en symbolsk og en etisk — en lidet heldig Teori, fordi helt fremmedartede Begreber er blandet sammen. Originale er derimod Afhandlingerne om „Virtuositet“ og „Om Begrebet af dramatiske Characterer“. Den første læses som en Kommentar til 4. Akt af „En Sjæl efter Døden“. Alt, hvad dér siges om Skuespillernes Stjernekomedie, tages under fornyet Behandling her. Virtuosen, hedder det, gør sig til „Kunstens Dalai-Lama“⁵⁾. „Deres Verdensanskuelser er den anti-copernicanske: de selv ere Universets Midtpunct, hvorom Alt dreier sig for at give dem Afvexling af Dag og Nat og frembringe deres Aarstider eller — som de kalde dem — Saisonere⁶⁾ . . . Mangen Skuespiller betragter ikke blot Digterværket som et underordnet Moment for hans Virksomhed, men betragter, især hvis han har Hovedrollen, endog ofte sine Medspillende paa samme Maade, som den musikalske Virtuos sit Orchester: som et accompanerende Element, der blot er til for at understøtte ham og lade ham glimre“⁷⁾. Og Publikum understøtter ham i denne falske Tendens. Virtuoseriet finder Heiberg mest udviklet inden for Operaen og ganske specielt i den italienske, der har „renonceret paa den kunstneriske Totalitet, idet Op-

gaven blot er sat i at trække interessante Enkeltheder paa en Snor¹⁾, saaledes at man paa een Aften kan give første Akt af den ene Opera og anden Akt af en anden. Altsammen er Udslag af den „Atomisme“, som Heiberg genfandt i talrige andre af Tidens aandelige Fænomener. Kun paa eet Punkt gaar han ud over Skuespillersatiren i den apokalyptiske Komædie, idet han nemlig tilføjer, at Virtuositet væsentligst er en kvindelig Egenskab, fordi den til stor Del beror paa Receptivitet. I den lille Opsats „Om Begrebet af dramatiske Characterer“ kommer han ind paa Forskellen mellem Intrigestykkets blot af deres Temperament bestemte Figurer og Karakterstykkets, der er etisk betingede; til de første henregnes de unge Piger, om hvem det gælder, at de endnu ikke har en stærkt udpræget Karakter: „Det, hvorved den kvindelige Ungdom fortryller, er netop den rige Mulighed, som hviler i dens Blomsterknop, denne tabula rasa, hvorpaa ethvert Indhold kan skrives, dette bløde Leer, hvoraf det skønneste Kunstværk kan formes“²⁾, altsaa hans eget Backfische-Ideal fra Vaudevillerne. Til Illustration gennemgaas Lucretia i „Den Vægelsindede“, som Heiberg i „Udsigt over den danske skønne Litteratur“ har henregnet til Karakterstykker, hvad han nu tilbagekalder, idet han paaviser, at Figuren er typisk temperamentsbestemt og alt i Stykket hviler paa de komiske Situationer. Om disse Afhandlinger i „Intelligensblade“ gælder i Almindelighed, at de ikke hører til hans betydeligere Præstationer; Hertz' dramaturgiske Betragtninger fra „Ugentlige Blade“ (1946 genoptrykt som Bog under Titelen „Et og Andet om Skuespilkunsten“) er baade finere og originalere. Enkelte af de herhenhørende Bidrag tager Sigte paa aktuelle Forhold eller er Led i en Bladpolemik, saaledes en Redegørelse for Det kgl. Teaters nye Regulativ for Forfatterhonorarer, hvis Liberalitet i meget væsentlig Grad skyldtes Collin. Naar der siden dets Ikrafttræden var strømmet saa mange originale Arbejder ind til Teatret, antog Heiberg det for at være en direkte Virkning af de forbedrede Takster. Kun mod eet Punkt i Nyordningen protesterede han eftertrykkeligt: skønt der ved rytmiske Oversættelser er skelnet mellem Rutine- og Kunstoversættelse, mangler der en nærmere Præcision af, hvor Grænsen mellem disse to Begreber skal sættes: „Shakspeare, Calderon, Molière, Schiller maae oversættes af en Digter, Scribe kan lade sig nøie med en Routinier . . . Forskjellen mellem begge Arter af Oversættelser burde have været en uendelig, naturligviis ikke med Hensyn paa Talstørrelsen, men paa Principet“³⁾, siger den, der selv havde et større Antal Scribeoversættelser paa sin Samvittighed end nogen anden enkelt Forfatter. Til Brug for Polemik indrettede Heiberg bl. a. en Petrubrik, som han kaldte „Miniature-Avis“. Der blev ingen Mangel paa Stof hertil: Demonstrationer i Teatret hørte til det mere dagligdags, disse forsynede igen Bladene med Spalteføde, hvorpaa det var Forfatternes

Sag at forsvare sig. En Bagatel af Hertz, „Perspektivkassen“, hvis Handling foregaar paa Dyrehavsbakken, foraarsagede stor Staahej. Da Striden af Forfatteren selv førtes ind i „Intelligensblade“, gjorde deres Udgiver fælles Sag med ham og rettede en Række Angreb paa forskellige navngivne Blade¹⁾, der som i „Flyveposten“s Tid alt efter deres Kaliber behandles med Høflighed eller Grovheder. „Dagen“ tituleres „det meest foragtede Blad i Landet“, dets Redaktør Fribert „en Okse“, „Corsaren“ takkes, fordi det har meldt sig som det Smudsblad, hvortil Hertz sigtede; „Figaro“ vil han derimod ikke svare, fordi „hvad den Nar mener, kan være det Samme“. Efter at de paagældende Aviser havde taget til Genmæle, gentog Historien sig: „Fædrelandet“ fik et principielt Svar, hvori det rigtignok antydes, at dets Uvilje mod Hertz skriver sig fra det Indtryk, hans Roman „Stemninger og Tilstande“ har efterladt hos de liberale. Mellemværendet med „Figaro“ endte i det „particulair“, hvilket Heiberg markerer ved under Overskriften „En privat Sag“ at aftrykke in extenso en Brevveksling mellem ham og Georg Carstensen, som denne uden at spørge om Forlov havde tilladt sig at aftrykke Uddrag af i sit Blad²⁾. Den krænkede Løjtnant forsøgte at faa Heiberg til at tilbagekalde de Udtryk, han baade i „Atlasset“ og „Intelligensblade“ havde brugt om ham, men opnaaede, som venteligt var, ikke andet end at hans Modstander hæftede nye Hædersnavne paa ham. Ogsaa Publikum blev smukt taget i Skole i et Par Artikler om Mishagsdemonstrationer i Teatret. Den ironiske Overskrift „Tak-Adresse til Publicum“ skyldes, at Udpibningen af Molières „Doktoren imod sin Villie“ har bevist Rigtigheden af Heibergs seneste Angreb paa det, hvorimod det lille Stykke om „Bifalds- og Mishags-Yttringer i Teatret“ i mere seriøs Form fremsætter et positivt Forslag til Regulering af Meningstilkendegivelser paa Tilskuerpladsen.

Af de faatallige litterære Afhandlinger erindres to endnu i vore Dage, Anmeldelserne af „Adam Homo“ og „Enten — eller“, dog ikke for det gode. Det maa imidlertid tjene ham til Undskyldning, at da han skrev om Paludan-Müllers Digt, kendte han blot dets første Del, den der slutter med Spørgsmaalstegnet: „Hvad er et Forsæt? Man vil det erfare“. Han er ingenlunde blind for, at Værket hører til „vor Litteraturs meget betydningsfulde Frembringelser“³⁾, men indfletter en Række vidtløftige polemiske Udfald mod Presse og Læsere, og — hvad Eftertiden især har bebrejdet ham — røber en vis Usikkerhed med Hensyn til den Skæbne, Digteren i de afsluttende Dele vil berede sin Helt. Det staar for ham som et daarligt Drama, hvis man i fjerde Akt endnu ikke ved, om det skal blive en Komædie eller en Tragædie, men sandt at sige er han som Recensent af „Adam Homo“ ikke meget klogere, thi derefter hedder det: „Til hvad Punct Digteren nu har isinde at føre sin Helt, om han vil lade ham blive en lykkelig Landsbypræst, eller

kaste ham ind i et udvortes bevæget, stormfuldt Liv, og maaskee lade ham gaae tilgrunde, derom kan man vistnok Intet vide iforveien; Adam Homos individuelle Skjæbne hviler i Paludan-Müllers individuelle Haand“¹⁾). Dog er han fuldt paa det rene med, at Adam Homo er Gennemsnitsmennesket, behandlet ikke fra den ideale Side, men fra den empiriske Virkeligheds. Fint bestemmes Paludan-Müllers Digterevne som musikalsk-lyrisk i Modsætning til Oehlenschlägers plastiske. Med den øvrige Kritik er han enig i, at Fremstillingen er for bred, og at der er for mange Skildringer, som „bevæge sig mod Grændsen af det Frivole“²⁾). For at undgaa at trætte Læserne havde der været to Veje at gaa: „Enten kunde han glide meget hurtigere, lettere og gratiosere hen over disse Anstødsstene, eller han kunde give Gjenstandene en langt større, men tillige langt mere energisk Udvikling, hvad enten Energien nu skulde vise sig i stærkt farvede sandselige Malerier, eller i en Anvendelse af Ironiens Arabesker med rig Forgyldning af Lune og Humor“³⁾), Raad, som Heiberg ikke havde haft nødig at give Paludan-Müller til de følgende Dele, som vi desværre ikke kender Heibergs Dom om. Det andet berømte Værk, der recenseredes i „Intelligensblade“, Kierkegaards „Enten — eller“, omtales $\frac{1}{3}$ 1843 under Overskriften „Litterær Vintersæd“. Denne Anmeldelse er for visse Aarsagers Skyld ikke optaget i „Prosaiske Skrifter“. Heiberg gør sig lystig over Bogens Størrelse og ejendommelige Titel og beskriver, hvorledes et anonymt „man“ under Læsningen „bliver utaalmodig over, at Forfatterens ualmindelige Aandrighed, Lærdom og stilistiske Færdighed ikke er forenet med en organiserende Evne, der kunde lade Ideerne springe plastisk frem“⁴⁾). „Man“ kaster sig over Analysen af Scribes Lystspil „Den første Kjærlighed“, men blot for at konstatere, at „af en smuk lille Bagatel har han villet gjøre et Mesterværk, og underlægger det en Tendens, der er lige den modsatte af den, som Scribe aabenbart vedkjender sig“⁵⁾). „Man“ gaar nu videre til „Forførerens Dagbog“, „og paa en Maade finder man sig heller ikke skuffet i denne Forventning, men man væmmes, man ækles, man oprøres, og man spørger sig selv, ikke om det er muligt, at et Menneske kan være som denne Forfører, men om det er muligt, at en Forfatter-Individualitet kan være saaledes beskaffen, at den finder Behag i at sætte sig ind i en saadan Character, og udarbejde den i sine stille Tanker“⁶⁾). De enkelte, der holder ud at læse ogsaa andet Bind, vil derimod føle sig belønnet: „Under hele denne Læsning fængsles de saaledes af Bogen, at de neppe kunne lægge den bort, de føle sig uafsladeligt paavirkede af en sjelden og høitbegavet Aand, som af et dybt speculativt Væld fører den skjønneste ethiske Anskuelse frem for deres Blik, og gennemkrydser sit Foredrag med en Strøm af den piquanteste Vittighed og Humor“⁷⁾). Anede Heiberg, hvem der var Bogens Forfatter? Han havde jo holdt Kierkegaards

første Artikler over Daaben (II 104) og givet ham Raad med Hensyn til „Af en endnu Levendes Papirer“¹⁾). Saa meget er sikkert, at han uden at være i Stand til paa Stedet at fælde en kategorisk Dom paa een Gang følte sig tiltrukket og frastødt af Kierkegaards store Værk, tiltrukket af dets Vid og Aandfuldhed, frastødt af dets monstruøse Form. Og ligesaa givet er det, at denne Anmeldelse, der ikke syntes at ville tage „Enten — eller“ alvorligt, skuffede dets Forfatter dybt, som man kan se baade af hans ironiske Artikel „Taksigelse til Hr. Professor Heiberg“²⁾, der fremkom i „Fædrelandet“ 4 Dage efter det paagældende Nummer af „Intelligensblade“, og af hans Optegnelser³⁾). Hvis Kierkegaard, der havde set op til Heiberg som Æstetiker, noget Øjeblik havde drømt om, at Heiberg skulde forstaa ham, blive hans „enkelte Læser“, maatte han nu indse, at han havde taget grundigt fejl.

I 1842 udgav Heiberg „Eet Hundrede lyriske Digte af den danske Litteratur“, ledsaget af en Fortale⁴⁾, der oplyser, at denne Antologi, der er tænkt som et Sidestykke til Chr. Winthers Romanceudvalg og Henrik Hertz' Samling af danske Sange, indskrænker sig til at medtage lyriske Digte og kun saadanne, som har blivende poetisk Værd. Det er en fornem lille Bog, skønt Eftertiden næppe i eet og alt vil kunne godkende Heibergs Udvalg af, hvad der kan kaldes „levende Litteratur“, og den oplevede da ogsaa 1846 et nyt Oplag. De rigest repræsenterede Digtere er Baggesen og Oehlenschläger. Yderst paafaldende virker det, at Aarestrup ikke er medtaget i en Antologi, hvor dog helt inferiøre Digtere som Cl. Rosenhoff er repræsenteret. For ham havde Heiberg intet tilovers. Martensen refererer til Andræ⁵⁾, at Heiberg har udtalt, at „en vis Liderlighed er den eneste Gehalt i disse Poesier“, og hermed stemmer Fru Heibergs Skildring af, hvorledes hendes Mand i Ems 1839 drillede Fru Drewsen med hendes Sværmeri for denne Digter⁶⁾). Stoffets Opstilling er præget af mindre heldige Ideer, omend ikke saa naturlige som i hans egen poetiske Kalender fra 1819. Indholdet er delt i 6 Afsnit: 1) Poesien, 2) Gud, Mennesket og Verden, 3) Naturen, 4) Fædrelandet, 5) Kærlighed og 6) Malerier; under „Fædrelandet“ optages jævnsides med egentlige Naturdigte som Chr. Winthers „Sjælland“, der ligesaa godt kunde have figureret i det 3. Afsnit, Mindedigte over Nationens store Mænd: Wilsters „Ludvig Holberg“, Oehlenschlägers „Vahl“ o. s. v. Over Lyrikkens Begreb anstillede han Aaret efter Betragtninger i en særlig Afhandling i „Intelligensblade“ om „Lyrisk Poesie“. Da Heiberg ellers overvejende har beskæftiget sig med Dramaet, knytter der sig en speciel Interesse til denne Redegørelse. Den gaar ud paa at bestemme Begrebet Centrallyrik og former sig som en stærk Hyldest til Schack Staffeldt (se I 140), der allerede paa den første Side kaldes „Danmarks første Lyriker“ og stilles foran

Oehlenschläger, ikke blot i Tid — thi Heiberg lægger ligesom senere Stangerup megen Vægt paa at godtgøre, at Staffeldt var begyndt tidligere og derfor ved sin Fremtræden ikke var paavirket af sin lykkeligere Digterbroder — men ogsaa i Rang som „en langt mere decideret Lyriker“¹⁾. Til at fastslaa Kendemærket paa det lyriske benytter Heiberg sin æstetiske Ven, Sorø-Rektoren Bojesens Distinktion mellem Primitivitet og Originalitet. Det primitive er altid lyrisk, og Lyrik kan følgelig forekomme uden for Vers- og Rytmedigtning. „Den, som er uden Lyrik, er slet ikke Digter“²⁾, paastaar han. Ud fra disse Præmisses tillægger han „En dansk Students Eventyr“ lyrisk Karakter, hvorfor det ikke bør gøre noget Skaar i Glæden over dens sene Offentliggørelse, at den er uafsluttet: „det er en lyrisk Improvisation, en poetisk Capriccio, hvis Traad Forfatteren kunde trække ud og ind efter Behag“³⁾. Endvidere: i Poesien har kun det individuelle (efter vor Sprogbrug det typiske), ikke det partikulære (∴ det tilfældige, individuelle) Interesse. I en hegelsk Trilogi bestemmes selve Lyrikkens Begreb. Naar det første Led: det universelle (ell. almindelige = Ideen) forener sig med det partikulære (ell. særskilte = Subjektiviteten), opnaas som Syntese det individuelle (ell. enkelte), og den Digter, der bedst forstaar at assimilere Subjektivitetens Form og Ideens Indhold, er eo ipso den største Lyriker. Eller i en ny Ligning: jo rigere Tankeindholdet og den formale Evne er, des ypperligere Kunst skabes der. Man aner allerede, hvad der nu skal følge: „Det sidste Ideal i denne Sphære er altsaa, at Digteren hæver sig til samme Total-Anskuelse som Philosophen, og legemliggjør samme i sin Poesie“⁴⁾. Med denne Maalestok vurderes derefter de danske Digtere, ældre som nyere. Prosaisten Holberg slipper frelst gennem Skærsilden, fordi „ogsaa Lunet er gennemtrængt af en lyrisk Aand, skjøndt i en lavere, mere umiddelbar Betydning“⁵⁾, Ewald kun betinget, forsaavidt som „hans lyriske Aand havde . . . en stærk Intensitet, men kun et lidet Omfang“⁶⁾, hans Idé var kun een: Religionen. For Baggesens Virtuositet bøjer Heiberg sig, men kan ikke anerkende, at det lykkedes ham at omsmelte Filosofien til Lyrik. Førstepladsen blandt danske Lyrikere maa altsaa ud fra et saadant Synspunkt tilkendes Schack Staffeldt, den første danske Digter, som var saa lykkelig at besidde en Filosofi — „naturligviis i den Betydning man kan forlange det af en Digter“⁷⁾, tilføjes det, for at man ikke skal tro, at Solen er uden Pletter. Derimod falder Oehlenschlägers Digte uden for Centrallyriken; de er af Heiberg selv tidligt blevet bestemte som lyrisk-episke; men fordi han er saa dybt national, indrømmes det, at hans Poesi er kommet til at betyde langt mere end den isolerede Staffeldts. Af de yngre Digtere ligger blot Paludan-Müller paa den centrale Linie, mens Chr. Winther er Oehlenschlägers genialeste Efterfølger og Repræsentant for Primitiviteten i Betydningen Digtning

paa første Haand. Højest overraskende finder Heiberg dog ikke Behag i hans store erotiske Cyklus „Til Een“, som han mener lige saa godt kunde hedde „Til Alle“, da man slet ikke faar noget Billede af, hvorledes hans Elskede ser ud — atter et Bevis paa Heibergs Udvikling i Retning af det individuelle. Man lægger til Slut Afhandlingen til Side med en lidt flov Smag i Munden efter at have læst et temmelig hasarderet Forsøg paa at skildre H. P. Holst, som i en Piece af Grimur Thomsen havde faaet Plagiatornavnet fæstet paa sig, som en perfektibel Digter, der har kæmpet sig frem fra Efterligning til Originalitet¹⁾). Ud fra rigtige Præmisser slaar Heiberg sig paa Munden med en falsk Konklusion. Som et Tillæg til denne Afhandling undersøger Heiberg i et følgende Nummer, hvad han kalder „Det Dramatiske i det Lyriske“, hvorved han forstaar det Forhold, at Digteren objektiverer sig i en partiel og forbigaaende Stemning og giver denne Udseende af at være hans Totalitet. Især gør det sig gældende i Lejlighedsposien i dette Ords snævre Betydning af Digtning, skrevet paa Anmodning; idet Digteren nemlig her skal tolke en fremmed Følelse, maa han ad Sympatiens Vej tilegne sig, hvad der ikke er hans eget og derfor umuligt kan være hans Totalitet.

I „Intelligensblade“ tryktes ogsaa det eneste virkelige Digterportræt, Heiberg har udført. „Bellman som komisk Dityrambiker“²⁾ blev oprindelig holdt som Foredrag ved „Det skandinaviske Selskab“s Møde ²⁰/₁₂ 1843, efter at Carl Ploug først havde talt om Bellmans Liv. Heiberg var en Ven af den nordiske Samarbejdstanke, i ethvert Fald paa det aandelige Omraade, og „Det skandinaviske Selskab“ havde han været med til at stifte³⁾ — han var som bekendt ellers ikke Tilhænger af „Foreningsaanden“. Det er ingen Tilfældighed, at det blev ham, der udpegedes til at skildre Carl Michael. Ved sin Opdragelse i et svenskpræget Milieu havde han tidligt lært at skatte hans Digtning og havde udbredt Kendskabet til hans Sange gennem sine Vaudeviller, der — som det allerede er vist — er en Slags dramatiseret Bellman. Derfor er hans Foredrag skrevet ret con amore, spirituelt og vittigt lige fra det første Anslag, hvor han appellerer til alle eventuelt tilstedeværende Tilhængere af Maadeholdssagen om for een Aften at vise Tolerance over for denne Livsnydelsens Forkynder, som han apostroferer som „Fredman den Første, Fredman den Sidste, Fredman den Eeneste“⁴⁾). Heiberg tager fast om Emnet; hans Kærlighed til Bellman er beslægtet med Arten af hans Følelser for Holberg. I sin Karakteristik af Fredmansdigtningen fremdrager han med Forkærlighed alle de burleske Træk og roser Bellman, fordi han nævner Tingene ved deres rette Navn: „Mangen af vore Poeter . . . har i sine Sange per euphemismum kaldet sin Begeistrings Kilde Viin, uagtet den var Brændeviin. Men Bellman er sanddru og ærlig, han er kjæk nok til at

besynge Brændevinen, . . . og heri ligger et betydningsfuldt Element af hans Originalitet¹⁾. Derover glemmer han hverken „den romantiske, himmelblaae Traad, som slynger sig igjennem de burleske Situationer“²⁾, og som gør Bellman til den store Lyriker, eller Melankolien — Tegnér's „sorg i rosenrøtt“. Endnu mindre forsømmer Vaudevillens Skaber at pege paa Samhørigheden mellem Ord og Toner og derved propagandere for den Tanke, at „alt Fortræffeligt i Kunsten bestaaer i Foreningen af Elementer, Samvirkningen af Midler, der, hvert for sig, ere utilstrækkelige“³⁾. Som intet andet af Heibergs kritiske Arbejder er dette præget af Konkretion⁴⁾. Carl Michael kunde i sin Himmel være tilfreds med denne sin danske Fortolker.

De interessanteste af Afhandlingerne i „Intelligensblade“ er de, der har en politisk Karakter. I dem opereres der bestandig med Modsætningen Atomismen (o: Individet) kontra Totaliteten, ligesom der i de ovenfor omtalte skelnes mellem det partikulære og det individuelle (o: typiske). Det er Hegels Statslære, omplantet paa dansk Grund⁵⁾. „Staten er ikke til for Borgernes Skyld, men Borgerne for Statens“⁶⁾ er en Sætning, der har en meget ilde Klang for det Slægtled, der har oplevet Aarene 1933—45. I den samlede Udgave af „Prosaiske Skrifter“ er Afhandlingen „Folk og Publicum“ henført til den dramaturgiske Afdeling, men havde med større Ret kunnet anbringes i den politiske, saa meget mere som Heiberg her selv fremhæver, at det politiske ikke kan adskilles fra Aandslivets øvrige Omraader, eftersom det er de samme Kræfter, der rører sig i Tidens forskellige Bevægelser. Udviklingen fra et Folk til et Publikum bestaar i Overgangen fra en Organisme til en atomistisk Masse, der intet repræsenterer. Et Valgsystem som det danske, der afspejler lokale Interesser i Stedet for Erhverv og Korporationer, er meningsløst, fordi Individet aldrig kan repræsenteres, da en Repræsentant selv er et Individ, og ingen kan repræsentere, hvad han selv er. Paa det litterære Omraade foregaar den samme Bevægelse: fra at være et Opdragelsesinstitut i Lighed med Kirken er Litteraturen blevet atomistisk ved, at Publikum selv skriver og tilmed anonymt. „Ærens Tab . . . lægger sig især for Dagen i Anonymiteten“⁷⁾. Dette kan gaa an, saalænge en Skribent skriver om en Sag, men drejer det sig om en Person er det „ligesaa uridderligt, som om man i en Kaarde-Duel vilde iføre sig selv Visir og Harnisk, medens Modstanderen var ubedækket“⁸⁾. Ud af dette Uføre ser Heiberg foreløbig ingen Vej, Lægemedlet kan kun være „Tid og Taalmodighed“⁹⁾. Han minder Læserne om sine egne tidligere Angreb paa Publikum, som han i „Julespøg og Nytaarsløjer“ indførte som „en colossal Vanskabning“ og senere tugtede i Afhandlingen „Om Vaudevillen“ og „Den flyvende Post“, og viser ved Eksempler fra sin Produktion, hvorledes alt nyt altid

møder Opposition og først anerkendes, naar det ved sin Alder har faaet Autoritetspræg. Vil man lære Heibergs politiske Standpunkt i 40'erne at kende, sker det bedst i Afhandlingen „Autoritet“. Den har til Formaal at modvirke Tidsalderens Bestræbelser paa at nedbryde dette Begreb. Der lægges ikke Skjul paa, at „al Autoritet er en Magt og virker som en Magt, det vil sige, ved sin blotte Tilværelse, ikke ved Grunde“¹⁾, men saa længe den ikke erkendes, er man blot Slave af den. Selvom nu Heiberg ikke er sikker paa, om ikke „den uskyldige, halv ubevidste Tilstand er lykkeligere end den bevidste, erkjendende, og om Folket ikke er lykkeligere under en dygtig Herskers Despotisme end under en fri Forfatning“²⁾, maa Statsideen dog udvikles og Autoriteten erkendes, hvilket sker ved Retten. Staten er en Idé og har derfor sin Autoritet „af sig selv, ikke af sine Borgere“³⁾. I Fortsættelse af Tankegangen i „Folk og Publicum“ udvikles det nu videre, hvorledes alle de hidtil eksisterende Konstitutioner har „meer eller mindre optaget det feilagtige, atomistiske Princip, at Repræsentationen skal være en Repræsentation af Masser, istedenfor af Organismer, af Individier istedenfor af Stænder og Corporationer“⁴⁾. En blot og bar Lokalrepræsentation er meningsløs. Ej heller skal en Forfatning opstaa paa een Gang, men „den skal successivt bringe sine enkelte Momenter til Gyldighed, thi kun saaledes holder den Skridt med den National-Bevidsthed, hvis Udtryk den skal være“⁵⁾. Da nu den engelske Konstitution har en aarhundredlang Historie, staar derfor ogsaa England i politisk Henseende „ligesaa høit over alle de andre Stater, som den voxne Mand over de umodne Børn“⁶⁾. Spørgsmaalet om Retten slipper han fra ved at supponere, at uagtet Magten „kommer fra Ideen, saa er det Erkjendelsen, som etablerer Retten; derved bliver Magten til den sande Autoritet, som ikke længere virker blindt“⁷⁾. Det gælder da om paa een Gang at fremkalde en organisk Borgersans og holde „det politiserende Publicum“ i Aye ved Grundloven paa samme Maade som Pøblen rammes af den borgerlige og kriminelle Lov, og her kommer Forsynet til Hjælp ved, hvad Hegel kalder „Fornuftens List“: at „Fornuften narrer de ufornuftige Individier, og faaer dem til at arbeide i Ideens Tjeneste, medens de selv troe at arbeide for et ganske andet Øiemed“⁸⁾, den samme Tankegang, som Mephistopheles i „En Sjæl efter Døden“ forkynnder i Anledning af de slette Digterpersonligheder:

Min gode Ven, det er Forsynet værdigt
 At lede det Slette til idel Godt,
 Og jeg vil sige dig, hvis du blot
 Mig ei beskylder for fræk Cynisme,
 At det er Forsynets Jesuitisme,
 At bruge det slette Middel til Godt.

Lignende Tanker som i disse politiske Betragtninger kom Heiberg ind paa i sin Anmeldelse af Opførelsen af Lope de Vegas „Kongen og Bonden“¹⁾, der skildrer det absolutte Monarki i dets Udvikling henimod en anden Tilstand. At han her fremsatte den Paastand, at den Frihed, der i det ene-vældige Kongedømme garanteres Borgerne, ikke er en politisk, men en individuel, kaldte D. G. Monrad frem med en Protest i „Dansk Folkeblad“²⁾. For det første, indvender han, hersker i alle absolutte Monarkier Loven, og alle er lige for Loven; for det andet er det urigtigt, at der i den konstitutionelle Stat hersker mindre individuel Frihed. Som karakteristisk for den Opfattelse, Samtiden havde faaet af Heibergs politiske Stade, skal anføres nogle Linier af Monrads meget urbane Artikel: „Man maa ei forglemme, at [Heiberg] selv hører til det konstitutioneltsindede Parti, og at han ogsaa i andre og det de vigtigste Spørgsmaal, navnlig om den danske Nationalitets Afslutten mod Syden, og Tilslutten til den øvrige Del af Skandinavien, altid har sympathiseret med det liberale Parti, og har ydet det sin kraftige Bistand ei alene med Ord, men ogsaa i Gjærning. Professor Heibergs Yttringer komme saaledes ikke fra en Mand, der miskjender de store Opgaver, som Tiden har sat vort Fædreland, og som antager, at de kunne løses uden den alvorligste og kraftigste Anstrængelse fra Borgernes Side; og det maa derfor ikke oversees, at de Anker, der kunne gjøres mod disse Yttringer, ei ere Anker mod Forfatterens Grundanskuelser, men mod Ord, der ere faldne leilighedsvis i en Kritik af et Theaterstykke“³⁾. Modsætningen mellem det almene og det partikulære, der beskæftiger Heiberg saa stærkt i denne Periode, stilles i ny Belysning i hans Betragtninger over „Det Nationale og det Provindsielle“. Det nationale udgør Enheden, det provinsielle Mangfoldigheden, og Forskellen træder tydeligst frem i Sproget, dette „Nationalitetens Sjæl, dens Bærer, Leder og Palladium“⁴⁾. Ved Sondringen mellem „det dannede Foredrag“ og Dialekterne er det naturligvis paa Forhaand givet, at Heiberg holder paa det førstnævnte: „I det dannede Selskab skulle alle individuelle Particulariteter være som ikke eksisterende; Enhver skal blot gjælde som Menneske og som Medlem af den bestemte Nation“⁵⁾. Saaledes ogsaa naar det gælder Udtalen: „Dialecten er ligesom en permanent Fortalelse“⁶⁾, og her paaberaabes atter Röttscher, af hvis Bog om den dramatiske Fremstillingskunst der citeres adskillige Passager. Men ligesaa indlysende det for Heiberg er, at de provinsielle Ejendommeligheder bør gaa op i den nationale, ligesaa stærkt understreger han, at de nationale Enheder ikke bør ophæves i en kosmopolitisk. Den hele Afhandling munder da ud i Hævdelser af Begrebet det nationale og danner derved Overgangen til en ny om „Dansk og Tydsk“⁷⁾. Med denne er Diskussionen lagt op i et højere Plan. Nu drejer det sig ikke mere om politiske Anliggender, men om natio-

nale, og „det Politiske forholder sig til det Nationale som Legemet til Sjælen“¹⁾). Den aktuelle Baggrund er Peter Hiort Lorentzens Nægtelse af at tale Tysk i den slesvigske Stænderforsamling ^{11/11} 1842. Sagens endelige Afgørelse blev af ham selv indanket for Kongen, som i en Audiens modtog ham naadigt uden dog at vise Forstaaelse for hans vidtgaaende Krav om en fuldstændig Kursændring i Monarkiets Holdning over for Hertugdømmerne. Heibergs Indlæg er et varmt Forsvar for Danskheden og det danske Sprog. Den standende Strid ses ikke som en Kamp mod den tyske Nationalitet, thi „vi ere den tyske Nation taknemmelige for de rige Culturstraaler, som den har ladet os tilflyde, og endnu bestandig sender os“²⁾, men gælder den slesvigholstenske Provinsialisme. Endnu saa mange Aar efter Kieler-Opholdet sidder Hadet til Slesvigholstenerne i ham; hele den endnu da gældende Ordning, at vordende danske Embedsmænd skulde uddannes ved Kiels Universitet, som han i Begyndelsen af 20'erne havde haft saa mange personlige Ubehageligheder af, ser han nu i en højere Belysning: „En dansk Prædikant, som aldrig har hørt Mynster, en dansk Studerende overhovedet, som hverken kjender Holberg eller Baggesen eller Oehlenschläger, han er slet ikke Dansk, om han end har erhvervet sig nok saa megen Færdighed i Sproget“³⁾. Hvad Danmark har at svare Slesvigholstenerne, er han ikke et Øjeblik i Tvivl om: „En Regjering kan afslaae en politisk Begjæring, uden at komme i Modsigelse med Nationen, men den kan ikke afslaae en national Begjæring, uden at blive unational“⁴⁾. Endnu er han tilbøjelig til at betragte Striden som Udslag af en Partikularisme, der vil kunne hæves: „af den tyske Nationalitet have vi Intet at befrygte; med den ere vi i den venligste Forstaaelse“⁵⁾. Heri skulde Begivenhederne som bekendt ikke give ham Ret. Blot 5 Aar efter kom Krigen, men det tjener Heiberg til uvisnelig Hæder, at han i Tide havde indtaget et klart dansk Standpunkt og advaret Regeringen mod at gaa videre ad Eftergivenhedens farlige Vej. For sine kraftige Ord fik han omgaaende en varm Anerkendelse fra Mynster⁶⁾, ja, selv Grundtvig skrev (til en ubekendt Adressat⁷⁾): „Med Tak for Sidst og Tak for Laan følger det Heibergske Intelligensblad om 'Dansk og Tydsk', som jeg har læst med Fornøielse, vel ikke, fordi jeg fandt noget egenlig Nyt deri, da det hører til min Børnelærdom, at Modersmaalet er ethvert Folks Liv-Udtryk i alle Maader; men fordi det virkelig er noget Nyt i Danmark, at Andre end jeg seer og siger det, og er her en saameget glædeligere Nyhed, som det sees og siges af den berømte Digter hos os, der har mindst Hjerte og mest spillende Vittighed, thi nu eller aldrig maa den for Folkelivet mageløs vigtige Sandhed gjøre sig gjældende i vor Læseverden og Dannelse“. Derimod huede det ikke de nationalliberale, at Heiberg havde sat Nationaliteten over Friheden. Goldschmidt skrev saaledes en „Corsar“-

Artikel (¹³/₁ 1843), hvori han forfægtede den Lære, at af disse to Begreber kunde det ene ikke foretrækkes for det andet, og saa sent som i „Livserindringer og Resultater“¹⁾ vender han tilbage til Sagen.

Paa Overgangen til de filosofiske Bidrag staar Afhandlingen „Om Principet for Historiens Begyndelse“, et Stykke hegelsk Historiefilosofi. Den bortviser Skabelsesberetningen som liggende uden for det faktiskes Ramme og sætter Grænsen for vor Viden ved Syndflodens Indtræden, som er bestyrket ved Geologiens Opdagelser. Helt uden Viden om Kulturen før denne Naturkatastrofe er vi dog ikke, takket være Astronomien, „den ældste af alle Videnskaber“²⁾. For at gøre sig til Herre over Naturen og studere Aarstidernes Skiften har Kineserne for Aartusinder siden foretaget Observationer over Solaaret. I sin Begejstring for denne Videnskab gaar Heiberg endog saa vidt som til at hævde, at „den menneskelige Kundskab om Stjernehimlens Love er endnu beundringsværdigere end Stjernehimlen selv“³⁾. Saalænge de borgerlige Samfund blot er opdelt i Familier, eksisterer der endnu ingen Historie, blot et Privatliv. Først med Oprettelsen af Stater begynder Menneskeslægtens Drama. „Den aandløseste Maade, hvorpaa man kan definere Historien, er at betragte den som Indbegrebet af alt Factisk“⁴⁾; at f. Eks. en Bonde paa Amager nyser, er ingen verdenshistorisk Begivenhed. Heiberg følger Hegel, der i sin Historiens Filosofi ikke blot hævder, at der ikke uden Historie kan gives Historieskrivning, men ogsaa det omvendte: uden Historieskrivning ingen Historie. Dette strider ikke imod Paastanden om, at der gaves en forhistorisk Kultur, thi først i den politiske Historie er Historien selv til Stede som Idé. Heiberg gør dog den Indrømmelse, at det er betænkeligt at lade Historien begynde med det politiske Livs Opstaaen, eftersom dette i sig selv ikke kan være det første, hvorved Slagkraften tages ud af Beviset. Historien maa have baade en Begyndelse og en Ende, og denne maa være eet med Begyndelsen, da „ellers Ideens Kredsløb vilde forvandles til den rette Linies begrebløse Fremskridten i det Uendelige“⁵⁾. Derved ledes vi til Begrebet Paradiset, der er tabt og, hvis Paastanden er rigtig, en Gang maa genvindes. Heiberg maa selv have haft Følelsen af i dette Stykke Filosofi at have vovet sig ud paa usikker Grund, siden han til Slut indrømmer, at han hermed blot har villet give „Fermenter til nærmere Eftertanke“ og forsøge at orientere Læserne paa et vanskeligt Omraade. Endnu mere paa det gyngende befandt han sig, da han efter at have læst en Afhandling af Ehrenberg i Schouws „Dansk Ugeskrift“ om det Liv, der blot kan iagttages under Mikroskopet, gav Fantasien frie Tøjler og udkastede „En cosmologisk Phantasie“⁶⁾. Heri protesterer han mod den „hæslige“ nordiske Myte, der fortæller, at Himmelhvælvingen er dannet af Jætten Ymers Hovedskaal, hvorved Menneskene altsaa maatte leve

under et Laag som i en Æske, og finder en Tilfredsstillelse i at aabne Himlen for os ved at fremsætte Hypotesen om, at de mikroskopiske Væsener maaske ogsaa er i Besiddelse af en Art Fornuft, og at paa den anden Side Mennesket selv igen er mikroskopisk i Forhold til det hele Univers. — Det laa nær for Heiberg, hvis Fader i sin Alderdom blev blind, at beskæftige sig med Sansernes indbyrdes Forhold. I „Bidrag til det Synliges Philosophie“ fastslaaer han — ikke rigtig i Overensstemmelse med den Trøst, han havde forsøgt at give P. A. Heiberg ¹⁾ — at det er en større Ulykke at blive blind end at blive døv ²⁾. Afhandlingen er iøvrigt — som allerede dens Titel angiver — af teoretisk Art. De fem Sanser klassificeres i tre Grupper: de umiddelbart subjektive (Smag og Lugt), de objektive (Følelse og Syn) og den idealistisk subjektive (Hørelsen). Skønt Hørelsen altsaa er af en højere Natur, anser han dog Synet for at være en ædlere Sans, fordi det synlige kan træde i Stedet for det hørlige; Musik og Tale kan gengives ved Skriften. Beviset for denne Inddelings Rigtighed er dette: ved Smag og Lugt tilegner vi os blot noget, der er rent partikulært for det enkelte Individ, ved Syn og Hørelse derimod den samme Genstand. Synet meddeler os rigtignok ikke Genstandene selv, men blot deres Billeder, og derfor staar Hørelsen over Synet.

Med et Dobbelt hæfte den 1. Marts 1844 sluttede „Intelligensblade“, efter at blot 4 smaa Bind var udkommet. Sit Princip tro holdt Heiberg inde, mens Legen var god. I en Efterskrift hedder det, at „et litterært Tidsskrift bør vel i det Hele ikke bestaae uafbrudt i en lang Række af Aar. Dersom det ikke i Løbet af et Par Aar har formaaet at skaffe sin Tendens, sine Principer, sine Anskuelse og sine Meddelelser Indgang, saa har det ingen Tendens, ingen Principer, ingen Anskuelse og Intet at meddele. Har det derimod været saa heldigt i dette Tidsrum at opfylde sin Bestemmelse og naae sit Maal, da vilde den yderligere Vedbliven ikke blive meget Andet end Gjentakelse, om end fremkaldt ved nye og forandrede Anledninger“ ³⁾. Heiberg havde med andre Ord foreløbig faaet Luft for, hvad han havde paa Hjerte. Men han lægger heller ikke Skjul paa, at han efter at have næsten alene fyldt et Hefte hver fjortende Dag gennem et Par Aar nu føler sig træt. En Fortsættelse, hvis Mulighed holdes aaben, kom aldrig i Stand; hans følgende og uigenkaldelig sidste Præstation af denne Art blev Udsendelsen af de tre astronomiske Aarbøger „Urania“. Det var lykkedes ham at holde en høj Standard i „Intelligensblade“. Deres Indhold er ikke saa broget eller saa ungdommelig kaadt som i sin Tid „Den flyvende Post“s. Al Fyldekalk er forsvundet (naar fra regnes enkelte Digte af mere ubetydelige Forfattere); Heiberg samler sig nu om enkelte Problemer og behandler dem principielt. For Kendskabet til hans dramaturgiske og politiske Anskuelse er disse fire

J. L. Heiberg longerer sin Pegasus.

(Tegning af Constantin Hansen. Det nationalhistoriske Museum. Frederiksborg).

Bind højst betydningsfulde. Han lægger ikke Fingrene imellem, sine Meningers Mod har han i Behold, og Spørgsmaalet bliver da blot: hvorledes tog Samtiden imod hans Kritik?

*

*

*

Baade „Danmark, et malerisk Atlas“ og „Intelligensblade“ virkede i visse Kredse som en rød Klud paa en Tyr. Den modige Mand, der gjorde Forsøget paa at omstøde Heibergs ophøjede Dommersæde, var ikke en af det danske Samfunds anerkendte Ordførere, men en Frondør: P. L. Møller. Fra Aaret 1837 findes bevaret et i de forbindtligste Vendinger holdt Brev fra ham¹⁾, hvormed han som Repræsentant for „Selskabet for en forbedret Retskrivnings Udbredelse“ tilstiller Heiberg et Eksemplar af dets første Skrift. Om „Syvsoverdag“ havde han skrevet varmt og forstaaende. I Mellemtiden var han dog kommet paa andre Tanker. Satiren i hans Digt „Ogsaa ‘En Sjæl efter Døden’“ var ganske vist mere rettet mod den apokalyptiske Komedies Lovtalere end mod dens Digter. Men da det „maleriske Atlas“ og „Intelligensblade“ 1842 begyndte at udkomme, brød Stormen løs. Slaget leveredes dels af Københavns daværende Forlystelsesraad Georg Carstensen i hans Blad „Figaro“ (1841—42), der paa Titelbladet tilkendegiver sig som „Journal for Literatur, Kunst og Musik“, dels og navnlig af P. L. Møller i det Supplement, der fra 3. April 1842 hver Søndag medfulgte „Figaro“, og som drilagtigt kaldte sig for „Nye Intelligensblade“. Til Trods for at det fingeredes udgivet af „flere Videnskabsdyrkere“, hvis Antal i Programartiklen opgaves til 6, nemlig „to frafaldne Hegelianere, en emanciperet Historiker, en Musikkyndig og to temmelig gode Digtere, den ene lyrisk Dramatiker, den anden dramatisk Lyriker“, var det næsten helt og holdent P. L. Møller, der med Carstensen som ansvarshavende førte Kampagnen. I dets Afløser „Arena“ paastaar han rigtignok²⁾, at der var 7 Medarbejdere, hvoraf 4 mere faste. Faktum er dog vistnok, at blot et Par af de satiriske Digte er skrevet af Chr. K. F. Molbech, der i nogle Sommermaaneder redigerede Bladet for Møller under dennes Rejse til Norge³⁾. Saa underligt det end lyder, paastaar Fru Heiberg⁴⁾, at P. L. Møller personlig indfandt sig hos Heiberg for at dementere, at han var Forfatter til de anonyme Artikler. Indledningsordene „Til Læseren“ angiver med al ønskelig Tydelighed Bladets negative Formaal: „at danne en Modvægt mod den Heibergske Intelligens“ og „deels naar Anledning gives, at sige Nei, hvor Heiberg siger Ja, deels at sige Ja, hvor han siger Nei, og bekæmpe ham med alle tilladelige Vaaben, for

saaledes at fremme Sandhedens dialektiske Udvikling“, og det bebudes udtrykkeligt, for at ingen skal tage fejl af Hensigten, at „vi ingenlunde aldeles ville afholde os fra ‘Personligheder’“. Den maliciøse, spøgefulde Tone vil fremgaa af en Smagsprøve som denne: „I Tydskland begyndte man, da Hegel blev gammel, og især da han døde, strax at gaae ‘ud over’ ham. Hos os repræsenteres Hegel ved Heiberg; Begyndelsesbogstaverne ere ganske de samme, og Navnene danne endog ved fælles Vokaler en spansk Assonans; men Heiberg begynder nu at blive lidt til Aars, har ingen Børn, boer desuden noget høit, og har saaledes overseet Bevægelserne i den yngre Generation; som Hegelianer er han temmelig stabil, og haardnakket i sine Kategorier; hvorfor skulde vi da ikke lade det gaae ud over ham?“¹⁾ Selv over for „Figaro“, som „Nye Intelligensblade“ var en Filial af, tager han sig Frisprog og synes ivrig efter at ville lægge en vis Afstand imellem den og sig. Da „Nye Intelligensblade“ ved Aarets Slutning afgik ved Døden, frabeder det sig i Afskedshenvendelsen til Læserne at blive slaaget i Hartkorn med „Figaro“, „der, som et Barns Forstand kan indsee, Intet har havt tilfældes med os, uden Udgifter“. I sin korte Levetid naaede Bladet dog at faa sagt Heiberg mange Ondskabsfuldheder. Hver Gang der var udkommet et Hefte af hans „Intelligensblade“ eller en Levering af det „maleriske Atlas“, straks var Møller paa Færde med sine ikke uvittige Kommentarer. Enhver Svaghed eller Blottelse slog han øjeblikkelig ned paa. Overskrifterne paa nogle af Artiklerne vil vise, hvorledes „Nye Intelligensblade“ som en Burre hagede sig fast ved deres Offer. „Professor Heiberg og Adam Homo“ (³/₄ 1842) harcellerer over den ufilosofiske, populære Tone i Anmeldelsen af Paludan-Müllers store Digt, „Professor Heiberg og den italienske Opera“ (¹⁰/₄ og ¹⁷/₄) tager fat paa Overdrivelserne i Angrebet paa Italienerbejstringen. Vægtigere — og derfor ogsaa genoptrykt i „Kritiske Skizzer“²⁾ — er Artiklen „Shakespeare for Prof. Heibergs Domstol“ (²²/₅), hvori Møller med ikke ringe Vid og Indsigt gør op med Heiberg i Anledning af hans Forsøg paa at nedsætte „Macbeth“ for „Svend Grathe“ og fremhæver, hvilken Bjørnetjeneste der dermed er gjort Hauch. Mod Grundsynspunktet i „Folk og Publicum“ er Artiklen „Professor Heiberg og Publicum“ (¹²/₆) vendt; heri gøres bl. a. gældende det uberettigede i at anse Anonymitet som æreløs, eftersom den Skribent, der ikke skyder sig ind under, „at et Navn og en borgerlig Stilling vil forsvare hans Sags Sandhed“, des mere maa føle sig forpligtet til, at Sandheden skal forsvare sig selv. Ogsaa Parodiens lettere Form tager Møller til Hjælp, f. Eks. i den „naturphilosophiske“ Forelæsning „Bidrag til Steenkullenes Metaphysik“ (²⁴/₄ ff.) og det „moraliske Schönbartspiel“ „Von Tyboe den yngre eller den stortalende Professor“ (²⁴/₇), hvis Tendens fremgaar af Personlisten:

Johan Ludvig von Tyboe, Professor titularis, Ridder
 af Kjøge Huuskors, det hegelske Vliess, den specu-
 lative Idee og flere Ordener.
 Christoff, en Dr. theologiæ [o: Martensen]. } Huusvenner.
 Jesper, en Sjælesørger [o: Tryde]. }

Men haardest gik det, som man kunde vente, ud over „Danmark, et malerisk Atlas“, hvor Heiberg ugenert havde stillet Bladene — „Figaro“ iberegnet — i Gabestokken. Paa Vers parodierede den unge Molbech det. Paa Prosa tog P. L. Møller fat og lod ham ikke dø i Synden, som naar han f. Eks. fremhævede, at da Poesien nu skal være hegelsk, har Heiberg i „Malerisk Atlas“ i saa Henseende naaet Højdepunktet, „idet han her, udgaaende fra forskellige danske Gaarde, Huse og Bygninger, stedse har fremstillet det lyriske Begreb i samme. Man maa i Sandhed undre sig over, at Ingen hidtil er bleven opmærksom herpaa, og det saameget mere som Forfatteren og Dhrr. Bing selv umiddelbart have henpeget paa Trilogiens Stadier ved at lade hvert Hefte indeholde netop tre Digte, samt derved, at de ere Tre om Værket: Heiberg, Bing og Christensen“¹⁾). Et af Hefterne, gør han til Overflod opmærksom paa²⁾), er ovenikøbet komponeret saaledes, at de højeste Ideer er fremstillet i en Trilogi, hvor det logiske er repræsenteret ved Nikolai Taarn, det æstetiske ved Thorvaldsens Museum og det etiske ved et Parti af Bredgade. Det var, som man ser, den samme Metode, som Heiberg i 20'erne havde brugt over for sine Modstandere, der nu bragtes til Anvendelse over for ham selv. Da „Figaro“ gik ind, fortsatte P. L. Møller Kampagnen i det endnu kortvarigere Tidsskriftforetagende „Arena“ (1843), der dog ikke udelukkende havde Heiberg til Prügelknabe. I et Tilbageblik paa det foregaaende Aars Felttog hedder det om Heiberg³⁾): „Ingen vil med Billighed kunne indvende Noget imod, at han ved filosofiske Studier har søgt at udvikle sin Naturs Perfectibilitet til et Punct, han ved sine poetiske Anlæg alene mistvivlede om at kunne naae; men vel kan man finde det misligt, at han ikke har kunnet transsubstantiere den filosofiske Erkjendelse, at Philosophien, eller rettere den dialektiske Form, er bleven Herre i Huset hos Digteren, at han har forskrevet sin Sjæl til den, at den har forvirret hans Dømmekraft i den Grad, at han ikke kan skjelne imellem den poetiske og filosofiske Tanke, men ofte substituerer den sidste umiddelbart, hvor det skorter paa den første. Jeg skal ikke urgere, at hans Æsthetik allerede tidlig søgte at popularisere den Anskuelse, at ‘enhver i kunstnerisk Henseende fuldendt lille Nethed var et classisk Værk, der var sikkert absolut Udødelighed’ (Enten — eller, I, 39). Dette var dog altid et Princip med Berettigelse til at bestaae til det afløstes af et nyt. Men da han meer og meer forelskede sig saa stærkt i den formelle Dialektiks Indifferentisme, at han selv blev fangen

i dens Snarer, neutraliseredes efterhaanden Umiddelbarhedens Bestemmelser saaledes hos ham, at de æstetiske Begreber maatte enerveres og den lyriske Samvittighed, som er Sjælen i enhver litterær Frembringelse, gaae tabt. Undertiden gjør hans oprindelig begavede Natur sig gjældende, og han kommer da ofte til at sige noget meget Rigtigt, men lige saa ofte føres han ved de luftige Abstractioners Lygtemænd til de skjæveste Slutninger. Da fremdeles hans 'Intelligensblade', maaskee Forf. selv ubevidst, syntes at etablere en esoterisk og exoterisk Philosophie, der snart erindrede om den store Disputator Peer Iversen, som naar 'han havde refuteret sine Modstandere', sagde:

„vil I nu tage min Mening, saa vil jeg igjen forsvare Jer Mening“;
snart om Faldsmaals Replik i Gulddaasen:

„Enhver Procurator gjør altid to Udtog af een og samme Sag; det ene kort og tydeligt til sit eget Brug, det andet vidtløftigt og forvirret, for at forplumre Modparten og Dommerne“:

saa kunde Modsigelsen ikke udeblive; og den absolute Talentløshed og Tomhed, der samtidig i det bekjendte 'Maleriske Atlas' betegnede Frugterne af hans Theori, kunde ikke Andet end skærpe Landserne mod en Forf., der i sine sunde Dage ingenlunde har faret lempelig mod Andre.“

Ogsaa med „Corsaren“, der oprindelig havde vidst at goutere den heibergske Satire, lagde han sig nu ud. I Digtet „Skuespilhuset“ omtales Goldschmidts Blad som et Barn af Trop og „den frækkeste Tøs, / Som var paa Traaden aldeles løs“¹⁾. Dette var mere, end Goldschmidt vilde lade sidde paa sig. I „Corsaren“^{11/3} 1842 indrykkede han følgende Dødsannonce:

†

Danmark har mistet sin Heiberg!

Vor store J. L. Heiberg er ikke mere! Han, den lunefulde, vittige Digter, Smagens Repræsentant, er hensovet. Sørg, I Muser!

Alt længe har man tilhvidsket hinanden den sørgelige Efterretning; men Ingen har troet den, fordi Familien omhyggelig skjulte Ulykken, ja endog lod en Anden gaae omkring iblandt Folket som Johan Ludvig Heiberg og tie stille — hvilket man naturligviis antog for den gamle Vittighed. Sørg, I Muser!

Men nu har han talt, og Sandheden kan ikke skjules længere. Pseudo-Heiberg har talt, han har skrevet tre Digte [3: „Frederiksberg“, „Frue Kirke“, „Skuespilhuset“] — Sørg, I Muser! o.s.v.

Det var dette ikke altfor vittige Paafund, der gav Chr. K. F. Molbech (i Samarbejde med Filosofen Hans Brøchner) Ideen til sin Parodi „J. L. Heiberg efter Døden, apocalyptisk Komædie i fire Akter“ (1842). Molbech, der ikke havde noget personligt udestaaende med Heiberg, men tværtimod

fra hans Haand havde modtaget en velvillig Bedømmelse af sin første Digt-samling, „Billeder af Jesu Liv“¹⁾, havde som omtalt allerede en Gang været ude efter ham i en Parodi paa Digtet „Frederiksborg“ („Nye Intelligensblade“ 10/4 1842). I sin Travesti paa „En Sjæl efter Døden“ dækker han sig bag Pseudonymet Adam Howitz, et Navn, der ikke, som han selv bortforklarende siger i Digtet „Ogsaa et Skriftemaal“ („Nye Intelligensblade“ 28/6 1842), er grebet

for at faae et Riim paa Mowitz,
som var Gud for Sang og Latter,

men, efter hvad han selv mange Aar efter meddelte Otto Borchsenius²⁾, var „foranlediget af den nylig udkomne ‘Adam Homo’, med en Forandring, som formodenlig fremkaldtes af det naturlige Ønske om, at Parodien maatte have noget af Slutningsstavelsen i sig, ved sig eller i det mindste paa sig“. For at holde det saa nær som muligt op ad „En Sjæl efter Døden“ er dette Digts Versemaal anvendt. I 1. Akt overværer man, hvorledes „Adresseavisen“, „Figaro“, „Berlingske Tidende“ og „Dagen“ mødes i Reitzels Bog-lade, altsaa paa Heibergs eget Forlag. „Adresseavisen“ bringer den Nyhed, at Heiberg er død den 30.(!) Februar; „Figaro“ mener at vide, at Dødsarsagen var Apopleksi, fremkaldt af „en altfor uhyre Portion / Af attisk Salt han havde indtaget / For de sidste Vignetter at producere“³⁾, mens „Corsaren“ lader sig forlyde med, at han er fundet hængt i en Strikke paa Teatret. Derefter fremstilles Heiberg i Foyeren, hvor han først udbreder sig over det triste i nu ikke at have nogen at meddele sin Kritik og derefter lytter til to Skuespilleres Tale. Skuffet over den Utaknemmelighed, Teatret efter hans Død viser ham, begiver han sig videre til Skyriget. Her er han i sit Es:

Det var stolt at sidde, som Zeus heroppe
Og slynge ned mod de dovne Kroppe
Satirens Hagl, naar man blot kunde træffe.
Hvor vilde da Publikum staae og bjæffe
Som Hundene, naar de paa Maanen seer,
Og raabe vredt, hvergang det mærked,
At i de store Lemmer det værked:
Det er Heiberg, der hagler! Det er Heiberg, der sneer!⁴⁾

I Himlen bryder han sig dog ikke om at komme og opsøger i Stedet Elysium. Uden for dette mødes han af Gratierne, der bebrejder ham, at han

har troet at kunne hæve
Dig til Smagens første Tolk
Paa Bekostning af et Folk,
Som Du lærte angst at hæve
For Satirens bitter Piil,

For Din Tunges hvasse Svøbe,
Mens Du tvang det at tilkjøbe
Sig med Ydmyghed Dit Smil.¹⁾

Aristoteles (ikke Aristophanes!) bortviser ham med et: „Sjæl! gaa Du ad Helved til!“

For Dig var al Din Stræben
Kun et daarligt Surrogat
For en fjærn, en anden Skat,
Hvorom Sang Dig flød fra Læben;
Du har ikke det Reale
I dets Sandhed anerkjendt,
Men har ene bort Dig vendt
Mod det fjærne Ideale.²⁾

Ogsaa Mephistopheles afviser ham, fordi

Din Stræben ei kommer tilkort;
Der er Bund, kjære Ven! i Din Skaal,
Og Du arbejder frem mod et Maal.
Hvad Du virked, staaer ei isoleert,
Men er stadigen continueert.³⁾

Ganske vist har han været i Besiddelse af Aand, men

paa Jorden man ofte med Grund
Jo har sagt, at naar ikke Du sov,
V a r Du kun, forsaavidt Du var grov.⁴⁾

Ogsaa Martensen maa holde for. Fra Skyerne filosoferer Heiberg med sin endnu paa Jorden levende Ven, der udbeder sig et godt Bevis for Udødeligheden, hvilket han hidtil ikke har kunnet levere. Terminologien parodieres i følgende Linier, lagt i Munden paa Heiberg:

Jeg i en Skullenværen her kun existerer,
Som ei min Villenværen ret repræsenterer;
Min hele Tilstand her er en Sigsætten paa
Sin Ende i en Sky, som fugtig er og graa.
Min Tanke har ei mindste Continuitet,
Foruden Resultat den vakler, er discret;
En Udenforsigkommen kun, som perennerer,
Den er, hvor hvert Moment det andet repellerer.⁵⁾

Den afdøde vender nu tilbage til Himlen og beder, om han ikke maa kvalificere sig til at komme ind ved at følge 'Jesu Spor' i Palæstina. Men Sankt Peter byder ham drage til Jorden igen, og først naar han har digtet ti gode Sange og dermed sonet sin Brøde mod Himlen og Gratierner komme tilbage.

Handlingen afsluttes, hvor den begyndte, i Reitzels Butik, med Opklaringen af, at det er Opspind, hvad „Corsaren“ har sagt, at Heiberg er død. Man gjorde sig allehaande Gisninger om Forfatterskabet til den kvikke lille Parodi. Først og fremmest rettedes Mistanken selvfølgelig mod P. L. Møller. I „Arena“¹⁾ fralagde han sig dog Æren herfor, og først igennem en litterær Feuilleton i Borchsenius' „Hjemlige Interiører“ (1894) blev det almindelig bekendt, at Spøgen skyldtes Chr. K. F. Molbech. Af Forsigtighedshensyn camouflerede han sig i selve Parodien ved paa det Sted, hvor Heiberg tilbyder at følge Jesu Spor i Palæstina, at tillægge ham denne spøgefulde Replik:

Kort, hvis jeg mægter udenad at lære
 De Billeder af Jesu Levnet, Kjære!
 Som af den unge Molbech
 (Hvis Navn alene rimer sig paa Holbek)
 Engang blev digtet — siig mig, troer du ikke,
 At da jeg kan for Paradiis mig skikke?*)

For at aflede Mistanken fra Hans Brøchner, der havde hjulpet Molbech under Udarbejdelsen, indflettes spøgefuldt et Par Linier:

Du har maaskee endog indgaaet Forening
 Med ham Personen, som ved Juletid fræk
 Satte hele vort Facultet i Skræk.³⁾

(nemlig da det sidst paa Aaret 1841 blev nægtet ham at tage teologisk Embedseksamen, fordi han i sit Petitum havde erklæret at maatte tage Afstand fra de kristelige Dogmer).

3.

„URANIA“

For Menneskenes Lavhed søgte Heiberg Trøst i Astronomien. Om Stjernehimlen havde han sunget i „Atlasset“:

Mængden kravler i Blindhed om
 Mellem lave, smaalige Sysler;
 Min ustandsede Gang er Tidens Dom,
 Over Hver, som pusler og nysler.

Men du, som ønsker i Fred at boe,
 Uforstyrret af planløs Iver,
 Hæv dig til mig, og prøv den Ro,
 Som min rolige Rhythmus giver.

Og er du døvet af Mængdens Raab,
 Af de Stemmer, som huje, som skrige,
 Saa bad dig og styrk dig ved kjølig Daab
 I det stille Hav i mit Rige.¹⁾

Nu, da Verden gik ham imod, var det ham en Lise i Nattetimerne at være ene med Himlens uforanderlige Skønhed og Mangfoldighed. I et Brev til Molbech²⁾ har han selv udtalt sig herom: „Efter at min astronomiske Interesse i mange Aar havde hvilet, har jeg i de sidste tre til fire Aar igjen optaget den og søgt at indhente, hvad jeg i Mellemtiden havde forsømt. Jeg har lidt efter lidt følt mig paany hendragen dertil med en Magt, som jeg ikke kunde modstaae, maaske ikke engang forklare. Men jeg har gjort det, sans comparaison, ligesom en Hund spiser Græs; det har bekommet mig vel, fordi jeg har følt Trang til det. Der gives af og til Perioder, hvori man føler sig i Strid med den omgivende Verden, hvor man ækles over de fleste Stemmer, som man hører, og ikke kan finde nogen Ledetraad gennem de skrigende Meningers Labyrinth, eller see Maalet for de urolige Gjæringer. I saadanne Perioder er det velgjørende for Sindet at tye til Regioner, som ligge udenfor al denne Snaddren og Uro, og hvori Alt gaaer sin Gang, uanfægtet af menneskelig Lune og Vilkaarlighed. Saaledes er jeg kommen ind i Astronomien. Det er skeet for min Sundheds Skyld, ligesom Andre af samme Aarsag gjøre Badereiser, eller tage paa Landet og bruge Grøncuur“. I sin Bolig paa Søkvæsthuset indrettede han sig i øverste Etage et Observatorium og genoptog de Studier, som hans Morfader i sin Tid havde indført ham i³⁾. „Den skammelige Kvinde Urania“, som hans Hustru sagde⁴⁾, bjergtog ham Aften efter Aften. Med ligesindede diskuterede han sine Iagttagelser. Den ubestridt sagkyndigste blandt disse var den danskfødte Professor i Astronomi H. C. Schumacher, der var bosat i Altona, hvorfor Forbindelsen imellem dem maatte opretholdes ad Brevvejen⁵⁾. Men ogsaa Andræ med sit skarpe matematiske Hovede tyede Heiberg ofte til om Raad, og det frembød heldigvis ingen Vanskeligheder at lokke ham ud til en Observationsnat paa Søkvæsthuset. Amatør i Stjernerkunsten var derimod den snurrige Digter Claudius Rosenhoff, som Heiberg i 50'erne kom i venskabelig Forbindelse med, efter at de i det foregaaende Tiaar havde haft et lille Mellemværende, som der nu blev slaet en Streg over (se II 169). Det forbyder sig af letforstaaelige Grunde her at fælde en Dom over Heibergs naturvidenskabelige Kundskaber. Meget taler for, at han næppe kan karakteriseres som mere end en talentfuld Amatør, bl. a. det Faktum, at da Krieger i 9. Bind af „Prosaiske Skrifter“ udgav Manuskriptet til en Samling „Optiske og acustiske Monographier“, som Heiberg havde syslet med i sine sidste fire Leveaar og tænkt at udgive som Bog, maatte Andræ tilkaldes og fandt da en Række

Fejl i Manuskriptet, som han i sin private Liste over, hvad der burde rettes, ledsagede med temperamentsfulde Kommentarer som „Reen Snak“, „frygtelig Confusion med Tegnene“, „Rædsomt“, „kan næppe rettes“ o. s. v.¹⁾. Om Heibergs Kærlighed til denne Fritidsbeskæftigelse kan der derimod kun være een Mening. Han var Amatør i den Forstand af Ordet, hvori han tager det i sit Essay „At orientere sig“ (fra „Intelligensblade“ 1843), hvor han skelner mellem de gode og de slette Dilettanter og til de gode regner dem, „som af levende Interesse, af Begeistring for en Gjenstand fordybe sig i den til en vis Grad“²⁾. I „Prosaiske Skrifter“ er dette Arbejde med megen Ret, skønt yngre end det følgende, stillet i Spidsen af de astronomiske og optiske Afhandlinger, fordi han her over for Offentligheden vil sikre sig Adkomst til at tale med om denne Fagvidenskab: „Med Sandhed kan man sige, at det Menneske, som ikke kjender en ædel Dilettantismes Virkninger, savner en af de meest styrkende og Sindet oplivende Nydelser, thi han føler da ikke den varme, utrættelige, ved alle Hindringer stimulerede Begeistring, der, ligesom den første Kjærlighed, er blind for alt Andet end sin Gjenstand“³⁾. Den hidsige Bekæmper af den daarlige æstetiske Dilettantisme anbefaler her en anden Art af aandelig Orientering: „selvvirksom Betragtning af Stjernehimlens storartede Phænomener“, „en levende Fremstilling af faste og uforanderlige Naturlove“ og „Erkjendelsen af den baade i Naturen og i Historien herskende urokkelige Fornuft“⁴⁾. Det gælder først og fremmest om i ethvert Forsøg at opsøge Totaliteten og ikke lade sig nøje med det fragmentariske, saaledes som Redaktører af Magasiner for det nyttige og det underholdende har for Skik. Mens Astronomien i denne Artikel blot er een af mange Faktorer, slaas der i Afhandlingen om „Stjernehimlen“ („Intelligensblade“ 1842)⁵⁾ specielt til Lyd for Beskæftigelsen med Astronomien, og ikke med Begrundelse i dens Nyttevirkninger eller dens eventuelle Mulighed for at opdage nye beboede Kloder, men som en Bestræbelse for at vise Naturens Idealisme. Al Naturvidenskab, hedder det ægte heibergsk, bør gaa ud paa at „gjennemskue det Realistiske, for at see Natursjælen drømme i logiske Categorier“, og hertil egner Astronomien sig fortrinsvis, „fordi den er befriet fra den Art af empirisk Indhold, der ligesom forplumrer den abstracte Forms reene Kilde“⁶⁾. Baade Tid og Rum er Idealiteter, men Tiden er mere ideel og abstraktere end Rummet, hvorfor Rummet kan tænkes uden Tid, men Tiden ikke uden Rum. Bevidstheden om, at Himmelfænomenerne, takket være Parallaxe, Refraktion og Lysets Aberration, frembringer visse Illusioner, forhøjer efter Heibergs Mening vor Nydelse af at betragte Stjernerne, da det, Synet saaledes viser os som noget ideelt, ikke eksisterende, vækker vort æstetiske Behag. En særlig Dyd ved Stjernerne finder han som i Digtet fra det „maleriske Atlas“, i det at de af den menneskelige Fantasi

er ordnet i Billeder: „Man maa betragte Stjernehimlen som en illustreret Prag-Udgave af den græske Mythologie i uhyre Format: man maa betragte den med Oldtidens Digtere for Øie“¹⁾. At iagttage den giver den Stilhed i Sindet, som styrker Mennesket til om Dagen at kaste sig ud i ny Virksomhed, ja ikke nok med det: Himmelbetragtningen hæver vort Blik til Gud, nærer hos os Panteismen i dens abstrakteste Skikkelse, „Stjernehimlen er et Kloster eller en Eremitage af mere afsluttet Beskaffenhed“²⁾. Med en Opfordring til Publikum om ikke blot at læse Astronomi, men selv iagttage Fænomenerne, slutter da denne for sin Forfatter saa karakteristiske Program- og Propagandaafhandling.

Efter at Heiberg havde ladet „Intelligensblade“ gaa ind, fremlagde han sine følgende astronomiske Betragtninger i de tre Aargange af hans astronomiske Aarbog „Urania“, der i smukt Udstyr udsendes i Aarene 1844—46. Hver Del indledes med en af Udgiveren udarbejdet Stjernekalender for det paaagældende Aar, ledsaget af de fornødne Forklaringer. Den første Aargangs Afhandling af Heiberg om det astronomiske Aar afbalanceredes af en tilsvarende af Martensen om Kirkeaaet. Det øvrige Indhold var skønlitterære Bidrag: fra hans eget Værksted „Nøddeknækkerne“, af Chr. Winther Digtet „Alfernes Plejesøn“, af hans Moder — meget passende i en astronomisk Kalender — Novellen „Castor og Pollux“ (hvor dette Stjernebillede spiller en afgørende Rolle for Handlingen), H. P. Holsts Rejsebeskrivelse „Syracusa“ og Paludan-Müllers bibelske Digt „Abels Død“. Den sidste Aargang indtager en Særstilling derved, at den — som det markeres paa Forsatsbladet — udkom i 300-Aaret for Tycho Brahes Fødsel. Sin gamle Kærlighed til den største af danske Astronomer havde han aldrig glemt. I Sommeren 1845, da han med sin Hustru var Gæst paa „Sølyst“ og daglig havde Hvens Konturer for Øje, vaagnede hans Lyst til at besøge Tycho Brahes Ø og se de sparsomme Minder om hans Bygningsværker, der var bevaret. Som tænkt, saa gjort: „da det tillige randt mig i Tanker, at det kommende Aar, i hvilket vi nu indtræde, just var Trehundred-Aaret efter Tycho Brahes Fødsel, da var det, ligesom den høie hveenske Kyst vinkede mig til sig, og jeg kunde ikke modstaae dens Indbydelse“³⁾. En Dag midt i August sejlede han fra „Sølyst“ i Selskab med Landskabsmaleren L. J. A. Hellesen, som skulde tegne, hvad der fandtes af Interesse til Brug for den Skildring, Heiberg tænkte at give af sit Besøg. Han tog ind hos Kystopsynsmand Andersson i Tuna, hvis Hus endnu staar⁴⁾, og da han havde sørget for at indfinde sig ved Fuldmaane, fik han det skønneste Indtryk af Naturomgivelserne. De 2 Dage, der var beregnet til Turen, blev til Fru Heibergs Sorg til 8⁵⁾. Til Gengæld blev Udbyttet for Heibergs Vedkommende den ypperlige Afhandling „Hveen, tilforn Danmarks Observatorium“ og for Malerens

de 10 sirligt udarbejdede Litografier, der ledsagede Rejseskildringen ved dens Fremkomst i „Urania“ for 1846. I selve Jubilæumsaaret tog Det skandinaviske Selskab Initiativet til at afholde en svensk-dansk Mindefest ved Ruinerne af Uranienborg¹⁾. I lejede Dampskibe og Baade sejlede man d. 21. Juni fra Kvæsthusbroen i København til Hven, Ægteparret Heiberg som Æresgæster. Heibergs Glæde over at have bidraget til at vække Interessen for den berømte Landsmand mindskedes ikke ved, at han paa Turen ingenlunde kom til at spille den fremtrædende Rolle, som hans Hustru havde tiltænkt ham²⁾, og som han i Virkeligheden havde haft rimeligt Krav paa. Hans Bidrag til Festen bestod i en temmelig mat Kantate³⁾, bygget op over hans gamle Sang „Du Vandringsmand fra Søen“. Ved et Uheld var den trykte Tekst udeblevet og Tilhørerne saaledes delvis afskaaret fra at opfatte den, men den svenske Professor Thomander reddede Situationen ved i sin Festtale at improvisere over det Tema, at Teksten til al Livets Poesi, som der stod i Heibergs Digt, var skrevet mellem Stjernerne og derved utilgængelig for Menneskene. Ogsaa i Arbejdet for at rejse Tycho et synligt Mindesmærke blev Heiberg draget ind. En ung Tycho Brahe-Entusiast, stud. theol., senere Biblioteksamanuensis og titulær Professor Laurits Vilhelm Petersen⁴⁾ (almindelig kaldet Tycho Brahe-Petersen), der har gjort sig litterært bemærket ved at oversætte Martensens latinske Licentiatafhandling til Dansk og ved at være Medudgiver af 3. Udgave af Poul Møllers efterladte Skrifter, opfordrede Kunstforeningen til at sætte sig i Spidsen for Indsamlingen til et Tycho Brahe-Monument i København⁵⁾. Blandt de Privatmænd, han søgte at interessere for Sagen, var først og fremmest Heiberg, som han i den Anledning sendte et vidtløftigt, i patetiske Vendinger holdt Brev⁶⁾, samtidig med at han paa Tryk udsendte en lignende Appel til sine Landsmænd, „I Anledning af den Billedstøtte, som agtes reist for Tycho Brahe i Kjøbenhavn“ (1846)⁷⁾. Heiberg gik gerne i Brechen for Planen, indhentede Kongens Tilladelse til, at Statuen maatte rejses paa en offentlig Plads og fik dannet en Komité, hvori han ikke selv ønskede Sæde, men under megen Modstand fra Orla Lehmanns Side⁸⁾ fik indsat den holstenske Astronom Schumacher. Arbejdet blev overdraget til H. V. Bissen⁹⁾, men Indsamlingen gik saa trægt, at man besluttede sig til at betale de indkomne Bidrag tilbage, og først 1876 afslørede Bissens kendte Bronzestatue foran Observatoriet paa Østervold.

Den smukt skrevne Afhandling „Hveen, tilforn Danmarks Observatorium“, der blev Resultatet af hans første Besøg paa Øen, er en historisk-topografisk Skildring. At han rejste ikke blot for sin egen Fornøjelse, men med det Formaal at forberede sig til Højtideligholdelsen af Jubilæet, fremgaar af hvad han selv erklærer: „da jeg vel er Den her i Landet, som meest

har beskjæftiget sig med Tycho Brahe, saa maatte jeg heri see en Opfordring til at paatage mig, efter bedste Evne, det Hverv, som ellers rimeligviis vilde blive forsømt¹⁾. Naar det gjaldt Tycho Brahes Minde, var intet ham for ubetydeligt. Det er øjensynligt, at han har taget Vare paa alle stedlige Traditioner og givet sig i Snak med Indbyggerne for at udspørge dem om, hvad de vidste. Han skyede end ikke Bekostningen ved at leje Karle til at tømme Vand ud af et af Stjerneborgs underjordiske Kamre og gjorde sit til at værne om det lidt, som Vandalismen havde ladet tilbage, idet han fik Sognets Præst til at lyse Fred over Ruinerne. Og ikke mindst: det historiske Sted og den smukke Natur undlod ikke at stemme hans Sind til Andagt. „Det er“, siger han²⁾, „som man befandt sig paa et Skib, imellem Himlen og Havet, og man begriber, at intet Sted i Verden kan være bedre skikket til astronomisk Observatorium“. Mere end 25 Aar efter, at han havde skrevet sit Skuespil „Tycho Brahes Spaadom“, saa han nu for første Gang Skuepladsen for dets Handling og konstaterede med Tilfredshed, at den Beskrivelse, han her havde givet af Uranienborg, stemmede nøje med Virkeligheden. Beundringen for hans Ungdoms Idealskikkelse var ikke blevet mindre med Aarene. Tycho Brahe kaldes Danmarks om ikke største, saa dog berømteste Mand. Blandt Astronomerne hørte han ikke til den abstrakte, matematiske Type, men til de intuitive, hvis Genialitet kan betegnes ved deres „Glæde over Gjenstanden“, en Vurdering, der virker overraskende i Heibergs Mund. Blot mod Slutningen af Skildringen stikker det spekulative sin Hestehov frem, hvor det gælder at tage Stilling til Astrologien. Det er ikke frit for, at Heiberg vil tage denne Spaadomskunst i Forsvar. Forsaa vidt som Middelalderens Analogi mellem Planeterne og Metallerne har vist sig uholdbar, maa han naturligvis tage Afstand, men hævder dog, at „man har ikke gjort vel i at lade Videnskaben paa den sig stedse mere udbredende Empirie svømme bort fra sin rene Kilde, fjernende sig meer og mere fra Naturphilosophien, og med det Samme fra sit poetiske Væld og fra sin aandrige Opfatning. Nutiden kan vistnok have Grund til at være stolt af sin Naturvidenskab, naar den seer hen paa Mængden af dennes Opdagelser og Opfindelser; men den skulde tillige føle sig ydmyget ved den, fordi den er bleven gennemgribende prosaisk og uspeculativ; den skulde erkjende, at ligesaa meget som den selv i Detail-Indsigt staaer over Middelalderen, ligesaa meget staaer den i dybsindig Natur-Anskuelse tilbage for denne, som, tiltrods for alle sine Vildfarelser, dog havde den Stræben at see Naturen som Idee“³⁾. Det noteres med Tilfredshed, at Tychos Spaadom om den nye Stjerne kan siges at være gaaet i Opfyldelse med Gustav Adolfs Fremtræden: „Thi selv om man kunde bevise, at al astrologisk Forudsigelse i bestemte concrete Tilfælde var en Umulighed, saa gives der ikke desmindre en

Astrologie, som intet velorganiseret Menneske kan eller vil undvære. At der er en reel Sympathie mellem Naturen og Mennesket, at Naturen er glad med den Glade og bedrøvet med den Bedrøvede (som Calderon siger), at ogsaa de store Catastropher i Menneskeslægten ledsages af lignende i Naturen, at navnlig Stjernerne, uagtet de følge deres egne, ufravigelige Love, dog ved en Harmonia praestabilita komme i Rapport med de menneskelige Skjæbner, Dette vil Enhver antage, hvem ikke alle æsthetiske og speculative Organer mangle“¹⁾). Fra denne sin Flugt til Mystikkens Regioner vender Heiberg tilbage til Jorden ved at afslutte sin Rejseberetning med en Opfordring til den svenske og den danske Regering om at blive enige om at frede de faa Minder, der er tilbage om Tychos Virke.

Ved at trænge videre ind i Udforskningen af Tycho Brahes nærmeste Kreds stødte han paa dennes lærde Søster. Om hende handler det følgende Bidrag til „Urania“ 1846, „Sophie Brahe. En Hverdags-Historie fra det 16de og 17de Aarhundrede“. Ideen hertil er laant fra den Aargang af „Danske Magazin“, der fejrede Tychos foregaaende Sekularfest. Tyngdepunktet udgøres af to samtidige Aktstykker, der her er gjort tilgængelige for Nutidslæsere. Det første er hendes lange latinske Digt i Ovids Heroidestil, „Urania til Titan“, der er rettet til hendes elskede, Herremanden Erik Lange til Engelsholm. Ved Oversættelsen af dette sprogligt set meget vanskelige og daarligt overleverede Kærlighedsbrev har det været Heiberg en intellektuel Nydelse at udrede de mange Gaader, ikke mindst af astronomisk Art, som den lange Epistel rummer, og hvis Løsning er meddelt i Fodnoter, og tillige en Glæde at kunne delagtiggøre danske Læsere i den Hyldest, hun yder sin store Broders Genius. Det andet Dokument skriver sig fra Tiden efter, at hun omsider havde holdt Bryllup med sin Ungdoms udkaarne, og er et paa Dansk affattet Brev til hendes Søster, som er gengivet (efter „Danske Magazin“ III) med normaliseret Retskrivning og Ordforklaringer. At Heiberg her havde vovet sig ud paa sproglig-historiske Enemærker, affødte forøvrigt et skolemestererende Angreb af Filologen Israel Levin²⁾, der fremkaldte et vittigt Svar af Heiberg³⁾ og en Replik af Levin⁴⁾). Han kunde dog tage sig det let. Han havde reddet Sophie Brahes Navn fra Forglemmelse: „Naar Danmark ihukommer sin Tycho Brahe, bør det ikke glemme den ædle Kvinde, der ved Aanden endnu meer end ved Blodet var hans Søster. Den glimrende Stjerne paa vor danske Himmel er en Dobbelstjerne“⁵⁾).

Med den store, med megen Varme skrevne Afhandling „Det astronomiske Aar“ („Urania“ 1844) vilde Heiberg gøre opmærksom paa „det astronomiske Aars store Betydning i ethisk og æsthetisk Henseende“⁶⁾), altsaa ikke skrive fagligt, men prøve at vinde Proselytter for den Fritidssyssel, der var blevet ham den kæreste af alle. Den gaar ud fra som en Kendsgerning,

at Nutidens Mennesker ikke føler sig lykkelige; hverken Religionen, Poesien eller den skønne Kunst formaar at genfrembringe den tabte Harmoni, og derfor er det, „at et inderligere Samliv med Naturen især maa anbefales, idetmindste som et beroligende, et dulmende, et Ligevægt bringende Palliativ“¹⁾. Tankegangen ligger nær op ad den i „At orientere sig“. Ved Betragtningen af de uforanderlige Naturlove vækkes ogsaa ad sanselig Vej Forestillingen om det evige og uforgængelige. Fremfor den øvrige Natur har Stjernerne Fortrinet derved, at de i højere Grad kan siges at være uforanderlige; vi behøver ikke at ængste os for, at Nydelsen af dem vil slippe fra os, som naar vi betragter Blomsterne, Skoven, Fuglene osv. Endnu en Gang fordyber han sig i Temaet „Stjernehimlen som en illustreret Pragt-Udgave af den græske Mythologie i uhyre Format“²⁾. Grækerne, der har givet de fleste Stjernebilleder Navn, har dertil især anvendt Argonautertoget, og da dette antages at have fundet Sted ca. Aar 1260 f. Kr., har de græske Stjernebilleder følgelig i mere end 3000 Aar været de uforgængelige Visere, ved hvilke „den talløse Række af forgangne menneskelige Slægter har læst Tiden paa det himmelske Uhr“³⁾. Afhandlingen om „Det astronomiske Aar“ satte Kierkegaard stærkt i Affekt paa Grund af nogle polemiske Bemærkninger, der var indføjede imod hans Skrift „Gjentagelsen“. Afvigende fra dennes Opfattelse af Gjentagelsen, at den ogsaa er et Problem i Aandens Rige, nemlig for det enkelte Individ, hævdede Heiberg, at den blot hørte hjemme i Naturfænomenernes Kreds, mens Verdenshistorien er Udvikling. Kierkegaards efterladte Papirer⁴⁾ viser, at han allerede havde udkastet et Sendebrev til Heiberg, hvori „Urania“ haanligt omtales som „en særdeles elegant og nitid Bog, bestemt for Børn og Juletræer og især tjenlig til en smagfuld Præsent“, men bestemte sig om og i Stedet for 1844 udgav et helt Skrift, „Forord“ af Nicolaus Notabene, en Parodi paa litterære Nytaarsgaver. Her stilles Heiberg i Gabestokken som en Forfatter, der lover „at realisere en i 30 Aar paatænkt Plan, at udgive et logisk System, snarest muligt at indfri mit for 10 Aar siden givne Løfte om et æsthetisk System, fremdeles . . . et ethisk og dogmatisk System, og endeligen Systemet“⁵⁾. Der rippes op i alle Heibergs Synder; til Omtalen af „Gjentagelsen“ sigtes der med en Udtalelse om, „at Critiken ikke bør være en Røver, ikke en Sludder-Mads, der klynge sig fast til et Skrift for at faae Plads og Gehør for sine Bemærkninger, ikke en hoffærdig Stodderkonge, der af en udkommen Bog 'tager Anledning' til selv at sige Noget“⁶⁾. Heibergs hele filosofiske Forfatterskab udleveres til Latteren, han omtales skiftevis som „et afgjort Talent som Politie- og Justits-Minister in republica literaria“⁷⁾ og „vor litteraire Telegraphbestyrer“⁸⁾, og der stikles til „Systemet“ med dets Mediation i en besynderlig Blanding af Løjer og Alvor. Thi Heiberg behandles ikke udelukkende en

canaille. Om „Perseus“ siges der f. Eks.: „Idet han begyndte et saadant Værk, kunde han stole paa sin egen Magt, turde være sikker paa, at Medarbejdere vilde flokkes om ham, da enhver Ældre vilde indsee, at det var et Foretagende, der havde et kjært og uafviseligt Krav paa hans kraftige Bistand; enhver Yngre føle sig smigret ved den blotte Tanke om den litteraire Distinction, at have den Ære at være Medarbejder i Prof. Heibergs Journal, Noget, ingen Yngre bedre forstaaer end jeg, der endnu ofte mindes, hvorledes i sin Tid det ungdommelige Sind følte sig beruset ved at turde vide, at et Bidrag ikke blev forsmaget, hvorledes ingen ung Cadet kunde see mere begejstret op til den berømte General, under hvis Fane han skal stride, end jeg til Flyvepostens uforglemmelige Redakteur“¹⁾. Just saaledes var jo Kierkegaards Forhold til Heiberg: han beundrede og frastødtes paa een Gang, „led af en Art ulykkelig Kærlighed til Heiberg og det Heibergske Hus“, som Georg Brandes²⁾ har udtrykt det.

Endogsaa til at give praktiske Raad til Amatører om de nødvendige Apparater nedlod Heiberg sig i et kortere Bidrag, „Om Tiden og dens Bestemmelse ved astronomiske Observationer“. Men i Længden var der ikke Jordbund for „Urania“. Det lykkedes ikke Heiberg at danne nogen Stjernemenighed. Selv blev han ufortrødent ved med sine Himmelstudier. Paa Det kgl. Bibliotek, Rigsarkivet og i Privateje findes en Række af hans Observationer for Aarene 1845—58³⁾. Efterhaanden som hans digteriske Aare tørrede ud, inddrog han andre Felter af de eksakte Videnskaber i sine Undersøgelser. Saaledes efterlod han sig ved sin Død et ikke helt færdigt Manuskript til en Samling „Optiske og acustiske Monographier“, som han vilde have udgivet under Titelen „Iris og Echo, acustiske og optiske Monographier med Hensyn paa en teknisk Æsthetik“⁴⁾. Af disse, der under Andræs Indseende blev trykt efter hans Død i „Prosaiske Skrifter“, gaar Undersøgelserne angaaende Tonernes Sympati efter Skriften at dømme tilbage til ca. 1830, men er derefter taget op og fortsat i hans sidste Leveaar. Det sidste Bidrag til Drøftelsen af Naturvidenskaberne, vi besidder fra hans Haand, er det Brev, han ¹⁰/₄ 1859 sendte sit Næstsøskendebarn, Professor i Medicin Andreas Buntzen⁵⁾. Denne havde tilsendt ham et Eksemplar af „Hospitalstidende“ (1859 Nr. 1, 3—9, 11—13), der indeholdt en Diskussion mellem ham og Lægen E. Fenger vedrørende Udviklingen inden for den nyere Lægevidenskab, som Buntzen fandt præget af alt for stor Skepticisme og byggende paa „en plat Philosophie, som er blottet for al Idealitet“. Heiberg sympatiserede fuldt ud med Fætterens Synspunkt og førte det ud i dets yderste Konsekvenser. Han undsiger „den nuværende Naturforsknings experimentale Raaheid“⁶⁾. „Upaatvivlelig er Observationen, og fremdeles Experimentet, som den udvidede Observation, Veien til Naturkundskab, men det er ligesaa vig-

tigt, med hvilket Øie Observation og Experiment sees, og i hvilken Aand de opfattes. At lade Naturen selv afsløre sig, at lade den selv tale, er vigtigt, men saa maa ogsaa det Øie, for hvilket den afslører sig, ikke være blindt, det Øre, som den taler til, ikke være døvt. Der maa være Modtagelighed for dens Aabenbareiser, men hvad vil det sige Andet, end at Observation og Experiment maa opfattes gennem de Categorier, som ere Betingelse for vor Tænkning, og som alle udspringe fra den absolute Grund, som man snart kalder Ideen, snart Idealet?“¹⁾ De moderne „saakaldte Naturforskere — en Benævnelse, som den populære bon sens med sin medfødte Vittighed allerede har reduceret til en anden, næsten eenslydende“²⁾ — har kastet det teleologiske over Bord, men derved har de „stillet deres Videnskab paa et meget lavt Trin, og man maa indrømme, at Middelalderen med sin alchymistiske og astrologiske Overtro, som dog var grundet i Troen paa Naturens og Aandens Eenhed, ja selv de ældre græske Philosophemer, der bestemte det Absolute som det Elementare, snart som Ilden, snart som Vandet, stode, vistnok ikke i Opdagelsernes og Opfindelsernes Detail, men i sand videnskabelig Aand, høit over den nuværende Tid med dens nygterne Forsagen af det Eneste, som det i sidste Instans kommer an paa“³⁾. Dette var Heibergs Afskedssalut til den Empirisme, som han af et godt Hjerte hadede.

4.

„NØDDEKNÆKKERNE“ — „VALGERDA“ —
„GADEVISER“

Heiberg lod sig ingenlunde forknytte af den Opposition, han havde mødt. I 1845 lagde han ud til et nyt Angreb paa Presse og Publikum. Det sker i „Nøddeknækkerne, et Satyrspil“⁴⁾, i 2. Udg. betegnet som „en romantisk Comedie“. Vi befinder os i en Skov, der har klædt sig i al Efteraarets fejreste Pragt. Endnu en Gang stiller han to Verdener op over for hinanden. Der er først Stjernernes Dronning Astræa, der har forladt sin Himmel for at aflægge Besøg hos Frugternes Gudinde Pomona, dernæst alle Naturens Væsener, der udgør et Kor: Satyrer, Nattens og Mørkets Aander. Den fredfyldte Verden forstyrres ved en Skare af indbrydende Skovgæster fra den nærliggende Købstad, der er draget ud paa Nøddehøst. Efter deres eget Skøn tilhører de „den dannede Classe“ og har til Ordfører en Krigsraad; ved deres almindelige Hverdagsnavne (Hans, Per og Poul) tilkendegives det, at de tilhører den store anonyme Masse: Publikum. Idet denne Horde træder ind i Skoven, holder Prosaen sit Indtog:

Den stille Skov
 Gjenlyder alt af Vognes Rummel
 Og Hestes Hov;
 De grove Stemmer huje, skrige,
 Alt hører jeg dem nær herved.
 Farvel, mit stille Drømmerige!
 Farvel, min Fred!¹⁾

Jagten paa Nødderne begynder og giver et rigeligt Udbytte, men, o ve! Borgerfolkene har glemte at tage Nøddeknækkere med, og alle vægrer sig ved at lægge Tænder til. Da viser sig til alt Held nogle smaa bitte Væsener med røde snorebesatte Trøjer, Sabel ved Siden og Sporer paa Støvlerne, Ansigtet som en Tand: det er Nøddeknækkere. Dette Hjælpekorps tilbyder at knække Nødderne, men stiller som Betingelse, at de Kærner, som de forkaster, ikke maa spises. Beklageligt nok viser det sig, at ingen af Nødderne duer; Borgerne maa vende tilbage med uforrettet Sag. Men efter de udstandne Strabadser vil de i det mindste først have den Tilfredsstillelse at fremføre deres Klage over Aarets usle Nøddeudbytte hos Frugternes Gudinde. Da de omsider stedes i Audiens hos Pomona, forebringer Krigsraad Hans som „første Deputeret for et agtbart Publicum“ Gudinden deres Sag i en længere Anklagetale. For tidligt jubler Skaren:

Bravo! Bravo! See den Gamle, hvor han ride kan tilvands!
 Hvilken Djervhed i hans Tale! Bravo! Bravo! Leve Hans! *)

Pomona slipper sine Satyrer løs paa Borgerne, der med Spark og Stød drives ud af hendes Helligdom, og Freden er atter genoprettet:

Nu tier den hele Hverdagslarm,
 I Skoven er atter stille,
 Paa Nattens hvælvede, sorte Barm
 Atter Stjernerne spille,
 Og alle Naturens Børn paa Jord
 Lukke deres Øienlaage;
 Til Hvile gaaer og Satyrernes Chor.

Chor af Nattens Aander.
 Nattens Tanker kun vaage.³⁾

Modsat „En Sjæl efter Døden“ er det denne Gang ikke den enkelte, han bringer paa Scenen, men den konkrete Masse, „Publikum“, som han i sine Afhandlinger i „Intelligensblade“ havde fremstillet i Begrebets Form: de, der ikke selv har nogen Dømmekraft, selvfølelse qua „Majoritet“, men dog Dilettanter, som vil frakende Pomona Ret til som Frugternes Producent at

udtale sig om deres Kvalitet. Nøddeknækkerne, som de i deres Hjælpeløshed maa ty til, symboliserer Journalisterne, de altid anonyme, der indgiver de umyndige i Aanden, hvad de skal mene, i første Række Litteraturanmelderne, der aldrig finder Kærne i noget, men straks har deres Fordømmelsesdom parat, men dernæst ogsaa de politiske Skribenter („Æbleskrællerne“). Udviklingen i 40'erne havde givet Politikken Vind i Sejlene:

Æbler attraaes meer end Nodder, og det fordrer meer Critik
Der at skjelne blandt de mange Sorter i enhver Boutik.¹⁾

Endnu en Gang staar Heibergs fulde digteriske Skaberkraft ham bi. Det er vanskeligt at afgøre, om man mest skal beundre Lyrikken eller Satiren, fryde sig over den skønne Naturstemning eller godte sig over den kapitale Maade, hvorpaa han trækker Spidsborgerne til Vands. Af Heibergs Natursans faar man først det rette Indtryk, naar han som her drager hele Universet ind i sit Synsfelt: Stjernehimlen og Jorden, de skiftende Aarstider og Døgnet, Vejret og Blomsterne:

Hvad er vel skjønt som en Efteraarsnat,
Naar talløse Stjerner funkler,
Naar Himlen aabner sin rige Skat,
For Jordens Pragt at fordunkle?
Har Rosen sænket det sidste Blad
Og Skoven de høieste Toppe
I Forgængelighed, som splitter dem ad,
Da fødes Vaaren deroppe.²⁾

Intet Sted naar Værket dog en rigere Fylde end i Koret, hvor Satyrerne i en hegelsk Tredeling skildrer Aarets Gang fra den „blomstrende Vaar“ over „den stærke, den mandige Sommer“ til Høsten, da

Hele Naturen Forgængeligheden
Aner, og venter sin drøbende Piil,
Mærker, at Skjønhed herved
Er kun i Døden et Smil.
Ikke fortvivler den dog i sin Kummer;
End, førend Parcen faaer Magt,
Før den gaaer ind til sin Slummer,
Klæder den sig i sin prægtigste Dragt,
Indbyder Alle til Gjæst,
Giver en glimrende Efteraarsfest.
Smykt med de sidste Farver er Salen,
Druen er krystet og staaer i Pocalen,
Nu, da det helder med Flammen,
Samler Naturen sin Kraft,
Tager i Døden sig sammen,
Skjænker sin ædleste Saft.³⁾

Der hviler en afklaret, moden Skønhed over dette Værk. Heibergs Kunst staaar paa sit Højdepunkt; det er den sidste Opblussen af hans Digterkraft — der er i mere end een Forstand Efteraarstemning over „Nøddeknækkerne“.

I „Fædrelandet“ protesteredes der i 1845 i en Artikelrække, „Tydsk mod Dansk“, der gik igennem fire af Bladets Numre (5.—8. Marts), mod den tyske Digter og Historiker Ernst Moritz Arndts fornærmelige Udgydelser i „Augsburger allgemeine Zeitung“, hvor han havde haanet det danske Folk for dets til Vanvid grænsende Forfængelighed. Faa Dage efter (¹⁷/₃) fik den slesvigholstenske Professor ogsaa Svar paa Tiltale i Form af et Brev, dateret „paa en Herregaard i Sjælland den 10de Marts 1845“, fra en ung Pige, der underskrev sig med det oldnordiske Saganavn Valgerda. Det værdigt skrevne Indlæg gaar ud paa at vise, at Tyskerne i blindt Raseri har stillet Tingene helt paa Hovedet: det er ikke Tyskheden, men den danske Sag, der er truet i Hertugdømmerne. Bag Pseudonymet skjulte sig den 20-aarige Marie Arnesen, en Datter af den islandske Filolog Paul Arnesen og Søster til Forfatterinden Benedicte Arnesen-Kall¹). Nogen større Glæde fik den unge Dame iøvrigt ikke af sit efter Datidens Forestillinger dristige Skridt, idet Arndt ikke meddelte Læserne af den tyske Avis hendes polemiske Betragtninger, og i sit Fædreland led hun den Tort at blive stillet i „Berlingske Tidende“s Gabestok som Blaastrømpe. Men en vis Oprejsning timedes hende, da Heiberg Aaret efter gjorde hende til Hovedperson i sit 2 Akts-Lystspil „Valgerda“. Efter hvad Fru Heiberg meddeler²), fortalte hendes Mand hende en Morgen, at hvad han om Natten havde drømt om den unge Pige, der skrev under Navnet Valgerda, vilde han benytte som Motiv for et nyt Stykke. Skrivekalenderen for 1846 indeholder fig. Antegnelser om Arbejdets Gang:

12. Marts: Begyndt Udarbejdelsen af Valgerda.

10. April: Begyndt paa 2den Act af Valgerda, efter at 1ste Act havde været færdig i omtrent 3 Uger.

26. Septbr.: Atter taget fat paa Valgerda.

4. Oktobr.: Sluttet Valgerda.

27. — Indsendt Valgerda til Theatret.

19.—20. Decbr.: Rollerne i Valgerda uddeelte.

24. Decbr.: Oplæsning paa Valgerda.

Man vil heraf se, at dette Stykke tog Heiberg en for ham endogsaa usædvanlig lang Tid at udarbejde (og ingenlunde blot en Maaned, som Hustruen siger³), men denne Gang skulde han jo heller ikke være færdig til en bestemt Dato, som naar han tidligere havde Bestilling paa et Geburtsdagsstykke. At det blev baade indsendt, spillet og udgivet anonymt, havde utvivlsomt sin Grund i Heibergs daværende Upopularitet⁴); han havde grundigt

lagt sig ud med Aviserne, og i selve Stykket fik de yderligere et Par smaa Hib. Ivrig efter at faa det at se paa Scenen indsendte han det til Collin som sit eget Stykkes Censor med en lakonisk, anerkendende Udtalelse om, at det snarest muligt burde spilles, og saaledes skete det ogsaa. Lang Tid ansaa den Gang for overflødig til et Teaterstykkets Indstudering. ²⁴/₁₂ 1846 holdtes den første Læseprøve, og ⁵/₂ 1847 gik Førsteopførelsen af Stabelen med Fruen som den unge Pige Judita og Michael Wiehe som Hermansen. Man forstaar godt, hvorfor det gjorde Lykke paa Scenen. Indholdet er muntert og Intrigen vel drejet. Handlingen foregaar i Overensstemmelse med Valgerda-Brevets Adresse paa en Herregaard paa Sjælland i Aaret 1845; den eneste Afgang består i, at Stykket foregaar ved Sommertid, aabenbart for at det kan spilles i en Have. Brix har gjort den rigtige Iagttagelse¹⁾, at af alle vore Dramatikere har Heiberg haft størst Forkærlighed for Fri-luftsspil. I en Ekspositionscene, som Edv. Brandes²⁾ har bestemt som et Laan fra du Mersan og Dumanoirs Vaudeville „La vie du château“ (1838), introduceres paa en praktisk Maade alle Personerne. Der holdes Siesta paa Herregaarden, alle dens Beboere sover Middagslur i Haven: dens Ejer, den snobbende Generalkrigskommissær Fogel, hans Datter Vilhelmine, Husholder-sken Jfr. Blak, den døde Huslærer Bertelsen, ja om det saa er Gartnersven-den indtager han sin noget ubekvemme Søvn paa det øverste Trin af en Trappetige, alle saa dybt nedsænkede i Morfeus' Arme, at Godsejerens Nevø Conrad kan naa at præsentere dem for sin Ven, Kancellisten Julius Herman-sen, inden han ved at affyre et Bøsseskud anser Øjeblikket for inde til at bringe dem tilbage til vaagen Tilstand. Paa Gaarden raader, som det er nat-urligt i 40'erne, en stærkt politisk Atmosfære. Generalkrigskommissæren er konservativ og abonnerer paa „Berlingske Tidende“, mens hans Datter er liberal og har „Fædrelandet“ til Livorgan; hun dyrker endogsaa Politikken saa passioneret, at hendes vigtigste Samtaleemne er Statsfinanserne og alle-haande kommunale Anliggender. Skønt den nytilkomne Gæst Julius Herman-sen kun interesserer sig for det nationale og ikke for Liberalisme, bliver han ved første Øjekast betaget af den politiserende Ungmø og tvivler intet Øje-blik om i hende at have fundet den anonyme Valgerda, som han rejser fra Herregaard til Herregaard for at oplede. Hans Beslutning om hovedkulds at fri til hende er allerede fattet, da hans tidligere Sværmeri Judita dukker op; hun er Søster til Conrad, men vel at mærke Halvsøster, bærer altsaa et andet Efternavn, hvorfor Julius ikke har anet noget om Slægtskabet. Den Kurre paa Traaden, der har været mellem Julius og Judita, løses let; det lykkes at faa ham til at indse, at den prosaiske Vilhelmine ikke er iden-tisk med Valgerda, og Digteren har paa gammel Lystspilmaner endnu en Forlovelse i Baghaanden, nemlig mellem Conrad og Vilhelmine. Optakten

lovede noget i Retning af et Problem, men det hele løber ud i lutter traditionelle Teaterusandsynligheder. Brix har heller ikke følt sig tilfredsstillet ved Opløsningen, før han med Opbydelsen af mange skarpsindige Argumenter ¹⁾ har faaet sandsynliggjort, at Heiberg i Virkeligheden vil, at vi skal forstaa, at Judita er Valgerda. Hos hvem af de to unge Piger, den beskedentkvindelige Judita eller den emanciperede Vilhelmine, Digterens Sympati er, behøver man ikke at være i Tvivl om. Nationalliberalismens første Sammensætningsled tiltalte ham ubetinget mere end dens sidste (jf. ovf. S. 46). Kvinder, hvis Tanker beskæftigede sig med det fra „En Sjæl efter Døden“ bekendte Spørgsmaal: „Hvor skal jeg sætte min Søn i Skole?“ var ikke efter hans Hovede; ved derimod som Judita „at leve med Blomsterne, med Træerne, med Stjernerne erhverver man sig Ro og Resignation“ ²⁾, hedder det i en af Scenerne (jf. ovf. S. 62). Mærkeligt er det, at det 3 Aar efter skulde blive under hans Flag, at Clara Raphael-Brevene sejlede ud. Valget er ham ikke vanskeligt mellem Træernes grønne Blade og de af Vilhelmine foretrukne trykte Blade, som han udtrykker sig med et ikke altfor vellykket Ordspil ³⁾. Politik, hedder det et andet Sted ⁴⁾, er „udentvivl en qvindelig Gjerning, thi den bestaaer jo i at snakke“. Selv Julius, der erklærer sig for at være politisk indifferent, paastaar at „politisk Poesie bryder jeg mig ikke om, men den nationale holder jeg høit i Ære“, hvorimod Vilhelmine forfægter, at „kun det Politiske kan i vore Tider være nationalt“ ⁵⁾. Medens Oehlen-schläger fik det ud af Stykket, at det „plaisanterer over de forskiellige politiske Meninger og hælder til Indifferentismen“ ⁶⁾, gik den liberale Avis „Kjøbenhavnsposten“ (Nr. 31) frygteligt i Vandet, naar den dekreterede: „Forfatteren af ‘Valgerda’ er talentfuld — et Ord, vi næsten ansee som nedsættende for en Digter — han er sleben, men uden æsthetisk Dannelse, uden høiere poetisk Sands.“ Aaret efter aflagde Heiberg Anonymiteten ved at optage Stykket i 2. Udg. af sine „Poetiske Skrifter“, og ved Opførelsen ⁷⁾ 11/11 1848 stod hans Navn 1. Gang opført paa Teatrets Plakat.

„Valgerda“, Heibergs sidste Arbejde for Scenen, er hans eneste Lystspil. Stik imod hans sædvanlige Praksis er det helt uden Sange. Af Vaudevilletekniken er blot den svage Reminiscens tilbage, at Stykkets sidste Replik som i Rundsangen er formet som en direkte Henvendelse til Tilskuerne. Gartneren Mule træder ind paa Scenen og siger til de øvrige Rollehavende: „Jeg skal hilse fra Generalen og sige, at hvis nu ikke Alle strax komme tilbords, saa skal jeg slaae den store Gongon. (Til Tilskuerne). Men det behøves vel ikke?“ (Teatrets Gongong blev bragt i Anvendelse, naar der opstod Tumulter paa Tilskuerpladsen). Teknikken er den gammeldags, Personkarakteristikken forenklet det mest mulige, især for Bipersonernes Vedkommende: en komisk Effekt opnaas som i „Recensenten og Dyret“ ved, at der indføres

en døv Person (her Huslæreren, en Præformation af J. P. Jacobsens Bigum i „Niels Lyhne“), og der anvendes stereotype Træk (Husjomfruens Historie om hendes „Tilfælde“, som man aldrig naar at høre noget nærmere om, og den adelsgale „General“). Karakteristisk for Tilblivelsestiden er den politiske Diskussion. Der kunde være blevet et Problemdrama ud af Emnet, men i det afgørende Øjeblik springer Heiberg fra og træder de vante Stier. Af den Grund var „Fædrelandet“s Anmeldelse ($\frac{3}{2}$ 1847) ogsaa ret syrlig: „Det synes at fremgaae af flere Ytringer, som ere lagte Personerne i Munden, at Forf. anseer politisk Indifferentisme for det Sande og Rette i Livet, ikke mindre for Mand end for Qvinde, medens han i det Høieste indrømmer Nationalfølelsen en vis Ret . . . Uagtet man, som sagt, maa antage, at Forf. dog vil anerkjende den nationale Følelse for Noget, saa synes den ikke at være meget levende hos ham selv, ellers vilde han neppe baaret det over sit Hjerte at bruge den eneste offentlige Ytring af danske Qvinders fædrelandske Sind som Vehikel for sin Spøg, som Middel til at bringe det lattermilde kjøbenhavnske Publicum til at lee; thi det er netop en af det danske Folks, og navnlig de toneangivende Kjøbenhavneres, Skjødesynder, at de ere altfor tilbøielige til at glemme det alvorlige Indtryk over det morsomme, at enhver ædel Begeistring og ærlig Varme, om den endog i det første Øieblik har grebet Gemytterne, altid strax prigsives til leflende Spot“.

„Fædrelandet“ kunde have sparet sig sin Ængstelse for Heibergs nationale Sindelag. Han havde allerede een Gang lagt det for Dagen i sin myndige Artikel „Dansk og Tydsk“, og da Treaarskrigen kom, blev Heiberg som alle andre revet med af den patriotiske Stemning. Chauvinist blev han dog aldrig. Alle godtkøbsagtige Forsøg paa at spekulere i den nationale Begeistring afviste han. Som Censor advarer han i April 1848 Det kgl. Teater mod at opføre Sanders „Niels Ebbesen“¹⁾: „Den offentlige Enthusiasme behøver i dette Øieblik ikke at stimuleres; tvertimod vil en yderligere Stimulation af den bevirke dens Afslappelse. Allerede længe har man ved ufor-sigtig Brug af Stimulantia søgt — vistnok ubevidst — at svække Nationalfølelsen og Nationalbegeistringen. Især spille nogle af vore Poeter en ussel Rolle, idet de, istedenfor at tage Musketten paa Nakken, sidde i god Ro hjemme, og skrive poetiske Udfordringer i Jacob v. Thyboes Maneer, — en Maneer, som burde overlades vore Modstandere, saa meget mere som den er unational. Men Opførelsen af ‘Niels Ebbesen’ er ogsaa en Udfordring, og — efter min og Manges Mening — dobbelt anstødelig i dette vigtige Øieblik, da det store Spørgsmaal svæver paa Sværd-Odden, og man fra Time til Time venter Efterretning om det endnu uviste Udfald.“ Den 11. Maj 1849 indeholdt „Fædrelandet“ en Beretning fra Frankfurt om, hvorledes Flagene fra Fregatten „Gefion“ og den store Baad til Linieskibet „Christian VIII“ var

blevet overrakt „Rigsforstanderen“, en Begivenhed, der af Bladet ledsages af følgende Kommentar: „Det maa unægtelig have været et piquant Hverv for Christian den Ottendes Svoger og Statholder, at overbringe ‘Christian den Ottendes’ Flag til Rigets Fjender.“ Denne Situation gav Heiberg Stof til Digtet „Det danske Flag til Prindsen af Noer“, der tryktes i „Berlingske Tidende“ (Nr. 111). Det tolker det danske Nationalflags Skamfølelse over at være faldet i „den frække Meeneders feige Haand“ og nagler Forræderen til hans Skampæl:

Grib fat paa vore som paa dine Fædres Mærke,
Et Folks Palladium, bring det i fiendtlig Vold,
Viis Verden, du har knuust med Bøddelhænder stærke
Dit eget danske Skjold!

Men denne Daad har fyldt dit Maal nu til det Sidste;
Ad hver en bugtet Vei, i hvert Forræderspor
Din Nemesis jeg seer sig efter dig at liste,
Hun styrter dig til Jord.

Fortæller Sagnet da, naar Øiet meer ei blindes,
Den stolte Hav-Ørns Fald for aadselgridske Ravn,
Du, som var ellers glemt, i Krøniken skal mindes
Ved et foragtet Navn.¹⁾

Er det ikke høj Poesi, saa bæres det dog oppe af en ægte følt Indignation. En Sang, der som Fabers „Den tapre Landsoldat“ kunde leve paa hele Folkets Læber, kunde den akademiske Heiberg ikke frembringe. Men hans „Gadeviser“, hvis 1. og eneste Samling udkom midt i Marts 1849, er et Forsøg paa at give Udtryk for Stemninger i Folket under Trearskrigen²⁾. I Censuren over et af de mange Stykker med Emner fra Krigsbegivenhederne, der paa dette Tidspunkt indsendtes til Det kgl. Teater, udtaler han³⁾: „Forf. har her begaaet den Feil at ville overføre Gadevisen paa Theatret — Gadevisen, en Digtart, som gjerne nævnes med Foragt, men som, naar den knytter sig til de større, de almindelige Interesser, f. Ex. de politiske, kan faae Betydenhed, saaledes som vi have seet i Frankrig under alle politiske Criser og Omvæltninger. Ja, det er aabenbart den, hvorpaa Béranger har bygget sine berømte Chansons. Vi Danske ere i denne, som i flere Henseender ikke saa lidet beslægtede med de Franske. Hos os vil Gadevisen, som knytter sig til de sidste, til de nyeste Tildragelser, ogsaa kunne faae en Betydning, og Forfatteren af nærværende Vaudeville vil udentvivl selv kunne betræde og udvide den ved ‘Den tappre Landsoldat’ aabnede Bane. Ialfald er her Meget at gjøre for en Digter“. Kombinationen Heiberg og Gadeviser lyder som en

contradictio in adjecto. I Indledningen til den lille Samling definerer han imidlertid Genren som „Viser, der behandler saadanne Emner, som ere i Folkemunde“ og tilføjer, at „hos ethvert livligt Folk er der en Trang til ligesom at befrie sig fra sine egne øieblikkelige Interessers Tryk, ved at lade Kunsten bemægtige sig dem og lette deres Byrde.“ Hertil er Visen „den naturligste, maaskee den eneste Form“¹⁾. Og for selv paa Forhaand at slaa Grunden bort under Indvendingerne pointerer han²⁾, at „saaledes forstaaet, behøver Gadevisen ikke at indeholde det pøbelagtige Element, som ved hiin Benævnelse gjerne fremtræder for Tanken, thi ogsaa den er en Digtart, der har sit Ideal, som nok kan fortjene, at man gjør Forsøg paa at fremstille det i en Form, der svarer til National-Characteren, og som følgelig udelukker bramarbaserende Udgydelser, der minde om Jacob von Tybo, og snarere characterisere tyske Pralere end beskedne og besindige Danske.“ Sandt at sige er det ogsaa lidet heroiske og temmelig ukrigerske Situationer, der besynges i de 7 smaa Digte. Skulde man tro disse Viser, er det snarere elskende Pars Interesser, der staar paa Spil, end Fædrelandets. I de første 3, der udgør en Cyklus, skildres Frederiks og Claras Kærlighedshistorie; i „Den Frivillige i Indkvartering“ aander Soldaten mere for Datteren i den Præstegaard, hvor han er indkvarteret, end for krigerske Bedrifter, og Per i „Soldaten paa Hjemvandring“ har kun Tanke for at gense Hjemmet og den elskede Lise. To af Viserne skildrer dem, der har unddraget sig Militærlivets Byrder: Guldvaseren, der vil til Kalifornien (hvor der netop var gjort Guldfund), men dog plages af Samvittighedskval over sin Beslutning at forlade Fædrelandet i dets Nød, og Færgemanden ved Christianshavns Kanaler, der i Stedet for at gaa til Orlogs er blevet hjemme, fordi han skal forsørge sin Familie. Altsammen menneskeligt forstaaeligt, men ikke store Situationer. Heller ikke skildret med de store Ord, som han udtrykkelig fordømmer i de anførte Ord af Indledningen, men i en Tone, der er beslægtet med Vaudevillens Sange. Det gamle idylliske København med dets Volde og Haver lever op i disse smaa fordringsløse Poemer, og den, der som denne Bogs Forfatter har haft den Oplevelse i sin Ungdom at høre Peter Jerndorff med sin sprøde Gammelmandsstemme til eget Akkompagnement synge dem, har modtaget et uforglemmeligt Indtryk af deres Guldalderpatina. Om Melodierne, der er komponeret af Heiberg selv, siger han beskedent³⁾, at de gøre „visseligen ikke Fordring paa at have nogen selvstændig musikalsk Betydning. De ere kun at betragte som et forhøiet Foredrag af Texterne, hvorved de lyriske Nuancer i disse springe tydeligere og livligere frem.“ Gadeviserne anmeldtes venligt i „Berlingske Tidende“ (1849 Nr. 65) af Henrik Hertz, der fremhævede deres Fordringsløshed og Smag og det, at Tekst og Melodi som hos Bellman udgør en Helhed. Selv om han ikke som Gold-

schmidt ¹⁾ er saa haard ved dem at kalde dem „Salonviser“, gør han dog spagfærdigt den Indvending, at Gadeviser kan ikke skrives, fordi de kaares af Folkets Røst; skulde nogen kunne skrive Gadeviser maatte det dog være Heiberg, hvis Vaudevillesange netop er gaaet over til at blive Gadeviser i Ordets bedste Betydning. Den bebudede Fortsættelse kom aldrig, til Trods for at Heiberg i 1854 over for sin Hustru ymtede om, at han omgikkes med Planer i den Retning ²⁾).

II

CENSOR

Lad Digteren tage sine Sujetter, hvor han vil, men i vor Tid skal han skrive romantisk.

J. L. Heiberg (1843).¹⁾

det nye Drama skal vove at træde Virkeligheden nærmere end sædvanligt, altsaa virke stærkere for Illusionens Moment, uden dog at opgive det Krav, som maa stilles til al Kunst og Poesi.

J. L. Heiberg (1856).²⁾

Heiberg befandt sig stadig ikke godt ved Det kgl. Teater. I Juli 1840 forefandt Collin baade ham og hans Hustru i en nedtrykt Stemning, der, som han siger, forekom „ganske ny og paafaldende, Utilbøielighed hos ham til at skrive, hos hende til at spille“¹⁾. Adlers Indtrædelse i Direktionen 1839 havde tilsyneladende bidraget til at forskaffe Heiberg bedre Arbejdskaar, men det var blot en Forbedring paa Papiret. Ved Ryges Død 1842 fik han Lejlighed til at forsøge sig som Sceneinstruktør, og som saadan ledede han bl. a. Indstuderingen af „Ørkenens Søn“²⁾ — „Syvsoverdag“ havde han allerede iscenesat 1840 — men trætledes hurtigt af det meget Detailarbejde. I Mismod henledte han samme Aar Direktionens Opmærksomhed paa, at det ikke er hans Skyld, hvis han ikke kan siges at gøre Fyldest for sin Gage. Punkt for Punkt efterviser han i sin Skrivelse³⁾, som han ikke vil have betragtet som en Klage, men som et Klagesuk, hvorledes hans Indflydelse er aftagende. Ved hans Deltagelse i Censuren er der ikke sket nogen Forandring efter 1839, siden de paabudte Censurmøder aldrig mere afholdes, Oversættelser sendes ham ikke mere til Revision, de nye Stykker faar han ikke til Gennemlæsning, Ledelsen af Oplæsningsprøverne overdrages undertiden til andre, og kun to Gange har han været tilkaldt til at overvære almindelige Prøver. Konklusionen af, at han saaledes er „degraderet til den Ringeste og Uvirksomste“ ved en Institution, for hvilken han „med Opoffrelse af næsten hele sit Liv, har virket saa Meget“⁴⁾, maa da blive, at Direktionen aabenbart anser ham for at være ubrugbar i Teatrets Tjeneste. Saa meget han end derfor kunde føle sig fristet til at tage sin Afsked, vil han dog af Hensyn til sin Kones Stilling ved Teatret betænke sig paa at gøre det og har nu i Stedet for valgt blot at tale for at befri sin Aand. Heibergs Censorphverv var meget usikkert afgrænset. I en Teaterafhandling i „Intelligensblade“ 1842 taler han om, at han „i mange Aar har deeltaget i Theatercensuren, og paa en Maade er bleven Censor-Embedet adjungeret, først efter en mere ubestemt, siden efter en bestemt kongelig Resolution“⁵⁾. I Bestillingen som Teaterdigter og -oversætter af 1829 tales der ikke direkte om Censurpligter — dette Arbejde paa hvilede Direktørerne — men hurtigt synes det at være blevet Praxis, at

Teaterdigteren skulde bidrage til Forøgelsen af Repertoiret, hvorved det af sig selv vandt Hævd, at han — uofficielt — udtalte sig om Stykkernes litterære Værdi. Det var dette Misforhold, at Heiberg skulde erklære sig og dog ikke have Medbestemmelsesret, han i 1838 søgte at faa raadet Bod paa ¹⁾. Direktionen vilde imidlertid ikke gaa med til Oprettelsen af en Post som dramaturgisk Censor, men nøjedes med at fastslaa hans Forpligtelser til „at gaae Directionen for de Kongelige Skuespil tilhaande ved Censuren af saadanne indleverede originale Skuespil og Oversættelser, om hvis Brugbarhed for Skuepladsen Directionen maatte forlange hans Betænkning“ ²⁾. I Realiteten blev der vistnok ikke synderlig Forskel. Heiberg var en Slags æstetisk Konsulent for Det kgl. Teater (Udtrykket bruges af Overskou ³⁾), indtil der ved hans Afgang som Direktør paa Finansloven oprettedes et virkeligt Embede for ham som Censor. Om Teatercensuren udtalte Heiberg sig i „Intelligensblade“ 1842 ⁴⁾ i Anledning af en Artikelrække i „Fædrelandet“, hvori det blev paastaet, at den var for streng. Med Eksempler fra sin egen Produktion paaviser han, at den tværtimod er blevet liberalere, og hvis det lokale Lystspil ikke mere trives, skyldes det Publikum, som sidder paa Lur for at finde fornærmelige Allusioner i alt og føler sin sygelige Nationalfølelse krænket. Aarsagen kan derfor ikke være af politisk Art og har intet at gøre med Trykkefrihedsordningen af 1799, som „Fædrelandet“ vilde hævde.

I Direktionens Sammensætning skete der den Ændring, at Collin blev konstitueret som Direktør 1840, da Chefen efter Kroningen maatte ledsage Kongen paa en Rundrejse i Landet og efter Levetzaus Hjemkomst vedblev at deltage i Teatrets Ledelse, indtil Molbech omsider fra Nytaar 1843 bekvemmede sig til at trække sig tilbage og derved banede Vej for Collins Genansættelse. Under den almindelige Misfornøjelse med den tyskdannede Hofmand Levetzau lancerede „Fædrelandet“ (^{19/12} 1842) et Forslag om en ny Bestyrelse bestaaende af Collin som Chef og Heiberg som æstetisk Leder ⁵⁾. Men denne Konstellation, der utvivlsomt i mange Henseender vilde have været til Teatrets Fordel, kom ikke i Stand. Faktum er imidlertid, at saa længe Collin havde et Ord med at skulle have sagt, fik Heiberg altid bedre Kaar. Den gamle Hædersmand nærrede stor Tillid til ham, og Heibergs Ærbødighed for Collin var ikke mindre. Collin greb straks Lejligheden til at faa det forhadte gamle „Minutregulativ“ afløst af nye Honorarbestemmelser for Forfattere. Ved Udarbejdelsen af de nye Regler medvirkede Heiberg efter Teatrets Opfordring tillige med Oehlenschläger, Hertz og Overskou, dog efter den lidt upraktiske Fremgangsmaade ⁶⁾, at hver af de fire Digtere fremsatte sit Forslag i Stedet for at træde sammen i en Komité. For sit Vedkommende havde Heiberg Grund til at være tilfreds med det endelige Resultat, idet der var taget et ganske særligt Hensyn til ham derved, at man efter

hans Ønske indsatte en Bestemmelse om, at et originalt Skuespil, som ikke udfyldte en hel Aften, men som af Direktionen ansattes til Maksimum, i gunstigste Tilfælde honoreredes med mere end det dobbelte, hvortil for Vaudeviller yderligere kom et Tillæg af 25 %. Han anerkendte da ogsaa villigt Generositeten i Collins Foranstaltninger: „Saaledes som det nye Regulativ nu viser sig for Betragteren, er det øiensynligen baseret paa en i Sandhed nobel Anskuelse af vor dramatiske Litteraturs Væsen og Værd, og denne af den bestyrende Autoritet udtalte Anskuelse maa virke endnu mere velgjørende paa alle Dem, som arbeide for Theatret, end selve Udsigten til de saa betydeligt forøgede materielle Fordele“¹⁾.

Af Censurer fra Heibergs Haand foreligger der adskillige Hundrede. En Følge af deres uofficielle Karakter er, at de aldrig blev indført i nogen Protokol saaledes som Direktionens Vota, og heller ikke for Aarene 1856—60, da han udtalte sig under Embedsansvar, fandt man for godt at træffe en saadan Ordning. Hans Udtalelser findes i Det kgl. Teaters Arkiv i Form af Skrivelser til Direktionen med Undtagelse af de Responsa, der er blevet til i Tiden 1839—Septbr. 1849, der alle er afgivet som Breve til Collin og derfor henligger i den collinske Manuskriptsamling²⁾. Denne sidste og ikke uinteressanteste Gruppe adskiller sig fra de officielle Kendelser ved sine aabenhjertige, ofte spøgefulde Ytringer. Et haabløst Husflidsarbejde af en Dame ledsager han f. Eks. til Dørs med følgende frimodige Udtalelse: „Herren til Rold' i forkortet Skikkelse! O vee, o vok! Hvo vil ikke nødig bedrøve en ung, net og naiv Pige! Men jeg troer ikke, at hendes Manuscript kan komme til større Ære end at bruges til Papillotter i hendes eget Haar“³⁾. Et Stykke, betitlet „Den uventede Brudgom“ anbefaler han til Collin med denne Motivering: „et mærkværdigt Product, som under alle Omstændigheder fortjener at læses af Deres Excellence; thi passer det ikke for Theatret, saa passer det maaskee for Landhuusholdningsselskabet [hvis Præsident Collin var], da det indeholder en characteristisk Skildring af den nuværende Bondestand“⁴⁾. Som det udprægede Ordensmenneske Heiberg var, førte han fra 1839 til 1849 en egen, endnu bevaret Protokol over sine afgivne Vota⁵⁾, blot beregnet til at læses af ham selv. Da de officielle og de private Responsa ikke altid er enslydende, foreligger der altsaa et Slags dobbelt Bogholderi. Heiberg indlader sig aldrig paa Uærlighed i sine Censurer til Direktionen, men i dem faar man den afdæmpede Sandhed, i hans private Optegnelser den usminkede. Især naar det gælder Forfattere, som han savner dybere Sympati for, er det interessant at sammenligne de forskellige Formuleringer. Som et Eksempel skal anføres hans private og offentlige Dom om Andersens anonymt indsendte Lystspil „Den nye Barselstue“:

Privat Censurprotokol:
(Ny kgl. Saml. 686, 8°):

Ideen er ikke saa gal: Barnet er et Drama, Faderen en Poet, som tager imod Gratulationsvisiter, fordi hans Drama har gjort Lykke, og tilsidst faaer man at vide, at han selv er ikke Fader til Barnet. Men Udførelsen er flau og smagløs, og det Hele gjør Indtryk som en sammenhobet Række af smaa trivielle Fadaiser. Forfatterens betydelige Mangel paa Holdning, saavelsom hans Lyst til at sammenføie fragmentariske Situationer og til at tage disse ud af den umiddelbare Virkelighed, Alt dette, foruden Mere, tyder paa, at Forf. er Andersen, uagtet Et og Andet i Stykket kunde betragtes som Satire paa ham selv og hans Væsen.

Til Collin:
(Collinske Brevsamling XXII b):

Ideen til „den nye Barselstue“ er meget snurrig og overraskende og tillige meget applicabel paa Tiderne. Men Forf., som her har gjort et godt Fund, har ikke forstaaet at benytte det rigtigt. Stykket er, skjøndt ikke uden Lune og Vittighed, dog ogsaa temmelig rigt paa Flauhed og Trivialitet, og flere af dets Situationer ere vel meget umiddelbart hentede fra den raa Virkelighed. Kammerherren og Kammerjunkereren ere omtrent af samme Ferskhed som i „Skinnet bedrager“. I det Hele mangler Forf. Holdning og Aplomb i Behandlingen af sit Sujet. Paa Grund heraf troer jeg, at Stykket ikke vil gjøre Lykke; men ikke desmindre mener jeg, at det har større Adkomst til at antages, end Meget, som gjør Lykke.

Om den ligeledes anonymt indleverede Eventyrkomedie „Lykkens Blomst“ af Andersen er Tonen i de private Optegnelser betydeligt mere uparlamentarisk end i Brevet til Collin¹⁾ (skønt dette i og for sig ikke lader noget tilbage at ønske i Retning af Tydelighed): „Stykket er naturligtvis af Andersen, af ‘Digter Andersen’, som nok vilde være Professor, og ogsaa nok bliver det, naar han giver Tid, og vistnok snarest, naar han undertrykker dette Vrøvl, hvortil ‘Kongen drømmer’ har givet ham Courage“.

Til Trods for at det var Dynger af dramatiske Manuskripter, der væltede ind paa hans Bord og ofte rent diletantiske Arbejder, bestred han sit Censurhverv med Omhu og Samvittighedsfuldhed, og der skal nok ikke være meget forkert i, hvad han skrev til Collin: „Naar det er muligt, lægger jeg gjerne alt andet Arbeid tilside, for strax at læse Stykkerne“²⁾. Paa det rent usle spilder han ikke mange Ord, men forskaaner sig paa den anden Side ikke for at udarbejde en længere Redegørelse, hvor Udfaldet kan være tvivlsomt eller principielle Interesser staar paa Spil (se f. Eks. hans Udtalelser om Overskous Operatekst „Stormen paa København“³⁾). Hans Ord er velovervejede. Han vidste, hvad han sagde, var villig til at bære Ansvaret og skyder det kun sjældent over paa Forfatteren selv. Medens han i Reglen tager det med oprejst Pande, hvis Direktørens Kendelse gaar ham imod, kom han i Stridshumør, da Hauch, efter at han selv havde nedlagt Scepteret, skulde bestemme Repertoiret⁴⁾. De to Etatsraader tørnede flere Gange sammen, bl. a. om Betimeligheden af at opføre Shakespeares „Henrik IV“, hvad

Heiberg har svære Betæneligheder ved; efter at have advaret imod Resultatet, slaar han sig dog til Ro uden at forfølge Sagen videre¹⁾. Løjerligt nok kunde ganske ubetydelige Stykker sætte ham i Affekt som f. Eks. den historiske Tragedie „Girondisterne“ af daværende stud. theol., senere Professor William Scharling (udgivet som Manuskript af hans Hustru 1914), som Heiberg viste en usædvanlig Bevaagenhed, mens Hauch betragtede det som „et Slags Haupt-und Staatsaction“²⁾. Og da Heiberg nu aabenbart var kommet i Stridshumør, fortsatte han Felttoget og tog et nyt Livtag med sin Efterfølger i Embedet om Clara Andersens „En Velgørers Testamente“³⁾. Her var Rollerne byttet om: Hauch var for dets Antagelse, Heiberg ansaa det for traditionelt og foretrak franske Originaler for pseudo-originale „franske“ Stykker. Da de langstrakte Meningsudvekslinger ikke kunde bringe Forstaaelse til Veje, valgte Hauch at indanke Tvistemaalet for Kultusministeriet, som gav Direktionen Ret, men kom i sin Ubehændighed til at støde Heiberg ved at afslutte Diskussionen med at udtale⁴⁾, at han ikke havde Tid til at inklade sig paa „en vidtløftigere Polemik“ med ham; dette Udtryk i en Forhandling i Embeds Medfør anholdt Heiberg omgaaende⁵⁾ og havde den Tilfredsstillelse, at Hauch maatte gøre ham Afbigt⁶⁾.

Paa en ejendommelig Maade skelner Heiberg mellem at være Kritiker og Censor. For at skaffe Teatret det nødvendige Repertoire ansaa han sig undertiden forpligtet til at anbefale et Stykke til Opførelse, som han i og for sig betragtede som svagt, saaledes Andersens „Mulatten“⁷⁾. I det hele er der noget paafaldende skævt ved den Kurs, han styrede som Raadgiver ved Repertoirevalget. Han akcepterer, hvor han skulde have sagt nej, og forkaster, hvor han burde have anbefalet, holder sin Haand over det middelmaadige gamle — om end ikke altid med nogen større Begejstring — og fejrer med tydelig udtalt Afsky det nye til Side. „Experimenter høre ikke hjemme paa et offentligt Theater“⁸⁾ — det er den skæbnsvangre Maksime, hvorefter han bremsede al Udvikling inden for Teatrets Kunst i Midten af det forrige Aarhundrede. En intetsigende Enakter „Romeo e Guilietta“ af Strømpfabrikant C. A. Warburg omtaler han som „det lille Klenodie“⁹⁾, fordi den parodierer den af ham forhadte italienske Opera, mens Ibsens og Bjørnsons første Arbejder stødes ud i Mørket. Lystspillet har Prioritet for Tragedien, som han paa Forhaand betragter med mistænksomme Øjne som „en affloreret Væxt, hvis Aarstid er forbi, en Digtart, som hører til de tilbagelagte Stadier, og som Tiden ikke mere sympathiserer med“¹⁰⁾. Mærkeligt nok er denne vidtspændende Aands Syndekonto mest belastet over for Udlandets Litteratur. Det faldt i hans Lod at modtage ikke blot det unge Norges første dramatiske Frembringelser, men ogsaa som Teaterdirektør deres Digttere in persona. Det sidste skilte han sig bedre fra end det første. I Foraaret

1852 kom Henrik Ibsen som ung Student med Stipendium til København for som kunstnerisk Leder af Bergens Teater at studere praktisk Scenekunst¹⁾. Han blev venligt modtaget af Det kgl. Teaters almægtige Chef, der aabnede ham Adgang til alle Forestillinger og lod Overskou indvie ham i Teatrets indre Organisation. Under sit Ophold hernede overværede han bl. a. Opførelsen af flere Shakespeare- og Holberg-Forestillinger, fik „En Søndag paa Amager“ og „Slægtningerne“ med som Dessertretter og udtalte til sin Bestyrelse, at Danskerne „vise sig overalt særdeles høflige og forekommende mod os [Ægteparret Johs. og Louise Brun var ogsaa med], og langtfra at føle nogen Uvillie over at vi søge at frigjøre os for deres Indflydelse paa vort Theatervæsen, forundrer man sig blot over at Saadant ikke allerede forlængst er skeet“²⁾. Galant som altid inviterede Heiberg den norske Gæst til Middag hos sig paa Søkvæsthuset, hvor Ibsen dog³⁾ aabenbart har følt sig noget skuffet over, at den store Skønaand mest talte om kulinariske Emner. Men da Digteren 6 Aar efter sendte Det kgl. Teater et af sine første Dramaer, „Hærmændene paa Helgeland“, og Heiberg i Mellemtiden var blevet velbestaltet Censor, refuseredes det under Henviisning til Stoffets „Raahed“ med den berømte Kendelse: „Et norsk Theater vil neppe fremgaae af Laboratoriet for disse Experimenter; det danske trænger lykkeligviis ikke dertil“⁴⁾. Heller ikke Bjørnson havde Grund til at beklage sig over den personlige Uvillie, Det kgl. Teaters Censor viste ham, da han 1857 opholdt sig i den danske Hovedstad. Til Botten-Hansen skriver han, at han i den Grad „er bleven kjerlig modtagen af Heiberg, Høedt, Goldschmidt og alt af Kritik hernede, at jeg næsten er skamfuld“⁵⁾. Det er dog tydeligt, at Heiberg har foretrukket Ibsens tavse Korrekthed for det eruptive bjørnsonske Væsen; en Udtalelse af Chr. Winther⁶⁾ gaar ud paa, at Heiberg skal have sagt: „Lad ham bare løbe Hornene af sig andre Steder end i mit Hus!“ Over for hans Førstearbejder viste Heiberg sig ikke naadigere end over for Ibsens: „Mellem Slagene“ kasseres ^{30/11} 1856⁷⁾, dog med Anerkendelse af „en vis Begavelse hos Forfatteren, dog . . . mere i episk, end dramatisk Retning“ og „en fin psykologisk Opfatning“. Men „Halte-Hulda“ har givet ham et ordentligt Chok; dette Skuespils Psykologi forekommer ham „i den Grad forceret indtil Affectation, at den synes at tyde paa en legemlig pathologisk Tilstand som Kilde til Liden-skaben, og man kan neppe undgaae at see paa Heltinden som paa en Patient“⁸⁾. Som bekendt føjede Skæbnen det saaledes, at det senere tilfaldt hans Hustru som Sceneinstruktrice at gøre godt, hvad hendes Mand i sin Tid havde forbrudt over for den nye norske Digterskole.

Man skulde tro, at det danske Teater i Tyskland kunde have fundet et og andet til Fornyelse af Repertoiret. Naar dette ikke blev Tilfældet, skyldes det Heibergs indgroede Antipati over for det tyske Drama. „Der hører vist en

tysk Mave til at fordøje dette Lystspil“, erklærer han¹⁾ om Kleists „Der zerbrochene Krug“. Gutzkows „Richard Savage“ henvises som „overspændt, smagløst og uden egentlig dramatisk Talent“²⁾ til de „nuværende daarlige tyske Theatre“, men befindes ikke godt nok til den danske Scene. Samme Skæbne faar Grillparzers „Der Traum ein Leben“, „den absurdeste (og tillige kjedsommeligste) Nonsens, som jeg endnu har truffet paa“³⁾. Et andet fremragende Talent, Fr. Hebbel, stillede Heiberg sig ogsaa i Vejen for, og hermed har det sin egen Sammenhæng⁴⁾. Den som dansk Undersaat i Ditmarsken fødte Hebbel havde herhjemme vundet sig mægtige Beskyttere; paa Oehlen-schlägers Anbefaling havde han faaet Stipendium af Christian VIII, der ogsaa mentes interesseret i at se hans Drama „Judith“ opført paa Det kgl. Teater. Uheldigvis for Stykkets Skæbne havde Digteren lieret sig med P. L. Møller og gennem ham indleveret sit Skuespil til Direktionen. Havde han kendt Heibergs Syn paa denne Litterat, havde han næppe baaret sig saa ubehændigt ad. Nu fordømte Heiberg ubønhørligt „Judith“ som „en mægtig Dosis tydsck Affectation og en afmægtig, skjøndt alt for synlig Bestræbelse efter at være uhyre genial“⁵⁾. For at vinde Proselytter for sin Protegé oversatte P. L. Møller da i „Fædrelandet“ (11/6 1843) Hebbels Afhandling „Ein Wort über das Drama“. De Betragtninger, der heri var gjort gældende, tog Heiberg sig i „Intelligensblade“ 1843 for at travle op og reducere in absurdum i en Kritik med Overskriften „Det nyere Dramas Opgave“. Her faar den tyske Scenekunst baade læst og paaskrevet. „Hos Tydskerne skorter det, som bekjendt, paa practisk Sands, og heraf følger, at det i deres Poesie maa skorte dem paa en dramatisk Litteratur, thi den dramatiske Digtekunst, som fremstiller Handling, er selv en Handling. . . . De tydske Digttere komme, ligesom den tydske Nation, i det Hele ikke udenfor Tankens Enemærker; den dramatiske Evne er dem saaledes nægtet, og det 'nye Opsving', som, ifølge Dr. Hebbel, det tydske Drama synes at tage, har derfor neppe stort at betyde. De eneste tydske Dramatikere, som man kunde kalde practiske, ere Iffland og Kotzebue, men for det Første ere de ikke Digttere, og for det Andet er deres Praxis ikke Andet end den simple Haandværkers Routine“⁶⁾. „Judith“ har helt maattet omarbejdes for Scenen, men Resultatet er blot blevet „Flikværk og Lapperi“, thi „det sande, det virkelige Drama er altid bestemt for Scenen“⁷⁾. Ligesaa misvisende, mener Heiberg, er det, naar Hebbel henviser til, at Fornyelsen skal komme fra Gutzkow; han er nemlig „saa langt fra at bebude noget Nyt, at han i Grunden ikke er Andet end den gamle Iffland, som ved en Sjælevandring er bleven gjenfødt i vor Tid“⁸⁾. Naar Hebbel vil hævde, at det blot er det individuelle, som er Kunstens Opgave, svarer Heiberg, at vel er det rigtigt, at Fabelen bør være underordnet Karaktererne, men disse bør helt og holdent være afhængige af Ideen. Derfor vil Læredigtet (i en anden Betyd-

ning end den gængse, her om en Forening af det spekulative og det poetiske) blive genindsat i sine Rettigheder. Med sine uklare Anskuelser vil Hebbel næppe blive den Messias, som det nyere Drama venter paa. Paa denne grusomme Salve svarede Hebbel med en hel lille Piece, „Mein Wort über das Drama! Eine Erwiderung an Professor Heiberg in Copenhagen“ (1843), hvori han bl. a. beskylder Heiberg for at have misbrugt sin Embedsstilling til offentligt at recensere Manuskriptet til „Judith“ i Stedet for den afvigende trykte Udgave, og nødte derved sin Modstander til at tage til Genmæle, hvilket atter skete i „Intelligensblade“. Heibergs „Gjensvar til Dr. Hebbel“ indeholder dels en for Nutidslæsere uinteressant Gendrivelse af Beskyldningen for Indiskretion tilligemed nogle satiriske Hib til P. L. Møller, dels en Udvikling om det moderne Drama. I Mellemtiden har han faaet læst Hebbels nye Værk „Genoveva“ og indrømmer med Glæde, at dette betegner et Fremskridt, omend det for Teatret er ligesaa ubrugeligt som det foregaaende. Hvis man venter sig en berigende Meningsudveksling imellem disse to hver for sig betydelige Repræsentanter for en gammel og en ny Tid, vil man blive skuffet: Heibergs Indlæg er sofistiske, Hebbels uhyre tungt skrevne. Lettere læst er Artiklen „Om Poesi og Drama“ i „Arena“ Juli 1843 af P. L. Møller, hvormed han vil ile sin betrængte Protegé til Undsætning. Her forklares Heibergs Animositet mod Hebbel ikke ueffent ud fra det Had til Naturgeniet, der ofte findes hos Kunstpoeten: „Hos den Ene fremstaaer ved Ordets Kraft mægtige Skikkelser, i hvis flammende Indre Universets Straaler bryde sig, en Vegetation af kæmpemæssige Skovtræer med Naturens grandioseste Forgreninger. Den Anden træder derimod til med sit Parisermaal og siger: disse Figurer overskride Menneskets sædvanlige Middelhøide, det kan derfor ikke være rigtige Mennesker; disse Træarter findes ikke omtalt i vort System, det kan derfor umulig være rigtige Træer o. s. v.“¹). Hebbel selv foretrak nu at forholde sig tavs, formodentlig i Erkendelsen af det haabløse i at tage Sejren hjem, naar Modstanderen var en saa dreven Dialektiker, og Faktum er, at han ikke fik sit Stipendium forlænget, og at det lykkedes at holde hans Dramaer borte fra den danske Scene. Han var optimistisk nok til i 1849 at indlevere „Maria Magdalena“, men Heiberg havde ikke skiftet Anskuelse; Censuren lyder paa, at det er „et høist uhyggeligt borgerligt Grædespil, som sikkert vil være utaaleligt paa Scenen“²). Kun een Gang formaar et nyere tysk Skuespil at begejstre ham, men da ogsaa ud over alle rimelige Grænser. Det var Østrigeren Fr. Halms (Münch-Bellingshausens) „Ørkenens Søn“, et ganske virkningsfuldt, men meget afbleget Arbejde, som forkynnder dels en romantisk Kærligheds- og Skønhedslære, symboliseret ved Kransen omkring Vinbægeret, dels en politisk Idé: Civilisationens Sejr over Naturtilstanden, der giver Heiberg Lejlighed til at udvikle den hegelske Lære, at „i Staten

maa det Personlige underordne sig det Almindelige¹⁾. Dette Drama, hvoraf nu kun huskes den berømte Frase „to Sjæle, een Tanke“, betænker han sig ikke paa at kalde „det Bedste, som den europæiske dramatiske Litteratur har frembragt i mange Aar“²⁾ og helligede det en ganske særlig Omsorg: skrev i „Intelligensblade“ en begejstret Recension og satte det selv i Scene. „Ørkenens Søn“ var for ham et Skridt paa Vejen mod den nyere Tids Drama³⁾. — Inden for fransk Litteratur holder han endnu, omend ikke med større Begejstring, sin Haand over det Scribeske Stuedrama og Salonkomedien, men vender sig med alle Tegn paa Rædsel mod Victor Hugo: „Angelo“ er afskyeligt⁴⁾, „Ruy Blas“ „det sletteste af dem alle“, der overgaar i „Smagløshed, Raahed og daarlig Knald-Effect . . . Alt, hvad den lige saa berygtede som berømte Forfatter har skrevet“⁵⁾, hvorfor Heiberg fritager sig for at læse Oversættelsen, og sluttelig summerer han i Anledning af „Lucrezia Borgia“ sine Følelser op i Udtalelsen, „at dersom nogen af Victor Hugos overspændte Tragedier skulde være bragt paa vor Scene, da maatte det have været i deres Nyhed, ikke nu, da deres Tid er forbi, og de gjøre en parodisk Virkning“⁶⁾. — Fra England kom ingen Fornyelse af Skuespillet. Her kunde der blot være Tale om Shakespeare, som efter Heibergs Mening ikke i vore Dage kunde spilles i sin oprindelige Skikkelse. Selv med Fare for, at „de strenge Kritikere, som forgode Shakspeare, eller indbilde sig selv og Andre, at de gjøre det, maaskee ville udlægge Forkortelserne og Forandringerne som en Brøde mod den store Digter“⁷⁾, anbefalede han Sille Beyers besynderlige Tilrettelægning af „Helligtrekongersaften“⁸⁾ som „en med Smag og Skjønsomhed foretagen Bearbejdelse“. Da Hauch som allerede omtalt 1858 foreslog en Opførelse af 1. Del af „Henrik IV“, indtog Heiberg det Standpunkt, at kun ved at begge Dele blev arbejdet sammen kunde der opnaas et acceptabelt Resultat⁹⁾. Og „En Skærsommernatsdrøm“, som ved sin henrivende Forening af Lyrik og Komik burde have appelleret ganske særligt til Heibergs Følelse, afviser han pure og med den mærkelige Motivering, at det er blottet for Menneskeskildring, de komiske Scener for groteske og Mendelssohns Musik mere egnet til Koncertbrug¹⁰⁾.

Det faldt kun undtagelsesvis i Heibergs Lod at holde det store danske Skuespil over Daaben. Vor dramatiske Litteratur havde haft sin egentlige Blomstringsperiode. Kun eet af Oehlenschlägers dramatiske Værker voldte ham virkelig Glæde. Det var „Dina“, som han i en lang Anmeldelse i „Intelligensblade“ 1842 hilste som en Fornyelse inden for Digterens Produktion. Skønt der i dette Tilfælde er Tale om en Recension, ikke en Censur — en saadan findes ikke — bør den dog omtales paa dette Sted som et vigtigt Bidrag til at lære Heibergs æstetiske Anskuelse at kende. Saa overraskende nyt har Skuespillet virket paa ham, at han uvilkaarligt har maattet spørge sig

selv: er det virkelig „Hakon Jarl“s og „Axel og Valborg“s Digter, der har skrevet „Dina“? men er kommet til det Resultat, at „det er just ved saadanne Innovationer, at Geniet beviser sin evige Ungdom“¹⁾). Stykkets Genre bestemmes, ikke som et egentligt Drama, men — som Digteren har kaldt det — et „tragisk Drama“ eller endnu bedre — med Heibergs egen Betegnelse — „et borgerligt Drama med historisk Baggrund“. Det opfylder forsaavidt et af Kravene til det saa stærkt efterlyste moderne Drama, som det kan siges at tilhøre „det interessante Drama“, en Benævnelse, der er dannet af Fr. Schlegel²⁾, og som maatte tiltale Heiberg, fordi det interessante bygger paa Refleksion. Modsat det antike Skuespil, der er plastisk og derfor ikke tillader en Karakterudvikling, er det moderne malerisk. Det er Shakespeare, der har lagt Grunden til den moderne Karaktertegnning, men det franske historiske Drama, der har udviklet den til sin nuværende Højde, og „især Victor Hugo, der med alt sit Bizarriere og al sin Smagløshed dog staaer som den geniale Repræsentant for denne Retning“³⁾). Karaktertegnning er Tragediens Grundelement. Dog paastaar Heiberg, at „det moderne Drama ikke kan blive Tragedie i Ordets hidtilværende Betydning, men at det, ved at slutte sig nærmere til det daglige Liv, til Massernes, ikke blot til Heroernes Phænomener, maa optage Lune og Humor i sig, og derved nærne sig til Comedien“⁴⁾). Enkelte af Oehlenschlägers senere Arbejder viser, at han har forstaaet dette („De italienske Røvere“ og „Tordenskjold“). Som Forklaring paa den store Virkning, „Dina“ har opnaaet paa Scenen, anføres Stykkets lette Konversationstone og den hellige Maade, hvorpaa det sceniske Apparat er underordnet Ordet, som er det afgørende Moment i Poesien. Mod Ankerne over, at Emnet er uhistorisk behandlet, fører han et veltalende Forsvar, der munder ud i den Betragtning, at „et Digterværk hverken kan eller skal beroe paa Resultatet af lærde Forskninger, om hvilket de Lærde selv ere uenige“⁵⁾). Som bekendt blev „Dina“ et enkeltstaaende Eksperiment inden for Rækken af Oehlenschlägers Dramaer; hans Alderdomsværker var ikke egnede til at glæde Heiberg. Et enkelt, meget svagt Arbejde lykkedes det ham at faa tilbageholdt, „Genfærdet paa Herlufsholm“, hvis Antagelse han vilde finde „en Prostitution, ikke blot for Forfatteren, men for Theatret og Theatercensuren“⁶⁾). Men i Almindelighed finder han sig resigneret i det uundgaaelige i, at en Digter i Kraft af sin Ungdoms Genialitet maatte betragtes som værende uden for Censur, eller han afgiver et lakonisk pro-forma Votum.

Mellem Heiberg og Hauch var der i 1841 foregaaet en Forsoning, da Hauch i et (tabt) Brev, hvormed han indsendte sin Tragedie „Svend Grathe“, foreslog, at de skulde slaa en Streg over deres tidligere Fjendskab, hvad Heiberg i et ridderligt Svar⁷⁾ erklærede sig villig til. Udsoningen besegledes ved, at Heiberg som Fødselshjælper tog sig varmt af Hauchs nye Stykke,

hjalp med at fjerne nogle af dets dramatiske Ubehændigheder (i Samraad med Henr. Hertz, hvem han uden videre lod læse Manuskriptet ¹⁾) og medgav det sin varmeste Anbefaling i en stærkt berømmende Recension i „Intelligensblade“, hvori han ikke blot stiller det ved Siden af, men over „Macbeth“, en Sammenligning, som det ingenlunde kan taale. Heiberg finder ikke blot mere Idé i „Svend Grathe“ — „Macbeth“ opfylder for ham slet ikke Betingelsen for at være Tragedie — og anser det i højere Grad end sit shakespeareske Forbillede for at være et virkeligt Ordets Drama, men han finder ogsaa, hvad der for ham betegner Højdepunktet i den dramatiske Kunst, en spekulativ Retning i Hauchs Skuespil derved, at den Dualisme, der tidligere fandt Sted mellem Stof og Behandling, her er ophævet. Med alt dette skjuler han dog ikke, at Tragediens Tid maa anses for at være forbi: „denne Digtart har for længe siden culmineret, og vender ikke mere tilbage uden som en Reminiscens“ ²⁾). Inderst inde nærrede Heiberg nok ikke videre høje Tanker om Hauch som Dramatiker og foreslog ofte Ændringer i hans Stykker. Saaledes med „Søstrene paa Kinnekullen“, hvis Emne synes ham „opfundet med megen Phantasie og har en skøn og dyb Betydning“, men forekommer ham ubehændigt i sin Udformning ³⁾). Kun med „Lykkens Yndling“ var han helt tilfreds ⁴⁾).

Om den meget skrivende Hertz foreligger der talrige Udtalelser fra Heiberg, ingenlunde altid saa anerkendende, som man kunde formode over for denne Digter, der var et Barn af samme Aand. Undertiden kunde Heiberg, naar han havde gjort sig bekendt med et af Hertz' Stykker, i Spøg lade sig den Ytring undslippe, at det forekom ham, at det var af ham selv ⁵⁾), aabenbart et Udtryk for den højeste Anerkendelse, og han var — navnlig i yngre Aar — villig til at slaa et Slag for sin Ven. Hvis Heiberg ikke havde grebet ind, var saaledes „Indkvarteringen“ blevet forkastet af Molbech ⁶⁾). I „Kong Renés Datter“ beundrede han den psykologiske Finhed og de skønne Enkeltheder ⁷⁾). Om dette Stykke fortæller Hertz i sin Dagbog ^{22/2 1843} ⁸⁾), at han læste det op for den heibergske Familie, og at Heiberg fandt det „naturligviis meget smukt behandlet, som det var at vente“, men nærrede Ængstelse for Fiktionen at Jolanthe selv ikke vidste, at hun var blind ⁹⁾). Digteren lod da sit Stykke ligge et Aar, før han anonymt indleverede det, og modtog efter en vellykket Prøve paa det et meget smukt Brev fra Heiberg ¹⁰⁾) med Forsikringer om, at det vil gøre stor Virkning; hans Frygt med Hensyn til Blindhedsmotivet var nu helt overvundet. Men ikke alle Hertz' Arbejder havde en let Gang gennem Censuren. Det var ikke langt fra, at „Ninon“ var blevet forkastet paa Grund af dets „extravagante“ Victor Hugo'ske Sujet, men i sidste Øjeblik gik Heiberg i sig selv. Ikke engang „Sparekassen“, som man skulde mene havde alle Betingelser for at behage Heiberg, synes at have vakt hans udelte Beundring, at dømme efter den lidt skuffede Tone i Hertz' Dag-

bogsoptegnelse¹⁾: „Hb hos mig for at takke for Sp, men at den dog havde godt af Concentrering, at Arten burde indeholde hver G[an]g noget Nyt“.

Naar det gik saaledes med en Digter, der dog afgjort havde betydelig Sans for Teatrets Krav, kan man forstaa, at H. C. Andersens svage Scenearbejder ikke fandt Bifald hos Teatrets æstetiske Konsulent. At Andersen var Collins Protegé, kunde ikke ændre Heibergs Bedømmelse. Selv naar de indleveredes anonymt, genkendte han straks Forfatteren. Det var nu ikke paa Grund af deres spinkle Format, at de fremkaldte hans Mishag. I Recensionen af „Fuglen i Pæretæet“ hedder det tværtimod, at Digteren ikke har Krav paa Ros for sin Beskedenhed ved at kalde Stykket „dramatisk Bagatel“, „thi vel forstaaer man ofte ved Bagatel Det, som er af et løst, let, flygtigt Indhold, men desmere maa det da være gennemtrængt af Formens Energie og Plastik, og gjør saaledes i en vis Henseende saa meget større Fordringer, som det opgiver dem i en anden“²⁾ — som man ser: et Forsvar pro domo. Aarsagerne var enten, at Stykkerne som „Maurerpigen“ var jaskede sammen i en Fart³⁾, holdt i en Jargon, der kun kunde forstaas inden for en bestemt Klike („Hr. Rasmussen“⁴⁾), eller deres Indhold var „Galimatias“ („Lykkens Blomst“⁵⁾). Men en enkelt Gang lykkedes det Andersen at finde Naade for den strenge Kritikers Øjne, nemlig med „Kongen drømmer“, som han i „Intelligensblade“⁶⁾ helliger en meget venlig Omtale. Det er vel blot en dramatisk Situation, men Virkemidlerne er ny og overraskende, idet en Drøm gøres til Stykkets Handling, og „en saadan Drøm er . . . i alle Henseender ligesaa virkelig en Handling som den, der fremstilles i nogetsomhelst Drama; thi ethvert Skuespil er en Drøm, som Tilskuerne drømme, et Billede, som de betragte paa første Haand og umiddelbart, ikke gennem en Andens Øie“⁷⁾.

Ret overraskende er det at se den ærkekøbenhavnske Æstetiker holde sin Haand over Bondedigteren Chr. Hvid Bredahl, men om deres indbyrdes Forhold mere i et følgende Afsnit (S. 120 f.). Derimod har Heibergs Beundrer P. V. Jacobsens „Trolddom“ sat ham i et Dilemma⁸⁾. Han er ikke blind for dets Originalitet og fremhæver som Fortrin den levende Tidskolorit og den karakteristiske Diktion, men finder Illusionen mere episk end dramatisk og savner Poesi i Stykket. Direkte uvenlig er hans Holdning over for Hostrup⁹⁾. Aarsagen hertil kom tydeligt frem, da denne i sin Bekymring over, at hans Studenterkomedier aldrig mere blev spillet, forespurgte Heiberg som Teaterdirektør om deres fremtidige Skæbne¹⁰⁾. Svaret gik ud paa, at disse Skuespil har „et saa specielt localt Præg og røbe en saa particulær Oprindelse, at de udentvivel egne sig bedre for private Forestillinger end til at fremstilles paa et offentligt Theater“¹¹⁾. Her var ikke noget at tage fejl af. Heiberg havde intet lært af Fortiden, havde øjensynligt glemt, hvorledes hans egne Vaudeviller for 25 Aar siden var blevet modtaget med sure Miner af Rahbek, og nu viste

han sig ligesaa intolerant over for det fremspirende nye. Derved skete det, at han antog de svageste Stykker af Hostrup, mens han holdt de livskraftigste nede. Meget karakteristisk er hans Kommentar til „Tordenvej“¹⁾, at Personerne er „enten skikkelige og raae, eller baade uskikkelige og raae“, og han ønskede dem ikke indlemmet i sin Omgangskreds, hvis de var virkelige levende Mennesker. Kun „Eventyr paa Fodrejsen“ anerkendte han til en vis Grad for dets friske og gemytlige Tone, dog ikke uden at paapege, at „den udbrudte Slave er en noget betænkelig Hovedperson“²⁾.

Som et Kuriosum kan anføres, at han ikke gik af Vejen for den Spøgefuldhed at afgive Censurer over anonymt indleverede Stykker af ham selv og hans Hustru, og i en saa anerkendende Tone, at man skulde tro, at rette vedkommende har lugtet Luntten, som naar han om „Valgerda“ kort og godt dekretterer: „et godt Stykke, som jo før jo hellere bør bringes paa Scenen“³⁾. Med Hustruens Vaudeviller er han lidt mere hemmelighedsfuld: „En Søndag paa Amager“ „er vistnok en Bagatel, hvori der kun er en temmelig løs Intrigue. Men der er en ret gemytlig Tone over det Hele. Jeg skulde maaskee ikke have givet det nogen særdeles Anbefaling, hvis ikke Musiken [der ogsaa var af Fru Heiberg] var holdt i en ualmindelig folkelig Tone, og paa en saadan Maade bunden til de for Læseren temmelig ubetydelige Texter, at jeg ikke tvivler paa, at jo Sangnummerne ville fra Theatret udbredes over Landet og blive Folkesange“⁴⁾. At han sidestiller det med „Die Wiener in Berlin“, skulde man ikke tro var nogen særdeles Anbefaling, naar man erindrer den haarde Dom, han fældede over denne „Liederposse“, efter at hans første Begejstring for den havde lagt sig. Opmuntret af det Bifald, hvormed Amagerstykket blev modtaget, forsøgte Fru Heiberg et Par Aar efter Lykken med „Abekatten“, der af hendes Ægtemage opnaaede Vedtegnelsen: „vil blive til Fornøjelse baade for Publicum og Theaterkassen“⁵⁾.

En Del af den yngre Generations Efterklangsdigtning befriede Heiberg Det kgl. Teater for, uden at man dog kan frigøre sig for det Indtryk, at han førte en noget slingrende Kurs. Chr. Molbech havde igennem et Tiaar rettet Stil hos Heiberg, i 40'erne blev det dennes Tur til at optræde som Mentor for hans Søn Chr. K. F. Molbech. Heiberg gik til Arbejdet med god Vilje og anbefalede hans Drama „Klintekongens Brud“ for dets fine Romantik⁶⁾, men blev dog allerede næste Aar, da han fik det romantiske Drama „Venusbjerget“ forelagt, klar over, at dramatisk Digter var den unge Molbech ikke, et Indtryk, der yderligere bestyrkedes af hans følgende Opus, det efter Heibergs Mening alt for abstrakte Skuespil „Dante“. Ligesaalidt Held havde Kr. Arentzen med sine historiske Dramaer „Gunløg Ormstunge“⁷⁾ og „Knud den Hellige“⁸⁾, hvorimod Rud. Schmidt dog fik presset et af sine Stykker igennem (se S. 121 ff.).

Hvorledes skulde da „det nye Drama“ se ud, som Heiberg Gang paa Gang efterlyste uden nogensinde at opleve? (thi han anerkendte jo ikke det norske Teater som den kommende Tids). Mon den store Teoretiker selv vidste det? Der foreligger flere Udtalelser fra ham herom, men alle saa uklare, at det er vanskeligt at danne sig et Indtryk af, hvad der foresvævede ham. I Anmeldelsen af Halms „Ørkenens Søn“, som han ansaa for det betydeligste Værk fra de senere Aar, hedder det, at det maa betragtes som „et vigtigt Bidrag til at frembringe hvad jeg allerede tilforn har kaldet den nyere Tids Drama“¹⁾, omend „Nutidens Drama endnu ikke er fuldkomment realiseret“²⁾. Som et Ferment til „denne vordende Skabning“ henregner han, at Interessen hviler „mere paa de fremstillede Ideer, end paa de Personer, som repræsenterer dem, uagtet det i dramatisk Henseende dog er *Conditio sine qua non*, at Figurerne ikke maae være Abstractioner, men virkelige Mennesker med Kjød og Blod“³⁾, nøjagtig det samme, som han urgerer over for Hebbel⁴⁾. Hvad der yderligere i „Ørkenens Søn“ finder hans udelte Tilslutning og indregistreres som „en anden Tendens mod det nyere Drama“⁵⁾ er „dets Bevægelse ud over Tragediens Form mod Comediens“⁶⁾. I samme Anmeldelse dekretes denne Lov: „Lad Digteren tage sine Sujetter, hvor han vil, men i vor Tid skal han skrive romantisk“⁷⁾. Dette er skrevet 1843; men i 1856 udtaler han i et Brev til Hauch⁸⁾: „det nye Drama skal vove at træde Virkeligheden nærmere end sædvanligt, altsaa virke stærkere for Illusionens Moment, uden dog at opgive det Krav, som maa stilles til al Kunst og Poesi. En Bekjendt af mig udtrykte nylig den samme Tanke paa en rigtignok barok Maade, idet han sagde, at det nye Drama skulde være en Forening af Sophokles og Scribe“. Var der altsaa trods alt foregaaet en vis Udvikling i Heibergs konservative Smag? Man vover at tro det, selvom det ikke kom til at give sig praktiske Udslag („Valgerda“ er blot en svag Indrømmelse). Eet er i ethvert Fald givet: han savnede en Fornyelse af Poesien, og før denne var opstaaet, kunde nye æstetiske Principper ikke lade sig praktisere, saaledes som han 1853 udtrykker det over for den ældre Molbech⁹⁾: „De gamle Synspunkter ere udtømte, og nye kunne blot opstaae for Critiken derved, at de først gjøre sig gjældende i Poesien, thi kun nye Kunst kan føde virkelig ny Kritik“. Men Heiberg var desværre ikke den Mand, der kunde høre Græsset gro. Hans Tragedie var, at hans Manddom faldt i en Overgangstid, og de faa Lejligheder, der var til at fremhjælpe den nye Kunst, forsømte han.

III

TEATERDIREKTØR

Theatret skal nu som før bestyres udenfra, ikke fra dets eget Centrum. I Spidsen for samme skal der sættes en souverain Directeur; Souveraineteten, der bortvises fra Staterne, har nu søgt sin Tilflugt her.

Henrik Hertz: Hundrede Aar ¹⁾.

I Aaret 1849 kom omsider det Øjeblik, da Heiberg kunde sætte sig til Rette i Det kongelige Teaters Direktørstol. Som Baggrund for den historiske Fremstilling af hans Teateradministrationside vil det imidlertid først blive nødvendigt at omtale to Aktstykker, som han udarbejdede, før hans Udnævnelse blev aktuel. De giver et Program for Teatrets Ledelse, og vil man bedømme, hvorledes han løste sin Opgave, bør man holde ham fast paa hans egne Udtalelser fra den Tid, da han endnu ikke sad inde med Ansaret. Det ældste af disse Manifeste er en Artikelrække i „Fædrelandet“, „Om Theatret“, der er blevet til i Aaret 1840 og skyldtes en Afhandling sammesteds af Pseudonymet C. F. 3: Lystspilforfatteren A. L. Arnesen. Heiberg lægger Hovedansaret for Teatrets Misère paa Direktionen: „Den egenlige og nærmeste Opdrager saavel af Publicum som af Skuespillerne er Theaterbestyrelsen; det er dennes Intelligens, som understøttende saavel Digterens som de faa geniale Skuespilleres, skal udtale sig i Harmonien af alle de talløse Elementer, som constituere den sceniske Kunst“¹⁾). Det store Forbillede som scenisk Leder er for Artiklernes Forfatter Goethe som Chef for Teatret i Weimar, og i flere Henseender kom Heibergs Skæbne da ogsaa til at forme sig som dennes. Administrationen er ikke det vigtigste ved et Teater, forfægtes det videre: „Her som overalt bør hele Gjenstandens Intelligens være concentreret i den øverste Autoritet; Bestyrelsen maa ogsaa i intelligent Henseende staae over sine Underordnede“²⁾), hedder det med Ord, der har en udpræget heibergsk Klang. Derfor bør det være en Dramaturg, der staar i Spidsen for Institutionen. Direktionen tilfalder det at opdrage et godt Publikum, ikke et der som det nuværende københavnske dømmes efter „de ufordøiede æsthetiske Grundsatninger, som halvstudeerte Røvere fremsætte under Navn af Theater-Anmeldelser“³⁾), men et der kan tænke og dømme selvstændigt, og hvis det ikke kan det, lader sig lede af de bedste af deres Midte. For at lette de mere ubemidlede blandt de dannede Adgangen til Forestillingerne, bør de billige Parterrepladser udvides, Høkerlogerne, der fylder Teatret med Pøbel, afskaffes og Hofparkettet og Fribilletsystemet vandre samme Vej. I Lighed med hvad Heiberg havde set i Paris, gør han sig endvidere til Talsmand for Oprettelsen af andre Teatre i København, saaledes at Konkurrencen kan komme Scene-

kunsten til gode, og Digtarter, der ikke egner sig for Nationalteatret, kan finde et Hjemsted. Hvis det skal kunne undgaas, at Teatermaskineriet arbejder uden alt for store Gnidninger, bør Direktionen lægge sig det Raad paa Sinde: „hold Theatrets Kunstnere i godt Lune“¹⁾); dette kan bedst ske ved at give Skuespillerne en god Gage, opmuntre deres Præstationer, tage et vist Hensyn til deres Rolleønsker og indføre Spillepræmier, den saakaldte Feu. Saa mærkeligt det end maa forekomme paa Baggrund af de følgende Begivenheder, staar der endog disse Ord at læse: „der maa indtræde et mere fidelt Forhold imellem Directionen og Kunstnerne“²⁾). Som den tredje Teaterinstans, der ogsaa bør gøres noget for næst efter Publikum og Skuespillerne, nævner Heiberg de dramatiske Forfattere, der efter det da endnu gældende „Minutregulativ“ straffes haardt paa Pengepungen, hvis de skriver et kort Stykke: „denne Maalestok er den meest uæsthetiske man kunde vælge; ... til at vurdere Stykkerne, gjorde man bedst i at ansætte en Uhrmager“³⁾). Til de vigtigere Reformere hører endelig Indførelsen af en ansvarlig Censorinstitution.

Den anden programmatisk Udtalelse findes i en særdeles interessant Betænkning fra 1848 til Collin⁴⁾), der er afgivet af Heiberg i Anledning af, at Teatrets Økonomiinspektør Lassen havde fremsat et Forslag til Besparelser ved Driften. Kniven skulde bruges fortrinsvis mod Opera og Ballet; Dansen vilde Forslagsstilleren helt have udskilt fra Det kgl. Teater. Herom vil Heiberg dog ikke høre Tale: „et eget Theater for Opera og Ballet hører ikke hjemme i Kjøbenhavn, og vilde, selv med kongelig Understøttelse, blot kunne bringe det til en kunstlet Existens, en Skin-Tilværelse“⁵⁾). Hvad Balletten angaar, „da er denne unægtelig ved vor nuværende talentfulde Balletmester bragt til et saadant Glandspunkt, at man nødig udtaler sig for dens Reduction til et mindre Omfang“, selvom den i al Fald er den ringeste dramatiske Kunststart og maa regnes til „de undværlige Luxusgjenstande“⁶⁾), hvorimod han meget vel kan tænke sig en Indskrænkning af Operaen, saaledes at blot Syngespillet, ikke den egentlige Opera, faar Lov til at leve videre. Af ganske Hjerte slutter han sig til Forslaget om Fripladsernes Ophævelse. At Økonomiinspektøren udtaler som sin Formening, at Teatret efterhaanden vil kunne undvære Tilskudet fra Finanserne, gør derimod Heiberg højst betænkelig, da det kunde befrygtes at føre til Det kgl. Teaters Løsrivelse fra Staten: „Forslaget vilde netop for nærværende Tid være dobbelt farligt, fordi det vilde vinde Mængdens Bifald, da det jo er blevet en Mode-Anskuelse, at alle Virkekredse, lige fra Kirken af, skulle bestaae uafhængige af Staten. Men fra disse umodne Experimenter vil man engang komme tilbage, og jo Mindre man da har at redressere, desbedre. Staten bør betragte Theatret som en Dannelses-Anstalt for sine Borgere, og følgelig tage denne Institution, som saa mange andre, under sin Varetægt, skjænke den sin directe Beskyttelse og Omhu, og komme den tilhjulps, naar det behøves“⁷⁾). I „Intelligensblade“ havde han udtrykke-

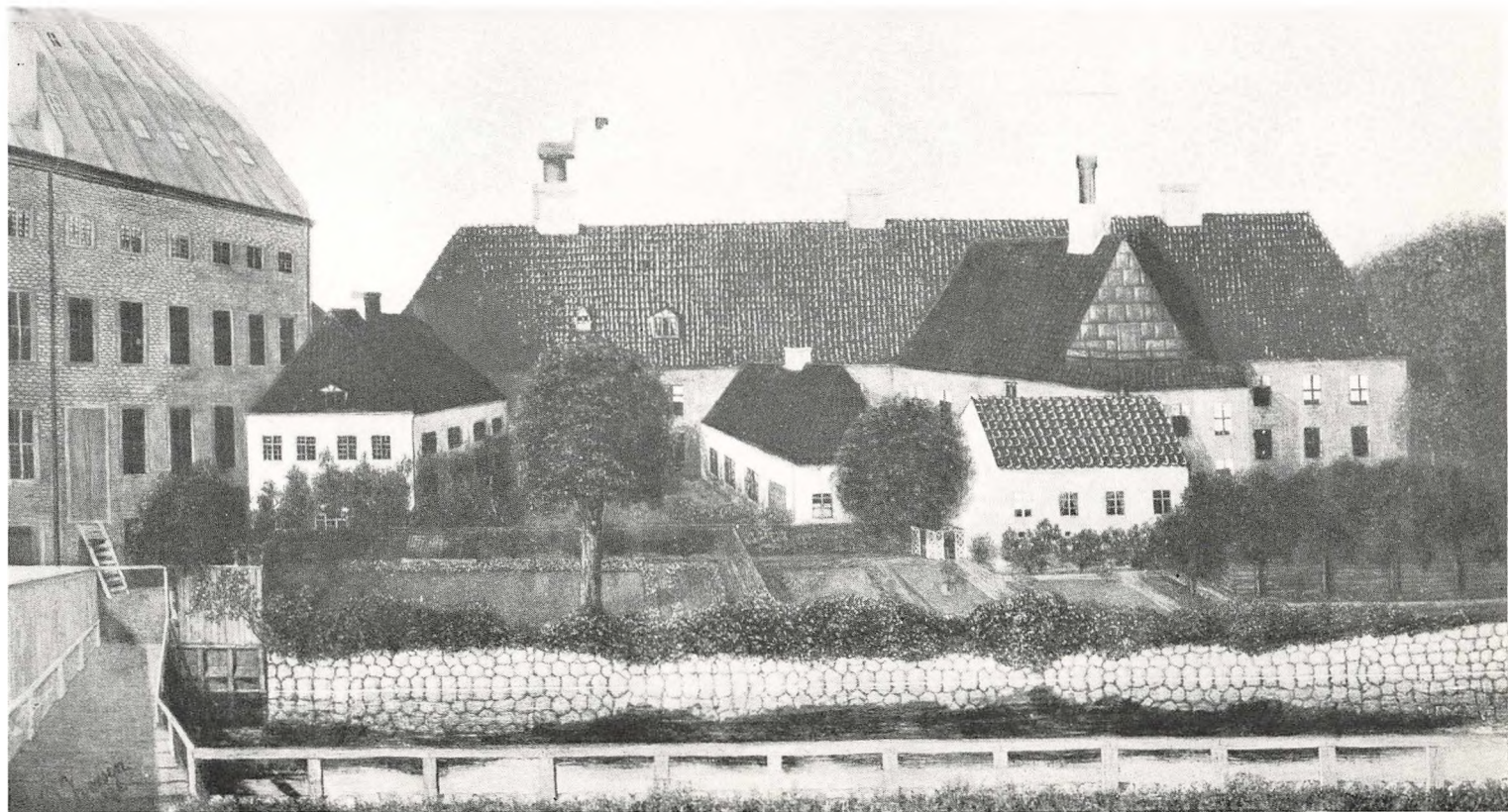
lig hævdedet¹⁾, at „ihvor mange Forbedringer man end vil indføre i det Enkelte, saa bliver den hele Reform dog ikke Andet end Stykværk og Palliativ, saafremt ikke den Aand udtaler sig deri, at gjøre vor Skueplads til et virkeligt National-Theater.“ Ogsaa af Tanken om Oprettelsen af en Elevskole er han en bestemt Modstander: „Elev-Instructeurer og Instructricer, under Theatrets egen Autoritet, ere aldeles forkastelige, fordi de fleste Elever, som melde sig, ere ganske raae og udannede Mennesker, der ikke formaae selvstændigt og i egen Tænkning at prøve, veie og tilegne sig de givne Raad og Veiledninger, hvoraf følger, at Instructionen ikke bliver Andet end en Dressur, som i første Øieblik kan blænde Dem, der skulle dømme, og som altid fordærver Eleverne“²⁾. Det svageste Punkt ved den nuværende Teaterordning anser Heiberg for at være Sceneinstruktionen, fordi Teatret siden Ryges Død — med Undtagelse af den korte Tid, hvori Overskou forestod den — ikke har haft en virkelig Instruktør og Stykkerne derfor mangler kunstnerisk Afrunding. Den, der ved, hvorledes dette Spørgsmaal „løstes“ i de syv heibergske Aar, tror næppe sine egne Øjne, naar han læser følgende Udtalelse, der tilsyneladende viser den fuldeste Forstaaelse af dette betydningsfulde Kald: „Scene-Instructionen skal være ligesom Poesiens Øie, der fra sit Standpunkt overseer og vaager over det Hele, saa at Digterværket i alle Henseender skeer sin Ret, idet selv dets skjulteste Nuancer og Hentydninger forstaaes og opfattes rigtigt, og komme tilsyne i Udførelsen. Scene-Instrukteuren er for Skuespillet, hvad Capelmesteren er for Orchesteret“³⁾. Indehaveren af denne Post bør altid staa over det hele og derfor aldrig være en Skuespiller, men hellere „en talentfuld Mand, skjøndt af underordnede Evner, naar han blot besad god Kjendskab til Theatret og den dramatiske Digtekunst, og dermed forenede stor Iver for sit Øiemed“⁴⁾, kort sagt Typen Overskou, som han ogsaa ganske rigtig foreslaar til Stillingen, og som i den Henseende opfyldte Betingelsen, at han siden 1842 efter eget Ønske havde opgivet enhver Forbindelse med Det kgl. Teater. Ogsaa en ny Fordeling af Funktionerne anser Heiberg for ønskelig. Hvis Operavirksomheden indskrænkes til Syngespillet, maa Hovedvægten naturligvis lægges paa det dramatiske, og følgelig bør Bournonville gaa af som Operainstruktør. Men til at sætte Kronen paa Værket: at finde den rette Mand til Direktørposten, anser Heiberg sig ude af Stand: „Jeg for min Part troer, at man kan søge hele Landet rundt, uden at finde ham. Det er aabenbart, at der i en Theaterdirection, der er, som den bør være, maa findes to Elementer: dramaturgisk Indsigt og practisk Forretningsdygtighed. Men at vente disse to Sider i en eminent Grad forenede i det samme Individ, hører til de meget sangvinske Forventninger“⁵⁾. I Konsekvens heraf ser Heiberg — et Aar før sin egen Udnævnelse — den eneste Mulighed i en Direktion, bestaaende af to Medlemmer: en Repræsentant for den æstetiske Side af Sagen, en for den økonomiske, samt en Chef,

der afgør mulige Dissenser, hvad enten det nu bliver en Hof- eller en Stats-embedsmand.

Saaledes saa altsaa Heibergs Teorier ud. Skulde det ogsaa lykkes ham at føre dem ud i Livet?

Den 30. Maj 1849 slog Det kgl. Teaters og dermed ogsaa J. L. Heibergs Skæbnetime. Denne Dag udstedtes en Kundgørelse, der med et Pennestrøg forvandlede det fra et kongeligt Teater til en Statsinstitution. Madvig, hvem det som Kultusminister tilfaldt at indrette dets nye Organisationsform, var ganske klar over, at det gamle kollegiale Styre havde overlevet sig selv, og at han vilde udnævne en enkelt Mand, der helt og holdent kunde ofre sin Tid og Kraft paa Ledelsen, men aabenbart noget i Tvivl om, hvem han skulde udpege dertil. Først henvendte han sig da til Jonas Collin, den af de daværende Direktionsmedlemmer, han havde mest Tillid til, men denne undslog sig under Hensyn til sin høje Alder og henviste til Heiberg som den bedst egnede¹⁾. Det ærefulde Tilbud gav Heiberg noget at spekulere paa. Flere Gange tidligere i sit Liv havde han med Grund kunnet mene sig berettiget til at faa overdraget dette betydningsfulde Embede; dog var han ikke nogen forfængelig Natur, og han kunde sige sig selv, at i samme Øjeblik han paatog sig Opgaven, vilde Freden i hans Liv være forbi²⁾ — det var behageligere at være Opposition i „Fædrelandet“ end at sidde placeret med Ansvaret i Direktørstolen paa Kongens Nytorv. Men der var utvivlsomt noget i Tilbudet, der maatte friste den, der havde viet det meste af sit Liv til Teatrets Tjeneste, og i ethvert Fald kunde han ikke ønske Teatret nogen af de to andre Emner, som Madvig i sin første Samtale med ham havde nævnt: Filologen N. V. Dorph, der allerede 1842 havde kandideret til Posten³⁾, og Overretsassessor Ernst Weis⁴⁾. Da den nye Sæson stod for Døren, og alle Forberedelser maatte være trufne i Tide, fik han ikke lang Betænkningstid. Efter et Par Dages Overvejelser slog han til⁵⁾, og den 25. Juli forelaa Kongens Udnævnelse⁶⁾. Heiberg skulde nu gennem en 7 Aars Periode komme til at erfare Sandheden af Ordet, at den Guderne vil straffe, gør de til Teaterdirektør. Han kom til at smage Magtens Sødme, men maatte ogsaa betale Prisen derfor.

Man blev enige om at fastsætte Teaterdirektørens Gage til 2500 Rdlr., hvorimod Heibergs Censorhonorar til Gengæld blev inddraget; den gamle Gæld paa 950 Rdlr. til Teaterkassen blev ved Kultusministeriets Mellemkomst samtidig skaffet ud af Verden⁷⁾ — Chefen maatte jo møde med uplettet Skjortebryst paa sin nye Arena. Og saaledes stod nu Heiberg der ene med hele Ansvaret og tynget af en overordentlig Arbejdsbyrde. En enkelt Mand skulde fra nu af udføre alle de Forretninger, der hidtil havde været fordelt mellem 3—4 Personer, for at man ikke skulde opleve den gamle

Det kgl. Teaters Administrationsbygninger. Tilvenstre Teaterbygningen, i det nærmest følgende lille lave Hus Teaterdirektørens Kontorer, i Baggrunden „Gæthuset“.

(Maleri fra 1860'erne af Danser ved Det kgl. Teater Oscar Iversen, tilh. Teatermuseet).

Historie om igen, at alt Ansvar dermed var blevet forflygtiget. Det gamle System havde krævet en Hofmand som Topfigur til at imponere og gyde Olie paa Bølgerne; al den ydre Nimbus, hvormed man kunde omgive Heiberg, indskrænkede sig til, at han $\frac{1}{5}$ 1850 udnævntes til Etatsraad — i øvrigt maatte det blive hans egen Sag i Kraft af sin Personlighed at skabe Respekt om sig. Hidtil havde man haft en særlig Direktør for det økonomiske og en for det artistiske, samt en æstetisk Konsulent ved Censuren: Heiberg selv. Alle disse Hverv skulde nu lægges over paa een Mands Skuldre, en i Sandhed krævende og lidet misundelsesværdig Lod. Madvig havde altsaa paa dette Punkt ikke ment at burde følge Heibergs eget Forslag fra 1848, der ganske vist ogsaa var stillet under andre politiske Forudsætninger, men havde ført hans Tanker fra „Fædrelandet“ 1840, at en Intelligens bør styre Teatret, ud i sin Konsekvens ved at gøre en Æstetiker til Enehersker. Samtidig med, at man i Statslivet gik over til Folkestyret, gik man paa Teatret den modsatte Vej ved at indføre et uindskrænket Enevælde, hvoraf der i det følgende skulde flyde mange Taarer. Heiberg, der ikke havde Øvelse i at administrere, troede sig bedst tjent med at faa tilforordnet en Kommiteret, hvis Virksomhed han dog ønskede begrænset til at være en „Adjutant“s med „indskrænket Auctoritet“¹⁾. Til denne Post, hvortil baade Teatrets Økonomiinspektør Lassen og den senere Privatteaterdirektør M. W. Brun aspirerede²⁾, indstillede Heiberg — vistnok uden større Begejstring, men som det mindste af tre Onder — Kontorchefen i Finansministeriet, Kammerassessor A. L. Arnesen³⁾, der ovenfor er omtalt som Forfatter til en Række Teaterbetragtninger i „Fædrelandet“, og hvis Tilknytning til Teatret var den, at han havde faaet opført Vaudevillen „Et Rejseæventyr“ og bistaaet Overskou med Udarbejdelsen af „Capriciosa“. Den nye Chefs første Regeringshandling fik ikke noget lykkeligt Udfald: allerede to Maaneder efter at Arnesen var blevet ansat, havde han efter et Sammenstød med Skuespiller Holst⁴⁾ faaet nok af Teaterluften og søgte Afsked af Hensyn til sine Nerver⁵⁾. Aldrig saa snart var dette rygtedes, før en tjenstivrig Mand tilbød sine bona officia, denne Gang Digteren H. P. Holst⁶⁾, men Heiberg ønskede selv at vælge sine Folk og hentede frem fra Teaterkontorets Ubemærkethed en ung Kancellist, Gottlob Berner, som fra nu af med Titel af Fuldmægtig blev Direktørens Sekretær. Til Trods for at denne Udnævnelse fremkaldte en forbitret Protest fra C. N. Rosenkilde⁷⁾, der ligefrem nægtede at lyde dette unge Menneske, lykkedes det dog Heiberg at berolige de ophidsede Gemytter, og Berner blev igennem en lang Aarrække Teatret en nyttig Medarbejder, der endogsaa til sin Tid, om ikke af Navn, saa dog af Gavn blev dets virkelige Leder.

Af største Vigtighed for den nyudnævnte Direktør maatte det være, med hvilke Følelser hans Udnævnelse omfattedes i de Kredse, som han paa Em-

beds Vegne vilde faa mest at gøre med: Skuespillerne og de dramatiske Forfattere. Virkelig glade blev vel kun Phister ¹⁾ og Rosenkilde. Efter en Tradition ²⁾ kom Phister til Kundskab om Chefskiftet paa den Maade, at han om Sommeren, da han laa paa Landet i Charlottenlund, mødte Heiberg, der som Gæst hos Familien Suhr inviterede ham med til Frokost paa Sølyst. I Samtalens Løb skal Phister paa Spørgsmaalet om, hvad han vilde sige, hvis Heiberg blev Direktør for Teatret, have svaret, at det vilde være udmærket, hvis Direktøren Heiberg vilde handle i Overensstemmelse med, hvad Digteren Heiberg i sine forskellige Afhandlinger havde krævet af en Teaterbestyrelse; rigtignok var det uheldigt, naar Direktørens Frue var Teatrets Primadonna, men i det foreliggende Tilfælde følte Phister sig overbevist om, at det ikke vilde have skadelige Følger, hvorefter Heiberg betroede ham, at hans Udnævnelse allerede var saa godt som en Kendsgerning. Den Beretning, som Rosenkildes Datter Julie Sødring giver om Begivenheden, aander ligefrem Entusiasme ³⁾: „Fader modtog Heibergs Udnævnelse til Teaterchef med Glæde. Han begav sig, straks Nyheden var bleven bekendt, ud til Søkvæsthuset for at lykønske Heibergs. Staaende i Haven neden for Trappen holdt den Gamle en begejstret Tale op til Heiberg, i hvem han hilste Genføderen af den nationale Scene“, og Fru Heiberg tillægger Rosenkilde dette Udbrud ved Efterretningen om Udnævnelser: „kan nu ikke Theatret trives under J. L. Heiberg, saa lad det gaa ad Helvede til!“ ⁴⁾. Den uberegnelige N. P. Nielsen, der stod i et særdeles køligt Forhold til det heibergske Hus, drev det mirabile dictu en Dag til at opsøge den nye Direktør i hans Hjem og udbrød i en Begejstring, som han snart skulde faa Grund til at angre: „Nu er der gaaet en Sol op over det kongelige Teater ⁵⁾. Den, der snart som Skuespiller skulde komme til at volde Heiberg de største Kvaler, F. L. Høedt, kommenterede paa sin ironiske Maade i et Brev til sin Ven Michael Wiehe Begivenheden saaledes ⁶⁾: „Til trods for hvad Heiberg har sagt, saa vel til Dig, som mange Andre, har han meget ivrigt attraaet denne Post. Cultusministeren skal have gjort ham det Spørgsmaal, om han ogsaa troer sig istand til at befatte sig med den practiske Deel af dette Embede, hvortil han uden videre skal have svaret Ja. Johan Ludvig har dog altid været en stor Diplomat. Ja, hvad man i Ungdommen nemmer o. s. v.“. Blandt Digterne raadete der ingen større Forventninger. At Oehlenschläger var skeptisk, kan ikke undre: „Heiberg er bleven Theaterdirekteur. Han har forsikkert mig, at der hver Uge skal spilles en Tragedie eller et Stykke af det høiere Slags. Nu ville vi see, hvorvidt det rækker“ ⁷⁾. Mere forbavsende er det at finde Heibergs Ven og Elev Henrik Hertz blandt de misfornøjede. Sit Syn paa Sagen har han udviklet i den aristofaniske Litteraturkomedie „Hundrede Aar“, der udkom post festum 1849 i Anledning af Teatrets 100-Aars Jubi-

læum Aaret i Forvejen (den averteres 1. Gang i „Adresseavisen“ ^{12/12} 1849). Det er ikke Heibergs Personlighed, der for ham er Anstødsstenen, tværtimod — om hans „kunstneriske Blik, hans dybe Kjendskab til den dramatiske Literatur“ og „hans urbane Smag“ siges der mange skønne Ord: „Vor nationale, dramatiske Literatur vil under ham ganske anderledes repræsenteres paa Scenen, det Middelmaadige vil holdes borte, og Oekonomiens og Kunstens Fordringer sættes i et ganske andet, og, som jeg skulde troe, rigtigere Forhold til hinanden. Han vil ikke betragte Skuespillere og Forfattere som nødvendige Onder, der ere skabte for at gjøre en Directeur Livet suurt; han vil vide rettelig at vurdere deres Betydning for Theatret og med Humanitet og Indsigt komme deres Fordringer imøde“ ¹⁾). Naar Hertz dog føler sig dybt skuffet over Madvigs Indgriben, er det fordi han havde ventet sig en Reform af Systemet, mens det hele nu blot er endt med et Personskifte ²⁾). Hvad Hertz havde sat sin Lid til, var at den nye Ministers første Skridt vilde have været at sammenkalde Eliten af vore Skuespillere og Forfattere for at høre deres Mening ³⁾, og at dette igen vilde have ført til en helt ny Teaterforfatning, et Styre af Skuespillere og Forfattere, saaledes at de, der er de egentlige Bærere af den danske Skueplads, var blevet taget med paa Raad. Herom vilde Heiberg aldeles ikke høre Tale. Under en Meningsudveksling med Hertz 1854 i Anledning af Forkastelsen af hans Stykke „Onkel Jokums Idee“ skriver Heiberg til sin Ven ⁴⁾): „der er Ingen, hvis Dom i dramaturgiske Sager mindre fortjener at komme i Betragtning end Skuespillernes. I vort hele talrige Personale er der kun To, som ere istand til at have en meer eller mindre begrundet Dom om et Stykkes poetiske og dramatiske Værd, og det er min Kone og Phister“. Hertz' Synspunkter, der mishagede Heiberg saaledes, at han først henimod 10 Aar efter omtalte „Hundrede Aar“ til Forfatteren ⁵⁾ og efter Heibergs Død gav Anledning til Udveksling af et Par bitre Breve mellem hans Enke og Hertz ⁶⁾, er paa mange Maader kloge og rigtige. Han har sat Fingeren lige paa det ømme Punkt: „Souveraineteten, der bortvises fra Staterne, har nu søgt en Tilflugt her [paa Teatret]“ ⁷⁾). Forudseende udkaster han ogsaa et Fremtidsperspektiv: „Dersom Heiberg om nogle Aar, enten træt af denne byrdefulde Post, eller af Længsel efter Otium til digteriske og videnskabelige Arbejder, træder fra, skal da Systemet endnu oprettholdes? Man tør formode det. Men kan De nævne mig en eneste Mand, der da turde være skikket til at beklæde en Enedirecteurs Post?“ ⁸⁾ Ikke uden Berettigelse kunde Hertz i 1867 overfor Fru Heiberg ved at henvise til de efterfølgende Direktører (Dorph og H. Christensen) paaberaabe sig, at han i 1849 havde set rigtigt. Men unægtelig lød det jo lidt uheldsvarslenende, naar han lod sin aristofaniske Revue tone ud i et Kor af Forfattere og Skuespillere, der om Heiberg sang:

Hans Navn, jeg tilstaaer, har en høi og liflig Klang,
 Og for Comediens Musa er det dyrebart.
 Men dog jeg tør ei vige nogen Fodsbred fra
 Min gode Ret, og venter, han gjør Sag med mig.
 Han selv er forurettet i den Post, han fik,
 Han selv maa vende Vaaben mod sig selv, og kjækt
 Staae imod et Valg, der viser ham som Digter bort.¹⁾

Saa længe Madvig sad som Minister, svigtede han dog ikke Heiberg og fortrød aldrig efter sine Udtalelser i „Livserindringer“²⁾, at han havde gjort ham til Direktør: „Theatret har ikke havt og vil, hvad den paafølgende Tid noksom har vist, ikke let faae nogen Direktør, der staaer ved Siden af Heiberg, og det ingenlunde blot i æsthetisk Henseende, men ogsaa fra Karakterens Side; jeg siger dette saameget heller, som underordnede Intriguer senere forenede sig med politisk Misgunst til en ubillig Forfølgelse og et usømmeligt Drilleri imod Heiberg.“ Det var med skellig Grund, at Fru Heiberg som Svar paa et varmtfølt Kondolencebrev i Anledning af hendes Mands Død sagde Madvig Tak for, at han havde støttet ham gennem tykt og tyndt³⁾: „Det var ikke først ved Heibergs Død at De paaskjønnede de Gaver Gud havde skjenket ham. De paaskjønnede disse medens han stod iblandt os i sin Kraft. Saasnart Leiligheden tilbød sig at viise Troen i Gjærningen viiste De den. Da Heiberg 1849, for første Gang, blev draget frem af sit skjulte Studerekammer for at tjene sit Fædreland i en betydeligere Embedsstilling, da var det Dem, der viiste hans Evner, hans Caracteer denne Tillid, denne Anerkjendelse. Han sagde ofte i hiin Tid til mig: ‘Madvig er den eneste Mand i Landet, der havde kaldet mig til en ansvarsfuld, en ærefuld Embedsstilling’, og jeg mærkede godt at han havde en barnlig, en rørende barnlig Glæde over eengang dog at blive betroet en Virksomhed han selv ansaae for saa vigtig, saa betydningsfuld for vor aandelige Udvikling“.

Foreløbig stod Heiberg blot med Rammerne til det nye; det gjaldt nu at fylde dem ud og omgive sig med de rette Mænd. Paa Forhaand synes han at have indhentet Madvigs Samtykke til sine Dispositioner. En af hans første Regeringshandling bestod i at afskedige to Mænd, han ikke kunde tænke sig at samarbejde med, N. P. Nielsen og Bournonville, som Sceneinstruktører for henholdsvis Skuespillet og Operaen, hvoraf den uundgaelige Følge maatte blive, at de blev drevet over i Oppositionen. Afskedigelsen kom helt bag paa Bournonville. Den ene Dag frembar han høfligt sine Gratulationer til den nye Chefsværdighed og stillede sine bona officia til Raadighed⁴⁾, den næste Dag overraskedes han ved som Kvittering for sit Brev at faa Silkesnoren overrakt⁵⁾, og der udviklede sig deraf en ret skarp Korrespondance, som gav Balletdigteren Lejlighed til at tale om Heibergs „nerveuse Stil“⁶⁾.

Bournonville hørte dog ubetinget til Oppositionens mere loyale Fløj ¹⁾, indtil han træt og ked af Ballettens Kaar i 1854 brød ud fra Det kgl. Teater og lod sig midlertidigt engagere ved Hofoperaen i Wien. Som Erstatning for Nielsen og Bournonville udpegede Heiberg den Mand, han allerede Aaret i Forvejen havde foreslaaet i sin Betænkning til Collin, og som nøje svarede til de Krav, han havde stillet til en Sceneinstruktør: „en talentfuld Mand, skjøndt af underordnede Evner“, men med „god Kjendskab til Theatret og den dramatiske Digtekunst“ og „stor Iver for sit Øiemed“, nemlig Thomas Overskou. Valget kan forundre. Store Tanker har Heiberg næppe haft om hans Intelligens. Hans første Stykke havde han kritiseret ret ubarmhjertigt i „Den flyvende Post“; senere var Overskou som dramatisk Forfatter steget betydeligt i hans Øjne ved at skrive „Østergade og Vestergade“; men endnu saa sent som i 1836 havde Heiberg polemiseret særdeles haanligt imod ham, fordi han havde vovet at kritisere „Guldkorset“. Hvad der nu bevægede Heiberg til at gøre ham til sin nærmeste Medarbejder, var hans usvigeligt loyale Karakter. Dette Skridt fortrød han vistnok aldrig. Ingen har været ham saa tro som Overskou. Under alle Kabaler stod han sammen med sin Chef, og efter Heibergs Død værgede han hans Minde med en Pietetsfølelse, der i al sin Ensidighed skød over Maalet og maaske skadede mere end gavnede. Overskou var mere Heibergianer end Heiberg selv. Det var derfor sikkert Heiberg en næsten lige saa stor Glæde som Overskou, at han i 1852 kunde skaffe den selvlærte Teatermand en Professortitel, en Udnævnelse, der vakte det største Mishag hos Chr. Molbech, som udtalte ²⁾, at han fra nu af paa sine Visitkort vilde lade sætte „Professor ved Universitetet“. Som Sceneinstruktør viste han sig som en praktisk Embedsmand; samvittighedsfuldt udøvende sit Kald, men uforstaaende overfor de nye Retninger i Tiden traadte han de vante Stier, indtil en reformivrig Minister i 1858 paa en noget haardhændet Maade satte ham fra Bestillingen. For at forstaa, hvorledes Teatret i samfulde 9 Aar kunde klare sig med den blot brugbare Overskou, maa vi gøre os klart, at Datiden saa helt anderledes paa Sceneinstruktion, end vi nu gør. Heiberg, der Aaret i Forvejen havde talt saa bevæget om denne Kunst, skrev i 1858 en polemisk Avisartikel om dette Emne, der er et fuldgyldigt Bevis herpaa. Han erklærer her for sit eget Vedkommende ³⁾, at han i Længden ikke vilde kunne udholde dette Arbejde, „thi ved Siden af de interessante Opgaver er der en utrolig Masse af aandløse Details, som daglig gjøre sig gjældende, ja gjentage sig næsten hver Time paa Dagen, og paa ingen Maade taale at forsummes“, og ser en Undskyldning for Overskou, hvis han maaske i de sidste Aar har vist „Lunkenhed“, i dette Faktum. Vor første virkelige Sceneinstruktør i moderne Forstand blev Høedt ⁴⁾. En senere helbefaren Teatermand, Karl Mantzius, ser i det Forhold, at Heiberg holdt Haanden over Overskou, en

Hovedgrund til, at Respekten for Teatrets Leder langsomt blev nedbrudt ¹⁾).

Selve den kultusministerielle Forestilling af ^{14/7} 1849 ²⁾ til Kongen, hvori Teatrets Stilling præciseres, er et Aktstykke helt i Heibergs Aand; alt tyder endogsaa paa, at Madvig først har konciperet den efter Drøftelse med den, der skulde føre dens Ideer ud i Livet. Allerede dens Formaaalsparagrafs Fremhævelse af Teatrets Betydning for den nationale Dannelse virker helt, som den var skrevet af Heiberg. Men ogsaa i Udformningen af de praktiske Detailler spores, at han er taget med paa Raad. Afskaffelsen af Hofparkettet og Fribilletterne var jo et Par vigtige Programpunkter i Artiklerne fra „Fædrelandet“ 1840. Medens Frederik VII iøvrigt blankt akcepterede sin Kultusministers Forslag, viste det sig, at det ikke blev optaget naadigt, naar man nu vilde benytte Lejligheden til at pille ved Kongehusets gamle Ret til at fylde Pladserne med Hofembedsmænd og -funktionærer. I sin Resolution tager Kongen paa dette Punkt Forbehold overfor sin altfor glubske Minister og fordrer, ud over de foreslaaede, yderligere 2 Loger, samt ved særlige Lejligheder endnu et Par Stykker. Ikke blot inden for Hofkredse havde i Tidens Løb alt for mange uvedkommende faaet Privilegium paa Fripladser i Det kgl. Teater, og derfor annulleredes alle hidtil gældende Fribilletter, og en lang Liste blev udarbejdet, hvorpaa kun saadanne blev optaget, der havde gyldigt Krav paa fri Adgang, bl. a. Teatrets egne Kunstnere og Embedsmænd, Forfattere og Komponister. Den første Modvilje fra Publikums Side fik Heiberg at føle, da han gjorde Alvor af sine gamle Planer ³⁾ og forbød Børn under 10 Aar Adgangen til Teatret; et sandt Ramaskrig opløftedes i Anledning af denne dog i og for sig saare fornuftige Foranstaltning. Den sidste i Rækken af Reforme, at Spilletiden flyttedes fra Kl. 6 til Kl. 7, kunde derimod fornuftigvis ingen have noget at indvende imod; det var et Tegn paa, at det københavnske Selskabsliv var ved at blive en Smule mere storstadsagtigt.

Forberedelserne var dermed til Ende, og Tæppet kunde gaa op for Heibergs første Sæson. Den 1. Septbr. spillede der første Gang under det nye Regime. Aabningsforestillingen var et daarligt Varsel. Ved sin Sammenstilling af Shakespeares „Livet i Skoven“ („As you like it“) i Bearbejdelse af Heibergs Protegé Sille Beyer og Henriette Nielsens fanøske Duftvaudeville „Slægtningerne“ afdækkede den som i et Lynglimt ubarmhjærtigt de svage Sider ved Heibergs Repertoire. I den Plan over Sæsonens Repertoire ⁴⁾, der paa Begæring var blevet indsendt til Ministeriet, hed det i al Almindelighed, at 1 Dag om Ugen skulde være forbeholdt Tragedien eller det ideale Skuespil, 1 à 2 Dage Opera og Syngestykke og de øvrige Dage Lystspil, Vaudeville og Ballet; endvidere lovedes det, at der skulde blive taget behørigt Hen-

syn saavel til Holbergs som til Oehlenschlägers bedste Arbejder. Af nye Værker fremførte Heiberg i den første Sæson Hauchs „Marsk Stig“, Bredahls „Knud Svendsøn“, Hertz' „Toniotta“, Hostrups „Æstetisk Sans“ og „Soldaterløjer“, Chiewitz og Reckes Vaudeville „En højere Dannelsesanstalt“ samt Gades eneste Opera „Mariotta“. Løfterne om at pleje Klassikerne blev indfriet ved, at 5 Holberg-Stykker blev spillet med ialt 31 Opførelser, og 5 oehlenschlägerske, dog kun med 13 Forestillinger. Det bør fremhæves, at Heiberg indlagde sig Fortjeneste ved at fremdrage Holberg af den Skammekrog, hvori hans Forgængere i Embedet havde stillet ham ¹⁾). Ogsaa Shakespeare og Molière var hver repræsenteret med flere Værker. Da Tæppet gik ned for Heibergs første Sæson, konstaterede „Berlingske Tidende“ (¹⁴/₈ 1850) dog med tørre Tal, at med Hensyn til Repertoiret var der ikke sket nogen væsentlig Forandring fra de foregaaende Bestyrelsers Tid.

„Repertoiret er et Theaters Sjæl“, har Heiberg engang sagt ²⁾). Naar hans Direktørtid ikke kom til at betyde en Fornyelse for Teatret (se Tavlen), laa det ikke blot i Bornethed i hans Smag, men ogsaa i at den danske dramatiske Litteratur i denne Periode var nede i en Bølgedal. Heiberg selv var afskaaret fra at skrive og vilde vel, selv uden at være blevet stillet i Spidsen for Institutionen, ikke mere have kunnet producere. Oehlenschläger døde i Løbet af Heibergs første Sæson. Hovedleverandøren var Henrik Hertz. Af ham indførte Heiberg paa Det kgl. Teater „Toniotta“, „Scheik Hassan“, „Audiensen“, „De Deporterede“, „Et Offer“, „Den Yngste“, „Estrella“ og „Stifbørnene“, i alt 8 Stykker, godt og vel eet for hvert af hans Direktøraar. Ogsaa Hauch bidrog i disse Aar flittigt til at forøge Repertoiret; han repræsenteredes i den heibergske Æra ved „Marsk Stig“, „Æren tabt og vunden“, „Tycho Brahes Ungdom“, „Gengældelse“ og „Et Eventyr i Ørkenen“. Men det var som Regel med en vis Overvindelse, Heiberg bekvemmede sig til at antage hans Værker; de lave Opførelsestal kunde heller ikke andet end at bestyrke ham i hans Teori om, at Tragediens Tid var uigenkaldeligt forbi. Mere i Tidens Aand, men ikke netop efter Heibergs Hjærte, var Hostrup, hvis Studenterkomedier han under ingen Omstændigheder vilde slippe inden for Nationalteatrets Mure, hvorimod han maatte overvinde sig til at antage mere ubetydelige Stykker som „Æstetisk Sans“, „Soldaterløjer“, „Tordenvejri“ og „Drøm og Daad“. Overfor de kvindelige Forfattere var Heiberg langt svagere ³⁾). Saaledes oplevede man det Særsyn paa Det kgl. Teater i den mere prætentiose Stil at se opført Athalia Schwartz' „Ruth“ og Ida Nielsens „Prinsessen af Taranto“, i det meget beskedne Format Henriette Nielsens „Slægtingerne“ og den anonymt fremkomne og aldrig trykte Duftvaudeville „En Sommeraften“, som Fru Heiberg i sine Erindringer ⁴⁾ vedkendte sig Forfatterskabet til. De eneste bemærkelsesværdige udenlandske Skuespil-

nyheder er hurtigt regnet op. Da der ofte er blevet tillagt Heiberg Animositet mod Shakespeare, bør det fremhæves, at denne især gjaldt visse af Tragedierne, og at han har Æren af at have indført 3 af hans Lystspil i Danmark: „As you like it“, „All's well that ends well“ og „Love's Labour's Lost“, hvorimod han mærkeligt nok ikke havde Sans for „En Skærsommer-natsdrøm“ (s Poesi ¹). Foruden at han genoptog „Hamlet“ og „Kong Lear“, var det hans Ønske at opføre „Julius Cæsar“ ²); men denne Plan led Skibbrud. Symptomatisk er det dog, at i Sæsonen 1854—55 var af udenlandske Stykker 2 af Shakespeare, 9 af Scribe ³). Endvidere af Byron „Sardanapal“, Scribe og Legouvés „Dronning Marguerites Noveller“, Sandeau's „Slottet i Poitou“ samt Goldoni's „Tilfældet har Ret“, der skænkede Fru Heiberg en af hendes bedste Roller.

Operaen havde ikke nogen Glansperiode herhjemme omkring Midten af Aarhundredet, ligesom Heiberg heller ikke ansaa Danskerne for nogen særlig musikalsk Nation ⁴). Ud over den svenskfødte Mad. Gerlach var det rent ud sagt lidt smaat bevendt med førende Kræfter blandt Personalet, hvortil kom, at Teatret i den italienske Opera havde en ubehagelig Medbejler til Publikums Gunst. Hos den gennemmusikalske Heiberg fandt denne Kunstart beklageligt nok heller ikke den Støtte, den kunde have behøvet ⁵). Ikke desto mindre gør han sig dog i en Forsvarsartikel i „Berlingske Tidende“ 1855, „Om Theatersaisonen 1854—1855“ ⁶), til af at have reddet Operaen fra Undergang efter at have modtaget den i fuldstændigt Forfald. Nye udenlandske Operaer var ganske vist ikke opstaaet i de senere Aar, men Mozart og Weyse, som ingen for nogle Aar siden vilde høre, hævder han, har under hans Styre oplevet en glædelig Renæssance. I Virkeligheden eksisterede der paa denne Tid ikke paa Det kgl. Teater, hvad vi forstaaer ved Opera — det var næsten blot Syngestykker, der gaves, og i de 7 her omhandlede Aar fremkom af Nyheder blot Gades „Mariotta“, Flotows „Martha“ og Donizettis „Elskovsdrikken“. Hvorledes Heiberg stillede sig til Wagners Fremtidsmusik, som han erklærer, at han havde „hørt og læst saa Meget om“ ⁷), er kendt fra Skitsen „En Reise-Erindring“, som han overlod til Cl. Rosenhoffs illustrerede Almanak 1858. Paa Marienbad-Rejsen 1856 blev han i Prag personlig konfronteret med et af den tyske Tonedigtters berømteste Ungdomsarbejder, „Den flyvende Hollænder“. Beretningen om hans Indtryk heraf viser, at Heiberg var uimodtagelig for den nye „Gesamtkunst“: Teksten „svarer til, hvad man kalder en tydsk Comedie, med al dens exalterede Pathos og traditionelle Rystelser“ ⁸), Musikken bestaar af „lidenskabelige, vilde, afsindige Hyl“ ⁹), og han spørger til sidst sig selv, om han befinder sig i „en Daarekiste, hvor Vanvittige opføre et Skuespil for Vanvittige? Thi jeg vidste, at man undertiden i Daare-Anstalterne anvendte som Cuur, at lade mindre Gale spille

55
56
8
73
10 3/4

12
33
4 5/4

106
15 1/4

Opførelser an følgende:

Nyheder.
Lind i Plonen.
Mastkængerne.
Affaldige Damer.
Ebnietta.
Den uindviede Ege.
Lind i Plonen.
Marioska.
De Ulmeværelse.
Vordaberloier.
Manse Digt.
Pfligt.
En Jern Dampsk. aut. --- 12.
Repriser.
Permittens Løb Fidej. f.
Oyevetten.
Christian IV's Døds.
Den Røysvindh.
Guldskænen.
Jacoubt. --- 6

Nyheder.
Kongens Løse.
Den Gjevne.
De Gæmlige Føds.
Ejendomsforretning Mødt.
Kardanagel.
En færdig Fær.
Ligeliges Føds.
Fær i Gærten.
Kæmper i Krige.
Dronning Margre. Næstf. 10
Repriser.
Romy Laet.
~~Den Gævne~~
Kæmper i Krige --- 3
Gæmlige Føds

51 Nyheder.
52 Repriser.
Lind i Plonen.
Mastkængerne.
Affaldige Damer.
Ebnietta.
Den uindviede Ege.
Lind i Plonen.
Marioska.
De Ulmeværelse.
Vordaberloier.
Manse Digt.
Pfligt.
En Jern Dampsk. aut. --- 12.
Repriser.
Permittens Løb Fidej. f.
Oyevetten.
Christian IV's Døds.
Den Røysvindh.
Guldskænen.
Jacoubt. --- 6

52 Nyheder.
53 Repriser.
En færdig Fær.
Ligeliges Føds.
Fær i Gærten.
Kæmper i Krige.
Dronning Margre. Næstf. 10
Repriser.
Romy Laet.
~~Den Gævne~~
Kæmper i Krige --- 3
Gæmlige Føds

53 Nyheder.
54 Repriser.
Lind i Plonen.
Mastkængerne.
Affaldige Damer.
Ebnietta.
Den uindviede Ege.
Lind i Plonen.
Marioska.
De Ulmeværelse.
Vordaberloier.
Manse Digt.
Pfligt.
En Jern Dampsk. aut. --- 12.
Repriser.
Permittens Løb Fidej. f.
Oyevetten.
Christian IV's Døds.
Den Røysvindh.
Guldskænen.
Jacoubt. --- 6

54 Nyheder.
55 Repriser.
Lind i Plonen.
Mastkængerne.
Affaldige Damer.
Ebnietta.
Den uindviede Ege.
Lind i Plonen.
Marioska.
De Ulmeværelse.
Vordaberloier.
Manse Digt.
Pfligt.
En Jern Dampsk. aut. --- 12.
Repriser.
Permittens Løb Fidej. f.
Oyevetten.
Christian IV's Døds.
Den Røysvindh.
Guldskænen.
Jacoubt. --- 6

55 Nyheder.
56 Repriser.
Lind i Plonen.
Mastkængerne.
Affaldige Damer.
Ebnietta.
Den uindviede Ege.
Lind i Plonen.
Marioska.
De Ulmeværelse.
Vordaberloier.
Manse Digt.
Pfligt.
En Jern Dampsk. aut. --- 12.
Repriser.
Permittens Løb Fidej. f.
Oyevetten.
Christian IV's Døds.
Den Røysvindh.
Guldskænen.
Jacoubt. --- 6

J. L. Heibergs egenhændigt udarbejdede Oversigt over Teaterrepertoiret i hans Direktortid.

Comedie for de mere Gale, og jeg var ikke ganske vis paa, om jeg ikke selv hørte til de Sidste. Jeg var baade ilde tilmode og glad, da det Hele var forbi: ilde tilmode over den uhyggelige Tidsfordriv, glad fordi den var overstaaet¹⁾. I en Censur fra 1857 over en dansk Operatekst „Et Løfte“²⁾, udtaler han sig i Lighed hermed om „Richard Wagners vanvittige Maneer, der umuligt kan finde Indgang hos nogen sund Smag, og ikke engang vil hos vort Publicum kunne opnaae, hvad den har opnaaet paa enkelte underordnede Theatre i Tydskland: at gjøre sig gjældende som kortvarig Mode-Artikel“. Først 1870 vovede man paa Det kgl. Teater Eksperimentet at indføre Rich. Wagner med „Lohengrin“.

Heller ikke Balletten kunde glæde sig ved synderlig blide Kaar, omend den ikke førte en saa sørgelig Askepottilværelse som Operaen. I denne Periode indfaldt Opførelsen af saa berømte bournonvilleske Kompositioner som „Kermessen i Brügge“, „Brudefærden i Hardanger“ og „Et Folkesagn“ foruden adskillige mindre Arbejder, der nu forlængst er gaaet i Glemme. Af Bournonvilles mange Jeremiader over Ballettens usle Kaar kunde man faa det Indtryk, at Heiberg var uforstaaende over for denne stumme Kunst- art. Et Par Balletanmeldelser fra „Intelligensblade“³⁾ taler dog imod denne Opfattelse. Ved „Napoli“s Fremkomst hilste han den med ligefrem Entusiasme og indledede sin Artikel med en Hyldest til dens Skaber som „en Kunstner, som i sit Fag udentvivl er den første i Verden“⁴⁾. Men naar Bournonville greb fejl og forvildede sig ind paa Omraader, der kun egnede sig for andre Kunstarter, slog han Alarm.

Naar Dommen over Heibergs Repertoire falder saaledes ud, bør en Ting dog holdes ham til gode, som han selv fremfører i et Brev til Molbech⁵⁾: de mange praktiske Hensyn, der maatte afvejes over for hinanden for at holde Teatermaskineriet i Gang, og de talrige økonomiske Vanskeligheder, han havde at kæmpe med. „Det gaar,“ siger han her, „med Theaterbestyrelsens Phænomener — sans comparaison — ligesom med Himlens: det kommer an paa det Standpunkt, som Betragteren indtager. Seer man de himmelske Phænomener, ikke fra Solen, men fra Jorden, maa man troe, — hvad jo ogsaa Verden længe har gjort — at den ordnende og styrende Magt bekjendte sig til det ptolemæiske, ikke til det copernicanske System. Den samme Misforstaaelse vilde det være at bedømme min Æsthetik efter min Theatercensur, thi denne kan og bør efter min Mening, ikke udelukkende gennemføres efter strenge æsthetiske Principer, men disse maae lade sig modificere ved mangfoldige andre Hensyn, Noget, som De vil finde, at jeg allerede i mit Skrift om Vaudevillen bestemt har udtalt. Af disse Hensyn ere der nu nogle, som ikke ere uden Forbindelse med Æsthetik og Kritik; andre derimod ere uvedkommende for disse Sphærer, og kunne dog ikke tilsidesættes,

allermindst under de nuværende Forhold, hvor Theatret, som Stats-Institut under et Ministerium, der selv er afhængigt af en Rigsdag — meer end det behøvede eller burde — har ganske andre Vilkaar end tilforn, og ganske andre Vanskeligheder at kæmpe med, blandt hvilke de økonomiske Indskrænkninger udøve deres Magt i de forskjelligste Retninger. Hvad man som Theatrecensor kan sige sig selv iforveien, det er, at der kan gives værdifulde Værker, som man ikke kan bruge, og paa den anden Side Arbejder af en ringere, selv forbigaaende Værdi, som man bør anvende. Kun dette maa enhver Theaterbestyrer, der agter sig selv og sit Hverv, kunne indestaae for, at der ikke i Repertoiret optages Noget, som er slet eller uværdigt. Lad saa det ene Stykke have disse, det andet hine Mangler; det faaer saa være, naar kun ethvert af dem har en eller anden grundet Adkomst, og derhos ikke noget Element, som bør udelukke det. At bedømme en Theaterbestyrers æstetiske Principer efter de Stykker, han antager, er da en mislig Sag, og lader sig, naar man ikke vil nøies med at gjøre det ganske en gros, ikke udføres, før efter en lang Aarrække, hvis Resultater da blive paalideligere formedelst det større Antal af Observationer (for at blive i den oven anførte Lignelse), mellem hvilke det da bedre vil lykkes at sondre de betydningsfuldere Phænomener fra de tilfældige, og derved komme til Kundskab om Systemet“.

Om de heibergske Sæsoner er der paa Grund af deres stormfulde Forløb opstaaet en hel lille Litteratur, som der for alle Enkeltheders Vedkommende maa henvises til. Det er dog paa Forhaand klart, at de samtidige Kildeskrifter er Partiindlæg, der maa benyttes med Skønsomhed, hvad enten man nu — for blot at holde sig til Hovedværkerne — med Overskous Teaterhistorie og Fru Heibergs Erindringer foretrækker at se Sagen med heibergske Øjne eller med Har. Christensens Skrift „Det kongelige Theater 1852—59“ vil gøre sig bekendt med Modpartens Synspunkter. Her skal kun Hovedlinierne rides op og til Slut Sol og Vind skiftes lige, saa vidt det nu lader sig gøre. De første to Sæsoner forløb til ret stor Tilfredshed og uden større ydre Begivenheder. Et Urocentrum opstod ganske vist omkring N. P. Nielsen, der efter at være blevet afsat som Sceneinstruktør gentagne Gange fandt sig foranlediget til at indsende Begæring om Afsked¹⁾ for, naar det kom til Stykket, at tilbagekalde den. Denne Taktik drev han saa vidt, at Heiberg omsider i 1855 følte sig beføjet til at holde ham fast paa hans Ord og hos Ministeriet gennemdrev hans Afskedigelse²⁾. Den egentlige Urostifter paa Teatret, den liden Tue, der skulde faa Læsset til at vælte, aabenbarede sig først i den tredje Sæson (1851—52) i Skikkelse af en 31-aarig cand. phil. og Skønaand, F. L. Høedt, der paa Forhaand var udbasuneret som et enestaaende Fænomen paa den sceniske Kunsts Himmel. Til sine Debutroller, som han efter Datidens Sædvane selv havde Lov at vælge, udpegede han tre indbyrdes aldeles for-

skelligartede for derigennem at vise Spændvidden af sine kunstneriske Evner og sin overordentlige Brugbarhed, nemlig Hamlet, Vaudevilleelskeren Hammer i „Nej“ og Grignon i det franske Lystspil „Kvindens Vaaben“ af Scribe og Legouvé. Forsaauidt som han forbløffende talentfuldt klarede disse uensartede Opgaver og samtidig trak et sensationslystent Publikum til Huse, var alt saare godt, og Heiberg bærede endogsaa den opgaaende Stjerne med en Middagsindbydelse til sit Hjem ¹⁾, lidet anende hvilke Slange han nærede ved sin Barm. Allerede i den næste Sæson skulde det begynde at gaa op for ham. Teateraaret 1852—53 oprandt med store Vanskeligheder paa Teatret og private Bekymringer for Heiberg, idet hans Hustru blev dødeligt syg af en Underlivsbetændelse, der i 5 Maaneder berøvede Skuepladsen dens Primadonna, af hvem en meget betydelig Del af Repertoiret ahang. Midt under alt dette stillede Høedt, der sin Ungdom og sin korte Anciennitet til Trods allerede følte sig fast i Sadelen og besluttet paa at forny Kunstprincipperne paa det hæderværdige, men støvede gamle Teater, Krav til Direktøren om at opføre Shakespeares „Richard III“ i hans egen Bearbejdelse og med ham selv i Hovedrollen. Det var dette Skridt, der fremkaldte Heibergs herostratisk berømte Ord om at forvandle Melpomenes Dolk til en Slagterkniv ²⁾, en Udtalelse, som man forøvrigt ikke behøver at skamme sig over paa Heibergs Vegne, eftersom man endnu den Dag i Dag kan opleve at se højt intelligente Kritikere frastødes ved Opførelsen af dette bloddryppende Krønikespil. Dagbladene faldt imidlertid straks over Heiberg, som for at forsøge at besværges Stormen — naturligvis forgæves — offentliggjorde Ordlyden af sin Afvisning i „Berlingske Tidende“ (1852 Nr. 282)³⁾. Mere end noget andet bidrog dette til at sammensvejsse en Opposition mod Heiberg, ledet af Høedt, der fik lokket sin Ven Wiehe med, og underblæst af Nielsen og efterhaanden ogsaa Phister, en Klike, som Fru Heiberg sjældent omtaler uden at benævne den „de sammensvorne“. Planen gik ud paa at faa intrigeret Heiberg bort og Overskou som Sceneinstruktør erstattet med Høedt. Saa længe Madvig sad som Minister, var Heiberg i allerhøjeste Grad persona grata hos de øverste Instanser; ogsaa med de tre følgende Kultusministre, der afløste hinanden med kort Mellemrum: P. G. Bang, C. F. Simony og A. S. Ørsted, var Samarbejdet i det hele friktionsfrit, fordi de ikke blandede sig synderligt i Teatrets indre Anliggender. Alle Ulykker daterer Fru Heiberg fra den Dag (¹²/₁₂ 1854), da Hall blev udnævnt til den konservative, autoritære Ørstedes Efterfølger. Vel havde han hidtil været en god Ven af Huset, og hans Udnævnelse blev derfor mødt med bange Anelser af „Partiet Høedt“, men snart fandt de utilfredse i ham et villigt Redskab til Iværksættelsen af deres Rænker. Slet saa enkel, som Fruen fortæller Historien, er Sammenhængen naturligvis ikke, og det er ikke tilladeligt med Fru Heiberg at antage, at Hall ikke ønskede Heibergs

Forbliven i Embedet¹⁾. Faktum er, at Begivenhederne efterhaanden udviklede sig saaledes, at de voksede Heiberg over Hovedet, og Ministeren indsaa, at det for at skabe Ro om Teatret var nødvendigt at bringe dets Chef som Offer. Selv den olympiske Sindsligevægt, som Heiberg ifølge sin Hustrus Vidnesbyrd var i Besiddelse af, havde sine Grænser, og det er ikke underligt, at han mere og mere irriteredes af Skuespillernes Forsøg paa at etablere et Selvstyre paa Teatret. Bitterligt savnede han nu Støtte for sin Autoritet hos sine overordnede. Med Rette kalder Overskou Sæsonen 1854—55 „den i hele Theaterhistorien stormfuldeste“²⁾, og dog tager hele Anledningen sig for os ud som en Storm i et Glas Vand. Heiberg ønskede „Hamlet“ genoptaget med Høedt i Titelrollen, hvad denne ikke vilde haft noget imod, hvis man ikke i en snæver Vending havde været nødt til at bede ham tage til Takke med at spille sammen med en ung og endnu forholdsvis uprøvet Skuespillerinde, Jfr. Laura Müller, som Dronningen og Ferslev som Aanden. Dette optog Høedt som en Haan, han ikke vilde lade sig byde, og frabad sig under disse Omstændigheder at møde til Prøven³⁾, da han, som han sagde, „saaledes understøttet“ ikke turde spille Rollen. Heiberg besluttede da, med Reglementet paa sin Side, at sætte haardt mod haardt og ansatte uden videre Prøve paa „Hamlet“. Den fik et parodisk Forløb⁴⁾: Høedt udeblev, hvorefter den hævdes, og der indkaldtes til en ny, som efter Overskous Ordre paabegyndtes, uden at Hovedrollens Indehaver havde indfundet sig, indtil Wiehe ved en lystig Bemærkning bragte Spillet til Standsning. For dette Brud paa Disciplinen blev Høedt øjeblikkelig suspenderet fra sit Embede og fik en Del af sin Gage tilbageholdt, indtil Ministeriet havde afgivet Kendelse i Sagen⁵⁾, og Wiehe for sin Forseelse blev idømt en Mulkt paa 20 Rdlr.⁶⁾. Medens Ministeriet i Betragtning af, at Wiehe ellers — hvad Heiberg heller ikke undlod at fremhæve⁷⁾ — med stor Pligtroskab havde passet sit Embede, resolverede, at hans Bøde burde bortfalde, var Høedt-Affæren et betydeligt sværere Problem at løse. Ministeren saa ugerne hans Afgang; paa den anden Side havde Skuespilleren aldeles øjensynligt overtraadt Reglementet. Efter endeløse Skrivelser⁸⁾ mellem de to stridende Parter og Ministeriet som formidlende Melleminstans maatte Heiberg til Slut kræve en utvetydig Afgørelse⁹⁾, og endelig den 10. April, d. v. s. 3 Maaneder efter Stridens Begyndelse, faldt der kongelig Resolution om Høedts Afskedigelse i Naade. At Wiehe frivillig valgte at følge ham, skyldtes næppe Høedts Overtalelse¹⁰⁾; Beslutningen herom er formodentlig taget, efter at Heiberg mindre smagfuldt hos Ministeriet havde udvirket, at en Del af Høedts Gage (300 Rdlr.) skulde overflyttes paa Wiehe¹¹⁾. I ethvert Fald er hans Afskedsansøgning dateret Dagen efter, at han modtog Chefens Meddelelse om denne Gratifikation¹²⁾. Hvad Wiehe følte ved denne Episode, lærer vi at kende af følgende Aktstykke, som findes mellem hans efterladte Papirer¹³⁾:

Der var engang en Bestyrer af et stort Etablissement, som fik det Indfald at ville udføre en Spøg med sine Undergivne; men disse skulde troe, det var Alvor, derfor lod han Opsynsmanden, der skulde lede Spøgen, paatage sig en alvorlig Maske. De Undergivne mærkede Allesammen, at det var Spøg, og En af dem yttrede strax til Opsynsmanden: „jeg kan min Tro ikke andet end lee af alt dette, det er jo ikke uden en Comedie“; men denne svarede, at det var ramme Alvor, og at han maatte bede dem paa det Alvorligste at være alvorlige. De Undergivne føiede ham, skjøndt de naturligviis fandt, at det var noget løierligt Noget. Den næste Dag vilde Bestyreren gjøre den samme Spøg med dem. Den, der havde yttret sig den foregaaende Dag, gjorde det atter, idet han sagde: Saa skulle vi altsaa virkelig opføre den samme Comedie idag. Opsynsmanden blev vred og sagde, at han havde sin Ordre at gaae efter, og hvad Bestyreren havde befalet, skulde skee, hvortil den Anden svarede: „nu ja, saa skal jo altsaa det samme Stykke gaae idag som igaar, andet er det jo heller ikke jeg siger“, og det kunde han jo godt sige, da Opsynsmanden denne Gang ikke havde negtet, at det var en Comedie, men kun paaberaabt sig sin Ordre, og at denne skulde udføres. Nu forekom det ham, der yttrede sig og Mange med ham, at det i Grunden var uværdigt at behandle dem saaledes; det var jo ligesom om de vare Slaver, hvem Herren kunde regjere med, ligesom det lystede ham — naar de ikke just havde noget Arbeide for, saa kunde han commandere dem til at gjøre Nar af dem selv for at more ham — hvorimod de i Virkeligheden vare frie Mænd, der vel havde deres Erhverv ved at arbeide for Etablissementet, men som paa den anden Side dog ogsaa gavnede Etablissementet ved deres Virksomhed, og som i ethvert Tilfælde ikke havde modtaget Engagement for at gjøre hvadsomhelst f. Ex. unyttige Løier, men for at gjøre forsvarligt Arbeide, hver efter sin Evne. Da Spøgen nu altsaa anden Gang skulde gaae for sig, og han, der yttrede sig, efter sin Tour skulde gribe ind med, nægtede han naturligviis at ville være alvorlig, da det var Løier, hvorpaa Opsynsmanden hævdede Spøgen |: som jo ikke kunde tage sig ud, naar de Undergivne ikke toge den for Alvor :|. Dermed var Spøgen ude. Efterat Bestyreren havde modtaget Rapport om det Passerede, idømte han ham, der havde negtet at ville være alvorlig, en Mulct for, som han udtrykte sig, upassende og pligtstridig Opførsel, hvorved han skulde have forstyrret den gode Orden, som var nødvendig for Tjenestens tilbørlige Fremme. Denne Betragtningssmaa kunde den Dømte ikke gaae ind paa. Han meente just at have opført sig passende ved at gjøre Forskjel paa Tjeneste og Spøg. Og da Bestyreren desuden havde dømt ham, uden at forsøge paa at faae en Tilstaaelse af ham selv, blot støttet paa en — vred Opsynsmands Rapport, hvorved Tanken om Slaveri igjen opkom hos den Dømte, tillod Denne sig at protestere imod den ham saaledes idømte Straf. Men det hjalp ham ikke. Han modtog en skrivtlig „Tilkjendegivelse“, hvori det blev ham sagt, at Protesten kom for silde, at han igjen havde været „upassende“, kort sagt, en meget streng Skrivelse, som nok kunde gjøre En bange. Ved Mulcten havde det sit Forblivende. — Endskjøndt det nu forekom ham, at denne hele Fremgangsmaade fra Bestyrerens Side havde Charakteren af Vold, brød han sig dog ikke videre derom, og det kom jo forsaavidt heller ikke egenlig ham ved, da det ikke var ham, der begik den formeentlige Vold, men synderlig Lyst til vedvarende at leve under dette Regimente havde han jo rigtignok heller ikke. Dog forlod han ikke Etablissementet strax for ikke at sætte Bestyreren i pludselig Forlegenhed, men han gjorde foreløbig stille sin Pligt, som sædvanlig.

Jeg vil hellere være den Dømte end den Anden.

M. R. W.

Tilsyneladende havde Heiberg altsaa vundet en Sejr, men som det snart skulde vise sig: en Pyrrhusejrr. Høedts Afgang var let at bære, værre var det, at han drog Wiehe med sig¹⁾, den Mand, der havde udtalt til Heiberg, at „hvad der end skeer, saa ville mine personlige gode Følelser imod Dem . . . ikke forandres“²⁾, og allerværst at de to Skuespillere fra næste Sæson paaførte Det kgl. Teater en ubehagelig Konkurrence ved at lade sig engagere af Kammerraad H. V. Lange til at optræde paa Hofteatret, der efter endt Restauration 1/11 1842 var blevet taget i Brug igen med en Aabningsforestilling („Erasmus Montanus“ og et Dansedivertissement af Bournonville), hvortil Heiberg ved et mærkeligt Tilfælde havde skrevet Prologen:

Gid denne Hal fornyet være
Til Folkets Glæde, til Kunstens Ære!
Ved ædel Stræben den vorde stærk!³⁾

Ministeriets Misfornøjelse med Heibergs usmidige Optræden gav sig Udtryk, da Hall i Maj 1855 nedsatte en Kommission til Ordning af Teaterpersonalets Stilling og ved Udnævnelsen af dens Medlemmer forbigik Teaterdirektøren. I den tidligere Kommission af 1851, der skulde udrede Statskassens Forhold til Det kgl. Teater, havde Heiberg haft en selvskreven Plads; nu oplevede han den Tort at maatte nøjes med at udpege en af sine Embedsmænd (Overskou) som sin Repræsentant, mens de øvrige Medlemmer blev Hauch (Formand), 3 Skuespillere, valgt af deres Kolleger, A. L. Arnesen som dramatisk Forfatter, og den kommende Tids Mand, Kultusministerens Sekretær, cand. jur. Harald Christensen. Resultatet af deres Forhandlinger, Indførelsen af en Teaterjury, der skulde dømme i Tilfælde af Rollestridigheder, og Udarbejdelsen af et nyt Reglement, blev efter Heibergs Ønske udskudt og først sat i Kraft umiddelbart efter, at han havde trukket sig tilbage. Hans sidste Sæson 1855—56 begyndte under de uheldigste Auspicier. Grundet paa Ombygningen af Tilskuerpladsen, som Hall trods Heibergs Protest fik gennemført, kunde Teatret først aabne den 23. Septbr., og skønt Heiberg gjorde sig alle mulige Anstrengelser for at spænde Ben for Langes Konkurrenceforetagende, lykkedes det ikke at forhindre, at Hofteatret den 9. Septbr. aabnede sine Porte. Vel vidende at Lange kunde glæde sig ved Frederik VII's og ikke mindst Grevinde Danners særdeles Bevaagenhed, veg Ministeriet tilbage for at tage en Kamp op om en Begrænsning af hans Bevilling. Til en vis Grad var Freden inden for Skuespillerpersonalet blevet genoprettet ved, at de to værste Urostiftere var fjernede, men nye Genvordigheder dukkede op. Mad. Nielsen var hele Sæsonen forhindret i at spille paa Grund af den Sygdom, der ud paa Sommeren 1856 lagde hende i Graven, og Balletten bragt i en vanskelig Situation ved, at Bournonville var udvandret og havde taget den

første Solodanserinde Juliette Price med sig. Naar Heiberg alligevel kunde henvise til ¹⁾, at denne Sæsons Indtægter var de hidtil største, skyldtes det bl. a., at Billetpriserne var blevet forhøjede og Tilskuerpladsernes Antal udvidet; Parterret havde han derimod — stik imod sine Udtalelser i „Fædrelandet“ 1840 (se S. 93) — i Sommeren 1851 ladet indskrænke. Kunstnerisk blev den sidste Sæson mat. Kun eet Stykke viste sig at være et virkeligt Lykkegreb: Goldoni's „Tilfældet har Ret“, hvori Fru Heiberg fejrede store Triumfer som den unge Pige Hanna. Efter i 7 Aar at have ladet sig slide op i ideligt Kævl var Heiberg nu for Alvor blevet træt. I „Fædrelandet“ 20.—21. Decbr. 1855 stod der en længere Artikel, „Etatsraad Heiberg eller det kongelige Theater; et Enten-Eller“, og kort i Forvejen var der (omtalt i „Fædrelandet“ ^{1/10} 1855 som udkommet „i disse Dage“) paa P. G. Philipsens Forlag udsendt en Piece med Titelen „Det kgl. Theater og J. L. Heiberg“. Begge havde, som man nu ved ²⁾, Kr. Mantzius til Forfatter. I den lange Artikel hed det, „at der maa vælges mellem at have Etatsraad Heiberg til Theaterdirecteur, eller at have et kongeligt Theater, det vil sige, et Nationaltheater, værdigt til Statens Understøttelse — og vælges snart, førend alle de Skuespillere, hvem den konstneriske Ære er dyrebar, have forladt Theatret, og det kun har Etatsraaden og Professor Overskou tilbage“, og det behøjedes Heiberg — højst uretfærdigt — at han ikke har beskyttet det nationale, men — hvad der derimod ikke lader sig nægte — sat det sentimentale og Dilettantismen i det klassiske Højsæde. I Piecen, der ikke er mindre uforsonlig i sin Tone, anklages han for at have udvist Stridbarhed over for Skuespillerne og være kommet i en skæv Stilling til Kunstnerne, til Kunsten og til Publikum. Da det var almindelig kendt, at „Fædrelandet“ var Halls specielle Organ, kunde Heiberg ikke længere være i Tvivl om, fra hvilken Kant Vinden blæste. Artiklerne blev den Draabe, der fik Bægeret til at flyde over. Saaledes anfører Fru Heiberg ³⁾, at det var kort før Jul 1855, at hendes Mand i en Samtale med Ministeren meddelte ham sin Beslutning om at trække sig tilbage ved Sæsonens Udgang. Glad og lettet vendte han efter Hustruens Fremstilling tilbage fra Audiensen. Den lange Tid, der derefter hengik, inden han indsendte sin officielle Afskedsbegæring, tyder dog paa, at han havde ventet, at Hall skulde opfordre ham til at fortsætte ⁴⁾. Et Brev fra Ministeriet ⁵⁾ rev ham imidlertid ud af denne Tro. Heri opfordredes han til at indsende sin Afskedsansøgning, og da denne stadig ikke indløb, fik han en ny Paamindelse ⁶⁾. Endelig den 25. April bekvemmede Heiberg sig til at foretage det afgørende Skridt. I Ansøgningen ⁷⁾ motiveres hans Beslutning dels med, at det vilde være af Betydning for Teatret, „at nye Kræfter bleve satte i Spidsen for et Institut, som nu i 7 Aar havde været overladt til den samme Mands Ledelse“, dels ved at han personlig trængte til Hvile. Havde det været længe med at fremtvinge

Afskedsbegæringen, gik det til Gengæld paafaldende hurtigt med at faa den bevilget. Den 11. Maj underskrev Kongen Dokumentet ¹⁾, der gav Heiberg Afsked fra Udgangen af den indeværende Sæson. Til nogen Ordensdekoration blev han ikke indstillet af Ministeriet. Derimod overholdt man naturligvis til Punkt og Prikke den Overenskomst, Heiberg i sin Tid havde sluttet med Madvig, hvorefter han ved sin eventuelle Afgang skulde vende tilbage til Embedet som Censor for ikke helt at slippe Kontakten med sin Hustrus Arbejdsfelt og hans egen gamle Kærlighed. Da denne Post skulde normeres som et særligt Embede og først kunde honoreres efter Forhandlinger med Rigsdagen, konstitueredes han foreløbig. Eftersom Loven forbød, at hans Censorhonorar sammenlagt med hans Pension (1666 Rdlr.) maatte overstige hans hidtidige Gage som Direktør, blev dette Vederlag fastsat til 840 Rdlr. ²⁾, hvad Heibergs gentagne Takkeskrivelser ³⁾ til Ministeriet udviser, at han var meget veltilfreds med. Den 23. Juli ⁴⁾ forelaa hans Konstitution som Censor, medens hans Bestalling først udfærdigedes under 29. Marts 1857 ⁵⁾.

Jo længere man giver sig af med den Heiberg-Høedtske Affære, des mere har man Følelsen af at have stukket Haanden i en Hvepsere. Paastand staar mod Paastand, Argument mod Argument. Det er dog ikke til at komme uden om at forsøge at finde ind til Kærnen i Sagen og ikke blot i denne enkelte Episode, men i det hele prøve at forklare det triste Faktum, at Heiberg led Skibbrud, da han fik tildelt den Opgave, som han skulde synes selvskreven til at løse. At begge Parter i Sagen tabte, er umiskendeligt. Men hvorledes bør Skylden fordeles imellem dem? Der kan ikke være Tvivl om, at Heiberg havde al den formelle Ret paa sin Side — Paragrafferne var i Orden. Fra Høedts Side forelaa der et flagrant Brud paa Teatrets disciplinære Bestemmelser, og naar hans Direktør ikke var i Stand til at tale sig til Rette med ham, kunde Ministeriet ikke uden groft at desavouere Teatrets Chef undgaa at afskedige en Embedsmand, der nægtede at vise sin Foresatte Lydighed. Man kan have aldrig saa megen Sympati for de Ideer, Høedt kæmpede for — hans Midler var utiltalende. Det drejede sig jo her ikke om en anerkendt Koryfæ inden for Skuespillerstaben, men om et ganske ungt Menneske — forkælet i Selskabslivet, som Fru Sødring ⁶⁾ kalder ham — der var helt ny i Gaarde, og som nu med en overordentlig Arrogance gjorde formelig Rebellion. Paa den anden Side burde Heiberg naturligvis have været i Besiddelse af en saadan Smidighed, at Tingene aldrig var blevet stillet paa Spidsen, og det hele kunde være bilagt ved fredelig Forhandling. Høedt havde Livets og Udviklingens Ret paa sin Side, Heiberg den juridiske; den ene var Fremtiden, den anden Fortiden. Inderst inde skrev hele Ulykken sig fra, at Heiberg var blevet Teaterdirektør alt for sent. Da han i 1849 blev sat i Spidsen for Det kgl. Teater og helt alene skulde sætte denne vældige Maskine i

Gang, var han 57 Aar gammel, altsaa allerede ude over sine handlekraftigste Aar. Man klagede over hans Magelighed. Bournonville ¹⁾ taler om, at han plejede sin Bekvemmelighed, Rud. Schmidt har ytret sin Vrede over, at Heibergs Efterladenhed med at antage Stykker gik „over alt Maal og Grænse“ ²⁾, og Kr. Mantzius betænkte sig ikke i sin anonyme Piece ³⁾ paa at udtale — med hvilken Ret skal være usagt — at „Det var umiskjendeligt, at der allerede havde indfundet sig en legemlig Slappelse hos ham, hvoraf Sjælen igjen paavirkedes, og dette, i Forbindelse med hans bekjendte Hang til Magelighed, vare altsaa i Forening Onder, som han nu skulde søge at blive Herre over, hvis han vilde gjøre sig Haab om at gaae seirrig ud af Kampen“. Værre var det, at Tiden uhjælpeligt var løbet fra ham, baade i politisk og æstetisk Henseende. Han var udkaaret som den, der skulde inaugurere den ny Tids Æra paa Nationalteatret, men selv havde han intetsomhelst til overs for Folkestyre. Han var og forblev Frederik VI-Tidens Mand, som Goethe i Weimar en svoren Tilhænger af autoritært Styre. Med ham holdt netop Enevælden sit Indtog paa Nationalscenen, som Hertz havde spaaet — hinc illæ lacrymæ.

I de oftere citerede Programartikler fra „Fædrelandet“ 1840 ⁴⁾ sammenlignes Teatret med en Stat med de tre Instanser: Digterne repræsenterende den lovgivende Magt, Skuespillerne den udøvende, Publikum den dømmende, og over alle disse Direktionen svævende som en usynlig Aand. Lad os et Øjeblik beskæftige os med Heibergs Forhold til disse tre Magter, idet vi dog forbeholder os at tage dem i en anden Rækkefølge. Først Skuespillerne. Som alle andre Borgere havde de ventet sig det overordentlige af Aaret 1849, for deres Vedkommende koncentreret i det af Hertz i „Hundrede Aar“ formulerede Ønske om et Teatteraad. Og nu maatte de opleve, at første Gang deres Forslag ventileredes, blev det paa det kraftigste modarbejdet af deres nye Overhoved. Det kunde naturligvis ikke undgaa deres Opmærksomhed, at Heiberg udfoldede adskillige Anstrengelser for at komme dem venligt i Møde: han inviterede de mere dannede iblandt dem til sit Bord ⁵⁾, sørgede for Gagepaalæg til de mest fortjente Kunstnere og arbejdede paa at hæve Standen i Offentlighedens Øjne ved at skaffe Rosenkilde, Nielsen, Phister ⁶⁾ og Overskou Ordner eller Titler. Alligevel lod det sig ikke skjule, at han i det store og hele nærrede lave Tanker om Skuespillerstanden; hvad han skrev ⁷⁾ til Collin ved Stages Død, at han stod „som Repræsentant for en bedre selskabelig Dannelse og en noblere Personlighed, end man er vant til at finde i Lauget“, dækker vistnok ganske hans Opfattelse af sine Undersaatter. For ham var Teatret til for Digtværkerens Skyld, ikke for Skuespillernes ⁸⁾ (jf. 4. Akt af „En Sjæl efter Døden“). Selv var han Skuespillerne for fornem. Bl. a. irriteredes de af, at han een Gang om Ugen „gav Audiens“ for dem ⁹⁾. Man tror gerne Overskous Ord ¹⁰⁾, at han var høflig og venlig over for Per-

sonalet helt ned til Budene, men Fru Heiberg kommer i en helt anden Hensigt til at røbe, hvorledes han ved denne Taktik afvæbnede Personalet, naar hun siger om ham ¹⁾: „Hans gode Tone, hans Høflighed, hans livlige Lune, alt dette gjorde, at de lige som ikke rigtig kunde faa fat i ham, men i den daglige Tjeneste bleve tvungne til at iagttage en lignende Form af god Tone lige overfor ham“. Men hvorledes var det, han i 1840 havde sagt: „det gælder for Bestyrelsen om at holde Skuespillerne i godt Lune og staa i et fidelt Forhold til dem“! Hans Praksis svarede nok ikke ganske til hans Teori. Naar Overskou taler om ²⁾, at Heiberg var „en i høieste Grad selvstændig Directeur“, er det blot et forskønnende Udtryk for, at han som andre Udøvere af et oplyst Enevælde ikke taalte fremmedes Indgriben i sine Dispositioner. Det var derfor noget af det uklogeste, Høedt kunde gøre, at fremsætte Forslag til sin Chef om Opførelsen af „Richard III“. Fru Sødring fastslaar i sine kloge, elskværdige og mod Heiberg meget venligt stemte Erindringer ³⁾, at der i 40'erne var „et ganske ualmindeligt Humør og en sjælden Friskhed udbredt over Kunstnerne ved Theatret. Man gik til sin Gerning som til en Fest“. Disse lykkelige Tilstande forsvandt i den heibergske Syvaarsperiode. Med saa at sige alle Scenens daværende store Navne fik han før eller senere et Udestaaende. N. P. Nielsen voldte ham saa mange Trakasserier, at han trak et Lettelsens Suk, da han til Slut blev af med ham, og da han erfarede hans Død i 1860 under Prøven paa et Stykke, der hed „Skikkelige Folk“, nedfældede han sine Følelser ved Budskabet i følgende ikke uvittige Gravskrift:

Som Helt for Melpomenes Dolk
 Man ofte saae Dig uskadt bløde;
 Men da Du kom blandt Skikkelige Folk
 Du følte fremmed Dig — — og døde.⁴⁾

For Nielsens Hustru nærrede han saa langt fra varmere Følelser, at han i et Brev til Fruen under hendes Baderejse 1854 udbrøder ⁵⁾: „Hende vilde jeg ogsaa helst af med; hun er endnu værre at komme tilrette med end Manden“; fra hende troede han, at alle Kabaler udgik ⁶⁾. Om Wiehe og Høedt er ovenfor talt. Phister har erklæret ⁷⁾, at han „elskede, beundrede og forstod Heiberg som Forfatter“, men at han „hverken elskede eller beundrede ham som Theatredirektør“, men alligevel var den Skuespiller, som ogsaa i disse syv Aar lydigst indordnede sig under Reglementet og „den, han helst vilde have at gjøre med i Tjenestesaer“ ⁸⁾. Det sidste lyder troværdigt. Faktisk havde Heiberg fra Begyndelsen meget tilovers for Phister, og det var ham en stor Skuffelse, at han efterhaanden mente at opdage, at han spillede Dobbeltpil. Det endte med et aabenlyst Brud efter et voldsomt Oprin imellem dem, hvor begge Parter synes at have været stærkt ophidsede ⁹⁾, og ogsaa

Phister fik — og det endda før sin Død — en heibergsk Gravskrift, der dog skyldtes Fruens Pen, hvad man let hører paa Formen:

I Erkjendelsen havde han det Gode, det Rette.
I Villien havde han det Onde, det Slette ¹⁾.

En af de Skuespillere, der blev et Kors for alle Direktioner, var Kr. Mantzius. Han havde haft Grund til at føle sig Heiberg taknemmelig paa Grund af en stærkt anerkendende Udtalelse ²⁾, denne havde medgivet ham, da han efter at have faaet sin Afsked fra Det kgl. Teater maatte søge Engagement i Norge. I Heibergs Direktørtid var han atter knyttet til det danske Nationalteater, og Direktøren viste ham paa forskellig Maade Velvillie, bl. a. ved 1854 at skaffe ham et Rejsestipendium til Paris ³⁾. Men den heibergske Linie var ikke hans. Sine Yndlingsroller fik han ikke Lov at udføre, fordi Heiberg systematisk holdt den hostrupske Studenterkomedie borte fra Det kgl. Teater. Et Brev viser, at Heiberg har advaret ham imod at lade sig lede for langt ud i Realisme; heroverfor hævdede Mantzius sin Ret til at følge sine Instinkter ⁴⁾. I 1853 bidrog en kedelig Episode til at drive Mantzius over paa „de Sammensvorne“s Side. Med sin ubegribelige Forkærlighed for Duftvaudeviller havde Heiberg antaget en saadan, „Karens Kæreste“ af Overbye, og med det Resultat at den ikke blot var blevet parodieret i „Fædrelandet“ (af Jacob Voltelen), men ogsaa pebet ud paa Teatret. Da den nidkære Teaterdirektør havde ladet sig foranledige af Rygtet til at tillægge Mantzius Hovedandelen i disse Optøjer, affordrede han ham en officiel Erklæring herom ⁵⁾. Mantzius kunde med god Samvittighed vise denne Beskyldning fra sig, men var ikke den Mand, der glemte saa let. Hans voldsomme Temperament maatte have Luft, og i „Fædrelandet“s Spalter indledte han nu den ovenfor omtalte Muldvarpekampagne mod sin Chef, der blev et afgørende Led i Begivenhedernes Kæde. Ogsaa Bournonville sluttede sig hurtigt til de misfornøjedes Skare, hvad der næppe var saa mærkeligt, eftersom en af Heibergs første Regeringshandling havde været at sætte ham fra Bestillingen som Instruktør for Operaen. Iøvrigt var det ikke saa meget noget rent personligt, der gav ham Anledning til Misstemning, som de Kaar der blev budt Balletten. Baade selve Kunststarten og dens Udøvere var paa Sultekur i disse 7 Aar. „For mit personlige Vedkommende,“ siger Bournonville ⁶⁾, „var jeg en oprigtig Beundrer af Heiberg som Digter og overhovedet som Skribent; jeg følte mig uimodstaelig tiltrukket af hans aandrige Omgang, dengang han endnu ikke havde ombyttet de skønne Aanders 1ste Classe med Rangforordningens 3die; men jeg ansaae ham for mindre skikket til Directeur, fordi han selv var Kunstner (Forfatter) og som saadan ensidig; for det Andet, fordi han altid havde pleiet sin Beqvemmelighed, og endelig, fordi

han var gift med en Primadonna. Ikkedestomindre haabede jeg, ved ufortrøden at gaae ham tilhaande, at vinde hans Velvillie for mig og min Kunst; men min Iver blev desværre udlagt som urolig Anmasselse og betragtet med Mistro; Heiberg tog feil af mig, og jeg blev skuffet i mine Forhaabninger.“

Et særligt Kapitel er Heibergs Forhold til de unge. Dem tog han sig venligt af, naar de ikke som Høedt mødte med Prætentioner. En af dem, den senere som Kritiker bekendte Clemens Petersen, der i hans sidste Direktørmåned debuterede som Skuespiller i Scribes „Enten elskes eller dø“, kom han til at interessere sig for, skønt han indsaa, at den unge Mand ikke havde nogen Mission paa de skraa Brædder, indbød ham til at komme af sig selv paa Søkvæsthuset og besøgte ham af og til i hans beskedne Logi. Om Heibergs Hjælpsomhed har han aflagt et smukt Vidnesbyrd i den lidet kendte, men meget læseværdige Mindeartikel, han skrev ved hans Død¹⁾: „Da jeg som Debutant kom til Theatret, var det Mode at klage over, at man aldrig kunde faae noget bestemt Svar, nogen Afgjørelse af ham, og Heiberg kom netop kort efter selv til hændelsesviis at forklare Anledningen til denne Klage ved at omtale det Besværlige i ofte i flere Timer at skulle tale med mange forskellige Mennesker om mange forskellige Ting. ‘Kunde man saa endda give dem reen Besked, men det gaaer næsten aldrig an. Der kommer En, som vil have Gageforhøielse, skjøndt han ikke fortjener det, han allerede faaer. En Anden vil debutere som Hakon Jarl, og han kan ikke tale reent. En Tredie klager over, at en Fjerde til en Femte har sagt det eller det om ham o. s. v. Det Fornuftigste vilde naturligviis være at bede slige Folk gaae Pokker ivold; men er man nu ikke saa barbarisk, at man nænner at krænke dem ved at sige dem Sandheden, saa maa man see at finde paa Noget, de kunne forstaae, snakke frem og tilbage med dem, saa man faaer dem fra det uden at tilføie dem nogen Krænkelse.’ Det manglede naturligviis heller ikke paa dem, som saae Heiberg fra det forresten temmelig umulige Synspunkt: — at han intet Hjerte havde, blot fordi hans Beslutning var fast, naar den engang var fattet, og hans Dom uden Naade, naar den engang var falden. Men jeg kjendte allerede dengang Noget til hans Taalmodighed, Samvittighedsfuldhed og vidunderlige Hjertensgodhed overfor unge Folk, der kom til ham og ‘vilde frem’. De Gamle, der havde havt rigelig Leilighed til at vise, hvad de duede til, tog han sig det ikke saa nøie med; men den Unge, der forsøgte sig, havde en virkelig Støtte i ham. Det er sandt, at der ofte kun viste sig en kold, formel Censur, som Resultatet af det Hele, at han ofte med bidende Spot skar gennem et Hjernesvind, men der behøvedes kun det svageste Spor af Talent, blot aandelig Opvækthed eller et Ansigt med et Løfte i, og Heiberg var strax tilrede. Gennem flere Aar kunde han have sin Opmærksomhed henvendt paa et Menneske, roligt ventende, om der vilde komme et Ud-

bytte eller ei, og stedse ledsagende ham med Raad og Anviisninger, Veiledning og Advarsler. Og disse bestode ikke i flygtige Samtaler, han ikke kunde nægte den, der trængte ind paa ham, men ofte i lange Breve ¹⁾, indeholdende æsthetiske eller undertiden moralske Raisonnements, og det af en Klarhed og Formfuldendthed, saa man skulde ansee dem for omhyggelige Udarbejdelser. Skulde jeg dømme efter det Antal unge Mennesker, jeg kjender, saa var det ikke eet, men hundrede, Heiberg paa den Maade stod i Forhold til. Og kom der saa endelig et Resultat, da var Heiberg saa trofast, som meget faa Mennesker ere det, mod enhver ærlig Stræben. Disse Smaafolk, der sidde ganske stiltfærdigt rundtomkring i Krogene og arbeide maaskee kun med et lidet Talent, men med megen Flid og en stor Kjærlighed for at vinde et lidet Udbytte for vor Literatur, have i Heiberg mistet deres Forsorg. Han forstod at vise dem Agtelse; thi han forstod at drage Nytte af deres Arbeide. Men ligesaa lidt her som under den daglige Gang kom Følelsen hos ham aabent tilskue. Kun den, der kjendte Heiberg nøie, saae, hvor bevæget han ofte kunde være, men 'den naturlige Undseelse, der forbyder os at blotte vor Sjæl saavel som vort Legeme', dækkede hos ham bestandigt over Følelsens ligefremme Udbrud". Adskillige Steder i Heibergs Breve viser, at som Cl. Petersen her har opfattet ham, saa han ret.

I virkelig venskabelig Forbindelse stod Heiberg blot med faa af Skuespillerne. Til de venligtsindede hørte Wilhelm Holst (Teaterchefen Fr. Holsteins uægte Søn) og Hultmann ²⁾. Det var bl. a. disse to, der, da „Elverhøj“s 100. Opførelse stod for Døren, vilde indbyde dets Digter til en lille Festlighed efter Forestillingen. Men den kloge og beskedne Direktør kom dem uden Kendskab til deres Planer i Forkøbet ved den 11. Decbr. 1855, altsaa paa et Tidspunkt da Bølgerne endnu gik højt, at ansætte „Elverhøj“ paa rød Plakat uden Tilkendegivelse af, at det var en Jubilæumsopførelse. Efter at have erfaret Arrangørernes gode Hensigt tilskrev han Holst et smukt Brev ³⁾, hvori han forklarer, at det under de nuværende Omstændigheder var bedst, at det gik saaledes, og forbereder ham — faa Dage før han gik op til Hall for at tilkendegive ham sin Beslutning — paa sin Afgang: „Det er nu paa syvende Aar, at jeg har været Theaterdirecteur. Det er et langt Afsnit af et Menneskes Liv, og især naar man er i min Alder. Den Tid kan altsaa ikke være fjern, da jeg enten af den ene eller den anden Aarsag fra-træder. Jeg har i dette Tidsrum gjort adskillige sørgelige Erfaringer, som paa en uventet, lidet ønskelig Maade have udvidet min Menneskekundskab. Men jeg har ogsaa gjort den glædelige Erfaring, at der gives Mennesker, som man kan stole paa, og disse har jeg især fundet mellem Dem, som skyldte mig Allermindst, en Omstændighed, der forhøier Værdien af den Velvillie og Hengivenhed, som de vise mig. Lad det være mig tilladt at sige Dem,

Høistærede, at De staaer i første Række af Dem, som jeg skylder denne Erfaring. Jeg har altid anseet Dem for en mandig, ridderlig Character; og hverken i Enighed eller Uenighed har jeg nogensinde fundet Anledning til at forandre min Mening. Tvertimod har det sidste Aar givet mig rigelig Grund til at føle den bestyrket. Modtag min Tak derfor. Jeg har længe ønsket at bevidne Dem den. Nu tilbyder der sig en Leilighed, der selv indeholder et nyt Motiv til min varme Paaskjønnelse. Jeg griber denne Leilighed med Glæde, og beder Dem være forvissat om, at ogsaa jeg, tiltrods for de mange Feil, jeg vistnok har, dog hører til Dem, som ikke svigte, men som ere trofaste mod de Trofaste“. I virkelig venskabelig Forbindelse stod Heiberg blot med Rosenkilde, den eneste Skuespiller han var dus med¹⁾). Under Høedt-Striden søgte baade han og hans Datter Julie Sødring at støtte Heiberg i hans Bestræbelser for at holde Skuden paa ret Køl²⁾, og „den kære Julie“, som han kalder hende³⁾, sendte ham, da alle faldt over ham, en Sympatitilkendegivelse⁴⁾). I sine i Alderdommen nedskrevne Erindringer er hun tilbøjelig til at kalde de 7 Aar, da Heiberg var Direktør, sin lykkeligste Tid⁵⁾, selvom hun ikke er blind for, at han havde sine Fejl og Modpartiet ikke var saa sort, som man vilde gøre det til⁶⁾). Fint har hun givet ham dette Eftermæle⁷⁾, som vi vil anføre som Epilog til dette Afsnit, ikke blot fordi det stiller Heiberg i et smukkere Lys, men ogsaa i Tillid til hendes sunde Forstand og ægte Væsen: „Man bliver saa ofte skuffet her i Livet, naar man lærer Berømtheder nøjere at kende. Smaalighed og Forfængelighed beherske selv de betydeligste Begavelser. Hvor velgørende er det da ikke for mig i Heiberg at mindes en Personlighed, der, hvilke Fejl han end kan have haft, i hvert Fald var ganske fri for al forloren Storhed. I det daglige Liv viste hans Overlegenhed sig i Reglen kun gennem det satiriske Blink i Øjet, hvormed han ledsagede sine rolig henkastede Bemærkninger. Pjaltethed i Optræden var ham ubeskrivelig imod, og overfor Affektation og personlig Ynkelihood kendte hans skarpe Vid ingen Barmhjertighed. Klarhed i Tanke og Tale satte han højt, og ofte har jeg hørt ham sige: ‘Ja, kunde man blot bevise alt med Talstørrelser’. Ved sin naturlige og vittige Samtale virkede han frigørende og indtog alle for sig. Til mig stillede Heiberg sig straks paa den jævreste og mest ligefremme Maade, og Grunden til det Venskab, som forbandt os til hans Død, og som hører til mine kæreste Erindringer, blev lagt ved vort første Møde“.

De dramatiske Forfattere var ingeniunde ukendte for Heiberg. Som Teatrets æstetiske Konsulent i Censursager var det 1839 udtrykkelig blevet overdraget ham at vejlede Forfattere i saadanne Forandringer ved deres Stykker, som kunde gøre dem antagelige til Opførelse, og mange havde ogsaa frivilligt spurgt ham til Raads. Nu havde han helt og holdent deres Skæbne i

sin Haand. Nægtes kan det ikke, at han undertiden kunde være brysk og affejende, især over for dem, der mødte med Prætentioner, men til Gengæld forsoner det, at han ikke sjældent kom Begynderne venligt i Møde (dette gælder ikke mindst de kvindelige Debutanter). Den af alle de dramatiske Forfattere, som Heiberg havde mest med at gøre, ikke blot fordi han var den flittigst skrivende, men fordi han stod i gammel Venskabsforbindelse med ham, var Henrik Hertz. Til at klarlægge deres indbyrdes Forhold er der givet udmærkede Bidrag i H. Valeur Larsens Afhandling „Mester og Lærling“ („Danske Studier“ 1942), hvori det er vist, hvorledes Hertz, omend til at begynde med stærkt paavirket af Heiberg, i Aarenes Løb glider mere og mere bort fra Vennen og ikke ønsker at gaa i hans Ledebaand. Deres Korrespondance, som i alt væsentligt er bevaret (Hertz' delvis blot i Koncept), bekræfter i eet og alt Rigtigheden af denne Undersøgelse. Det er en paafaldende koldsindig Lykønskning, Hertz ²⁵/₇, 1849 sender den nye Teaterdirektør ¹); først efter at han har afhandlet sine egne Anliggender, kommer han i Tanker om den Forfremmelse, der er blevet Heiberg til Del, og fremstammer nogle banale Fraser. Grunden til, at Hertz ikke ansaa det for nogen større Lykke for Teatret og Forfatterne, kender vi allerede, og det skulde ogsaa snart vise sig, at Hertz for sin Del ikke udelukkende høstede Fordel af at have sin Ven siddende paa denne Post. Heibergs Dom om hans forskellige indsendte Arbejder er langt fra alt, hvad der hedder Vennekritik. Ingen af dem vakte hans udelte Bifald, flere af dem forkastedes ubarmhjerligt. „De Deporterede“ tror han ikke vil gøre Lykke — heri tog han forøvrigt fejl — og hævder, at Emnet hellere burde være behandlet i en Fortælling ²). „De Fattiges Dyrehave“ forkastedes, fordi i den oprindelige Form ikke mindre end tre af Personerne talte Svensk ³). Samme Skæbne havde „Onkel Jokums Idee“ ⁴), mens Opførelsen af „Besøget i København“ foreløbig blev udskudt ⁵), fordi han var bange for at støde Islænderne ved den nærgaaende Spøg med en af deres Landsmænd. I visse Tilfælde lykkedes det Heiberg at vinde Hertz for sine Ændringsforslag, men ofte irriterede denne Trafik ham, og det var ikke ubetimeligt, at Hertz erindrede ham om, hvorledes de begge i sin Tid vaandede sig ved Molbechs Marginalrettelser ⁶). Undertiden var det rent pudsige Indvendinger, Heiberg fremførte mod hans Stykker. I „Et Offer“ var han meget betænkelig ved, at en Hund spiller en vigtig Rolle for Handlingen ⁷); han vilde for enhver Pris forhindre, at der paa Skuepladsen fremførtes et levende Dyr, og anvendte al sin Overtalelsesevne for at overtale Hertz om det uheldige deri. Af mere alvorlig Natur var hans Betænkeligheder ved Lystspillet „Den Yngste“ ⁸). I dette Stykke gaar Intrigen ud paa, at den kvindelige Hovedperson, tiltænkt Fru Heiberg, optræder forklædt som Mand, men hendes Elsker, der har fattet Mistanke, vil overbevise

sig om hendes Køn ved at overtale hende til at gaa med sig i Bad. I Moralens og Skønhedssansens Navn modsatte Heiberg sig denne efter Datidens Begreber altfor dristige Løsning og formaaede virkelig Hertz til at ændre et Par Scener¹⁾). Forkastelsen af „Onkel Jokums Idee“ gav Anledning til en meget irriteret Meningsudveksling, hvorunder Fru Heiberg følte sig foranlediget til at minde sin Mand om deres gamle Venskab og lægge ham paa Sinde at være lidt venlig mod Hertz²⁾). Som vi allerede ved fra „Hundrede Aar“, faldt det denne for Brystet, at et Stykkes Skæbne helt og holdent skulde være afhængig af een Mand³⁾), som jo kunde tænkes at være indisponeret ved Gennemlæsningen⁴⁾), og uden at stille Krav i dette specielle Tilfælde ventilerede han Tanken om et „Overskøn“, en Idé, vistnok Madvig i sin Tid havde været inde paa, men atter ladet falde. En saadan Formastelighed tog Heiberg, der da var ude i den voldsomste Kamp for at værne om sin Autoritet, ham højst unaadigt op og lod ham i meget bestemte Vendinger vide, at „der existerer ikke og kan ikke existere noget Overtribunal, der underkender Theaterdirecturens Censurbestemmelser“, og tilføjede: „jeg maatte skamme mig for mig selv, om jeg ikke turde tillægge mig større Indsigt og Dømmekraft, end Andre, i det Fag, hvormed jeg har beskæftiget mig i hele mit Liv“⁵⁾). Kort Tid efter, i Januar 1856, da Heiberg var oprevet af 7 Aars Kampe, paadrog Hertz sig atter hans Vrede. Ved selv at henvende sig til Phister om at overtage en Rolle i „Estrella“ havde Digteren ikke blot indhøstet et Afslag, men blev ogsaa ramt af Chefens Tordenkile, fordi Sagen ikke var gaaet ad tjenstlig Vej: „Jeg har sagt Dem det før: De begaaer jevnligen den Feil at henvende Dem umiddelbart til Personalet, istedenfor at lade Deres Anskuelser og Fordringer gaae igjennem Theaterdirecturen, som den eneste retmæssige Vei. Derved har De oftere forvoldt baade mig og Dem selv unødvendige Bryderier“⁶⁾). Teaterdirektoratet slog altsaa beklageligvis visse Skaar i Venskabet, men nogen varig Misstemning imellem dem opstod aldrig; fra Aarene efter at Heiberg var blevet befriet for sin Byrde, foreligger der adskillige kønne og hjertelige Breve mellem de to Venner⁷⁾). Om Hauch og Hostrup er der talt ovenfor (S. 86 ff.). Mærkeligt af flere Grunde er det at se Heiberg tage sig venligt af Chr. Hvid Bredahls historiske Tragedie „Knud Svendsøn“, som Molbech 1836 havde kasseret: for det første, fordi man paa Forhaand vilde være utilbøjelig til at tiltro den kræsne københavnske Æstetiker Sans for den oplejede Naturdigter og Samfundsrevser fra Sorø, der ovenikøbet 1832 efter „Gengangerbrevene“s Fremkomst i Digtet „Fra gammel Gumba“ havde gjort Front mod den heibergske Skole og Aaret efter i „Kjøbenhavnsposten“ satiriseret over Heiberg i Skikkelse af Formdigteren J. L. Tuttentip, men dernæst ogsaa fordi det kunde formodes at have stemt ham uvilligt imod Stykket, at det blev indleveret gennem hans Antagonist

P. L. Møller; endelig var Heiberg som bekendt ikke nogen Ynder af historiske Tragedier. Naar han ikke des mindre beslutter sig til at tage Bredahl under sine Vinger, kan det have været en medvirkende Aarsag, at Familien Collin, især den gamles Søn Edvard, nærrede megen Sympati for Digteren¹⁾. I ethvert Fald udtalte Heiberg til Jonas Collin²⁾, at foruden at det kunde „have Interesse for det ikke aldeles ulitterære Publicum at see et Arbejde af denne Digter, som man i saa mange Aar har hørt tale om, medens de Færreste kjende noget til ham“, maatte det ogsaa kaldes „en god Gjerning at bidrage til at skaffe ham en populær Anerkjendelse ved at uddrage ham af hans Incognito, samt skaffe ham en pecuniær Indtægt, efter at han i sit hele Liv har kæmpet med Fattigdom“. Ydermere tilbød han at bistaa med at omarbejde Dramaet. Det var ikke uden Ængstelse for, at Digteren skulde sætte sig paa Bagbenene, at Edv. Collin derefter overbragte Bredahl det venlige Tilbud. Han kunde dog have sparet sig sine Bekymringer; Bredahl slog til³⁾, og „Knud Svendsøn“ blev et af de første danske Stykker, Heiberg bragte til Opførelse, desværre med et uheldigt Udfald: Publikum peb det ud, og det blev kun spillet 2 Gange.

Mod Damer viste han sig særlig galant. Han tog sig venligt af Athalia Schwartz⁴⁾, modtog hende i sit Hjem og gav hende gode Raad, saaledes at han efter at have maattet forkaste hendes første Forsøg kunde antage det næste, det bibelske Drama „Ruth“, der blev en solid Succes med Fru Heiberg i Titelrollen. Hans Kurtoisi over for de skrivende Damer fremgaar tydeligt af, hvad Benedicte Arnesen-Kall fortæller i sine „Livserindringer“⁵⁾, at da hun havde navngivet sig som Forfatterinde til Dramaet „Knud Alfsøn Rosen“ og faaet tilstaaet en Samtale med den store Mand, modtog han hende med de Ord: „Havde jeg vidst, at det var en Dame, der havde indsendt Stykket, skulde jeg selv have bragt Dem Manuskriptet tilbage“. Dog lod hans kritiske Omdømme sig ikke besnære af hendes Køn. Man hører igennem hendes Referat af den Samtale, der nu udspandt sig imellem dem, glimtvis hans satiriske Tonefald: „De maa være forsigtig med at drukne Folk. Vi have kun kunstigt Vand paa Theatret, og naar man endelig skal have sine Heltinder ekspederet til den anden Verden, saa maa man heller bruge tre Tommer Staal i Livet paa dem.“ Konklusionen blev ogsaa fældende: „Som et Drama kan det altsaa ikke bruges. Som en dramatisk Studie er det højst respektabelt“⁶⁾.

En debuterende Forfatter, Rudolf Schmidt, har givet en meget levende Skildring⁷⁾ af, med hvilken Ærefrygt han Nytaarsaften 1854 vovede sig ud paa Søkvæsthuset for at høre til sit første Scenearbejdes Skæbne, og hvilken Lettelse det var hos det store Afgudsbillede at finde et forstaaende og ligefremt menneskeligt Væsen: „Naar han i den dæmrende Vintereftermiddag med sin

lette, næsten skæmtende Stemme, som dog paa ingen Maade svækkede hans Tales alvorlige Indhold, rettede indtrængende og velmenende Ord til mig, talte han unægtelig ud af en Erkendelse, han under et langt Livs frugtbare Udvikling selv havde opretholdt. . . . Naar jeg var 'ferm' i det Fag, jeg havde viet mig, burde jeg finde mig tilrette deri; i den Alder, jeg havde, kunde jeg selv lære mig alt, hvad jeg fandt for godt; jeg behøvede ikke at være Student, jeg skrev jo bedre for mig end de fleste Studenter; at skrive og føle sig aandeligt vokse indbefattede en Lykke, som gjorde et Menneske dueligt til at bære Livets Byrder. Hvor lidet udviklet jeg end var, følte jeg, at hvad han sagde, ikke var fremsøgt til øjeblikkeligt Brug, men virkelig var hans dybt grundede Mening. Da han omsider sluttede med et muntert: 'Man skal raade sig selv; men dette er nu mit Raad!' vil jeg ikke paastaa, at han havde overbevist mig; men der var en Fred i mit Indre, som jeg længe ikke havde følt. Jeg havde i mit Brev sagt ham, at jeg skrev paa et nyt Stykke. Med en vis Nysgerrighed udsurgte han mig derom og hørte opmærksomt paa de enkelte Prøver, jeg foresagde ham. Da jeg tilføjede, at den endnu ikke skrevne Begyndelsesscene i femte Akt skulde være i en Blanding af Jamber og Anapæster, gav dette ham Anledning til en vægtig Udtalelse, der omtrent ordret lød saaledes: 'Dette kan være meget godt; men jeg tror ikke, at det er den Vej, Digterne i den moderne Tid skal gaa. De skal skrive en kort, kraftig Prosa, der med tilbagetrængt Lyrik gaar lige løs paa sit Maal'. Som oplysende Eksempel henviste han til Mérimées smaa Dramaer, og et bifaldende Smil gled over hans Ansigt, da jeg sagde ham, at jeg havde læst dem allesammen. Som man vil se, forkyndte han allerede paa hin Nyaarsaften selv en Lære, man i vore Dage ikke sjældent som splinterny Visdom har opstillet imod ham. Uagtet jeg selv har skrevet et Par Skuespil i Jamber, fordi Æmnets Natur krævede det, vil jeg tilføje, at han efter min Overbevisning med klart Fremsyn pegede paa det Spor, den moderne Dramadigtning har at gaa. I Talens Løb kom han til at nævne 'Elverhøj' og udtalte udtrykkelig, at Stykket var skrevet 'paa Bestilling'. Det var let at mærke, at han ingenlunde satte det højt; men han tilføjede med Alvor, at 'paa Scenen skulde det nok tage Tilskuerne med'. Jeg tror, at aldrig nogen Digter har været saa ganske fri for Forfængelighed som Heiberg. Højest mærkelig var ogsaa den fordringsløse Maade, hvorpaa han i mundtlig Forhandling fremsatte sine Anskuelser. 'Saavidt jeg kan se'; 'det forekommer mig'; 'jeg tror' og lignende Vendinger kom idelig igen i hans Tale." Mindre Grund til Tilfredshed havde Rud. Schmidt, da han Aaret efter udbad sig Tilladelse til at udgive et forkastet Drama med en Udtalelse af Heiberg som Indledning og modtog et Svar ¹⁾, der var „holdt som en Embedsskrivelse og aandede en isnende Kulde“ ²⁾. Ved deres næste Samtale viste Heiberg sig „ikke saa lidt mere kold og tilbage-

holden“¹), men var dog ligefuldt villig til at høre paa hans Ankeposter, da den unge Digter vilde lægge Skylden for sit første Stykkes Fiasko over paa Scenesættelsen. Sine Indtryk fra Besøgene har Rud. Schmidt senere nedfældet i sin Novelle „Overlærerens Fejltagelse“ (af Samlingen „Skæbner og Skikkelser“ 1884), det vistnok eneste Portræt af Heiberg, der forekommer i den danske Skønlitteratur. En pensioneret Overlærer Bjerre, hvis Ideal er Heiberg, bliver Fyr og Flamme over et dramatisk Manuskript, som en ung Mand med lidt Skrivetalent, men forøvrigt en Plattenslager, beder ham gennemlæse, og indsender det til Det kgl. Teaters Direktør, der imidlertid — i Overensstemmelse med Rud. Schmidts sørgelige Erfaringer — lader en rum Tid gaa hen uden at give Svar. I sin Iver beslutter han da personlig at henvende sig til Almægtigheden for at tale sin Protegés Sag, men møder en kold og afvisende Heiberg. Efter 5½ Maanedes Forløb bliver Stykket refuseret. Overlærerens Tillid til den store Mands Omdømme er ved at svigte, men en Opførelse af „De Uadskillelige“ paa Det kgl. Teater retter den i nogen Grad op igen: „En egen Indvirkning bemestrede sig efterhaanden Tilskuerne fra Gulv til Loft ved dette grandiose Komediespil, der saa ganske søgte sin Inspiration i Digtningen selv og bragte, saa at sige, hver Stavelse til at glimte og tindre. Det var, som om en skjult Musik fra fjerne olympiske Tinder bragte en Sværm af udskaarne Kortblads-Figurer til at danse i de selsomste Grupper, mellem hvilke en overgiven Faun saa pludselig stak sit Bukkehoved frem. Gjennem lette flagrende Sange talte, selv til Soldater og Amagerpiger paa Galleriet, hin mystiske Hegelske Filosofi, der, endog for de allerfleste af de kjoleklædte Herrer i Parketterne, var en lukket Bog med syv Segl. Alle, baade Dannede og Udannede, fornam en Berøring med en Aandskultur, der var højere og mere idéfyldt end deres egen, og ligefuldt bevirkede de henstrøede Billeder af dansk Natur i Forening med Stykkets hele Duft og Tone, at de følte sig i Slægtskab dermed. Den gamle Mand gjorde, som de Alle gjorde rundt om ham: han gav sig helt og udelt hen til denne Komik, som virkelig er den aandigste og højeste, om end paa langt nær ikke den kraftigste, som nogen Literatur ejer. Latterudbruddene rundt om ham rev ham med til den hjerteligste Deltagelse; de klingende Rhythmer rislede som et rensende Væld gennem hans Sind; Bitterheden og Harmen, der i saa ringe Grad laa for ham, fordunstedede ganske, og han fik en Fornemmelse af, at den Digter, der her fra Scenens Bræder i et Nu blæste alle vrangvillige Tanker bort, var den danske Dannelses udkaarne Leder og Styrer, hvis usynlige Fenris-Lænke de ikke formaaede at ryste af sig, om de end nok saa ivrig forsøgte derpaa“²). Da „Digteren“ er død i Amerika i Krigen mellem Nord- og Sydstatene, mener Overlæreren, at han har faaet Ret overfor Heiberg: den unge Mand kunde ikke nøjes med at skrive, men maatte leve Poesi,

og fra nu af bliver Bjerres Forhold til Idolet det gamle: „Hin korte Samtale paa Theatrets Kontor blev efterhaanden til et Møde imellem to beslægtede Aander, der i samme Nu forstode hinanden fra Grunden“¹⁾, hedder det ironisk. Med de nye Digtere kan Overlæreren ikke forlige sig, han holder paa Guldalderen: „Og hvad Heiberg angaar, saa strider jeg for ham til det Yderste . . . Han har udviklet min Tanke, klaret mit Syn; jeg har ham at takke for hele min Dannelse“²⁾. Heiberg slog heller ikke Haanden af Schmidt. Da den selvlærte daværende Boghandlermedhjælper i 1859 nærede den Plan at ville tage Studentereksamen, bad han den indflydelsesrige gamle Herre om en anbefaling, men modtog i Stedet for et i Øjeblikkets Skuffelse svidende, men klogt og sandhedskærligt langt Brev fra ham³⁾, hvori han fraraadede at følge denne honnorte Ambition: „Vil De følge en Forfængeligheds-Drift, saa gør det; selv denne Drift er ikke ubetinget forkastelig, men lad da Forfængeligheden være af en sundere og ædlere Art, og have mere Holdning i sig: Viis Dem selv og Deres Venner, at De ved egen Kraft skal bringe det ligesaa vidt i Kundskab og Dannelse, som Andre, der ved tilfældig Stilling og ydre Hjælp, ved en blot mekanisk Impuls ere drevne frem paa Banen, og derved have faaet Meget for Intet“. Han indskærper det unge Menneske den Erfaring, han selv var kommet til, at det ikke er nyttigt for Digteren udelukkende at leve for sin Kunst⁴⁾: „Hvis det er Digter-Virkomheden, De især har for Øie, saa betænk, at jo mer man udelukkende gjør denne til sit Livs Opgave, desto slettere Digter bliver man i Almindelighed. Hans Sachs var Skomager, men ophørte ikke med Professionen, uagtet han digtede og blev berømt. Göthe var vel ikke Skomager, men han var Minister og Hofmarskalk, men det Ene er ligesaa fremmed for Poesien som det Andet. De hverdagslige Beskjæftigelser og Forretninger holde den poetiske Evne, hvor den virkelig er tilstede, i Spænding, medens den udelukkende Overgivelse til den slapper den, saa at dens Frembringelser blive uden Næring, og kun laver Conditor-Føde“. Dette var, hvad et langt Livs Tjeneste ogsaa i en praktisk Skole havde lært Heiberg.

Den tredje Stormagt, Publikums Stilling til Fænomenet J. L. Heiberg, kender vi væsentligst, saaledes som den offentlige Mening kom til Orde gennem Pressen. Heiberg fik nu at føle, hvad det vil sige at lægge sig ud med Journalisterne. Ingen af de mere ansete Aviser, konservative eller liberale, ydede ham Støtte: „Berlingske Tidende“, „Fædrelandet“ (hvori han selv en Gang havde skrevet), „Dagbladet“, alle lurede de paa hans mindste Fejltrin og var ikke til Sinds at lade ham dø i Synden. Kun hans gamle Arvefjende „Kjøbenhavnsposten“ og det lidet ansete „Flyveposten“, der i Heibergs sidste Leveaar ved Tidernes Ugunst blev hans Organ, tog hans Forsvar, men deres Indflydelse var ringe og kunde ikke omstemme Opinionen. Ubetinget

værst var „Fædrelandet“. Mens de andre Blade først efter Skuespillerfejden kastede sig over den arme Teaterdirektør, var Plougs Blad paa Færde med Angreb allerede i Efteraaret 1852. ^{2/11} omtales det nye Regime i lidet venlige Vendinger: „Den nuværende Directeurs Udnævnelse blev hilset med Jubel af Publicum, der ventede sig, at Theatret vilde tage et helt andet Opsving under en saa berømt Æsthetikers Bestyrelse, end det havde havt under den stakkels gamle Direction, der altid maatte døie saa mange Stikpiller i Bladene. Enkelte trak dog allerede dengang paa Skuldrene og spaaede intet Godt for Theatret af denne Udnævnelse. Nu, da der efter den Tid er forløbet et Tidsrum af tre Aar, kan man vel have Ret til at spørge, hvo der dengang saae klarest i Fremtiden? Har Theatret virkelig i disse tre Aar udviklet nogen usædvanlig Virksomhed, eller har man i egenlig kunstnerisk Henseende sporet nogen Fremgang til det Bedre? Vi tør dristigen henvende dette Spørgsmaal ikke blot til enhver sand Theaterven, men ogsaa til Theaterpersonalet selv, og vi ere overbeviste om, at Alle ville svare som med een Mund: Nei! Nei!“ I Konflikten med Høedt angaaende Opførelsen af „Richard III“ tog „Fædrelandet“ (^{30/11} 1852) aabenlyst Parti mod Heiberg: „Vi troe, at Conflicter med Personalet for Øieblikket ere meget lidet ønskelige for Directeuren, thi Publicums Stemning er langt mere mod ham end for ham, og han kan i sin Virksomhed ikke undvære Publicums Tillid og Understøttelse. Men naar dette seer sig selv behandlet af den høivelbaarne Forstander for Landets eneste dramatiske Konstanstalt med en Hensynsløshed, der neppe finder sin Mage i de Tider, da Theatrets Bestyrelse var allerslettest, saa er det forud tilbøieligt til at antage, at der fra hans Side vises samme Hensynsløshed mod ham, og mod en saadan Modstand vilde en langt dygtigere Theaterdirecteur, end Hr. Etatsraad Heiberg har viist sig at være, i Længden umuligt kunne bestaae“. Redaktionen lod Kr. Mantzius boltre sig i Spalterne. Enhver Lejlighed, stor eller lille, blev grebet med Begærighed. En aflyst Forestilling fremkaldte følgende Notits (^{11/1} 1855), hvortil Manuskriptet er bevaret mellem Mantzius' efterladte Papirer¹⁾: „Igaar Aftes opførtes paa det kongelige Theater „Directeuren i Knibe“. Uagtet dette Stykke i den senere Tid jevnlig er gaaet over Scenen, lader det dog ikke til at trætte eller kjede Publicum. Dette skyldes vistnok især, at Hovedrollen spilles „con amore“ af Hr. Etatsraad Heiberg. Dog, igaar tør vi dristig sige, at denne store Konstner 'overgik sig selv'. Den samme Ringeagt for Publicum, som ofte udmærker Stormænd, den Ligegyldighed for Theatrets Velfærd og Skuespillernes Ære, som ikke altid har behersket denne Stormand, men som i de senere Aar tydeligt er Sjælen i hele hans Fremtræden — culminerede igaar Aftes. Forestillingen gik ind paa Grund af Hr. Schrams pludselige Sygdom, og for Publicum gaves den Erklæring, at Theaterdirecteuren ikke kunde

stille nogen anden Forestilling paa Benene, og det, uagtet det siges for vist, at de fleste Skuespillere og Skuespillerinder til samme Tid vare samlede paa Theatret. Men den hele Historie gik som en Spøg og blev modtagen som en Spøg — og det er ogsaa Spøg det Hele: det er Spøg med Theatrets Arbeide, det er Spøg, at Etatsraad Heiberg er Theaterdirecteur, men det er en grov Spøg.“ Rent galt blev det naturligvis, da Striden med Høedt brød ud. Redaktionelt maatte „Fædrelandet“ (²²/₁ 1855) — som vistnok alle Aviser uden Undtagelse — indrømme, at Høedt havde begaaet en formel Forseelse, men i Realiteten kunde Affæren kun betragtes som „et enkelt Udbrud af en blandt Skuespillerne almindelig, velbegrundet Misnøie med Etatsraad Heibergs Bestyrelse, der tidligere eller senere maa føre til dennes Ophør“, og i Decbr. s. A. lod man saa Mantzius skrive den ovenfor omtalte voldsomme Artikel, der førte til, at Heiberg tog sin Beslutning om at gaa. Saa sent som i Marts 1856 hamres der i Bladets Spalter løs paa ham (³¹/₃ 1856): „Vi skulle . . . blot opstille det Spørgsmaal: om nogen fornuftig Mand endnu for Alvor vil benegte, at Etatsraad Heiberg søger at nedtrykke den sande Konst, ikke blot ved at hæve Dilettantismen, men ved at give Raaheden Adgang til det Konstens Tempel, som han burde stræbe at beskærme af simpel Pligtfølelse, om end hans Kjærlighed dertil forlængst er henvisnet?“ Og da Meddelelsen om hans Afsked forelaa, blev det modtaget med Jubel (⁵/₇ 1856): „Endelig er da den Begivenhed indtraadt, som er bleven imødeset med saa megen Længsel af alle Konstens Venner: Etatsraad Heiberg har nedlagt sit Directorat. Næstforrige Løverdags rullede Dækket ned for en Tid, som vi haabe aldrig vil vende tilbage for den danske Skuespilkonst, en Tid, i hvilken Sløvhed og Vilkaarlighed udbredte sin Indflydelse fra det Høisæde, som kun den ægte Kjærlighed til Konsten kan give Ret til at beklæde“. I Billes „Dagblad“ gaves der endnu mindre Pardon. En Artikel (⁴/₈ 1854) indeholder ligefrem en Opfordring til Publikum om at boykotte Logeabonnementet, saalænge „vi have en Theaterdirecteur, der i æsthetisk Henseende befinder sig i stor Uoverensstemmelse med Publikum, og da den Stilling, som idetmindste een af vore fortrinligste Kunstnere indtager til Theatret, er saa svævende, at hans Bortgang maa betragtes som mere end sandsynlig“. Forøvrigt slog dette Blad snart ind paa den raffinerede Taktik at saare Heiberg ved at nedsætte hans Kones Præstationer, følgende Ryges Recept¹⁾: „vil man ramme Heiberg, da skal man angribe hans Kone“, bl. a. i en usædvanlig onskabsfuld Artikel ²³/₁ 1855: „Fru Heiberg har i en Række af Aar virket paa Theatret under sær gunstige Constellationer. Først har hendes Forhold til de forskjellige Bestyrelser næsten bestandig været saaledes, at hun har kunnet ikke alene refusere de Roller, der ikke behagede hende, men ogsaa næsten vælge det Per-

sonale, hvormed hun vilde spille, og som en Følge deraf har hun saa at sige udelukkende givet Forceroller, understøttet og baaret af Theatrets bedste Kræfter. . . . Ved Siden heraf har Fru Heiberg i en meget lang Aarrække været primadonna assoluta; hendes kunstneriske Evne, hendes aandelige Begavelse har været saa stor, at enhver Rival maatte knuses, som ikke var ganske særdeles udrustet, og Skjæbnen har villet, at der ikke i dette Primadonna-Fag har viist sig noget Talent, der i Betydning kunde nærme sig det, som i Elskerfaget pludselig tog Bindet fra Publikums Øine og dethroniserede dets gamle Yndling. Medens saaledes Fru Heiberg var Eneherskerinde og modtog den skyldige Tribut uden at afholde synderlig Meget af Omkostningerne ved sin Stilling, krævede Naturen efterhaanden sin Ret: den første Ungdom svandt og med denne den naturlige Ynde, der i og for sig udøver et særegent Trylleri; man maatte altsaa vælge imellem enten at give Afkald paa denne Art af scenisk Fremstilling eller erstatte Naturen ved Kunstens Hjælp, og Fru Heiberg valgte det Sidste. Alt som Tiden skred frem, lagde hun Lidt, Lidt endnu og atter Lidt til af Kunstens Raffinements for at tilveiebringe den uundværlige Effekt, og bestandig ledsaget af Publikums begejstrede Bifald og Kritikens tankeløse Vivatraab har hun efterhaanden Skridt for Skridt bragt det til et Punkt, hvor al Natur er ophørt, uden at det store Fleertal har synderlig Anelse om Forandringen. Man beklager ofte, at der ikke kommer noget stort kvindeligt Talent op paa vor Scene, der kan afløse eller erstatte Fru Heiberg, men man tænker ikke paa, at dette er en Umulighed, saalænge den kunstneriske Façon, hvori hun excellerer, henrykker Publikum og ansees for 'den sande, fuldendte Kunst' ¹⁾. Den samme Fremgangsmaade slog F. L. Liebenberg ²⁾ ind paa i „Avertissementstidende“, f. Eks. i den sammenfattende Artikelrække „I Anledning af 'Fædrelandets' Artikel: Om den gamle og den nye Retning i Skuespilkonsten“ (9.—16. Novbr. 1857), der indeholder en direkte Sammenligning mellem Fru Heiberg og Mad. Nielsen: „Medens Heiberg i de første Aar af sin Bestyrelsestid viste, at hele Theatrets og Konstens Tarv virkelig var ham det Overordnede, blev det senere stedse tydeligere, at der fortrinsviis toges Hensyn til Fru Heibergs Ønsker saavel med Hensyn til Repertoirets Sammensætning som Rollernes Besættelse. Hun fik altsaa under sin Mands Theaterbestyrelse ikke blot fuldkommen Frihed til at spille, naar og hvor hun lystede, men endogsaa den væsentligste Indflydelse paa alle Theateranliggender, enten de angik hende, eller ei“ ³⁾. Paa Baggrund af al denne Voldsomhed virker „Berlingske Tidende“, der da som senere havde sin Styrke i Moderationen, betydelig mere behersket og saglig. Mod uberettigede Udfald tager den Ægteparret Heiberg i Forsvar ⁴⁾, men ved hans Afgang er den tilfreds: „Naar en Bestyrelse, det være hvilken-somhelst det være vil, er kommen paa det uheldige Punkt, at Tillidsforhol-

det mellem den paa den ene Side, og dens Undergivne og det store Publikum paa den anden Side, gennem en Række større og mindre medvirkende Aarsager er bleven brudt, gjør den tilvisse bedst i at trække sig tilbage, og i denne Henseende er det med megen Tilfredshed vi have seet, at Hr. Etatsraad Heiberg er kommen til den samme Anskuelse. Men naar en Bestyrelse har opfyldt denne Pligt, saa bør den ogsaa være fri for enhver videre smaalig Forfølgelse“¹⁾. Ret skal være Ret: Repertoiret har været ensidigt, „men paa den anden Side maa man indrømme, at der under hans Bestyrelsestid er bleven gjort meget for at bringe originale danske Arbejder frem, ja maa-skee mere, end under nogen tidligere Bestyrelse. I de sex [o: syv] Aar, han som Directeur har forestaaet Theatret, er dettes Repertoire saaledes bleven beriget med 53 nye Stykker og deraf ere ikke færre end 37 originale Arbejder af danske Forfattere“²⁾. Ogsaa Goldschmidt repræsenterer den urbane Kritik. I Anledning af Harald Christensens Udnævnelse til Direktør bragte hans Maanedsskrift „Nord og Syd“ et historisk Tilbageblik, hvori det bl. a. hedder: „Blandt de store og gode Ting, der forjættedes som Følge af constitutionel og departemental Bestyrelse, var ogsaa, istedenfor en Theaterdirection en Directeur, valgt blandt Landets fremragende poetiske eller æsthetiske Mænd. Han skulde styre kraftig, eneraadig under personligt Ansvar, afskaffe Misbrug og hæve den nationale Kunst. Den første Directeur, vi fik paa disse Vilkaar, maatte fratræde overfor — Oprør. Vi Danske bilde os nu engang ind at være saa loyale, fredelige, taalmodige og gemytlige, og vi ere det ogsaa, saalænge man ikke driver os til 'Fortvivlelsens Selvhjælp'. Det gjør 'man' i Reglen ikke, fordi en fælles Fjende kunde høste Nytte af Sammenstødet — vide 22de Marts 1848 og 10de Decbr. 1854 — men er en saadan ikke tilstede, saa indtræder Borgernes naturlige Ret til Opstand, saaledes som den er garanteret i den franske Forfatning af 1793, og vor første, fremragende, poetiske, constitutionelle Theaterdirecteur maatte altsaa falde, da han kom i Strid med Selvtægten. Han faldt blødt, fordi vi, som sagt, ere gemytlige; men man bemærkede derhos, at han ikke havde hævet den nationale Kunst“³⁾. Da Fru Heiberg det følgende Aar følte sig beføjet til at forlade Det kgl. Teater, forklarer han det paa en Maade, der synes særdeles træffende, ved „en hos Mange herskende Ulyst til at anerkjende det Gode og Smukke, en Mangel paa Velvillie i vort offentlige Liv“⁴⁾. Denne Mangel paa good-will havde Heiberg unægtelig faaet at føle, lad ham saa ogsaa have begaaet aldrig saa mange Fejl som Leder af vor nationale Scene. Pressens Forhold til ham er ikke noget umiddelbart flatterende Kapitel af dens Historie. Hertz har i sit Tidsskrift „Ugentlige Blade“ (1858 Nr. 3—5) skildret, hvorledes den i Løbet af faa Aar sadlede fuldstændigt om. Henved 10 Aar efter hans Fald stod Carl Ploug, der som „Fædrelandet“s Redaktør var medansvarlig for denne Hetzkampagne, op i Landstinget og omtalte Heiberg

Harald Christensen,
Det kgl. Teaters Direktør 1857—59.
(Fotografi paa Teatermuseet).

som „den Mand, der ubestrideligt var den dygtigste af alle dem, der have været kaldede til Theatrets Bestyrelse“¹⁾, men da laa Heiberg forlængst i sin Grav.

Til den offentlige Mening maa ogsaa henregnes de Piecer og Satirer²⁾, som Heibergs Teateradministratoriade i rigt Maal fremkaldte, og hvoraf Mantzius' allerede er omtalt. Behøver det at siges, at de alle uden Undtagelse gik ham imod? Flertallet af dem er ganske intetsigende og kan derfor forbigaaes i Tavshed. Kvikt skreven er derimod Poul Chievitz' anonymt fremkomne Komædie „Det kjedelige Drama“ (1854), hvori han lader hele Heibergs Repertoire passere Revue og Chilian i Form af en filosofisk Forelæsning parodiere Heibergs filosofiske og æstetiske Terminologi. Ved sin muntre Form staar den i en behagelig Modsætning til Chr. Molbechs tørt saglige Piece „Et Brev til J. L. Heiberg om Dante“ (1853), der er skrevet som Ripost i Anledning af, at hans Søn Chr. K. F. Molbechs historiske Skuespil „Dante“ var blevet afvist af Det kgl. Teater med den Begrundelse, at det var udramatisk og abstrakt. Slutningen af sit aabne Brev anvender den vrede, men dog beherskede Fader (der skriver sin Søn aldeles uafvidende³⁾), til et Angreb paa Heibergs usikre Kurs med Repertoiret. Som Chef har han overfor Hædtedet, at Eksperimenter ikke hører hjemme paa et offentligt Teater, men at man dog „i mange Tilfælde kommer til at streife noget ind paa Experimentets Enemærker“⁴⁾. Og dog har Heiberg, siger han, „anvendt det experimentale Princip ved en ikke ringe Deel originale Arbejder for Scenen; og i Tilfælde, hvor man undertiden har været forundret over Deres Føielighed, Deres Villighed til at lade svage, usikre og maadelige, ja man kunde sige faldefærdige og afgjort kiedsommelige Theaterstykker giennemgaae en Sceneprøve for Publicum“⁵⁾. Naar der alligevel holdes en saadan Ventil aaben, kunde da „Dante“ ikke være sluppet gennem Naaleøjet, er den lange Tales korte Mening. Da Heiberg ikke optog Handsken, tilskrev den inderst inde godmodige Molbech ham et elskværdigt Brev⁶⁾, hvori han personligt isoleret, som han med Aarene mere og mere følte sig, søgte paa ny at knytte Kontakten med Heiberg, hvis Smag og Vid han nærede en uforandret Beundring for, og uden at komme ind paa det specielle Tilfælde „Dante“ svarede Heiberg ham⁷⁾ i samme venskabelige Aand, saaledes som der ovenfor (S. 105f.) er gjort Rede for, med en længere Udvikling af de mangeartede Hensyn, han som Direktør havde at tage ved Censuren.

Foruden mod Skuespillerne, Forfatterne og den offentlige Mening maatte Heiberg kæmpe paa endnu en Front: Ministerium og Rigsdag. Det huede ham ikke, at han ikke var suveræn til alle Sider i sit Embede, men skulde staa Statsadministrationen til Regnskab for sine Handlinger og være afhængig af, hvad en uforstaaende og vrangvillig lovgivende Forsamling bevilgede

ham af økonomiske Midler. Efterhaanden som Vanskelighederne taarnede sig op om ham, blev hans Holdning overfor disse Myndigheder uvilkaarligt stejle. Det formalistisk-bureaukratiske Drag hos ham skabte en Række Affærer, der ad tjenstlig Vej maatte indberettes til Ministeriet, og der ligger ikke nogen Overdrivelse i Karl Mantzius' Ord ¹⁾ om, at ingen Periode i den danske Skueplads' Historie er „saa opfyldt af Dokumenter, Prokuratorindlæg, Bladartikler, Erklæringer og Moderklæringer som den Heibergske og dens nærmeste Efterdønninger“. Sit Syn paa Embedets Magtfuldkommenhed har han mest usminket givet til Kende i en Udtalelse til Hall ²⁾, da Teaterkommissionen af 1855 var blevet nedsat, uden at Chefen havde faaet Sæde i den. Han reserverer sig da udtrykkelig imod, at der sker „nogen saadan Indskrænkning i Directeurs dictatoriske Magt, at hele Maskinen standses, hvilket upaatvivlelig vilde blive Tilfældet, dersom de Vanskeligheder og Forhalinger fandt Sted, som ere uadskillelige fra den repræsentative Forfatning, der er ligesaa ubrugelig i Theater- som i Militair-Etaten“ (Udhævelserne her). For hans Forhold til Rigsdagen har Rob. Neiiendam gjort Rede³⁾. Parlamentarikernes Mangel paa Forstaaelse af en Nationalscenes Mission var ham en stadig Kilde til Ærgrelse, ikke mindst hans gamle Ven A. F. Tscherning, der helst saa Teatrets Overgang til Privatdrift. Paa Trods af hans Ønske vedtog Folketinget 1852 ved 2. Behandling Oprettelsen af et Teaterraad, som blot bortfaldt ved, at Tinget umiddelbart efter hjemsendtes. I „Berlingske Tidende“ ^{15/1} 1853 maatte han forsvare sig imod Rigsdagens Klage over, at Teatrets Konto for Udgifter af ubestemt Omfang var overskredet. Da Rigsdagen forlangte Oplysning om Pengenes Anvendelse, svarede han uden videre, at det saa han sig ikke i Stand til, hvad der indbragte ham en Reprimande af Kultusministeren (A. S. Ørsted).

Allerede Madvig havde faaet en Prøve paa, hvorledes den nye Teaterdirektør agtede at værge om Teatrets og sin egen Værdighed. Da nemlig den ikke altfor fintfølede Teatermand M. W. Brun, der som dramatisk Forfatter havde faaet Friplads i Parkettet, paa given Foranledning fik Tilhold om ikke at forsøge at skaffe sig Adgang til Scenerummet, blev han grov overfor Overkontrolløren og skrev i truende Vendinger til Chefen ⁴⁾, der omgaaende suspenderede hans Frikort og indberettede Sagen til Ministeriet. Ved dets Mellemkomst blev Sagen bilagt i Mindelighed, og hele Affæren vilde ikke være Omtale værd, hvis Heiberg ikke ved denne Lejlighed for første Gang overfor sin høje Foresatte havde spillet paa de Strenges, som han stadig siden skulde anslaa: at hans Autoritet vilde svækkes, hvis Ministeriet ikke støttede ham. „Dersom jeg hidtil har været heldig i min Stilling som Theaterdirecteur, da er det fordi jeg har vidst at holde min Myndighed i Respect,“ skriver han ⁵⁾ til den Minister, der mere end nogen anden viste ham Tillid

og Loyalitet. Dette Motiv varieres stadig til de følgende Kultusministre: „det vil være i Ministeriets egen Interesse, at Den, som under dets overordnede Autoritet er sat i Spidsen for en stor og compliceret Institution, der er vanskelig at ordne og styre, maa styrkes i sin Bestræbelse for at vedligeholde den nødvendige Myndighed“¹⁾, og han taler ved en anden Lejlighed om „min Embeds-Autoritet, som jeg vel skal vide at opretholde, naar den hos Ministeriet finder sit nødvendige Støttepunkt, ikke berøves sin Evne til at beseire først de nuværende, og siden med langt større Lethed de fremtidige Machinationer“²⁾. I de Skrivelser, han under Høedt-Affæren afsender til Ministeriet, er hans ellers saa ulastelige Korrekthed veget for en Tone, der viser, hvorledes Trakasserierne gik ham paa Nerverne. Der kan fra disse Aktstykker samles et helt Herbarium af Invektiver mod Høedt, som ingenlunde falder indenfor de hævdvundne Begreber om Embedsstil: han sammenlignes med „en capriciøs Primadonna“, hvis „uværdige Agitationer . . . under den ældre Theaterlovgivning . . . kunde have paadraget ham Arrest i Blaataarn [Det kgl. Teaters gamle Arresthus]“³⁾, det vrimler med Udtryk som „Høedts utallige Anmasselser og Chicaner“⁴⁾, „naiv Indbildskhed“ og „Mandfolk, der ikke er Mænd“⁵⁾. Ja, selv efter sin Afgang, da han i sin Hustrus Navn tilskriver Har. Christensen, regner det ned over Høedts syndige Hovede med Betegnelser som „hans Forfængelighed, Arrogance og Mangel paa Tact, hans slette Tone og forsømte selskabelige Opdragelse“⁶⁾. Der er ingen Tvivl om, at man i Kultusministeriets Sekretariat for Kunstanstalterne, som det Kontor hed, hvorunder Teatersagerne dengang sorterede, efterhaanden var blevet lumsk ked af Heiberg og betragtede ham som noget af en Kværlant. Adskillige af hans Embedsskrivelser er i Marginen forsynet med blyantskrevne Spørgsmaals- og Udraabstegn, der — med Henblik paa Begivenhedernes senere Udvikling — maa formodes at skyldes Kultusministerens Sekretær, cand. jur. Harald Christensen, som fulgte alle Heibergs Dispositioner med Argusøjne og aabenbart følte det som sin Opgave at overvaage hans Embedsførelse med den yderste Mistro. Rent embedsmæssigt var der virkelig ogsaa en vis Grund til nu og da at være misfornøjet med Heiberg. Sin Uvilje over for det administrative Maskineri viste han bl. a. ved den Taktik at unddrage sig sin Pligt til at indsende affordrede Indberetninger eller Svarskrivelser. Det holdt meget haardt at faa ham til at udarbejde Regnskabsoversigt, Budgetforslag og Repertoireplan for de enkelte Sæsoner. Gentagne Gange maatte Ministeriet minde ham herom⁷⁾, og Heibergs Svar indledes da vrangvilligt med en, ikke særlig høflig Henvisning til, at hans første Repertoireplan „viste sig at være temmelig intetsigende“⁸⁾, hvorfor han har forbeholdt sig en vis Frihed til at afvige fra Løfterne. Teaterkommissionens Betænkning af 1855 synes han nærmest at have besluttet sig til at boykotte, da den til-

sendtes ham til Erklæring¹⁾, og som allerede omtalt var det næsten umuligt for Hall at fravryste ham hans officielle Afskedsansøgning i 1856. Som et typisk Eksempel paa, hvorledes Heibergs Dispositioner krydsede Ministeriets Bestræbelser, kan nævnes den Bournonville-Price'ske Sag. Ved Udgangen af Sæsonen 1854—55 udløb Balletmesterens Engagement, og da han ikke modtog noget nyt Kontrakttilbud fra Teatret, meddelte han²⁾ Direktøren, at han fra Sæsonen 1855—56 havde taget Ansættelse ved Wiens Hofopera, idet han som nærmere Forklaring angav, at han ansaa den danske Ballet „dømt til at reduceres eller reent nedlægges, saameget mere som der i flere Aar næsten intet Avancement, Gagetillæg eller fast Ansættelse har fundet Sted“³⁾. Heibergs Krænkelse over, at Bournonville ikke i Forvejen havde ladet ham sin Beslutning vide, spores tydeligt i hans Indberetning til Ministeriet⁴⁾, hvor han taler om Balletmesterens „besynderlige Anskuelse“ og „den vrang Maade, hvorpaa han opfatter sin Stilling“, men han optager dog nærmere Forhandlinger med Bournonville, som gør sin Forbliven afhængig ikke blot af Forbedringer i sin egen Stilling, men ogsaa af bedre økonomiske Kaar for Balletpersonalet. Der udspinder sig nu endeløse Skrivelser imellem Parterne⁵⁾, et Tovtrækkeri, som blot fører dem længere og længere fra hinanden. Midt under disse Forhandlinger springer den store Bombe: Teatrets første Solodanserinde, den af Bournonville stærkt protegerede Juliette Price, søger 1 Aars Orlov for at ledsage Balletmesteren til Wien. Da brister Heibergs Taalmodighed: hun er aabenbart „bleven Bytte for en Intrigue“⁶⁾. Ikke nok med, at Bournonville selv vil berøve Teatret sin Tjeneste, han har nu ogsaa lokket sin bedste Danserinde med sig, hvorved Balletten vil blive bragt i en yderst vanskelig Situation. Paa et saadant Andragende, som maa forekomme „høist besynderlig“, og som det er „næsten utroligt“, at hun kan vente bevilget, er der, mener Heiberg⁷⁾, kun eet Svar fra Ministeriets Side: at afslaa det blankt og maaske yderligere tilbagekalde den Understøttelse, der allerede er tilstaaet hende til en Udenlandsrejse. Heibergs Reaktion vidner om, at han har tabt Ligevægten. Han haaner Juliette Price, fordi hun „betjener sig af saa fade og futile Argumenter, som at Publicum ikke beklapper hende nok, og Bladene ikke rose hende nok“; for hendes egen Skyld beklager han, hvis Rygtet taler sandt, at hun allerede har afsluttet Kontrakt i Wien uden at afvente Svar paa sin Ansøgning, fordi hun „fornægtende den Character af qvindelig Beskedenhed, for hvilken hun hidtil har nydt saa stor Anseelse, langt mere end paa Grund af sin Kunst, har sat sig i Classe med de kun lidet respecterede Personligheder, Jfr. Grahn og Md. Krætzmer, af hvilke den Første formelig deserterede ud af Landet, og den Anden i den Grad tilsidesatte Disciplin og Sømmelighed, at hun maatte afskediges fra Tjenesten“. At denne Episode ikke var egnet til at fremme Forhandlingerne med Bournonville, forstaar sig af sig selv, og Udgangen paa Sagen blev, at baade

han og hans kvindelige Protegé drog i Eksil, mens Georg Brodersen søgte at remplacere Balletmesteren, da et Forsøg paa at indforskrive en fransk Stedfortræder glippede¹⁾). Kultusministeriet, der var indsat bl. a. til at varetage den danske Scenekunsts Tarv, kunde naturligvis ikke se med Tilfredshed paa, at Heiberg skilte Det kgl. Teater af med den ene efter den anden af dets bærende Kræfter, selvom han nok saa flot kunde henkaste denne Ytring i Anledning af Wiehes Afskedsbegæring²⁾): „til alle Tider har Theatret maattet bære betydelige Tab, som vare foraarsagede ved Dødsfald, og er dog hverken gaaet til Grunde eller i det Hele taget tilbage; og Virkningen vilde have været den samme, om end Tabet havde haft en anden Aarsag end hiin, som efter Naturens Orden maa indtræffe. Det har stedse viist sig, at de tabte Talenter erstattedes ved nye, ligesom der ogsaa stedse er Mulighed for at danne et Repertoire, hvori det savnede Talent kan undværes“. En daarlig Trøst, eftersom Teaterpersonalets Tilvækst i disse Aar i ingen Henseende kunde maale sig med dets Afgang. Stillet over for disse intrikate Problemer havde Ministeriet kun eet at gøre: forsøge at mægle mellem Parterne for at holde sammen paa Teatrets Stab, og da det ikke i noget Tilfælde lykkedes, fulgte det i de enkelte Tilfælde loyalt Direktørens Indstilling. Kun overfor Nielsens Ubeslutsomhed kan man indrømme Heiberg³⁾), at det viste en for stor Langmodighed, som dog er forstaaelig, da det drejede sig om en Kunstner med saa stor en Betydning for Institutionen. Halls Nedsættelse af Teaterkommissionen 1855 maa da ses som et sidste Forsøg paa at løse den Haardknude, Sagen var gaaet i; dens Formaal var at tilvejebringe en bedre Forhandlingsbasis under Stridigheder mellem Skuespillerne og Teaterledelsen. At dens Resultater aldrig fik nogen praktisk Betydning, er en anden Sag.

Et Omraade, hvor Heiberg var saare nidkær for at vogte Nationalscenens Interesser, var Varetagelsen af dens repertoiremæssige Privilegier. I Paris, hvor han i sin Ungdom havde gaaet i Lære, havde han forefundet et Utal af Theatre, hvert dyrkende sin dramatiske Genre, og i Afhandlingen om Vaudevillen⁴⁾ slaet til Lyd for Oprettelsen af særlige Scener i København for Tragedien og Vaudevillen. Ogsaa i Artiklerne i „Fædrelandet“ 1840 havde han anbefalet Ophævelsen af Det kgl. Teaters Monopol, „hvoraf Følgen uden Tvivl vilde blive, at der tillige opstod andre Theatre, som, om de ogsaa i Begyndelsen vare ubetydelige, dog rimeligviis med Tiden vilde udvikle sig til en Tilstand, hvori de mere eller mindre kunde rivalisere med det kongelige“⁵⁾). Slet saa enkelt tog Problemet sig imidlertid ikke ud for ham, da han selv havde faaet overdraget Ansvaret. I Slutningen af 40'erne var der faktisk givet Teaterprivilegier til to nye „Entreprenører“. 1846 havde Overskou faaet Bevilling til at oprette et Folketeater med Ret til at opføre Folkekomedier, Lystspil, Vaudeviller, Farcer og burleske Sangstykker, men havde ikke kunnet fremskaffe de fornødne Pengemidler til at reali-

sere Planen. Dernæst havde Københavns Forlystelsesraad Georg Carstensen 1848 faaet Tilladelse til i 10 Aar at opføre Lystspil, Folkekomedier og Vaudeviller paa Casino, som han drev først med H. V. Lange, senere med Erik Bøgh som Direktør. Dette Teater fandt hurtigt sin egen folkelige Tone og byggede et særpræget Repertoire op paa Stykker af Nestroy, H. C. Andersen, Hostrup og Erik Bøgh. Det kgl. Teaters Direktør fik først Lejlighed til at tage Stilling til Konkurrenceforetagendet, da Lange i 1849 søgte Bevilling til at give Forestillinger i København og Forstæder; i denne fik Heiberg indført en Bestemmelse, der garderede Nationalscenen mod Indgriben i dets Repertoire. Ikke mæt af dette erhvervede Lange, der i særlig Grad nød Frederik VII's og Grevinde Danners Bevaagenhed, i 1853 ydermere en Bevilling paa at oprette det Folketeater, som det ikke var lykkedes Overskou at faa rejst, men som 1857 blev opført paa den Plads, hvor det endnu ligger, og da Høedt og Wiehe i 1855 udvandrede fra Kongens Nytorv, var det ham en let Sag at skaffe sig Kongens Tilladelse til at spille paa Hofteatret, saaledes at han med sine tre Bevillinger paa Haanden af Heiberg med Grund kunde betegnes som „noget nær den meest privilegerede Mand i Landet“¹⁾. Heiberg havde ikke i Sinde passivt at se paa, at Lange erobrede Hofteatret. Aldrig saa snart havde han faaet Nys om dette Forehavende, før han forsøgte²⁾ at faa Kultusministeriet til at mande sig op til at sætte en Stopper for Aktionen, men til at tage en Kamp op med Hoffet følte Hall ingen Lyst, og Heiberg maatte finde sig i det uundgaelige og indskrænke sig til at protestere³⁾, naar han mente, at Lange gik Det kgl. Teaters Rettigheder for nær. Selvom Lange efter „den famøse Saison paa Hofteatret, der vil blive foreviget i det danske Theaters Annaler“ (Heibergs eget Udtryk)⁴⁾, var den egentlige Arvefjende, holdt Heiberg ogsaa vaagent Udkig med andre konkurrerende Foretagender, hvad enten det nu var den italienske Opera, der med Overhofmarskallens Tilladelse fik Hofteatret overladt⁵⁾, eller han efter at være gaaet af som Direktør i sin Egenskab af Censor 1857 som en Undtagelse gik med til at anbefale at give Casino Tilladelse til at opføre „Jeppe paa Bjerget“⁶⁾. Et samlet Overblik over hele Spørgsmaalet fik han Lejlighed til at give i sit sidste Leveaar i Piecen „Nogle Bemærkninger om de private Theatres Bevillinger“⁷⁾, et lille Mesterværk af Ondskabsfuldhed og Persiflage, der, selv om det blev hans sidste Arbejde i Bogform, vidnede om, at han ingenlunde var nogen aandeligt svækket Mand. Skriftet er fremkaldt af en Folketingsdebat, hvori han uden Navns Nævnelser var blevet omtalt som den, der var Skyld i, at de private Teatre ikke maatte opføre Holbergs Komedier. Om de grundige Forarbejder, Heiberg har foretaget for at kunne udarbejde sin Redegørelse, ligger der i Det kgl. Bibliotek et Vidnesbyrd i Form af en udførlig Liste over alle de Skrivelser, der er udvekslet i denne Anledning, til-

ligemed Sagerne Data ¹⁾). I et beslægtet Anliggende, ved Affattelsen af Loven af ²¹/₁₂ 1857 om Eftertryk og offentlig Opførelse af andres dramatiske og musikalske Værker, viste Kultusministeriet ham den Høflighed at tage ham med paa Raad ²⁾). Hvor det drejer sig om Oversættelser, anbefalede Heiberg her den frie Konkurrence. For de dramatiske Værkers Vedkommende havde han helst set, at der som i Paris sikredes hvert Teater sit særegne Repertoire, men da Ministeriet foreslog, at et Stykke skulde frigives 15 Aar efter Forfatterens Død, indskrænkede han sig til at stille Forslag om en noget længere Frist, og i Overensstemmelse hermed ændredes Tidsrummet i Loven til 30 Aar efter Forfatterens Død eller 5 Aar efter, at Stykket havde ligget uopført hen.

*

*

*

Heiberg som Teaterdirektør er blevet højst forskelligt bedømt. Høedts ivrige Forkæmper Edv. Brandes har sagt om ham: „Heiberg havde intetsomhelst Maal som Theaterchef“ ³⁾ og korset sig over de Grundsætninger, han engang havde formuleret saaledes: „Det er min Pligt at sørge for, at det daglige Repertoire vedligeholdes saa godt som muligt, og derfor jævnlig en fremtage Stykker, der kunne gives uden store Ophævelser; men kun da, naar den daglige Tjenestes gode Gang ikke standses eller lider derved, tør jeg sætte de Spillende i Virksomhed med nye Stykker eller ældre, der maae ansees som nye og derfor fordre mange og lange Forberedelser“ ⁴⁾. Clemens Petersen, som havde tjent under ham, er ikke blind for hans mange Fejlgreb, men fremhæver lige modsat „hans Bestyrelses Principmæssighed“ og slaar fast, at han „søgte at gjøre Theatret til et Nationaltheater, og den danske Litteratur var altid Kjærnen i hans Repertoire“ ⁵⁾. Begge Kritikere er enige om at se Hovedaarsagen til hans Skibbrud i, at han kom 20 Aar for sent til Magten. Eet bør man i hvert Fald kunne enes om: Heiberg havde som Teaterdirektør fortjent en bedre Skæbne. Der er noget tragisk i, at da Landets fineste Æstetiker blev sat til Leder af Nationalscenen, efter at den i en Række af Aar var blevet forvaltet rent forretningsmæssigt af Folk uden virkelig Fagkundskab, blev det Indledningen til de mest bevægede Optrin i dens Historie. Teatret er til alle Tider en urolig Verden, men en saadan Ufred og Splid er aldrig før eller siden set i vor Scenes Annaler. Selv bar Heiberg sin Byrde med en egen viril Styrke uden at klage eller søge sit eget; han sled sig op i disciplinære Foranstaltninger og endeløse Skriverier, og kun i hans Embedsbreve mærkes det, hvorledes Besværlighederne gik ham paa Nerverne. Om hans mandige Maade at tage Vanskelighederne paa, skrev Clemens Petersen kort efter hans Død disse bemærkelsesværdige Ord ⁶⁾:

„Sandsynligviis er det Angrebene paa hans Theaterbestyrelse, der have forledet adskillige af de Digtere, der have skrevet Sørgevers ved hans Død, til at skildre hans sidste Dage som formørkede, ja næsten som et Martyrium. Det er en Feiltagelse. Slige Uklarheder i en Nations Forhold til en virkelig stor Mand ere i sig selv lette og forsvinde let. Jeg havde Lyst til at sige, at hine Dage gik sporløst henover ham; men det vilde være mig kjærest, hvis han virkelig har følt Smerte og Harme over de Krænkelser, man tilføiede ham; thi han var saa lys og klar og lidet forfængelig, at Smerten i Forhold til hans Personlighed maa have været let og forbigaaende, ligesom hiin øieblikkelige Uklarhed i Forhold til den Anerkjendelse og Tillid, det danske Folk aldrig har hørt op med at vise ham. Han var anerkjendt som meget faa Mænd ere det; thi Anerkjendelse er Magt, og Magten havde han. Det er sandt, at Anerkjendelses Tegn havde han ikke mange af; thi Hyldinger af enhversomhelst Art faaer en Mand kun sjeldent uden ved at strække Hænderne udefter dem, og Heiberg gik altid med sine paa Ryggen. Han var meget for stolt til at være forfængelig. Men han staaer fra Begyndelsen til Enden som en af de mest glimrende Skikkelser i vor Literatur; blot Erintringen om ham gjør rig. En Mangfoldighed af Interesser, styrede af en gjennemklar Erkjendelse, et begeistret Arbeide, der bar en Overflødighed af fulde Frugter, en Magt, der altid blev lystret, ofte elsket, og en Nydelse, ledsaget af den fineste Smag — det er hans Liv“. I den lille Betragtning „Om Anerkjendelse“¹⁾, som Heiberg skrev i sit sidste Leveaar, har han nedfældet den Livsfilosofi, han i sine 7 Smertens Aar saa dyrekøbt havde erhvervet sig. Hovedtanken deri er denne²⁾: „Den største Ulykke er ikke den at savne Anerkjendelse, men derimod at have forsømt selv at yde den til Andre; at have levet med ædle Characterer, med udmærkede Aander, hvilke man oversaae som Hverdagsmennesker, og først, naar det er for sildigt, komme til Kundskab om sin egen Blindhed. Forbilledet for denne usalige Tilstand er givet i Christi Liv. Tusinder levede paa den samme Tid og paa de samme Steder som han, men kunde ikke see det Guddommelige i hans Person, en Blindhed, som finder sit stærkeste Udtryk i det Træk, at Folket forlangte Barrabas frigiven, men Christus korsfæstet. Og saaledes har det altid været, og saaledes vil det altid blive. Mængden, naar den har Valget, foretrækker altid en Røver for en Frelser“. I karakteristisk Modsætning til hans egen Tavshed og overlegne Maade at tage Nederlaget paa staaer Hustruens Jammersminde i hendes Erindringer; hun har aldrig forstaaet den Kunst at lade Solen gaa ned over sin Vrede og dømmes i sin Forblindelse ofte uretfærdigt og altid stærkt subjektivt, maaske et Udslag af hendes semitiske Afstamning. Men i eet havde hun Ret, nemlig naar hun til Slut resumerer sin Op-

altid med, & fælled mig de altid bliv
Mænd, men du var Salgde ~~for~~^{altid}
~~for~~ ~~altid~~ ~~for~~ ~~altid~~ ~~for~~ ~~altid~~
Riger for en Træsk. Det gjendag sig de
alle fremmede af den meningsfulde Videnskab
gennem den vidensk. Sprog i fald af Ly-
ampho Argen. Man synes i Litteratur
gennem baad Riger & Træsk. Den nye
franske Litteratur ~~den~~ indgier en fald for
Romerne, lige for fignen ~~for~~ ~~altid~~ ~~for~~
anden Dime ~~for~~ ~~altid~~ ~~for~~ ~~altid~~ ~~for~~ ~~altid~~
for Dactyl. for alle de Complot og de
Capitain ~~for~~ ~~altid~~ ~~for~~ ~~altid~~ ~~for~~ ~~altid~~
for den ~~for~~ ~~altid~~ ~~for~~ ~~altid~~ ~~for~~ ~~altid~~
for alle en til ~

Alt man kald. de gjentlig at fanna
Anvendelse, for man skal man de gjent
forvunden af at fann. indlade at fignen
du ~ Det første tilfælde for man dog
faldet at bebreide sig, i de ande de so Mar
de Tuden tide & magtfuld, & den fald
for faldet sig ind om de kjendte Leds
Gjendte. Efti Tuden baron for en Mel
Ejendte af nye Gjendte for Man
noster, & fann togge en gjent Geds-
forvunde.

Forinden de omfald, "Leds" gjent de
Auds, som, naar de for det Kompan, dog
nye Anvendelse, naar sig af Mioin-
del. alle af lignende Motive. Dog fann
en skal Willie, & forvund sig til gjent, som

indot til Pibatus. Sættum og bygge Aaagse
for liges du sigte Dadt, skal jeg ikke af-
gion. De Stofte vilde vel ^{mille} ~~med~~ ~~angse~~ ~~om~~, at
er sigte u. du profnentigste. Man det er ty
2 Dyngemaal, om ikke du bløskede Kløstet
for at ligge det Ansærs som du fordømt
villie.

Den Medfærdig til disse de Aaagse
af ~~Regering~~ Forreynen giorde de niose
Mannsker, som som Aaagtjændte af
2ude sigte som sigte som en Eingte som en
Maalvord. De aagtjændte næsten alle
alt, som man bagrebe ikke, fæstede
en sammen Aaagtjændte. En blise de for-
sigtilligste Aaagtjændte tilde. Disse Men-
nesker kaldes de godenstige, de gelødtlige,
de billige. Man det store Omgængelse
af disse aagtjændte ^{Ettidigt} ~~Engang~~ sigte
ikke som regel gode, som hørdem som
nogle det. Og som de er blinde, som
aldrig sigte Tidet, de kunne de her at sigte med
at ondt, ligesom du af Calderon ondt
hørdem, det sigte sigte Tolan blise,
at du som ~~en~~ angang som Natten sigte sigte
sigte, som ^{den} ondt om, at en Djaevl,
som som som sigte, som sigte som Tolan.
De ondt Mannsker, som som kaldes
god, kaldes ondt at God ud at sigte bringe
at det sigte eller Middelmættig, Aaagtjændte.
At sigte al sigte sigte som sigte at God
at det sigte som sigte du sigte sigte, at det

Faan af

er daadigt berømt med sin Gudsdyrkelse, &
haad for den sande Gud & Afguden til sin G-
stand, saa at ogsaa disse saa rædborne
saa meget gude Auerkjænder maaske sig
til de yndelige af Gudsforænder.

Alle ell. de for Gudsfor. blive de
mange tilfald ^{hvisksom} ~~der~~ ~~der~~, som ma-
ske ubrigteligt eller baderne om et for
Auerkjænder.

fattelse af Heibergs Færd i Trængselsaarene ved paa ham at anvende Hamlets Ord: „Tag ham i Et og Alt, han var en Mand“¹). I den korte Levetid, der endnu var ham beskaaret, kom han til at se ikke mindre end tre Direktører kludre med Det kgl. Teater: Dorph, Christensen og Hauch — ikke et hoverende Ord har han i den Anledning efterladt sig²). Han fortsatte i disse Herrers Regeringstid loyalt paa den mere underordnede Post som Censor og tænkte vel sit, men forløb sig aldrig eller blandede sig i deres Handlinger.

IV

HJEMMET – ÆGTESKABET

Endnu velsigner jeg tidt det Hus,
Der boede kun Tre derinde,
Men „det var Treklang, en stolt Harmoni“,
Hvis Lige man aldrig vil finde.

*H. P. Holst: Nummer 3 i Brogaden
(af Fra min Ungdom).*

Vi har fulgt Heiberg i hans Virke udadtil. Det er paa Tide ogsaa at lære ham at kende i Privatlivet, i Kredsen af hans nærmeste.

Aaret efter deres Bryllup var Ægteparret flyttet ind i Ejendommen Brogade 3 (senere Nr. 5) paa Christianshavn, ligeoverfor det Hus hvor Hanne Pätges havde tilbragt en Del af sin triste Barndom. Huset staar ikke mere, men H. P. Holst har skildret det i sit Digt „Nummer 3 i Brogaden“¹⁾:

I Brogaden ude paa Christianshavn,
Strax foran paa venstre Side,
Stod der en Bygning, mystisk og mørk
Og gammeldags — det skal Gud vide!

Porten var skummel, Opgangen trist,
Men var man først inde i Stuen
Og fik et Haandtryk, venligt og varmt,
Og et fint lille Smil af Fruen;

Saa straaledede Alt i feeagtig Glands,
Saa glemte man Prosavrimlen
Og Dagens Træthed, dens Byrder og Savn —
Man var som lukket i Himlen.

Her boede de indtil 1842, da Huset blev solgt og de med Vemod maatte forlade en Bydel, som de var kommet til at føle sig hjemme i, og drømte mindst af alt om, at de snart skulde vende tilbage til den. Deres nye Bolig var langt mere fashionabel; ^{2/11} 1842 flyttede de nemlig ind i det saakaldte Mac Evoys Palæ i Bredgade Nr. 179²⁾, hvor nu Hornung & Møller har til Huse. Saa fornemt var dette Hus, at de næppe havde faaet akklimatiseret sig der, før Kongefamilien kastede sine Øjne paa det³⁾. Det blev indkøbt af Christian VIII's Nevø, Landgreve Frederik af Hessen, der nylig havde indgaaet Ægteskab med en Datter af Czar Nikolaj I, og til Oktober Flyttedag 1844 maatte Heibergs se sig om efter en ny Bolig. „Hvad vil en Spurv i Tranedans,“ udbrøder Fru Heiberg i den Anledning⁴⁾. I denne deres Forlegenhed fik de at vide, at der i det gamle Søkvæsthus i Overgaden oven Vandet Nr. 60 blev en

Lejlighed ledig i Stuen over Gaarden ¹⁾). Ved at flytte herud var der vundet, at de atter kom tilbage til de vante christianshavnske Omgivelser; hvad der særlig fristede Fruen var, at der var en Have, mens Heiberg, der paa 2. Sal kunde faa to Værelser at disponere over til Arbejdsbrug, navnlig følte sig tiltalt af den vide Udsigt til Himmel og Hav og Muligheden for ovenpaa at kunne indrette sig et Observatorium. ^{12/10} 1844 flyttede Heibergs til det Hjem, der skulde blive deres sidste fælles, og som de snart kom til at føle sig stærkt fæstede til ²⁾).

Endnu bestod Kredsen af fire: Mand, Hustru, Fru Gyllembourg og Georg Buntzen. En Paamindelse om Døden havde Heibergs faaet i 1841, da der fra Paris indløb Budskab om P. A. Heibergs Bortgang den 30. April. Hvad Sønnen følte herved, er os ikke overleveret. Siden 1836 havde han ikke set sin Fader, og overvættets mange Breve var der ikke blevet vekslet imellem dem i de forløbne 5 Aar. Med Datidens daarlige Rejsemuligheder var der ikke Tale om, at Johan Ludvig kunde tage derned til Begravelsen. Alle praktiske Arrangementer ordnedes af den danske Generalkonsul Delong, som overfor Sønnen aflagde udførlig Beretning om Skiftebehandlingen ³⁾). Efterladenskaber af Værdi var der ingen af. Hvorledes Heiberg havde gjort sin sidste Skyldighed over for sin Fader, til hvem han altid havde staaet i et underligt køligt Forhold, gjorde han Rede for i en Artikel i „Fædrelandet“ ^{20/2} 1842, hvor han efter Tschernings Beskrivelse ⁴⁾ aftrykte Inskriptionen paa Gravstenen paa Montmartre Kirkegaarden. Døden ramte først hans eget Hjem, da Georg Buntzen ^{3/3} 1847 blev revet bort. Den unge Mand, der efter al Sandsynlighed var Heibergs Søn, havde 1840 taget medicinsk Embedseksamen, men var blevet hæmmet i sin Karriere af en frembrydende Tuberkulose, der lagde ham i Graven i en Alder af 32 Aar. Navnlig Fru Gyllembourg, der havde været ham i Moders Sted, tog sig hans Død overordentlig nær. Fra det Øjeblik daterer Fru Heiberg hendes Alderdomsperiode ⁵⁾). Sin Moder fik Heiberg Lov at beholde, til hun blev en meget gammel Kone. Med hende delte han alle sine æstetiske Interesser. For Svigerdatteren blev det en lang Tid. I sine Erindringer ⁶⁾ lægger hun ikke Skjul paa, at det, især fra den Dag i 1854, da hendes Svigermor i 81-Aars Alderen faldt og brækkede et Ben ved Hoften, blev en Prøvelse for hende foruden sine Bekymringer paa Teatret at bære paa denne Tilskikkelse i Hjemmet. Først i Juli 1856 udfriedes Fru Gyllembourg af sine Lidelser ⁷⁾), og Mand og Hustru var nu alene tilbage paa Søkvæsthuset.

Barnløse som de var og begge selverhvervende kunde de tillade sig at leve om end ingenlunde paa en stor Fod, saa dog standsmæssigt og behageligt. Folketællingslisterne udviser, at der paa Søkvæsthuset holdtes en Tjener og to Tjenestepiger. Heibergs endnu bevarede Regnskabsbøger ⁸⁾ vidner om,

at det ikke var nogen daarlig Forretning at være hans Vinleverandør. Næsten med Forargelse i Stemmen taler H. C. Andersen om et Selskab i Brogade 3¹⁾: „Vi svømmede i en Mængde kostbare Vine; aldrig havde jeg troet, at en dansk Digter havde slig en Viinkjælder“. Nogen god Økonom blev Heiberg aldrig: han „var i Grunden skikket til at være en elskværdig gavmild Millionær, og dog maatte han i saa mange Aar føle Trykket og Savnet af de kjedelige Penge, der i Grunden formaae saa lidt, naar man har dem, men saa meget, naar man savner dem“, lyder Fruens Udsagn herom²⁾). Med Udgangspunkt i Fru Gyllembourgs Ord: „ikke færre end Gratierne og ikke flere end Muserne“³⁾ er der talt om det heibergske Hus som et Hjem, hvortil der krævedes ganske særlige Adkomstbetingelser⁴⁾). Dette er ogsaa rigtigt. Her som i det apokalyptiske Rige hed Adgangstegnet Dannelsen. Men dette maa ikke forstaas, som om det blot var en snæver Kreds, der opnaaede den Ære at blive inviteret til Højboards hos det berømte Par. Mange er de Mennesker, der i Aarenes Løb har gæstet dem, og ikke blot fordi Repræsentationshensyn bød det. Heiberg satte en Ære i at føre Traditionen fra det gæstfrie gyllembourgske Hjem videre. Hvis han havde fattet Sympati for unge og ukendte, fornøjede det ham at indføre dem i sin hjemlige Kreds: den militære Højskoles Elever (II 15 f.) og Teaterfolk som Berner⁵⁾ og Otto Zinck⁶⁾ kan tale med herom; vordende Digtere som den unge H. C. Andersen, Paludan-Müller og hans Ven P. E. Lind var ofte Familiens Gæster. Det var forøvrigt ikke paafaldende mange af Heibergs Digterkolleger, der havde deres Gang i hans Hjem. Med Hertz gled Forbindelsen i nogen Grad ud, Chr. Winther holdt trofast ud med Ægteparret, skønt Heiberg synes at have vist ham en vis Kølighed⁷⁾); nu og da kunde det endog ske, at man saa Oehlenschläger paa Søkvæsthuset⁸⁾. Til Omgangsfællerne fra Teatrets Verden hørte Collin, Rosenkilde⁹⁾ og hans Datter Julie Sødring¹⁰⁾ og — indtil Bruddet — Michael Wiehe¹¹⁾). Forholdet til Molbech svingede som bekendt stærkt gennem Tidens Løb, men hans Dagbøger og Breve viser, at i hvert Fald han fra sin Side gjorde, hvad han kunde for at holde Omgangen vedlige. Ikke blot Kunstens Koryfæer samledes omkring Heibergs Bord. Lærde og Embedsmænd som H. C. Ørsted, Madvig og Juristen Bornemann, Rektor Bojesen, Politikere A. F. Tscherning, Fr. Treschow og Hall saas der, Andræ ikke at forglemme. For Halls Vedkommende er det værd at notere, at til Trods for den stærke Antipati, i ethvert Fald Fru Heiberg nærede for ham efter Teaterdirektoratet, blev Bruddet i det mindste pro forma helet, eftersom Heiberg — ganske vist i spydige Vendinger — i 1855 beretter til sin bortrejste Hustru¹²⁾, at han har været til Middag paa Ny Bakkegaard. Af Fruens Beundrerinder synes Blomstermalerinden Christine Marie Løvmand, Oversætterinden Sille Beyer og Jfr. Verdelin at have været de foretrukne. Noget

respektstridigt udtalte Fru Sødring engang ved given Lejlighed til Fru Heiberg¹⁾, at hun „betragtede det som en Ulykke for hende, at hun bestandig havde haft et lille Hof om sig, der kun smigrede for hende, og at hun havde levet saa lidt sammen med almindelige, jævne Mennesker. ‘Derved er De kommen til at staa saa ene!’“

Den indre Kreds fik Heibergs at se fra andre Sider. Som Deltagere i de saakaldte „Læseballer“²⁾, der indførtes i Hjemmet i Vinteren 1836—37 for at give Fruen Erstatning for at komme ud at danse, fik de Lejlighed til enten at høre Husets Herre læse et Digterværk op eller selv foredrage et eller andet. Selvskrevne ved disse Aftener var Andræ, Martensen og Paulli, de øvrige Tilhørere skiftede fra Gang til Gang. Martensen erindrer³⁾ at have hørt Heiberg læse op af „Helge“, „Tasso“ og Calderon, Fru Heiberg af sin Mands Skuespil „Psyche“, Andræ foredrog en naturvidenskabelig Afhandling, Paulli Gozzis Maskekomedier, og selv hidrog han med en Fortælling af Kleist. Af disse intime Husvenner skrev Bekendtskabet med Andræ sig fra den militære Højskole, til hvis mest lovende Elever han hørte (II 15, 32). Hans Interesse for Matematik og Astronomi gav ham en høj Stjerne hos Husets Herre; som Mand af Faget tilkaldtes han for at verificere Heibergs Observationer og Beregninger, og blev man ikke færdig med Drøftelserne i Aftenens Løb, fortsattes Diskussionen en følgende Dag pr. Brev⁴⁾. Manglede man en Herre til et kedeligt Pligtselskab, udgik der straks Indbydelse til ham om at indfinde sig for at „gøre Kur“ til et Par nydelige unge Damer⁵⁾. Efter Andræs Giftermaal 1842 med Egede Schacks Søster blev Besøgene hos Heibergs sjældnere, fordi hans Hustru ikke yndede at gaa ud, hvortil kom at han vistnok følte en vis Rivalitet overfor Martensen, der mere og mere blev den foretrukne⁶⁾. Paafaldende er Husets Forkærlighed for den gejstlige Stand. Med den gamle Biskop Mynster opretholdtes selskabelig Forbindelse paa den Maade, at naar hans Fødselsdag aarligt fejredes i hans Svigersøn J. H. Paullis Hjem, havde han betinget sig, at Heibergs altid skulde være blandt Gæsterne⁷⁾, men til Husvennerne hørte han ikke i samme Forstand som Paulli, Martensen og Tryde. Af dette Trekløver var Martensen primus inter pares. Dette kom sig ganske naturligt af, at ingen som han var gaaet i Brechen for Heibergs filosofiske Ideer paa et Tidspunkt, da han behøvede en Vaabendrager. Men Forholdet var langt mere end et fagligt. Et virkeligt Venskab forenede de to Familier. Da Fru Heiberg i 1852 laa livsfarligt syg, kom Martensen ofte paa Besøg om Aftenen og trøstede Heiberg og hans Moder⁸⁾. Ved den Fest, der holdtes hos ham efter hans Bispeindvielse 2. Pinsedag 1854, var Heiberg blandt Gæsterne⁹⁾. Familien Martensen var de sidste fremmede, der paa Bonderup besøgte Ægteparret i August 1860, og kort efter blev det ham, der kom til at holde Begravelsestalen over den bortgangne Ven. Med

særlig Veneration nævner Fru Heiberg Stiftsprovst E. C. Tryde blandt Husets Venner: „Hans trofaste Hengivenhed mod Heiberg og mig holdt ud til hans sidste Dage“¹⁾; han stod ogsaa Martensen nær i Interesse for den tyske Filosofi²⁾.

Et af de Hjem, som Ægteparret færdedes mest i, kræver en særlig Omtale: Grosserer J. Th. Suhrs. Bekendtskabet med denne hovedrige Mand og hans Hustru, født Falch, skrev sig fra Opholdet i Ems 1839, og oprindelig var deres fælles Ven Tscherning Bindeleddet imellem dem³⁾. Manden var streng og tavs af Væsen, Hustruen svagelig og skinsyg, deres barnløse Ægteskab alt andet end lykkeligt. Suhrs bundne Varme trængte til Udløsning og fik den igennem Venskabet med Heibergs. I sin Taknemmelighed over, hvad han mente at skyldte Ægteparret, overøste han dem — altid paa den mest diskrete og taktfulde Maade — med Velgerninger. Fra 1844 blev det en Tradition, at Heibergs saa godt som hvert Aar tilbragte en Del af Sommeren paa det suhrske Landsted Sølyst ved Emiliekilde⁴⁾. De gentagne Ophold der forløb ikke altid uden Ubehageligheder. Mens Værten udfoldede alle de smukkeste Sider af sin Karakter og ikke vidste alt det gode, han vilde gøre dem, lagde Fru Suhrs vanskelige Sind ofte et Tryk over Hjemmets Atmosfære. Det skinner igennem Fru Heibergs Erindringer⁵⁾, at Misstemningen skrev sig fra en slet dulgt Mistanke om, at Grosserereren interesserede sig for stærkt for den store Skuespillerinde, og der krævedes Opbydelsen af al den heibergske Diplomati og Taktfølelse for at faa det aarlige Sommerbesøg til at forløbe uden Scener. Suhrs Galanterier gjaldt dog ingenlunde udelukkende den kvindelige Part. Hendes Mand glædede han Gang paa Gang ved at indkøbe kostbare astronomiske Kikkerter, som han efterhaanden overdrog ham som Gave. Husets yngre Venner saa ikke med særlig Velvillie paa det berømte Pars Sølyst-Ophold. Et Øjenvidne, Præsten Johs. Fibiger, hvis Hustru var beslægtet med Fru Suhr, fortæller saaledes om sin Ungdoms Besøg i det gæstfri Sommerhjem⁶⁾: „Saalænge Heibergs var paa Sølyst, dreiede alt sig om dem. Suhr var meget omhyggelig for at gjøre dem Livet i hans Hus saa behageligt som muligt. Til Heibergs astronomiske Studier anskaffede han endogsaa et stort Teleskop med alt Tilbehør, og den lærde Digter syntes at finde god Behag i et saa vel udstyret og mageligt Landliv. Han var i det bedste Humør, opmuntrede Selskabet med sit fine Væsen og muntrede sig selv ved evige Løier med de unge Piger. Fruen havde en anden Smag, hun lod sig helst tilbede af ældre Herrer, og Suhr skaffede hende rigelig Leilighed dertil ved sine jævnlige store Middagsselskaber“. Ogsaa Parrets Fremtid tænkte deres Velynder paa. Før sin Død indsatte han i sit Testamente den Bestemmelse, at naar Sølyst lukkede sine Porte for dem, skulde de have

Dispositionsret over Hovedbygningen paa hans Gods Bonderup ved Ringsted¹⁾, som han lod istandsætte til dem af Meldahl²⁾).

At blive stedet til det heibergske Bord ansaas i Datidens København for en stor Udmærkelse. Det Hjemliv, der her førtes, udmærkede sig ikke ved Elegance, men ved en fin Smag, der med smaa Midler forstod at skabe en overordentlig Virkning. Som Anretningerne var udsøgte, var Tonen sleben. Her praktiseredes den „æstetiske Moral“, som Heiberg havde udkastet Reglerne for, før han endnu havde stiftet eget Bo. Alle Familiemedlemmer, Moder, Søn og Svigerdatter, havde udpræget Smag for, hvad der forskønner Tilværelsen. Det var derfor ikke blot ved festlige Lejligheder, at man levede efter den af Husets Herre opstillede Kodeks; Skønhedstrangen gennemsyrede Livet i det daglige, adlede det og gjorde det til det uopnaaede Forbillede for det dannede København omkring Midten af forrige Aarhundrede. Saa længe det gjaldt det æstetiske, kunde ogsaa de tre Mennesker, der i 25 Aar levede Side om Side, følge hinandens Interesser. Men der var Omraader, som Manden havde for sig selv, og hvor de to Kvinder maatte føle sig udenfor. Fru Heiberg klager i sit Memoireværk over, at naar Martensen kom paa Besøg, gled Samtalen hurtigt ind paa det filosofiske, hvor hverken hun eller hendes Svigermoder følte sig hjemme, og over at Heiberg³⁾ med Aarene blev stadig mere grebet af sin astronomiske Lidenskab: „Sad han om Aftenen ved Thebordet, var han ofte distrahit, idet han ideligt saae paa sit Uhr og da pludselig med Et sprang op, selv midt i en Sætning, idet han sagde: 'Farvel, jeg har en Tidsbestemmelse at gjøre i Aften!' og ude af Døren var han, inden hans Moder og jeg kunde give vor Klage over at skulle undvære hans Selskab Luft. Og nu sad han deroppe, ofte i kolde Aftener, til langt ud paa Natten, for aabne Vinduer, hvilket ængstede os begge. . . . Denne Ensomhed var især trist, naar jeg sildigt kom hjem fra Theatret efter en anstrengende Rolle, hvoraf mit Blod var i en saadan Bevægelse, at jeg umuligt strax kunde lægge mig til Ro. Vel kom Heiberg da altid ned for at holde mig med Selskab ved Theen, men den skammelige Kvinde Urania lokkede ham kun altfor hurtigt tilbage til sit Rige og berøvede mig saaledes Dagens kjæreste Timer, hvor jeg pleiede ene at have Samtaler med Heiberg; nu havde jeg faaet en Rivalinde, mod hvem jeg ikke kunde seire, men maatte give fortabt“⁴⁾). Saa varmt hun end elskede sin Ægtefælle, gaar det som en smertelig Undertone igennem hendes Livserindringer, at der dog var noget væsentligt, hun savnede i sit Ægteskab. Var Skylden herfor Heibergs?

Der er allerede tidligere (II 24 f.) peget paa den store Ulighed i Alder og Temperament mellem Johan Ludvig og Johanne Luise. De 21 Aar, han havde forud for hende, gav ham et Forspring for Hustruen, som nok kunde gaa an, da han endnu var forholdsvis ung, men blev mere betænkelig,

da Alderdommen begyndte at gøre sig gældende og gjorde Afstanden imellem dem større. Hun har selv talt om, at hun havde „noget Ustyrligt“ i sin Natur ¹⁾, og sammenlignet sig med „det urolige Hav“ ²⁾. Dette, som han vel nok har følt Charmen ved, søgte han utvivlsomt paa den anden Side at holde nede. I sit Ægteskab var Johanne Luise som en Vildfugl, der blev holdt i Bur. Efter Mandens Lovbog var der tusind Hensyn at tage til det passende. Vilde hun kaste sig ud i Livet, saa holdt han igen, dæmpede hendes naturlige Livsytringer ned og omgærdede hende med Konveniensen's Forskansninger. Naar hun som ung Kone ytrede Ønske om at komme paa Bal, overtalte han hende til at lade være, ikke i vulgært Udslag af Skinsyge, for han var vant til at se sin Frue ombejlet af andre Mænd og til en vis Grad stolt af, at hun gjorde Lykke i Selskabslivet, men fordi han ikke ønskede hende bragt i Berøring med den „raa“ Virkelighed. Saaledes ser hun ogsaa selv paa Sagen ³⁾: „Naar Heiberg altid ligesom vilde holde mig under Laas og Lukke, da gjentager jeg, at det egentlig ikke var, hvad man kalder Jalousie, men en Holden mig i Hævd; han syntes, at det ligesom degraderede mig at komme i Berøring med Mennesker, der ikke først havde staaet Prøve for hans kritiske Domstol og viist sig værdige til min Omgang“. Langt snarere kunde hun have Grund til at være urolig for sin Mand. Heiberg var meget modtagelig for kvindelig Skønhed, især naar den fremtraadte i den purunges Skikkelse. I Brevene fra Baderejserne 1854—55 driller hun ham med hans „Flammer“ ⁴⁾, og da han har fortalt, at han har opvartet forskellige Damer med Roser fra Søkvæsthusets Have, indbringer det ham Spydigheder fra hans Kone ⁵⁾: „Du spiller jo ret den galante Gartner i Sommer, skjærer selv Bouquetter af til alle Tøsene, baade store og smaae, med de Blomster, som jeg har pleiet, indsmigrer Du Dig hos andre Damer og gjør Dig behagelig for dem. Men,“ tilføjer hun dog forsonligt, „gjør det kun, min kjære Ludvig! jeg føler, at Du ikke glemmer mig for de andre, selv i dette seer jeg en Godhed for mig“. Der var dog Lejligheder i deres Liv, hvor Fru Heiberg tog tungere paa Sagerne — her tænkes først og fremmest paa hans Forhold til Clara Raphael.

I November 1850 overraskedes Heiberg en Dag ved med Posten fra Lolland at modtage et Brev og et Manuskript fra en ung Pige, der undertegnede sig Mathilde Fibiger. Ved at udsørge et Par Slægtninge fik han at vide, at hun var Søster til den lovende unge, nu afdøde Officer Adolf Fibiger, der havde været hans Elev paa den militære Højskole og i denne Egenskab flere Gange gæstet ham i hans Hjem (II 15 f.). Læsningen af det tilsendte Manuskript, „Tolv Breve fra Clara Raphael“ ⁶⁾, et af de første litterære Udtryk for Kvindeemancipationen i Danmark, satte ham straks i Fyr og Flamme. Da han tilmed fik hende beskrevet som „en nydelig Pige“, dannede han sig

et idealt Fantasibillede af hende og skrev øjeblikkeligt et langt Brev til den unge Forfatterinde¹⁾, hvori han lover at opfylde hendes Bøn: at udgive Skriftet for hende. Hvad der saa overraskende bestemte Heiberg til at optræde som Impressario for en emanciperet Valgerda, var det Præg af en ejendommelig Personlighed, han modtog gennem hendes Breve: „den dybsindige, piquante Reflexion, der syntes at forudsætte en mangeaarig Verdenskundskab . . ., den energiske Character, som Brevskriverinden udvikler, endelig . . . den store Veltalighed, Virtuositeten i Diction og Foredrag“. I hendes Bog har han fundet Kvindens Emancipation opfattet ikke i den vulgære Betydning, men i den Betydning, „hvis Gyldighed Alle maae indrømme, at hun skal have Frihed til at realisere sit Ideal“. Dog anser han hendes Kvindeideal for alt for overjordisk, især hvad angaar Forholdet til Manden; han bruger ligefrem Ordet „Eksaltation“ om visse af hendes Ideer. Horoskopet for den unge Dames Debutbog stiller han saaledes, at han tror, at de dannede vil dele hans Syn paa den, men „vore raae kritiske Bladskrivere ville udentvivel fremkomme med nærgaaende Invektiver, der ere krænkende for den unge Forfatterinde“, hvorfor han tilraader streng Anonymitet. En Tradition vil vide, at det er ham, der har foreslaaet hende at dække sig bag Erkeenglenavnet Raphael²⁾. Hendes Svar til Heiberg er ikke bevarede, men af hans næste lange Skrivelse³⁾ fremlyser, at der maa have været noget i det første Brevs altfor fortrolige Tone, der foruroligede hende, samtidig med at det hensatte hende i uforstilt Glæde at møde saa uventet Anerkendelse og Forstaaelse, og nu opbyder han alle sine Kræfter dels for at overbevise hende om, at han har ment, hvad han skrev, og dels for at forklare hvorfor han har anslaaet en Tone overfor hende, som om han havde kendt hende længe: „Det er, som om Deres Ord vare Sædekorn, der fæstede Rod i Læserens Tanke og uformærkt voxede op til en heel Skov, som han tilsidst ikke kan see for lutter Træer. Deres Ord hænge forunderligt fast i Sindet, saa at man, selv om man vilde, ikke kan rive sig løs fra dem, men idelig nødes til at vende tilbage til dem i sine Tanker. Deres Breve, selv om de ere lange, efter den sædvanlige Maalestok, synes Læseren for korte, thi der er saa Meget, hvorom han ønskede at erfare Mere; saa Meget, hvorom han gjerne vilde spørge, hvorpaa han saa gjerne vilde have Svar. Hvad gjør han da i Mangel af Bedre? Han læser Brevet om igjen, han læser det atter og atter, indtil han føler sig overbeviist om, at han nu har tilegnet sig det Hele, og at han ikke har overseet det Ubetydeligste. Men endnu er han ikke færdig; nu begynder han at speide mellem Linierne, for at see, om han kan stave sig til den usynlige Skrift, der ledsager den synlige. Kort sagt, den hele Virkning er hvad man kalder at blive betagen af Noget. Her troer jeg, at jeg har fundet det rette Udtryk“. Noget upassende i, at han har skrevet fortroligt til hende, kan han

ikke finde, eftersom han med Hensyn til sin Alder mageligt kunde være hendes Fader, ja til Nød hendes Bedstefader, men indrømmer dog, at han i sit foregaaende Brev har talt mere om hende selv end om Sagen, rørt som han var over den Tillid, hun har vist ham. Omkring Julen 1850 udkom saa paa Reitzels Forlag „Tolv Breve fra Clara Raphael“, forsynet ikke blot med Heibergs Navn som Udgiveren, men ogsaa med en Fortale af ham. I denne garanterer han Læserne for, at Bogen til Trods for dens ualmindelige Modenhed er skrevet af en ung Dame, og citerer Passager af hendes private Breve til ham, hvori hun har diskuteret visse Indvendinger, han har fremført mod hendes Ideer. Ud af hver af Fortalens Linier lyser der en Entusiasme, der ingenlunde staar i Forhold til det lille Skrifts Betydning¹). Clara gøres til en Jomfru af Orléans: hvad Forfatterinden har givet er ikke en Novelle, men „Bekjendelser af en skøn Sjæl“. Hvor personligt engageret han er, skinner tydeligt frem af Fortalens Slutningsord: „Med det Ønske, at Gaven, som kommer fra et rigt Hjerte og fra rige Evner, maa finde en velvillig Modtagelse, slutter jeg de indledende Ord, som jeg ikke blot havde paataget mig at skrive, men hvis Frembærer jeg maatte ønske at være“. (I Parentes bemærket var det vel det, at Heiberg stod som Garant for Clara Raphael-Brevene, der 1854 gav Camilla Collett Mod til at bede ham gennemlæse Manuskriftet til en Del af „Amtmandens Døttre“; den norske Forfatterinde ønskede dog ikke hans Navn paa Titelbladet). Forbindelsen imellem Heiberg og Mathilde Fibiger vedblev endnu et Stykke Tid, indtil den fik en brat foreløbig Afslutning. Det er stor Skade, at der ikke er bevaret mere end de to her citerede Breve samt to senere af deres Korrespondance. Hendes Broderdatter Margrethe Fibiger har dog i sin Tid, da hun skrev hendes Biografi, haft Adgang til Aktstykker, der kaster Lys over Sagens videre Udvikling. Brevvekslingen fortsatte. Til en Veninde skrev Mathilde²): „Tre Søndag Aftener i Træk har han nu tilbragt med at skrive til mig, ikke Forretningsbreve men Breve til en Veninde. Jeg har i alt faaet sex Breve fra ham i denne lyksalige Maaned [5: Novbr. 1850]“. Hun vil ikke lade nogen læse dem, men kan dog ikke afholde sig fra at citere Brudstykker af dem som f. Eks. disse³): „Vor oprindelige Hemmelighed maa jo snart Deres Nærmeste gøres bekendt med; det finder jeg rigtigt. Men der er endnu et Mystorium tilbage; lad det blive imellem os! Jeg beder Dem derom . . .“ og videre: . . . „Kan De ikke fatte, hvad jeg føler ved at have en Hemmelighed med Dem?“ Endvidere tilbød han hende som Bevis paa sit Venskab at laane hende Bøger. „Er jeg ikke et lykkeligt Menneskebarn? I Dag i Saxkøbing har jeg bestilt et lille Bogskab af poleret Træ med en Glasdør med Laas; deri skulle hans Bøger bo under deres Ophold hos mig. Kan du begribe det Hele? Det forekommer mig som et Feæventyr. Han har lovet at skrive til den 13de

December [o: hendes Fødselsdag], naar jeg saa vilde skrive til ham til den 14de [o: Heibergs Fødselsdag], da han kanske saa havde samme Grund til gerne at ville være glad. Er det ikke morsomt?“ skriver hun til Veninden ¹⁾). Endnu havde de aldrig set hinanden, eftersom hun havde Engagement som Privatlærerinde paa Lolland. I Julen blev der Lejlighed dertil, da Mathilde Fibiger rejste til København for at tilbringe Højtiden hos sin Familie. For hende blev Feeventyret kortvarigt ²⁾). I den Fejde, der udbrød i Anledning af hendes Skrift ³⁾), greb Heiberg ikke ind til hendes Forsvar, skønt han i den første Begejstring overfor hende havde erklæret ⁴⁾): „Har De kaaret mig til Deres Ridder paa Litteraturens Kampplads, skal jeg visselig ikke undslaa mig for at bære Deres Farver i mit Skjold.“ Dette mener hendes Biograf og Slægtning, at hun har taget sig nær ⁵⁾). Og da hun Aaret efter fortsatte Forfattereskabet med to nye Piecer, var Heiberg ikke tilfreds med dem ⁶⁾). Forklaringen herpaa er følgende: Allerede kort efter Clara Raphael-Brevenes Fremkomst synes Heibergs Forbindelse med Mathilde Fibiger at være blevet hans Hustru for broget. I ethvert Fald meddeler hendes ældre Søster Iliia, der omtrent samtidig med Clara Raphael-Brevene havde indsendt et Drama til Heiberg, som hun fik foreløbig retur ⁷⁾), Broderen Axel, at Heiberg endnu inden Nytaar 1850 (en Tidsangivelse, der næppe kan være rigtig) pludselig holdt op at besøge hende ⁸⁾) og i Stedet for anmodede hende om at komme til ham paa Teaterkontoret. Grunden skulde ifølge paalidelige Kilder være den, at Fru Heiberg „offentlig beskyldte Mathilde for 'Løgn' og for at have 'ført Heiberg bag Lyset i flere Ting i sine Breve““, hvorfor hun vilde give det Udseende af, at Heiberg „gerne vilde trække sig ud af Sagen, mens Mathilde væltede sig ind paa ham“. Iliia, der følte sig kaldet til at værne om sin Søsters Rygte, tilskrev da Fru Heiberg og fik en Samtale i Stand med hende, hvorunder den store Skuespillerinde efter Ilias Mening viste sig meget elskværdig, men ikke i „den store Stil“, og insisterede paa, at Clara Raphaels Besøg i det heibergske Hus blev bragt til Ophør. Ikke nok med det henvendte den alarmerede ældre Søster sig ogsaa skriftligt til den mandlige Part i Sagen ⁹⁾) og mente af hans høflige, men temmelig flove Svar at kunne slutte, at „Sagens hele Forfløjenhed“ gik op for ham ¹⁰⁾). Baade fra Iliia og hendes Broder, Filologen Otto Fibiger foreligger der imidlertid venlige Breve til Fru Heiberg fra 1851—52, der viser, at Mathildes Søkende ikke bar Nag til hende, ligesom der foreligger et Brev fra Iliia til Heiberg, skrevet i hans sidste Leveaar ¹¹⁾). Efter Heibergs Død fik Mathilde Fibiger et Portræt af sig, hun havde sendt ham, tilligemed sine Breve til ham tilbagesendt. Antagelig er det dem, hun takker Fru Heiberg for i et Brev af ^{20/11} 1860 ¹²⁾). De 10 Aar, der var hengaaet siden deres „Fantasiforelskelse“ — Broderdatterens Udtryk ¹³⁾) — har virket lægende paa hendes Saar, saaledes at hun nu kan skrive til den,

der engang havde stillet sig skillende imellem dem: „Jeg maa ret inderlig takke Dem for den Godhed, hvormed De har tænkt paa at glæde mig; det kunde ikke skee paa en kjærere Maade. Der var en kort Tid, da Livet baade i og om mig var som et Juletræ, hvor der blot mangler at Lysene skal tændes; han tændte dem, og det blev saa straaleklart som nogen Solskinsmorgen, der har bebudet en regnfuld Dag. Med Udgivelsen af mine faae Bøger var det forbi; den Maade hvorpaa min Stræben blev mødt af en Verden som jeg ikke forstod, maatte ifølge min egen og min Begavelses Natur, knuse den; men Glæden og Forstaaelsen, det lyse Minde, den rige Løn for en sand og god Begeistring, skjænkede han mig i den Maade hvorpaa han tog imod mig. Jeg kan ikke mere takke ham derfor her paa Jorden; men jeg troer ikke at kunne takke Dem bedre for den Skat De sendte mig, end ved at vise Dem hvor helligt hans Minde er mig. Jeg erindrer tydeligt, at en Kikkert var en af de mange Ting hvormed Heiberg glædede mig da jeg kom hertil fra Lolland; men jeg betragtede den som et Laan og sendte den tilbage tilligemed nogle Bøger. Med den hjerteligste Tak og inderligste Deltagelse, Deres forbundne Mathilde Fibiger“¹⁾). Efter hendes Død i 1872 nægtede Familien Fru Heiberg at udlevere de to Breve til hende fra Heiberg; Resten tilligemed sine egne har hun sandsynligvis tilintetgjort²⁾). Derved er interessante Dokumenter blevet ødelagt, der kunde have kastet et klarere Lys over hele denne Episode. Saa sparsomt som Sagen nu foreligger oplyst, kan man ikke frikende Heiberg for at have vovet sig for langt ud; A. D. Jørgensen taler ogsaa om, at der fra hans Side var et „poetisk-erotisk Moment i Forholdet“³⁾). I den posthume Udgave af „Prosaiske Skrifter“ blev den begejstrede Fortællelse til „Clara Raphaels Breve“ karakteristisk nok ikke optaget.

I det heibergske Ægteskab synes der ikke at have været megen Erotik. Fru Heiberg har i „Et Liv“ diskret berørt Emnet paa det Sted⁴⁾), hvor hun omtaler Brylluppet: „Jeg havde mange romantiske Ideer om, hvorledes Ægtefolks Samliv burde indrettes for ikke at profaneres. Heibergs medfødte Finhed hjalp mig til at gennemføre mine Ideer herom, og om de end undertiden strøifede noget henimod det Barnagtige, føiede han mig dog deri. Og jeg er endnu af den Mening, at man i dette Forhold ikke kan være varsom nok og ikke bør vise sig for hinanden hverken i aandeligt eller legemligt Negligé; især i det Sidste gjør man vistnok bedst i at blive fremmed for hinanden hele Livet igjennem“. Hermed stemmer, hvad Fru Gyllembourg i et Brev fra Sommeren 1831, mens de nygifte nød Hvedebrødsdagene i Lyngby og hun ordnede Hjemmet til deres Tilbagekomst, skriver til Svigerdatteren om „Anstændigheds Gardinet“, der volder hende store Vanskeligheder at klippe til⁵⁾). Det var dog Fru Heiberg et stort Savn, at der aldrig kom nogen Børn i deres Ægteskab. Da Bjørnson engang, efter at hun var blevet en

gammel Kone, udtalte sin Forundring over hendes Barnløshed, skal hun have svaret ¹⁾): „Kjære Bjørnson, De tror da vel ikke, at det var min Skyld!“ I Erindringsværket vender hun flere Gange tilbage til Emnet, og altid med Beklagelse over, at hendes Mand og hun paa dette Punkt ikke var enige: „Naar jeg sagde: ‘Det var dog en Lykke at have Børn’, da pleiede han spørgende at svare: ‘Nei Tak! saa brød du dig kun om dem, og jeg gik for Lud og koldt Vand’. Jeg tror virkelig, at han mente, hvad han sagde, og intet Savn følte i denne Retning; og dog er jeg vis paa, at havde han havt Børn, vilde disse have udgjort en stor Lyksalighed for ham“ ²⁾). Ofte tænkte hun paa at antage sig et Par Børn, men altid satte Manden og Svigermoderen sig imod det, og hendes opsparede Moderlighedsfølelse fik først Udløb, da hun efter at være blevet Enke adopterede de tre vestindiske Pigebørn. Imidlertid gør hun krampagtige og lidet overbevisende Forsøg paa at trøste sig ved den Iagttagelse, hun mener at have gjort, at de lykkeligste Ægtepar er de uden Børn. At der i det lange Løb gik Slid paa Heibergs Følelser for Hustruen, har man ved Udgivelsen af Ægteparrets Breve fra Fru Heibergs Baderejser 1854—55 ³⁾ faaet det tydeligste Bevis for. Fraregnet de faa Dage, Heiberg i 1845 havde tilbragt paa Hven, havde de aldrig før været skilt fra hinanden. Fru Heiberg var stærkt bevæget ved Afskeden; ogsaa Heiberg var rørt ved at skulle sige Farvel til sin Hustru og blev det endnu mere, da det viste sig, at hun havde sanket gloende Kul paa hans Hoved ved hver Dag under Adskillelsen gennem Husets Tjenestefolk at lade ham overlevere en lille Gave som en personlig Hilsen fra den bortrejste. Naar hun sad dernede i sin Ensomhed i Marienbad, havde hun rigelig Tid til at tænke paa deres Samliv. Med Spænding afventede hun hvert Brev, Posten bragte hende fra København, studerede dem nøje, læste dem atter og atter, og da indfandt sig ofte Mismod over, hvor kølige de var i deres Tone. Hun, der elskede ham saa højt, kunde aldrig faa nok Kærlighed til Gengæld. Han tilstaar sig selv skyldig i at have vist hende Mangel paa Fortrolighed: „er det ikke saa“, skriver han ⁴⁾, „at vi i vore gjensidige Breve have udvexlet flere Tanker og Følelser med hinanden, end det pleier at være Tilfælde, naar vi ere sammen? Det er maaskee urigtigt, og Skylden er vel især min; men er der dog ikke ogsaa Meget, som man har lettere for at udtrykke skriftligt end mundtligt?“ Han bestræber sig dog for at se de lyse Sider ved Adskillelsen: „De smaa Anledninger til Uenighed falde bort, man rykker hinanden nærmere, tiltrods for Afstanden i Rummet“ ⁵⁾ og vil hellere end at tilskrive denne sin Opfattelse sit „lette Sind, for ikke at sige min Letsindighed“ se det som Udtryk for „en virkelig Livsphilosophie“. Men hun vil ikke lade sig spise af med slige Forklaringer og bryder ud i Klage ⁶⁾): „Der er i Din daglige Omgang, hvor elskværdig den end er, noget koldt, Dine venlige Tanker blive sjælden

til Ord. Du har en vis Undseelse for at give Din Følelse tilkjende, og føler næsten aldrig Trang til at vise Kjærtegn mod dem Du holder af og dog troer jeg, at Du vilde savne de Tegn som bestaar i Ord og Miner, hvis de udeblev hos Din Omgivelse, men da Du har dette Gode, veed Du næppe selv, hvor smerteligt det vilde være Dig, hvis Du maatte savne det. Jeg derimod har ofte følt denne Smerte. Jeg veed meget godt, at i alt væsentligt har Du altid viist mig Din Hengivenhed og altid været mig en trofast Ridder, men det daglige Brød har jeg tidt maattet savne, og deraf er min Tvivl opstaaet¹⁾. Johan Ludvig var sin Faders Søn; havde Fru Heiberg været den svage og sensible Kvinde som hans Moder, vilde deres Ægteskab maaske være endt paa samme Maade som P. A. Heibergs og Thomasines. Nu var Fru Heiberg lykkeligvis gjort af et haardere Tømmer, der gav hende Kraft til at tage sin Mand, som han var, og lære sig den svære Kunst at finde sig tilrette med sin Skæbne, saaledes som hun aabent tilstaar sin Mand det: „Vel have disse 23 Aar ogsaa bragt Smerter, uforglemmelige Smerter, men, ogsaa for disse takker jeg Gud, thi de have ikke været uden god Frugt for mig, og have de end efterladt en veemodig mørk Krog i mit Hjerte, saa have de tillige ført mig ind paa Resignationens Vei, en Vei, som det er bedst at begive sig ind paa saa snart som muligt, thi den skal og maa betrædes“²⁾. Vildfuglens Vinger var blevet stækkede. Selv vedgaar hun at være blevet mistænksom i Aarenes Løb og gør Afbigt derfor³⁾: „Du maa ikke skjænde mere over den Disharmoni, som Du kalder det, der er imellem os. Jeg har jo lovet Bod og Bedring, hvad vil Du saa mere? Det er min faste Beslutning herefter at have fuldkommen Tillid til Dig, men saa maa Du heller ikke tage enhver lille Bemærkning fra min Side som Mangel paa Tillid. Det kan nok være, at der i de senere Aar, ved Skuffelser i flere Retninger, er kommet noget sygeligt ind i mig. En vis febrilsk Mistænksomhed, men nu maa Du være god, og ikke tage mig det saa ilde op. Jeg agter, elsker, og beundrer Dig, og har gjort Din Samvittighed til min, og derfor føler jeg en saa dyb Smerte, naar Du gjør noget der synes mig ikke er Dig værdig“. Og dog — naar alt dette er sagt, er det kun et ufuldstændigt Billede, der er givet af deres Ægteskab. Hvad de end — og især hun — kunde savne i det, saa var det bygget op paa en sand Kærlighed fra begge Sider. Hvert Blad i Fru Heibergs Livserindringer taler om, hvor højt hun har sat sin elskede og beundrede Johan Ludvig, ja hele Værket er at opfatte som et Æresminde, hun har sat sin afdøde Mand. Lige saa lidt indskrænkede hans Følelser for hende sig til Ridderlighed. Fru Sødring har skildret⁴⁾, hvor nær det gik ham til Hjerte, da der i 1852 var Udsigt til, at han skulde miste hende: „Det var en Aften i Saisonen 1852—53. Fru Heiberg havde længe været meget syg og var nu opgivet af Lægerne. Blandt Personalet herskede stor og oprigtig Bedrøvelse. Jeg spillede den

Aften, og i en Mellemakt saa jeg Heiberg staa alene i tunge Tanker, bøjet og sorgfuld midt ude paa den mørke Scene. Det var saa mærkeligt for mig at se den ellers saa stærke og overlegne Mand staa saaledes. Jeg gik hen til ham og sagde ham et Par opmuntrende Ord. Men han rystede sørgmodigt paa Hovedet, og jeg følte, at jeg intet kunde udrette“. Der er ingen Tvivl om, at dette Situationsbillede giver den egentlige Heiberg; bag den kølige Maske var der en bunden Varme, og hvad Hustruen og andre, der stod ham nær, havde Grund til at beklage sig over, var blot, at den saa sjældent kom til Frembrud. Han var virkelig for hende, som hun skrev i Dødsannoncen ¹⁾ om ham, „min Barndoms Ven, min Ungdoms Leder, min elskede Mand, min Støtte, mit Værn“.

V

1850–60

De samle sig, lig underfulde Drømme,
De rige Minder fra en svunden Vaar.

*J. L. Heiberg: Adelaide Grevinde af
Bombelles.*

1.

SENERE LEVEAAR — DØD OG EFTERMÆLE

Efter Overtagelsen af Direktørembedet har Heiberg egentlig ingen Biografi, ud over den han indskrev i Teatrets Annaler. Han levede et stille og tilbagetrukkent Liv i Hjemmet, i Ny og Næ afbrudt af en Udenlandsrejse, og det blev mere og mere tydeligt, at hans digteriske Aare var udtømt. For anden Gang samlede han sine poetiske Skrifter, der udkom i 8 Bind 1848—49, udgav derefter sin Moders Skrifter 1849—51, som han i Aarenes Løb havde holdt over Daaben (i 1834 havde han skrevet en morsom Fortale til hendes Skuespil¹⁾), og havde den Tilfredsstillelse at se nogle af sine egne dramatiske Arbejder oversat til Svensk og Tysk, bl. a. et 2 Binds Udvalg af „Dramatische Schriften“ (1847). Men de nye Planer, han lagde, kom sjældent til Udførelse. I 1854 talte han om en ny Samling af Gadeviser²⁾, og samme Aar omgikkes han med Tanken om at skrive et Skuespil, som blev opgivet, da Hertz behandlede et lignende Emne i „Den Yngste“³⁾. Hvad han fik færdigt, var enkelte Lejlighedsdigte, især Mindedigte. Ved Oehlenschlägers 70-Aarsdag viste han, der med den største Skepsis havde fulgt Digterkongens senere Udvikling, at han ingenlunde havde glemmt hans straalende Ungdomsværker. Ved den store Fest paa Skydebanen hilste han ham paa Parnassets Vegne i det varmtføjte Digt „Den yngre Digterskole“⁴⁾ som Skjaldenes Adam, Tolkeren af dansk Natur og Folk, og som den der har ført os ned til Kilden, „hvorfra vort Livsvæld rinder“. 1850 opvartede han H. C. Ørsted med en Digterhilsen⁵⁾ i Anledning af hans 50-Aars Jubilæum som Universitetslærer; Aaret efter døde den store Fysiker, og Heiberg hyldede Mindet om sin Ungdoms Lærer med en Gravsang⁶⁾ til Komposition af Niels W. Gade. Til sit Livs sidste digteriske Bedrift inspireredes han ligeledes af et Dødsfald. Sidst paa Aaret 1857 naaede ham Budskabet om, at hans Ungdomselskede Ida Bombelles, f. Brun, var død i Wien. Gamle Minder fra en lykkelig og sorgløs Periode af hans Liv strømmede ind paa ham og udkrystalliserede sig i det underfulde Digt „Adelaide Grevinde af Bombelles“: „De samle sig, lig underfulde Drømme“⁷⁾. Et skønnere digterisk Eftermæle har ikke mange

faaet. Digterens Bevægelse er hørbar, til Trods for at han ikke havde set den elskede igennem mange Aar, men den overvælder ham ikke, han er — om nogensinde — Herre over sine Midler. I helstøbte Strofer, der genkalder Goethes „Ihr naht euch wieder, schwankende Gestalten“, ser han tilbage paa den Tid, da hun lagde alt, hvad der havde et Navn i Aandens Riger, for sine Fødder. Helst mindes han hende fra Sophienholm:

Hvor skal en vildsom Tanke helst sig fæste?
 I dine Skove, dunkle Frederiksdal,
 Hvor Skarer mødtes, for det Huus at gjæste,
 Der vinkede fra Søen klar og sval.
 Naar Rosentiden gav sin Skat tilbedste,
 De flokkedes, for i den gjæstfri Sal
 At mødes, skilles, sig uhindret sprede
 Ved Søens Rand og mellem Havens Bede.

Da mødte dem et Syn paa disse Steder,
 Og Alles Blikke fængsledes med Magt:
 En ung og ædel Skikkelse dem træder
 Imøde, hyllet i den hvide Dragt;
 En blegrød Rose, som end Duggen væder,
 Er tidt i Haarets gyldne Fletning lagt;
 Et mildt Velkommen byder hun de Mange,
 Der søge hendes Fjed i Havens Gange.¹⁾

Og nu:

Ak! Hun, som kunde Digterne besjæle,
 Berømtheds, Ungdoms, Skjønheds Straalevæld,
 Det Hele gjemmes nu bag trange Fjæle,
 Det Hele hviler i et Gravcapel.
 Og Digterne, der sang om hende, dvæle
 Nu selv bag Underverdens haarde Fjeld:
 Den Ringeste kun bleven er tilbage,
 For hendes Støv at hilse med sin Klage.

Dog ei til Støvet jeg min Sang vil binde,
 Ei til en Ligfærd bringe den som Krands,
 Langt hellere, min Ungdoms tro Veninde!
 Jeg tænker Dig i uforandret Glands,
 Hvor Intet, som er ædelt, kan forsvinde,
 Og Intet, som stod præget for Din Sands,
 Hvor Natten, som for evigt nu Dig fjerner,
 Er Himlens Dyb med Evighedens Stjerner.²⁾

Intet Under, at den besungnes Broder Carl Brun i et Brev ³⁾ takkede ham varmt, hvortil han senere som et synligt Taknemmelighedsbevis føjede en

Gave, bestaaende af et Safirpandesmykke med Brillanter, der var tilfaldet Ida Bombelles efter Napoleons Søster Pauline ¹⁾). Ogsaa for Poesi opladte Sjæle som Martensen og Tryde følte Trang til at udtrykke deres Begejstring ²⁾ saa omgaaende, som de havde læst Digtet. Men hvor havde de læst det? Der er noget tragikomisk i, at det Sted, hvor disse Linier ^{21/12} 1857 stod trykt, var i — „Adresseavisen“, det Blad, om hvilket Heiberg i „Nøddeknækkerne“ havde skrevet ³⁾ :

tilvisse, mit Hjerte føler et Savn,
Indtil jeg faaer tolket til Deres Priis
Min Erkjendtlighed i vor Adresse-Avis,

og endnu mere grotesk bliver det, naar man ved, at han maatte lade det indrykke mod Betaling som Annonce! ⁴⁾ Heiberg, der en Gang havde været den toneangivende herhjemme, var nu reduceret til at lade en af sine mest op-højede Produktioner figurere i et rent merkantilt Blad, Side om Side med Avertissementer om Torsk fra Snekkersten og Udbud af Julegaveartikler. Det aabner et i Sandhed sørgeligt Perspektiv. I en værdig Form fremkom Digtet først i Marts 1858, da det paa Foranledning af Carl Brun blev trykt som Gravsang og uddelt til Slægt og Venner. Til samme digteriske Højde kunde han naturligvis ikke svinge sig ved Efterretningen om Th. Suhrs Død Aaret efter. Men Mindedigtet „Sølyst“ ⁵⁾, der fandt Husly i Hertz' „Ugentlige Blade“ ^{1/12} 1858, er et varmhjertet Forsøg paa at betale af paa den Taknemmelighedsgæld, hvori han og hans Hustru var kommet til at staa til den store Handelsherre. Hans uigenkaldeligt sidste Digt (fra 1859), „Den fangne Dronning“ ⁶⁾, en fri Oversættelse af nogle Strofer af Schillers „Maria Stuart“ III. 1, har sit Udspring i Hustruens levende Interesse for dette Skuespils Titelfigur, som hun i Heibergs sidste Leveaar nærede et brændende Ønske om at komme til at udføre og sysselsatte alle sine Tanker med, naar hendes Mands Helbredstilstand ikke paakaldte dem. Endnu et digterisk Arbejde paabegyndte han i 1859, den ufuldendte Novelle „En Begivenhed, oplevet og fortalt af Ernst Emanuel“ ⁷⁾. I sit Anlæg minder den om det tyske Düsseldorf-Fragment fra 1822 (I 170 ff.). Et tilfældigt Gademøde bliver den drivende Kraft i Handlingen, der drejer sig om at etablere en nærmere Forbindelse mellem Fortælleren og en skøn ung Dame, som han en Gang har vekslet et Par Ord med paa Glacis-Vejen. Det lidet, der foreligger, lader os ikke drage sikre Slutninger om Udfaldet, men intet tyder paa, at Novellen i fuldført Tilstand vilde være kommet til at rangere højere end Heibergs øvrige beskedne Bidrag i denne Genre. Det ligger nær at tænke sig, at den er blevet til paa Opfordring af Hertz til det Tidsskrift „Ugentlige Blade“, som han udgav 1858—59, og hvortil han bad Heiberg om Bidrag ⁸⁾, idet han udtrykkelig

fremhævede, at han især ønskede Noveller af danske Forfattere. Heibergs Svar paa Henvendelsen gaar rigtignok ud paa, at „Noveller kunne være en god Ingrediens, naar de kun ikke minde om de trivielle Feuilleton-Noveller; men saa kommer De vel ogsaa til selv at skrive dem“¹⁾, og senere²⁾ tilraader han at „opgive det som fast Regel, stedsse at have en Fortælling i Deres Blad. Naar Fortællingen ikke netop har et tidssvarende Præg, læser man den i Almindelighed heller paa et andet Sted end i et Ugeblad, der kommer en eneste Gang om Ugen, og hvor man derfor snarere søger Noget, der paa en eller anden Maade er knyttet til Øieblikkets Interesser“. Men da Hertz i Begyndelsen af Aargangen 1859 alligevel vover sig ud med en Novelle af eget Fabrikat („Johannes Johnsen“), berømmer Heiberg den gentagne Gange³⁾, og der er derfor intet til Hinder for at antage, at han gerne har villet komme sin gamle Ven til Undsætning med mere af samme Slags, ligesom hans Hustru i Ny og Næ indsendte Artikler til „Ugentlige Blade“. I andre Organer kunde han i ethvert Fald ikke tænke sig at være Medarbejder. Vilde han have et Indlæg i et aktuelt Anliggende frem, henvendte han sig nu til det lidet ansete „Flyveposten“⁴⁾, der havde taget ham i Forsvar under Teaterstriden. I den øvrige Presse følte han sig hjemløs; til Hertz skriver han⁵⁾ i Anledning af hans nye Tidsskrift: „Jeg selv, som ikke sjældent har følt Lyst til at udtale mig om en eller anden Gjenstand, men har undladt det, fordi jeg ikke vidste, hvor jeg skulde anbringe en Artikel, vil med Glæde benytte mig af den velkomne Leilighed, og af og til, naar Omstændighederne opfordre mig dertil, lade et Bidrag underkastes Deres Bedømmelse“. Hans Tid udfyldtes iøvrigt af Censorforretningerne og de optiske og akustiske Studier. Endnu en Teaterdirektør kom han til at samarbejde med, Fr. v. Tillisch, til hvem hans Skrivelser altid er præget af udsøgt Høflighed og Ærbødighed.

Siden Rejserne til Paris 1836 og Ems 1839 havde Heiberg ikke haft Lejlighed til at komme udenlands. I Sommeren 1852 fulgte han og hans Hustru den svenske Digter og Hofmand Bernhard v. Beskows Opfordringer til at rejse til Stockholm, som han ikke havde set siden Besøget i 1812. Igennem hans Skrivekalender⁶⁾ kan man følge Ægteparrets Program fra Dag til Dag. De tog fra København 10. Juli og drog i Etaper til Jönköping, gik i Vadstena om Bord i Dampskibet „Esaias Tegnér“ og sejlede ad Kanalvejen til Stockholm, hvortil de ankom 19. Juli. Her tog de ind paa A. C. Behrens „Hôtel Garni“ paa Drottninggatan 3, der ansaas for Stadens fornemste Logi. I dets endnu bevarede Gæstebog er Heibergs Navn indskrevet tilligemed alle hans Titler⁷⁾. Deres Cicerone i Stockholm og dets Omgivelser var Baron Beskow, Oehlenschlägers Ven, som Heiberg allerede flere Aartier i Forvejen var traadt i Forbindelse med⁸⁾. Under hans Førerskab besaa de Djurgården med Bellman-Busten og Billedhuggeren Byströms Atelier og introduceredes

hos hans Broder, Grosserer Beskow, der ejede Landstedet Nyckelviken uden for Stockholm. Heibergs svenske Kollega Baron Bonde foreviste ham Kungl. Teatern, og de rejsende forsømte ikke at opsøge Gyllembourgs yngre Slægtning, Grev Gustaf Taube, som havde gæstet København i 1812. Af kendte Navne, som figurerer i Rejseoptegnelserne, kan nævnes de to liberale „Aftonblad“s-Redaktører L. J. Hierta og Sohlmann samt Præsten Ekdahl, som er omtalt i Afhandlingen om Hven, og med hvem Samtaleemnet givet har været deres fælles Helt, Tycho Brahe. Mens Heiberg ellers var vant til at faa Lov at leve ugenert paa sine Rejser, blev hans Inkognito røbet i den svenske Hovedstad, og han blev fejret som Bellmankender af Ordensselskabet „Par Bricole“ paa selveste Bellmandagen 26. Juli. Hans Hustru fortæller ¹⁾, at det ikke var uden Overvindelse, han bekvemmede sig til at modtage Indbydelsen. Da han blev afhentet paa Hotellet af en Deputation, var det ikke langt fra, at han saa ud „som en Forbryder, der føres bort for at udstaa sin Straf“. Men han kom svært oplivet tilbage langt ud paa Natten, smykket med et Purpurakselskærf over Skulderen, Tegnet paa at han var blevet udnævnt til Selskabets Æresmedlem. Endnu findes blandt hans Efterladenskaber Ordensemblemet ²⁾ og et Eksempplar af den Sang ³⁾, der var blevet skrevet og sunget til hans Ære ved Festen. Fru Heiberg tilføjer, at han „var ganske rørt over al den Venlighed, der var viist ham. Det var noget Nyt, han var ikke vant til slig Udmærkelse i sit Fædreland“. Den 5. August sattes Kursen atter mod København, hvortil de to Dage efter ankom med Dampskib via Kalmar-Ystad. Af de svenske Venner vedligeholdte han pr. Brev Bekendtskabet med Beskow. Det havde ikke været let for Ægteparret at forlade Fru Gyllembourg, der sad svag og hjælpeløs tilbage paa Søkvæsthuset ⁴⁾. Da Fru Heiberg i de to Somre 1854 og 1855 saa sig nødsaget til at foretage en Baderejse til Böhmen, var Svigermoderens Tilstand yderligere forværret; Sønnen ansaa det derfor for sin Pligt at blive paa sin Post, og Fru Heiberg maatte drage af Sted uden ham, men med sin Broder, Skuespilleren Anthon Pätges, som Ledsager. Ved Tiden for deres sidste Udenlandsrejse laa Landet anderledes. Den 1. Juli 1856 døde Fru Gyllembourg. Heiberg havde netop fratruadt Teatrets Ledelse og trængte dobbelt til Rekreation, og da Ægteparret den 31. Juli kunde fejre deres Sølvbryllup og helst vilde være borte paa denne Dag, besluttede de at rejse sydpaa ⁵⁾. Censorhvervet blev under hans Fraværelse overdraget til N. V. Dorph ⁶⁾. Den 28. Juli indskibede de sig til Stettin og fejrede i al Stillehed i Berlin deres 25 Aars Samliv. Over Leipzig drog de videre til Marienbad, hvor Fruen ogsaa havde brugt Kur de to foregaaende Somre, og her kunde de i Ro og Mag vegetere til 8. Septbr. Inden de vendte hjem, vilde de se Wien og Prag. I Wien var Ærindet at besøge Carlstheater og gøre Indkøb

hos den berømte Optiker Plössl. Hvad der bevægede Heiberg til at lægge Ruten over Prag er ikke svært at forstaa. Fru Heiberg dvæler i sine Erindringer mest ved Hradschin, Domkirken og Jødekirkegaarden, men for Heiberg har et Besøg ved Tycho Brahes Grav i Teynkirken været det vigtigste. Over Dresden gik Rejsen derefter nordpaa, og til Hjemmet naaede de den 18. Oktober, altsaa efter næsten $2\frac{1}{2}$ Maanedes Fraværelse.

Om Heibergs svækkede Helbred i de sidste Aar hører man ikke megen Tale. Ganske vist skriver hans Hustru 4 Aar efter hans Død til Krieger ¹⁾): „Først i de to sidste Aar af hans Levetid indtraf de kjendelige Spor af Alderdommen hos ham“. Men en akut Sygdom brød først ud i Sommeren 1859. Mand og Hustru havde da glædet sig til for første Gang at tage Sommerbolig paa Herregaarden Bonderup ved Ringsted ²⁾), som deres nylig afdøde Velynder Suhr testamentarisk havde bestemt for dem. Af Arkitekt Meldahl var den blevet ombygget til dem ³⁾), og alt var blevet indrettet efter deres Ønske. Da Tidspunktet kom til, at de skulde flytte derned, blev Heiberg imidlertid meget syg og maatte efter Lægen Dahlerups Raad gaa til Sengs og lade sig behandle med Iglér ⁴⁾). Det var en Mavekræft, der var brudt ud, men midt i Juli erklærede Lægen Krisen for overstaaet ⁵⁾). ^{28/7} 1859 skriver Chr. Winther ⁶⁾): „Heiberg er nu uden Fare, han har været meget syg, og hans gode Frue, som jeg i den værste Tid besøgte hver Dag, var meget nedtrykt og medtaget af Sorg og Nattevaagen. Sidste Gang, jeg saa hende, begyndte hun allerede at straae som sædvanligt“. Men ^{4/9} noterer Hertz i sin Dagbog ⁷⁾): „Med Heib.s Helbredelse gaaer det langsomt“. Han havde dog endnu Kraft til at passe sit Censorhverv og saa sent som i Begyndelsen af 1860 at forfatte det lille Lejlighedsskrift „Nogle Bemærkninger om de private Theatres Bevillinger, i Anledning af Forhandlingerne paa Folkethinget den 28de Januar“, der mindst af alt tyder paa at være skrevet af en dødsmerket Mand. I Sommeren 1860 haabede Ægteparret derfor paa, at det nu skulde lykkes dem at tage Bonderup i Besiddelse. Det tegnede virkelig ogsaa lysere denne Gang. De ankom lykkeligt og vel til deres nye Sommerhjem og naaede at indrette sig, inden Bispinde Martensen med 3 Børn i Juli og Martensen i August indfandt sig som Gæster ⁸⁾). Ingen, der paa Bonderup iagttog Heibergs muntre Væsen, siger Hustruen ⁹⁾), vilde det være faldet ind, at han bar paa en dødelig Sygdom. Samtalen gik livligt og drejede sig ofte om Opfattelsen af Schillers „Maria Stuart“, som Fru Heiberg forberedte sig til at spille Titelrollen i. I Martensens Takkebrev af ^{15/8} 1860 ¹⁰⁾) hentydes der heller ikke med et Ord til hans Værts svækkede Helbred. Sandheden var, at Heiberg blot med Opbydelsen af stor Viljekraft havde holdt sig oppe, og saa saare Gæsterne var rejst, brød han sammen. En stedlig Læge, der blev tilkaldt, konstaterede en Underlivsbetændelse, der efterhaanden forværredes saa betydeligt, at Fru

Heiberg ikke turde være alene med ham, men fik sendt Bud efter sin Broder Anthon. Ud paa Aftenen den 25. August begyndte Dødskampen. Lægen, der gav den syge Moskus for at lindre Smerterne, lovede ham, at ved Midnat vilde det blive bedre. Efter Hustruens Skildring besvarede den syge denne Ytring med et Blik, som vilde han sige: „Jeg forstaar Dem, thi saa indtræffer Døden“¹⁾. Og netop da Klokken slog 12, drog Heiberg sit sidste Suk. Den 3. Septbr. blev han begravet fra Holmens Kirke. Man har villet udlægge den Kendsgerning, at Fru Heiberg ikke var til Stede ved Jordefærden, som et Bevis paa en manglende Harmoni mellem Ægtefællerne. Intet kan være mere forkert. Hun fulgte heri kun Tidens unaturlige Konventionalisme, som bød, at Kvinder ikke deltog i en Ligfærd, saaledes som hun selv forklarer det ved Omtalen af sin Svigermoders Begravelse²⁾. Som Prædikant ved Heibergs Kiste var Martensen selvskreven. Ligtalen, der er trykt³⁾, bærer Præg af at være forfattet af en, der kendte ham nøje. Her erindres ikke blot om den specielle danske Tone i Heibergs Digtning, om hans Forsøg paa at udfinde Skønhedens Love; her tales af den, som i personligt Samvær har lært ham at kende „fra den elskeligste Side“, om „det rørende barnlige Sind, ja det bløde Sind, som var i ham, og som Mange ikke kjendte, fordi de kun kjendte Overfladen af hans Væsen“⁴⁾. En anden af hans Venner, Henrik Hertz, havde digtet en Gravsang⁵⁾, der til Toner af Weyse blev afsunget af Teatrets Sangpersonale. Af Kunstnere og Studenter blev Kisten baaret ud af Kirken og ført forbi Det kgl. Teater og først derefter løftet op i Ligvognen. Paa Holmens Kirkegaard blev den efter en kort Tale af Martensen nedsat i Familiegravstedet.

Paa Teatret fejredes Heibergs Minde ikke; saaledes havde han udtrykkelig ønsket det⁶⁾, og til ydermere Bekræftelse kan man slaa op paa det Sted i 4. Akt af „En Sjel efter Døden“, hvor han satiriserer over Skuespilleren, der ikke har saa meget imod at dø, fordi

Jeg haaber, Directionen vil være saa god,
Med en Sørgfest at hædre mit Minde,
Og om min Buste lade Krandse vinde,
Og at Mange vil ærgre sig, naar de see
Mit Portrait ophænges i vor Foyer.

Aviserne, der den Gang ikke havde for Skik at bringe længere Nekrologer, ofrede ikke stor Plads paa Dødsfaldet. „Flyveposten“, som Heiberg af og til i sine sidste Aar havde sendt smaa Indlæg, strakte sig videst, idet hele dets Forside ²⁸/₈ var optaget af en Levnedbeskrivelse, aftrykt efter „Dansk Pantheon“, hvortil der i et følgende Nummer knyttedes en redaktionel Vurdering af hans Indsats⁷⁾. Til Gengæld aftrykte Bladene i Dagene mellem hans Død

og Begravelse ikke mindre end 10 Mindedigte over den afdøde, deraf „Berlingske Tidende“ alene Halvdelen. De fleste af dem var mere velmente end vellykkede; det gælder f. Eks. Vers, der er forfattede af Athalia Schwartz, J. Vald. Borchsenius, C. Jürs, H. H. Nyegaard, Sille Beyer og Heibergs Protegé, Skolelærer H. A. Hansen, om hvem mere i et følgende Afsnit. Rud. Schmidts Digt i „Fædrelandet“ ¹/₉ er hæderligt og blev optrykt i hans „Digtninger“ (1863)¹). Bedst af de danske Digte, der blev fremkaldt af Lejligheden, var Chr. Winthers Digt „Med J. L. Heibergs Buste“²). Det er rettet til Hustruen og indeholder i Manuskriptform nogle flere Vers end i den trykte Udgave, hvor han bl. a. har ladet Hentydningen til hans og Heibergs ungdommelige Hyldest til Jfr. Pätges ved hendes Afrejse til Norge 1829 (II 20) udgaa³). Forbindelsen mellem Chr. Winther og det heibergske Hus var vel i Aarene kølnet, men det beroede vistnok ikke paa Winther⁴). I sit Mindedigt dvælede han i ethvert Fald med Glæde ved de lystige gamle Dage, da de slog Gækken løs sammen:

Han var besindig, fiin og kjæk;
See Mandens Smil, og læs i Øiet!
Var man forknytt, i disse Træk
Man kunde see sig selv fornøiet.

Fra disse Læber aanded Sang
Saa sød, at Taaren maatte stige;
Naar deres kjække Latter klang,
Saa krøb i Skjul det Taabelige.

Naturen var hans Ven; som Barn
Han i dens Tempel from og stille
Alt fanged i sin Tankes Garn
Hver Sommerfugl, hver blanke Bille.

Gennem Nic. Bøgh er ogsaa overleveret os en utrykt Strofe af Winther fra 1860 om Heiberg⁵):

Han fødtes i en frugtbar Old
Og segne saae dens bedste Stammer;
Sidst stod han ene, rank og bold
Blandt Nutids Smaakrat, Ynk og Jammer.

Men de skønneste Hilsener kom fra Norge og netop fra de to unge Genier, som Heiberg havde stænget ude fra Det kgl. Teater. Blandt Følget i Holmens Kirke var ogsaa Bjørnson⁶). Paa selve Begravelsesdagen kunde man paa en fremtrædende Plads i „Fædrelandet“ læse hans Hyldestdigt til den danske Digter⁷):

Nu de bar ham ud til graven,
ham, den gamle, muntre gartner;
nu går børnene med gaven
fra hans eget blomsterbed.

Åben end står havelågen,
hvor han sad indunder træet,
og vi skotter ind, om nogen
skulde sidde der endnu.

Der er tomt. En sortklæd kvinde
vandrer om med sagte fodtrin;
hun er ene nu derinne,
hvor hans klare latter lød.

Hun som barn gik udenfore,
så med undren over gærdet;
nu den store, tunge tåre
takker for, at hun kom ind.

Æventyr og store tanker
suste om ham under løvet;
stille svæver hun og sanker
dem isammen for sin ve.

Han har engang faret vide,
denne gamle, muntre herre;
den, som lytted ved hans side,
kunde lære lidt iblandt.

Liv og bogstav gav ham stige
op mod det, som få kun øjner.
Der er knap i tankens rige
sted, hvor ej hans fodtrin lød.

I sin manddom var han værner
om alt stort og skønt i landet;
siden han de stille stjærner
fulgte på sin gang om Gud.

Husker I, som ere gamle,
„Nytår!“ ringet ind i Norden?
Hvor det havde kraft at samle
kæmper for den store tid!

Husker I så ham, der sprængte
frem med glade stød i hornet,
og al vej tilbagetrængte
hoben fra de stores tog?

I hans følge børn og fauner,
latter, tankeleg og tårer;
bag ham friheds høje bauner
tændtes langsomt af sig selv.

Stilhed kom der snart for ordet,
hjerterfred der kom for tonen,
mægtig over landet fór det
som et anelsernes kor.

I sin manddom var han værner
om alt stort og skønt i landet;
siden han de stille stjærner
fulgte på sin gang om Gud.

Eller gik i Nordens have
som en gammel munter gartner,
der af folkevårens gave
tog for evigheden sæd.

Snart med alvor, snart med lune
ind han planted, op han rykked, —
sad i kvælden, hvor den brune
danske bøg hans sjæl gav ly.

— — Åben end står havelågen,
hvor vi så ham under træet,
og vi skotter ind, om nogen
skulde sidde der endnu.

Forunderligt at Fru Heiberg overfor Krieger kan faa sig til at istemme Rektor Bojesens Dom om dette „flaue og pjattede Digt“¹⁾. Ogsaa Ibsen besindede sig paa, hvad han skyldte den danske Digter, Kritiker og Teatermand. I det norske „Morgenbladet“^{11/9} 1860 offentliggjorde han Digtet „Ved J. L. Heibergs Død“²⁾:

Nu er Pris i Alles Munde!
Først dog maatte Skalden blunde.

Nu har Folket Takkens Taare;
Fik dog først ham lagt paa Baare.

Unge Danmark, vist Du bedre
Kan din døde Sanger hædre!

Løft hans Livsdaad høit i Ære;
Lad saa Sørgefloret være.

Hvast han stred mod Tidens Trolde;
I ham klemte mellem Skjolde.

Lysen han i Danmark tændte;
I med det hans Bringe brændte.

Sværdet han jer svinge lærte;
I det prøvte mod hans Hjerte.

Kvadet hans ol Smil og Taare;
I fik Manden lagt paa Baare.

Der er Flere her i Norden,
Som er Tyrfinds Henter vorden;

Flere her, hvis Bryst man brændte
Med det Lys, som selv de tændte.

Ve, hvis Dansken kunde glemme
Ljomet af sin Sangers Stemme.

Ve, hvis Klagen kunde døves
I det Skraal, som sørfra øves.

Ve, hvis Tonen skulde runge
Fremmed engang for de Unge.

Ve, hvis Børn af Skaldens Kvæder
Voxte op i tyske Klæder.

Tidt er Tid til Stævner glade,
Stundom Tid er til at hade.

Broder indved Broders Side
Kan i Frændelænken slide,

Haane fælles Blod og Minder,
Hade det, som sammenbinder. — —

Brister saa et Led i Lænken,
Sidder Vemod hos paa Bænken,

Slaar som Natfugl ud sin Vinge,
Svaler Hadets Brand i Bringe.

Mænd fra Sletten, Mænd fra Dalen
Staar som Vagt om Fædresalen.

Mænd fra Fjorden, Mænd fra Berget
For sin Broder svinger Værgen.

Op af Hadet, ud af Striden
Voxer vakkrest Gran med Tiden.

Mangt et Led i Nordens Kjæde
Sover nu i Muldet nede.

Men en Sæd med evig Kjærne
Har vi efter dem at værne.

Røgt den vel, hvis tornekrone
Saamand sove skal forsonet.

Lad det bærc, lad det briste;
Bare kjæmpe til det Sidste.

Som man ser, forsvinder Heibergs Billede hurtigt og fortrænges af almene skandinaviske Stemninger og Hentydninger til Ibsens egen Situation¹). I Følelsen af det utilfredsstillende heri omarbejdede han til Brug for Samlingen „Digte“ (1871) totalt sit Mindekvad, sammentrængte det fra 26 Strofer til 6 og gav det den uigennemsigtige Titel „Til de genlevende“²):

Afdelinger redigeret i Heibergs Aand, idet Indholdet er ordnet systematisk, ikke kronologisk, i det hele en fremragende Udgave, præget af sin Udgivers logiske Sans og beskedent udgivet uden hans Navn paa Titelbladet. Mere end som en Smagsprøve kan man derimod ikke betragte det Udvalg af „Breve fra og til Johan Ludvig Heiberg“, der i 1862 fulgte som et Supplement hertil; det skummer blot Fløden af det righoldige Stof, og selv det lidt, der er medtaget, gives undertiden i stærkt beklippet Form. Samme Aar oversatte Chr. Winther hans oprindelig paa Tysk udgivne „Nordische Mythologie“. Den Biografi af Heiberg, som Nationen havde skyldt ham, er forblevet uskrevet, indtil denne Bogs Forfatter har vovet Forsøget. Fru Heiberg havde gerne set, at Rektor Bojesen havde gjort det („ingen vilde kunne gjøre det som han“¹⁾), og det maa i ethvert Fald dybt beklages, at ikke en af de mange, der har kendt ham, har paataget sig Opgaven. Nu maa vi nøjes med de ypperlige Bidrag til en Karakteristik, der findes i Artikler af P. L. Møller²⁾ og Clemens Petersen³⁾.

Heibergs jordiske Efterladenskaber er efter Hustruens Død blevet spredt for alle Vinde. Sine Manuskripter tilintetgjorde han som Regel efter Trykningen⁴⁾. Først i hans senere Aar, da en Autografsamler af Edv. Collins Format dukkede op, lykkedes det at redde enkelte Stumper af dem. Om den Skæbne, der blev hans Bibliotek til Del, har Karl Madsen fortalt⁵⁾; hvad Hustruen havde beholdt af hans Bøger, blev umiddelbart efter hendes Død solgt for 200 Kroner til en lille Antikvarboghandler. Endnu i Begyndelsen af dette Aarhundrede var en stor Del af Ægteparrets Møbler i Fruens Plejebørns Eje, saaledes at man i November 1909 i Industribygningen i København kunde arrangere en stor Heiberg-Udstilling⁶⁾ med Interiører fra deres Hjem. Hundreårsdagen for J. L. Heibergs Fødsel fejredes af Det kgl. Teater med en sammensat Forestilling, bestaaende af en Prolog af Chr. Richardt, P. A. Heibergs Syngestykke „Kinafarerne“ og „Recensenten og Dyret“. Til Mindedagen udkom Jul. Clausens Skrift „Kulturhistoriske Studier over Heibergs Vaudeviller“, Arthur Aumonts Teaterstatistik „J. L. Heiberg og hans Slægt paa den danske Skueplads“ og Nic. Bøghs lille Afhandling „Bidrag til Kunstnerparret Heibergs Karakteristik“ (i Tidsskriftet „Museum“). 150-Aarsdagen, ¹⁴/₁₂ 1941, markeredes blot af Det kgl. Teater med „Recensenten og Dyret“ og et ret ubetydeligt, til Lejligheden skrevet Forspil af Victor Lemkow, „Sommerferie i Hirschholm“.

2.

EFTERVIRKNINGER

Vi har i det foregaaende haft Lejlighed til at iagttage Heiberg i Kredsen af Guldalderens danske Digtere, beundret af nogle, frygtet af flere. Ingen kunde være ligegyldig overfor ham; han var en Magtfaktor, man maatte regne med. „Han holdt Orden paa Parnasset“, er der blevet sagt om ham ¹). Medens Oehlenschläger, Grundtvig, Ingemann, Hauch, Blicher og H. C. Andersen i altovervejende Grad følte sig frastødt af hans kølige, satiriske Temperament og kun lejlighedsvis maatte falde til Føje for den personlige Charme, han kunde udfolde, stod han i venskabelig Forbindelse med Poul Møller, Chr. Winther, Henr. Hertz og Paludan-Müller. Indtil P. L. Møller i Begyndelsen af 40'erne paaførte ham Krig, var hans Autoritet nogenlunde urokket. Nederlaget som Det kgl. Teaters Leder bevirkede, at hans Navn blev trukket ned i Rendestenen og tilsølet, men formaaede trods alt ikke at undergrave hans Position. Det var stadig ham, man i æstetiske Sager raadspurgte, og hans Flag Debutanter ønskede at sejle under. Ved sin Død stod han som Landets førende Smagsdommer, og der skulde gaa et Tiaar, før det heibergske Hegemoni blev brudt ved en ny Retnings Fremkomst.

Opstod der en heibergsk Skole i vor Skønlitteratur? Vaudeviller skød efter 1825 op som Paddehatte, Hertz og Paludan-Müller dyrkede som Heiberg Formen, ja selv til Norge strakte Paavirkningen sig: i Ibsens Eventyrkomedie „Sancthansnatten“, skrevet umiddelbart efter hans Besøg i København 1852, og i visse Scener af „Kongsemnerne“ og „Peer Gynt“ er det kendeligt, hvor den norske Digter har gaaet i Lære. Men hver af disse Digtere bevarer sin individuelle Særart, væsensforskellig fra Heibergs. I litteraturhistoriske Haandbøger kan Etiketten „den heibergske Skole“ være praktisk for Oversigtens Skyld, men for en nærmere Betragtning svinder dette Begreb ind til intet. Lettere er det at faa Øje paa, hvad Heiberg har betydet, hvis vi ogsaa inddrager hans kritisk-filosofiske Forfatterskab i Undersøgelsen ²). Med eller mod sin Vilje var Søren Kierkegaard besat af Heiberg. For at skille sig af med hans Ham skrev han bl. a. det lille Skrift „Forord“, hvor han „ligesom stegte Mesteren i hans eget Fedt“, som det er sagt af Rubow ³). Martensen og Heiberg øvede en Tiltrækning paa hinanden, der ytrede sig ved en gensidig Inspiration; Heiberg modtager Incitamentet fra den lærde Teolog, der paa sin Side bliver den autoriserede Fortolker af Heibergs Værker. I folkelige Kredse betød han naturligvis intet; Højskoleforstanderen Ernst Trier erklærede rent ud, at i hans Hjem læstes han ikke ⁴). I den Klike, hvortil Bjørnson sluttede sig ved sine første Besøg i Danmark, var Heiberg deri-

mod ikke til at komme uden om. Et Vidnesbyrd herom er et utrykt Brev, vistnok fra Foraaret 1860¹⁾, skrevet af den unge Clemens Petersen til Bjørnson: „Kjender du disse Træk? Han er styg, vil Du sige. Ja paa en vis Maade, men der er dog Harmoni og Renhed i Ansigtet og i hele Skikkelsen. Man seer en Mand, der strax er færdig med det, der møder ham, ikke fordi han ludsker fra Noget, men fordi han eier Idealet i sin Sjæl og lader Alt maale sig paa det; en Mand, der er frygtløs, ikke fordi han er uvidende, men fordi han har Overbevisning. Der er noget Slapt i hans Ansigt, vil Du sige. Ja, men han er ogsaa en Olding og der er dog Liv og Ironi i hans Smil, Ild og Lune i hans Øie, og paa hans Pande lyser hin Lue af aandelig Klarhed og Begeistring, som man i Bibelen siger om, at Luer af Ild kom og satte sig paa deres Isse. Denne Mand har Guderne givet den sjeldne Lykke at være en skarpsindig Critiker, en udmærket Digter og en stor Philosoph. Han sagde strax om Øhlenslæger: han er ikke Dramatiker, men Romancedigter. Saa sad Nationen og læste i tyve Aar paa Øhlenslæger og da gik det op for dem, at hin Mand allerede i sin Ungdom havde sagt det Samme. Paa en Tid, da Iffland og Kotzebue beherskede hele Europa, saa at f. Ex. i Kjøbenhavn Øhlenslæger kun blev taalt, fordi han havde en vis Lighed med dem, traadte hin Mand frem paa Scenen og med en Friskhed i sit Lune, med en Uskyld og Kraft i sin Satire, med en Smag, Finhed og Lyrik i sin Overgivenhed, der rev hele Danmark med, forjog han den falske Sentimentalitet og aabnede vort Hjerter for hvad der var virkelig Poesi. Da Gjærningen her var gjort, gik han ikke paa Rov, nei! han tav for sig selv, lod Øhlenslæger og Shakespeare og Holberg komme til Orde og gik omkring og forklarede dem for Andre. Han havde lært Hegel at kjende og var den Første, der bragte ham hertil. I lange møisommelige Afhandlinger forklarede han ham for de Ældre og selv i sin letteste Pennetegning af et Begreb fornægtede han aldrig Methoden, gav aldrig efter. Han gav intet System, dertil var han for let og for practisk anlagt; men han var af Hegels Efterlignere og Eftersnakkere en af de Faa, der elskede og forstod ham, og den Eneste, der som Æsthetiker forblev selvstændig og kom videre. Han har opdraget mig, nei! han har opdraget os og de klareste Lysstriber i vort aandelige Liv ere udgaaede fra ham. Det er kun Facta, jeg har berørt, men de tørre Facta vise her en stor Mand. Der er det lettere at være uærbødig end at forstaae; der skal man — det ere vi enige om — vel ikke offere en eneste Trævl af Sandheden, men vel det hele Væv af personlige Affecter. Derfor ville vi tage Hatten af, medens vi gaae forbi Heiberg.“ Fint og forstaaende er ogsaa det Essay, Cl. Petersen efter hans Død skrev til Tidsskriftet „Aftenlæsning“ 1861, og som ved Lejlighed fortjente at genoptrykkes som et Vidnesbyrd fra en Mand, der som Critiker gik ad helt andre Veje. Fra samme Lejr stammer en Udtalelse fra 1867 af Filosoffen

Rasmus Nielsen ¹⁾: „Ved Siden af Poul Møller og S. Kierkegaard staaer Heiberg for Nutidens Anskuelse utvivlsomt ikke alene som et af de klareste og skarpeste, men ogsaa som et af de dybsindigste Hoveder, vor filosofiske Literatur har at opvise. Naar der nu i sin Tid ikke desto mindre fandtes Adskillige, som gik omkring med den 'indvendige Mening', at Heiberg kun var Dilettant i Philosophien; hvoraf kom saa det? Ikke just deraf, at han saa aabenlyst holdt paa den hegelske Philosophie; thi deels kunde Enhver, der vilde see nærmere til, let overbevise sig om, at han i Grunden holdt paa det Filosofiske i al Philosophie; deels gives der jo Exempler paa, at dybsindige Hoveder, der vitterlig have laant deres nye Tanker hos andre, ere blevne ansete for originale Philosopher. Nei, Ulykken var, at det med hans Tænken og Philosopheren gik saa let, saa gratiøst og let, som var det halvt en Leg. Havde han blot taget det noget tungere, noget ubehjælpsommere, ævlet i Bemærkninger, vadet i alenlange Ord og bevæget sig som En, der ælter Leer: han skulde lettere være blevet anset for en primitiv Natur, en grundig og lærd Philosoph“. Selv P. L. Møller kom til at bekræfte Heibergs Paastand fra Afhandlingen „Folk og Publicum“ ²⁾, at „hvergang jeg har trukket mig tilbage fra en levende Vexelvirkning med Publicum, og i nogen Tid forholdt mig passiv, saa er mit Navn steget i Berømmelse, i samme Grad som Tausheden har varet længe, og jeg forudseer derfor, hvilken Ære det vil nyde, naar jeg først er død, fordi man saa er vis paa, at jeg ikke optræder igjen.“ Hans smukke Heiberg-Portræt i „Illustreret Tidende“ 1862—63 bøder ikke lidet paa det uheldige Indtryk af hans Fremfærd i 40'erne.

For den unge Henrik Ibsen var J. L. Heiberg et Orakel. 1850—51 havde han studeret hans prosaiske Skrifter, saaledes som han i Fortalen til 2. Udg. af „Gildet paa Solhaug“ ³⁾ fortæller, at „man“ den Gang gjorde i Norge, og var altsaa vel rustet til det følgende Aar at møde den store Mand personlig paa hans Valplads i København. Det var i første Linie Afhandlingen om Vaudevillen, han tilegnede sig, saaledes som det ses af Anmeldelsen af „Asylet paa Grønland“ ⁴⁾, men Finlandssvenskeren Erik Kihlman ⁵⁾ har sandsynliggjort, at han ogsaa har modtaget Indtryk af den filosofiske Tankegang i Skriftet „Om den menneskelige Frihed“, der har afsat sig Spor helt ned til „Kejser og Galilæer“. I de kritiske Afhandlinger, Ibsen skrev i 50'erne, gaar Mesterens Meninger da ogsaa jævnlige igen. En Anmeldelse af Gutzkows „Zopf und Schwert“ ⁶⁾ giver ham Anledning til en Sammenligning mellem fransk og tysk Drama, der falder ud til Fordel for det første som skrevet for Opførelse, mens det tyske intet Hensyn tager til dette Krav; med Heiberg hævder han, at „på kunstens gebet hører ikke den rette og slette virkelighed hjemme, men derimod illusionen“ ⁷⁾. Den lange Afhandling om Folkevise-erne ⁸⁾ opererer ud fra den Forudsætning, som ogsaa var Heibergs, at

„Kæmpevisen er ikke digtet af nogen enkelt, den er summen af hele folkets digteriske kræfter, den er frugten af dets poetiske begavelse“, selv om man skylder Enkeltmand den første Optegnelse¹⁾). Undertiden løber ligefrem et Heiberg-Citat ham i Pennen, som naar han i Anledning af P. Stubs Teateropsatser raillerer over den Kritik, der ikke gaar videre end til at konstatere, at „denne bog er god“, „skuespiller A. var fortrinlig“, men „B. spillede slet“²⁾), eller naar han hævder, at „i kunsten såvelsom i litteraturen gælder nemlig intet hvad, men kun hvorledes“³⁾). Ogsaa i Fortalen til Parodien „Norma“ paaberaabes Heiberg⁴⁾). John Paulsen, hvem Ibsen en Gang spurgte, om han havde læst Heiberg, paalagde han at studere alt, hvad han havde skrevet⁵⁾); af Digterværkerne foretrak han ifølge samme Kilde, som rimeligt var, „En Sjæl efter Døden“, „et af de få danske digterværker, som jeg foruden Schacks „Fantasterne“ har hørt Ibsen rose stærkt“⁶⁾). Hermed stemmer da ogsaa Georg Brandes' Indtryk fra Samtaler med ham i 1871⁷⁾): „For Heiberg havde han betydelig Respekt, havde ogsaa i sin Tid givet ham Ret i hans Polemik overfor Hebbel og andre“, men, hedder det videre, „nu tvivlede han paa Heibergs Ret, da han havde modtaget nye Indtryk fra Udlandet“, og fra Aaret efter⁸⁾): „Saa højt han før havde vurderet Heiberg . . . nu skattede han hans Digting mindre“. Endnu i Rimbrevet til Fru Heiberg fra 1871 omtales hendes Mand som „den store seer“.

Intet er dog et tydeligere Vidnesbyrd om Heibergs levende Indflydelse blandt unge Æstetikersjæle ved Tiden omkring hans Død end Georg Brandes' Bog om Julius Lange. I dennes Samtaler med og Breve til Vennen kommer Navnet J. L. Heiberg stadig tilbage, snart med Tilslutning, snart med Protest. De idelige Citater tyder paa en overordentlig Fortrolighed med hans Værker. Slagord fra Heibergs Vaudeviller hørte med til den Jargon, der brugtes indenfor deres Kreds: Inddelingen af Menneskene i „Soldater, Barnepigter og Skorstensfejere“⁹⁾), det komiske Udbrud: „hvad er vi Mennesker andet end Lysestøberskilte og Oste“¹⁰⁾ eller en Hentydning til Vinhandler Wassermanns Gave til Fru Bittermandel¹¹⁾). Et Brev fra Lange¹²⁾ drejer sig især om „En Sjæl efter Døden“, mod hvilket han anmelder kætterske Meninger; Komedien citeres senere ved adskillige Lejligheder¹³⁾). Med al sin Beundring for Heiberg var han ingenlunde ukritisk overfor ham¹⁴⁾). Som Kunsthistoriker maatte han føle sig i den stærkeste Opposition til Heibergs (og Hegels) Opfattelse af Billedhuggerkunsten¹⁵⁾ (jf. II 181), dette dog paa samme Tid som han i en længere Udvikling om Fotografiens Æstetik (fra 1862) slaar om sig med hegelske Termini¹⁶⁾). Sammenfattende udtrykker Brandes sit og Vennens Syn paa deres Ungdoms Læremester saaledes¹⁷⁾): „Man vil have agtet paa, hvor hyppigt Heibergs Navn og Værker forekommer i Langes skriftlige som mundtlige Udtalelser i hint Tidsrum. Vi elskede

og beundrede ham begge to; men naar Lange dog var til en vis Grad stridbart stemt imod ham, laa det i, at Heiberg, der i levende Live saa længe havde været Smagens Diktator i Danmark og i denne Egenskab var bleven ubetinget anerkendt endog af dem, der som Kierkegaard paa andre Omraader undergravede hans Autoritet ved deres Angreb, nu umiddelbart efter sin Død havde naaet en højere og mere udbredt Anseelse, end han maaske nogensinde havde nydt. Navnlig havde Professor Rasmus Nielsen da sat sin hele mægtige Indflydelse ind paa at faa fastslaaet den Opfattelse, at Heiberg som Tænker ikke mindre end som Digter var 'en Stjerne af første Rang'.¹⁾ For Brandes' eget Vedkommende taler hans „Levned“ om, hvad han som ung skyldte ham. Da han i 1859 kom til Universitetet, følte han sig „under Paavirkning af Aander som Poul Møller, J. L. Heiberg, Søren Kierkegaard“²⁾, „Heibergs Død i 1860 berørte mig som en stor Sorg; jeg elskede og dyrkede ham som Tænker“³⁾, og naar han paa Italiensrejsen 1870—71 følte Lede ved alt dansk, fremhævede han⁴⁾ som en af de formildende Omstændigheder, at „havde Heiberg ikke skrevet det Sprog og var der ei lidt af Digterne og af Kierkegaard, som jeg beundrer, bandt Intet aandeligt mig dertil“. Til Trods for, at Brandes' Fagstudium foreløbig var Juraen, ikke Æstetiken, fordybede han sig i filosofisk Læsning: „nu begyndte jeg et samvittighedsfuldt Studium af Heibergs filosofiske Skrifter og arbejdede redeligt paa at sætte mig ind i dennes spekulative Logik. Altsom Heibergs 'Prosaiske Skrifter' kom ud i Udgaven af 1861, blev de granskede med den yderste Agtpaagivenhed“⁴⁾. Fra Heiberg gik han tilbage til Hegel selv, glemte endogsaa et Stævnemøde „i en sand Rus af Erkendelsesglæde“⁵⁾. Snart blev Juraen forkastet til Fordeel for Æstetikken. Paa heibergske Stadier befinder han sig endnu i sine første akademiske Afhandlinger. Om Prisopgaven fra 1861 om det rette Forhold mellem Digtekunst og Historie i den historiske Roman udtaler han selv: „Heiberg kritiseredes vel uafbrudt, men behandledes med dyb Ærbødighed og som den, hvis mindste Ytring havde Vægt“⁶⁾, og ser en af Grundene til, at han blot fik Accessit for den i denne „Dyrkelse af Heiberg“, som ikke huede hans Dommere: Sibbern og Hauch. Næste Aar gik han paa egen Haand i Lag med at udarbejde en Afhandling om „Romeo og Julie“, som han sendte Brøchner til Bedømmelse, men den er gaaet tabt, og besvarede 1862—63 Universitetets Prisopgave „Om Skæbneideen i den antike Tragedie“, hvoraf et Brudstykke, „Begrebet: den tragiske Skæbne“, er trykt i „Æsthetiske Studier“. Tankerne deri er, som han siger⁷⁾, Kierkegaards, Metoden Hegels. Da han samme Aar blev optaget i en S sammenslutning af Studerende, der mødtes hver 14. Dag paa Borchs Kollegium til Foredrag og Diskussion, var det en Selvfølge, at han talte om Heibergs Æstetik⁸⁾. Umiddelbart før Krigens 64 brød ud, indstillede Georg Brandes sig til Magisterkonferens i Æste-

tik. Intet lignede hans Rædsel, da han aabnede Konvolutten med den store Opgave, der var stillet af Rasmus Nielsen, og læste dens Titel: „At bestemme Vekselforholdet mellem det Patetiske og det Symbolske i Almindelighed, for derigennem at belyse Modsætningen mellem Shakespeares Tragedier og Dantes 'Divina Commedia' samt de mulige Afveje, der maatte fremkomme ved en ensidig Overvægt af et af hine to Elementer“. Spørgsmaalet forekom ham urimeligt¹⁾. Skønt stærkt distraheret af Tidsbegivenhederne og besværet af Formuleringen, der forekom ham givet „med utilgivelig Skødesløshed“, lykkedes det ham ikke blot at faa Besvarelsen færdig i rette Tid, men ogsaa at løse Opgaven saa overlegent, at den i Forening med den vellykkede mundtlige Prøve indbragte ham den sjældne Karakter „Udmærkelse“. Forlæggeren Hegels Tilbud om at lade den trykke afslog han, og først efter hans Død er den blevet offentliggjort²⁾. Den er skrevet i Heibergtidens abstrakte filosofiske Kunstsprog og tumler med Begrebsbestemmelser paa den Maade, det den Gang var Brug her paa Bjerget, alt fremstillet i hegelske Treheder. Heiberg citeres ofte, snart med Tilslutning, snart med Protest. Efter saaledes at have beskæftiget sig med det tragiske, kastede han sig i 1866 med Tanke paa en Doktordisputats over Studiet af det komiske³⁾. Der kom dog kun ud af det de „To Kapitler af det Komiskes Teori“, som af ham selv blev trykt i „Æsthetiske Studier“. En Følge af, at dette Emne ikke er ham paa tvunget udefra, er at man fornemmer en Frigjorthed, der ogsaa meddeler sig til Formen. Fremstillingen er, især i Afhandlingens første Parti, spekulativ, men ganske anderledes letflydende end i Magisterafhandlingen, og oplyses paa en for Læseren behagelig Maade ved de mange Eksempler af den danske Lystspillitteratur. Brandes kan her ikke paaberaabe sig Heiberg, der aldrig har søgt at bestemme det Komiskes Natur, men han er ligefuldt nærværende, idet Dokumentationsstederne for en stor Del er hentet fra hans Vaudeviller, som Forfatteren røber en overordentlig Fortrolighed med. Naar det f. Eks. hævdes⁴⁾, at Sproget bliver Spøgens rette Element, da synes dette netop skrevet med Tanke paa Vaudevillerne, hvorom dette gælder i eminent Grad. Paa heibergske Veje møder vi endnu Georg Brandes, naar han — vistnok i 1867 — søger at underlægge sig Metrikkens Love og til den Ende ligesom Heiberg (II 114) fordyber sig i Tyskeren Apels allerede da forældede System. Men snart skulde hans Afgudsbillede blive revet ned af Piedestalen. Vendepunktet er det Bekendtskab, han 1867 stifter med Sainte-Beuve og Taine og deres historisk-psykologiske Metode som Opposition mod den tyske formal-filosofiske. Dermed gik det hegelske Væsens hele Ufrugtbarhed op for ham. Vaudevillerne, „Elverhøj“ og først og fremmest „Nye Digte“ kunde nok staa sig for hans nye Litteraturbetragtning, men Heibergs kritiske Metode viste sig som en Blindgyde. Med Afhandlingen fra 1889 om

Heibergs æstetiske System hævnedes Brandes sig paa det System, der havde lokket ham paa Afveje i hans Ungdoms bedste Aar.

Med den realistiske Skoles Frembrud omkring 1870 var Heibergs Herredømme til Ende. Han var en falden Storhed. Man kunde endnu tale om ham med Respekt som Georg Brandes, omend hildet i en svunden Epokes Fordomme, men kunde ogsaa som Edvard Brandes med nogle obligate Skrabad for hans Vid og Begavelse tillade sig at sparke til den døde Løve. Edvard Brandes, for hvem alt forvandlede sig til Politik, saa i Heiberg væsentligst en reaktionær Aand, der dyrkede overlevede Genrer og spærrede det nye ude (hvad han jo vitterligt ogsaa gjorde). I Teaterpolitikken stillede „Politiken“s frygtede Kritiker sig helt paa Høeds Side og opponerede i Artiklen „Et Vendepunkt i Det kgl. Teaters Historie“ (i „Det nittende Aarhundrede“ II 1875) mod Overskous Fremstilling af de bevægede Aar 1849—56. Saa vidt gik han i sit Had til alt, hvad der hed Heiberg, at han udførte det Kunststykke at skrive en Række Skuespillerportrætter fra Det kgl. Teaters Glansperiode i forrige Aarhundrede, hvor Frits Hultman er medtaget, men Fru Heiberg savnes. Mod Vaudevillens Plads i Teatret førte han en forbitret Udryddelseskrig. Ved Hundredaarsdagen for Heibergs Fødsel blev det ham, der i „Politiken“s ledende Artikel kom til at formulere Bladets officielle Dom. Dens politisk bestemte Karakter fremgaar allerede af Optakten: „Hans Navn er blevet for det politiske Højre — thi et literært Højre gives ikke — et Tegn, hvorunder der kæmpes, idet man overlader Skuepladsen til hans Vaudeviller, for at bortfjerne anden Digtning og fastholde en vis barnlig Smagsretning hos Publikum“. Jubilæumsartiklen river ham endvidere i Næsen, at han allierede sig med Præsterne og det rige Bourgeois, allermest dog at han „gjorde sig til Hofpoet og i Wadskjærs Aand besang den Konge, der havde sendt Faderen i Landflygtighed“ — dette sidste betegnes som „en uudslættelig Skamplet paa hans Minde“. Ikke desto mindre kan han bruges til at spille ud imod de nuværende Magthavere: „Et skal huskes: over det, der nu i Kritik og Literatur kalder sig højre, rager J. L. Heiberg op som et Bjærg over en Sump. Han var en Aand: han tænkte selvstændigt og skarp-sindigt; han skrev Artikel, Digt, Skuespil som en Virtuoso og et overlegent Menneske; han herskede som den, der var født til Tronen og havde uddannet sig til at føre Regeringen. Han var et Hoved højere end det literære Folk, idet han trykte sit Navn som Stempel paa en Menneskealders Virksomhed. Om han levede — han var en Modstander værd at kæmpe med. Men sammenlign: nu sidder en stakkels Undermaaler, der aldrig har forstaaet, hvad Literatur og Kunst var, en Erik Bøgh paa hans, Johan Ludvig Heibergs Plads“.

Eftertiden har kunnet se mere retfærdigt paa Heiberg. Vald. Vedels Kapitel om Digteren i hans paa Incitamentet saa rige Doktordisputats „Studier

over Guldalderen i dansk Digtning“ giver i al sin Knaphed væsentlige Linier til et Portræt. Det meddeler mange træffende og fine psykologiske Detailler — man mærker sig især hans Bestemmelse af Temperamentet som matematisk-musikalsk og af Vaudevillernes Komik som et logisk Resultat, ikke byggede paa en umiddelbar Anskuelse — men naar kun impressionistisk at antyde og give Impulser. Nutidens vægtigste Bidrag til Heiberg-Forskningen findes i Vilh. Andersens „Tider og Typer. Goethe“ I. Her er Heiberg indsat paa sin Plads i Rækken af danske Humanister, og medens Vedel ifølge sin Metode kun udkaster en Silhouet, træder Manden os i dette Værk i Møde i fuld Størrelse. Vilh. Andersens Heiberg-Kapitel, der er forfattet med stor Kunst og sindrigt komponeret, er skrevet ud fra den Forudsætning, at „en Forfatter, der har øvet en overmægtig Indflydelse paa sin Samtid, lider gerne Uret i Eftertidens Dom“¹⁾, og er et Forsøg paa efter Brandes' Latterliggørelse af Heibergs æstetiske System at erindre om, at der ogsaa er en anden Heiberg, Forfatteren af „En Sjæl efter Døden“ og „Nøddeknekkerne“. Formalismen bortforklares ikke — der tales om „den ulidelige Mangel paa Konkretion i Heibergs Kritik“²⁾, og hans „Tyrketro paa Formen“³⁾ — men Synspunktet er bestemt af Sympati: „Imod denne Formalisme har en senere Tids Realisme faaet Ret. Imod den Idealisme, der er dens Forudsætning, har den sejrende Naturalisme og Individualisme gjort Uret“⁴⁾. Hvad der soner Formdyrkelsen, er den Udvikling, den danske Goethe-Lærling har gennemlevet. Til Billedet af Aandspersonligheden er der efter Vilh. Andersens dybtpløjende Arbejde ikke meget nyt at føje. En kort, men meget koncis og rammende Karakteristik af Digteren som Indledning til et Udvalg af hans Poesi ved Henning Kehler læses dog med virkeligt Udbytte. Paa en ringe Plads er centrale Domme formuleret. En yngre Generation har studeret Heiberg ud fra mere specielle Synspunkter. I sit ypperlige, kundskabsrige Værk „Dansk Teaterkritik“ har Fr. Schyberg helliget ham en udførlig Omtale som Dramaturg og Teateranmelder og kommer uanset de mange Forbehold, han mener at maatte tage, til det Slutresultat, at „Heiberg rager op som Hovedskikkelse i sin Tids Kritik“⁵⁾. Den samme centrale Stilling indenfor Litteraturbetragtningen tilkender Paul V. Rubow ham i sit Skrift „Dansk litterær Kritik“: „Heibergs Kritik er over Hovedet den vigtigste Begivenhed i vor Kritiks Historie“⁶⁾. Og spørger man denne Forfatter, af hvilke Grunde det blev saaledes, peger han paa „hans lykkelige Overensstemmelse med Nationen og Tidsalderen“⁷⁾. Paa et Tidspunkt, da Romantikken var begyndt at stagnere, havde han sit Program færdigt for „en Poesi i mindre Dimensioner, som tillige fuldkommen harmonerede med de mindre frodige Aander, som skulde være den nye Litteraturs Bærere. Derved bevaredes Kontinuiteten, og den litterære Splittelse blev forebygget ved hans Magtsprog. . . . Sagen er, at han

i eet og alt tilhørte en Tidsalder, da det endnu var muligt for de frembringende Aander at bevare Harmoni mellem Evne og Formaal. Det er den Epoke i vor Litteratur, da man i det store som i det smaa frembragte det fuldendte, eller, som man hellere siger, naar Talen er om litterære Sager, det klassiske. Heibergs Kritik er klassisk og svarer som saadan til Oehlenschlägers Poesi; det er kun i sin Orden, at Kritikken træder en Generation senere frem end Poesien¹⁾. Saaledes har den Kritiker talt, der i vore Dage har mest Adkomst til at benævnes Heibergs Arvtager, ja i flere Henseender maa forekomme som en ny Inkarnation af Johan Ludvig Heiberg.

VI

KARAKTERISTIK

Den nordiske Digters Fuldkommenhed
bestaaer i hans Stræben mod Fuldkom-
menheden.

*J. L. Heiberg: Fortale til Samlede Skrifter
(1833).¹⁾*

1.

MENNESKET

Af Fru Gyllembourg har vi Jens Juels Portræt, af Fru Heiberg en hel Række, deriblandt i fuld Skikkelse Marstrands; vi er ikke i det samme heldige Tilfælde, naar vi stiller os det Spørgsmaal: hvorledes saa Heiberg ud? Det skulde dog synes at have været en fristende Opgave at gengive hans sikkert baade aandfulde og karakteristiske Træk, men ingen af vore store Portrætmalere eller Billedhuggere har forsøgt herpaa (Marstrands Scene fra det heibergske Hjem er posthum, Bissens Buste ligesaa); der fandtes den Gang intet Frederiksborg Museum til at paase, at enhver berømt dansk Mands Træk blev bevaret for Eftertiden. Kun mindre Kunstnere som Plötz, Em. Bærentsen, Soph. Schack og Monies¹⁾ har gengivet os ham, og ingen af disse indbyrdes yderst forskellige Forsøg virker overbevisende autentiske. Det er derimod saa heldigt, at der fra Slutningen af 50'erne foreligger et Fotografi af Digteren. Nic. Bøgh, der muligvis som ganske ungt Menneske har set ham, skildrer hans Udseende saaledes²⁾: „Han var en Mand noget over Middelhøide. I sin Ungdom var han spinkel, og han var daarlig skabt; han havde tynde og dog noget klodsede Ben, hans Ryg ludede, og han bar Halsen fremover. Hans Haar var snarest mørkebrunt, Øinene graablaa, Hudfarven noget gullig og sygelig. Med Aarene blev han sværere, fik Mave og et meget tyndt Haar. Hans Fader sagde, da han under Sønnens Besøg i Paris hørte ham tale: ‘Hør Ludvig, Du har en ualmindelig smuk Stemme!’, og hans Hustru, der fortæller dette, tilføier³⁾: ‘Virkelig ved jeg meget Faa, der have en saa ren, saa tydelig og saa dannet Stemme som han’“. Schandorph⁴⁾, der i 1855 opsøgte ham, da han tænkte paa at blive Skuespiller, mindes ham som „en fyldig, velvoxen, rød-musset Mand med tyndt brunt graasprængt Haar, omløbende Bakkenbart, en smuk høj Pande, en lang, kraftig Profil“. Om Bissens Buste udtaler Rud. Schmidt, der gentagne Gange havde talt med ham, at den udmærker sig ved en fortrinlig Lighed⁵⁾. „Det dominerende Parti i hans Ansigt var Munden med dens ironiske og dog saa mærkværdig tillidvækkende Smil, hvori en ægte, men tilbagetrængt Menneskefølelse saa levende aabenbarede sig. Dette Indtryk støttedes i høj Grad af de blaa, godmodige, skønt brændglasagtig

skarpe Øjne. Panden var derimod ikke synderlig kraftig bygget, og Virkningen af den svækkedes desuden ved, at det tynde graa Haar paa begge Sider af Hovedet var børstet op efter i to Spidser, som mødtes halvanden Tomme over den fuldstændig skaldede Isse — en Ejendommelighed, der ypperlig er gengivet i et lille Karikaturbillede af Heiberg, som findes i en Kalender, der udkom i Femtierne og havde Claudius Rosenhoff til Redaktør ¹⁾. Den Paryk, Bissen har udstyret Heibergs Buste med, har jeg aldrig set ham bære. Hans Klædedragt var højst besynderlig. I hans Ungdom nærede man Forkærlighed for livfulde, brogede Farver, og denne Forkærlighed havde Heiberg uden Tvivl bevaret. Han var iført en mørkeblaa Frakke og en spinatgrøn Vest — vistnok den samme, om hvilken han i et Brev, der blev trykt i den efter hans Død udgivne Brevsamling, siger ²⁾, at den paa en Frøken * * havde gjort 'et mægtigt Indtryk'. Et ikke mindre mægtigt Indtryk gjorde den paa mig. Men hvad der især gjorde Indtryk paa mig, var hans Hænder. De var fine og velplejede, men uformelig store, omtrent som et Par Luffer, og de smalle, unaturlig lange Fingre var forsynede med Negle af en Lidenhed, jeg aldrig hos noget andet Menneske har genfundet“. Om hans Højde vidner det Træk, som Hustruen meddeler ³⁾, at han i Kroen i Hellebæk, hvor Sommeren 1847 tilbragtes, idelig løb Panden mod Dørkanten. Naar Chr. K. F. Molbech i sin Parodi skal skildre Heiberg, sker det ved følgende Signalement:

Høi af Væxt, lige Næse, sort Haar,
Tynde Been, men forresten ved Magt.⁴⁾

Han beherskede fuldt ud sin Mimik. P. V. Jacobsen gengiver morsomt sine Iagttagelser over hans Ansigtstudtryk ⁵⁾, da han i 1828 overværede N. P. Nielsens Oplæsning af Hauchs „Tiberius“: han sad „med det sædvanlige tapetserede Ansigt, af hvilket man umulig kunde se, om han syntes godt eller ilde om 'Tiber' og Nielsen“.

Mange har følt sig paa een Gang tiltrukne og frastødte af ham ⁶⁾. Hans Væsen kunde variere fra det køligt satiriske til det elskværdigt barnlige. Fremmede eller besværlige Supplikanter fik ham mest at se fra den første Side. Ifølge en Tradition ⁷⁾ skal han som Teaterdirektør have modtaget de audienssøgende staaende paa Gulvet med Hænderne paa Ryggen, let vuggende i Hofterne og med et satirisk Smil paa Læberne, der let kunde bringe en ængstelig Ansøger fra Koncepterne. Over for hans afvæbnende Høflighed kom man ikke langt; „den Helvedes høflige Heiberg“ er Adolf Fibigers spontane Udtryk om ham ⁸⁾. Det var det Vaaben, hvormed han lagde en Distance imellem sig og en besværlig Omverden. „Hans Artighed og Galanteri er omtrent så meget værd, som den glatte Slim, hvormed somme Slinger omgive deres Bytte, nemlig for desbedre at kunne sluge det“, har Peder Hjort sagt ⁹⁾. Meget

afhang af, hvorledes man kom ham i Møde. Personer, der som Høedt optraadte med Arrogance og pukkede paa deres Ret, havde paa Forhaand tabt deres Sag. Beskedne, men maaske kejtede og benovede Debutanter kunde forlade ham med Indtrykket af at have mødt en overraskende Velvilje. Fru Sødring, der har kendt ham gennem mange Aar, understreger stærkt, at han var „indtagende overfor dem han nærede venlige Følelser for“¹⁾, Schandorph blev efter een eneste Samtale helt vundet for ham²⁾: „Der var ikke Spor af den fordømte Nedladdenhed, som havde ærgret mig hos Koryfæer af langtrængere Art — Studenterforeningens. . . . Jeg har aldrig set J. L. Heiberg siden, saa lidt som jeg havde set ham før; men han vandt mig, og jeg rasede i mit Indre over Pressens hensynsløse Behandling af en saadan aandelig Kapacitet. Jeg blev tidt udlet og forhaanet, naar jeg i Samtaler med Kammerater gjorde mig til J. L. Heibergs Ridder“. Iblant sine egne kunde han helt være sig selv, naturlig og beskeden. I Hjemmet kaldtes han „den fromme Ludvig“³⁾, og virkelig synes han der at have udfoldet Egenskaber, som Offentligheden ikke vilde være umiddelbart tilbøjelig til at tillægge ham. Hustruen, der her maa blive et Hovedvidne, nævner Gang paa Gang det barnlige hos ham⁴⁾, og andre Iagttagere har haft Blik for det samme (jf. Martensen i Begravelses-talen). Han kunde gaa fuldstændig op i Legen med Børn⁵⁾ eller gøre Løjer med unge Piger⁶⁾. Hans Humør var muntert og lyst. En Dag i 1854, da Ægteparret sad og spiste, spurgte han Hustruen, hvorfor hun saa saa bedrøvet ud, og fik til Svar, at det var Skuespillernes daarlige Opførsel, der gjorde hende mismodig. „Oh“, udbrød han, idet det ironiske Smil spillede om Munden, 'det er aldrig værd at være bedrøvet, naar man har sin Livret, Brøndkarse, paa Bordet“⁷⁾. Et tilsvarende lille Træk er overleveret af Nic. Bøgh med N. W. Gade som Kilde: Ved et Gæstebud hos Billedhuggeren Jerichau beklagede denne sig over Tilværelsen og spurgte, hvad man skulde stille op herimod, hvortil Heiberg omgaaende muntert replicerede: „De skal naturligvis slaa Dem paa Drik — det er den eneste Udvei!“⁸⁾. Sin Livsfilosofi har han udtrykt i et Brev til Hustruen: „Den sande Kunst i Livet, er at nyde alt det Gode, som bydes, uden at lade sig forstyrre i Nydelsen ved de Savn, som findes i Alt“⁹⁾. Det sidste havde hverken hans Moder eller Hustru let ved, men med sin „guddommelige Ro“¹⁰⁾, „sin Ligevægt i Sindet“¹¹⁾ hævdede han sig op over Vrøvlet og Ubetydelighederne, dertil hjulpet af hvad han selv kalder „sit lette Sind“¹²⁾. Hermed hører ogsaa sammen, at han efter Hustruens Udsagn¹³⁾ „gjerne skjød det sørgelige bort“. „Du synes kun om glade Mennesker, og ikke om mismodige“, skriver hun¹⁴⁾ en Gang i en bebrejdende Tone til sin Ægtefælle. Hans virkelige Storhed viste sig ogsaa i hans Beskedenhed og Fordringsløshed. Han, der var noget af en Epikuræer og holdt meget af et godt Bord¹⁵⁾, har faaet det Vidnesbyrd af sin Ægtemage¹⁶⁾,

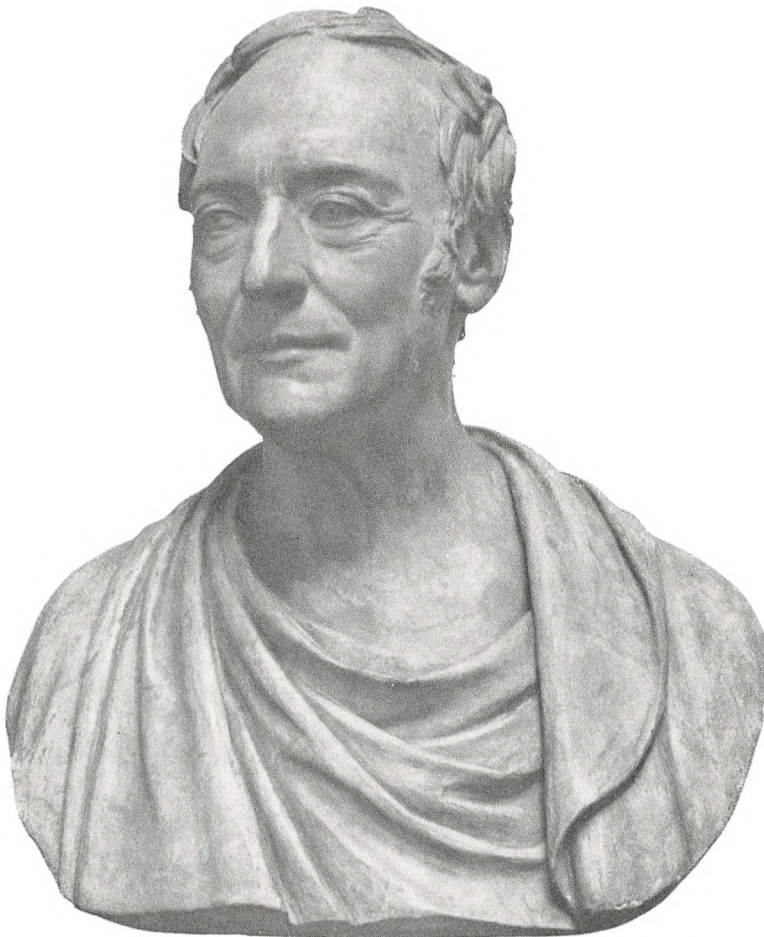

at hun ikke „har kjendt Nogen, som det var lettere at tilfredsstille i det daglige Livs Bekvemmeligheder. Det var netop en af hans elskværdige Egenskaber, hans store Talent til at orientere og indrette sig, hvorledes end det Ydre omkring ham stillede sig. Hans fortræffelige Humeur, hans comiske Sans hjalp ham ud over alle slige Smaating“. Naar den forpylrede Fru Gyllembourg i Hørsholmsommeren vaandede sig over de tusinde Smaasavn, hun maatte underkaste sig i den primitive Sommerbolig, druknede Heiberg Moderens Bekymringer i Latter og Spøg¹⁾, og omvendt trættes han af alle Suhrs velmente Forsøg paa at stille det komfortable Sølyst paa Hovedet for at behage dets berømte Gæster²⁾. Ydre Anerkendelse brød han sig ikke om³⁾: „Naar derfor Nogen blev hyldet, pleiede han at sige“: ‘Gud ske Lov, at det ikke er mig!’ og han sang da ofte et Vers af Syngestykket ‘Bruden’:

Nei Tak, maa jeg helst være fri!
Jeg vil gaae paa min lønlige Sti;
Og lade Æren mig drage forbi!“

Men — som Fru Heiberg filosofisk tilføjer — „i den Retning fik han sit Ønske opfyldt; thi det faldt aldrig Nogen ind at bebyrde Heiberg med Paa-skjønnelse af denne Natur“. Derimod skød han altid gerne Hustruen frem. Det er rigtigt, naar hun giver sin Mand den Ros⁴⁾, at „et mindre forfængeligt Menneske end Heiberg gives der neppe“. Til Martensen har han engang udtalt, at han „kun betragtede sine poetiske Arbejder som ‘Studier’“⁵⁾. I en Afhandling siger han, at „Misundelse mellem Digtere ikke eksisterer, uden af Navn“⁶⁾. Hans Glæde over andre Digteres Frembringelser var til Gengæld umiskendelig⁷⁾. Alt dette udelukkede ikke en kraftig Selvhævdelse. Vi har set den ytre sig som Individualistens Uvilje mod at underordne sig i hans Forhold til Teaterdirektionen, og senere, da det var ham, der kom til at byde, som en vis Despotisme imod „Sujetterne“. Ved Polemik befandt han sig vel; heri fik en Side af hans Natur Afløb.

Til Heibergs mange smukke Egenskaber hørte ogsaa Taknemmelighed. Saaledes skriver Fru Heiberg til Krieger⁸⁾, mens han syslede med Udgivelsen af de samlede Skrifter: „Kunde dog Heiberg see, med hvilken Kjærlighed og Omhu De arbejder i hans Interesse! Hvor omhyggelig De søger efter ethvert nok saa lille Spor af hans aandelige Virksomhed, hvor vilde han blive rørt og taknemmelig, thi den Evne ret at være taknemmelig for, hvad Godhed man viiste ham, var een af hans allerelskværdigste Egenskaber. Som et Barn kunde han takke. Som en Olding bevare Erindringen“. Han var god at have til Ven, trofast og hjælpsom. „Den, jeg først har skjænket mit Ven-skab“, har han sagt⁹⁾, „kan ikke blive det berøvet; i Udholdenheden ærer jeg mine egne Følelser; det er mig selv, det gaar ud over, hvis jeg kan for-

J. L. Heiberg.

(Buste af H. V. Bissen fra 1860, Kunstmuseet).

andre dem; hvad jeg engang har sat høit, maa beholde denne Plads hos mig; jeg nedsætter mig selv, idet jeg opgiver, hvad jeg engang har optaget i min Sjæl“. Saaledes glemte han aldrig sin Ungdoms højt vurderede Lærer, Pastor Peder Hansen, selv om deres Veje skiltes. Ved glædelige som sørgelige Begivenheder udvekslede de Breve ¹⁾, og de gamle Præstefolks Guldbryllup ²⁾, 1857 forskønnede Ægteparret ved at overraske dem med et Besøg i Slangerup ²⁾. Og — hvad man ikke skulde tro — den tilsyneladende saa aristokratiske Skønaand var inderst inde glad for at kunne hjælpe andre, og det ikke blot i æstetiske Anliggender. Mangt et ungt Talent har han antaget sig med Varme. Manuskripter i Massevis blev tilsendt ham med Bøn om en Udtalelse, og hvor han sporede Muligheder, skyede han ingen Møje for at være behjælpelig med Raad og Daad. H. C. Andersen blev til at begynde med taget under Heibergs Vinger i „Den flyvende Post“, og det er ikke udelukkende Heibergs Skyld, at det senere rev ud imellem dem. Af Breve fremgaar det, hvorledes han har støttet debuterende Forfattere som P. E. Lind ³⁾, G. V. Blom ⁴⁾ og Rud. Schmidt ⁵⁾ for ikke at tale om Damer som Mathilde Fibiger og Athalia Schwartz, hvor personlige Følelser kan have været med i Spillet. Men han unddrog sig heller ikke for at yde Hjælp i praktiske Spørgsmaal, skrev anbefalingsskrivelser for Kr. Mantzius ⁶⁾ og Clemens Petersen ⁷⁾, forsøgte at mildne Bedrageren Printzlaus Fangeliv ⁸⁾, fordi han engang havde staaet i Forretningsforbindelse med Stakkelen, og tog i Overskous Nedgangsperiode paa forskellig Maade Initiativ til at hjælpe ham ⁹⁾. Det var i det hele ikke blot de store i Aanden eller Noblessen, han gav sig af med. Intet kan være mere uretfærdigt end Kehlers Bemærkning ¹⁰⁾ om, at Heiberg, „der er den udprægede Velopdragenhed, bliver taktløs, naar han skal tale med en Bondekone“. Hans Breve til Tjenestepigen Caroline Petersen ¹¹⁾ vidner om noget helt andet, og Overskou ¹²⁾ fremhæver da ogsaa hans udsøgte Høflighed over for alle paa Teatret „ned til Budene“. I sin personlige Omgangskreds optager han paa sine ældre Dage den som Digter højst ubetydelige Claudius Rosenhoff, „de Fattiges fattige Sanger“, der var udgaaet fra et meget beskedent Samfundslag, og som han havde haanet for sin Journalistik i „En Sjæl efter Døden“. Det var hans redelige Karakter, der fik Heiberg i Forening med H. C. Ørsted til at anbefale ham til en aarlig kongelig Understøttelse, og deres fælles astronomiske Interesse, der i 50'erne førte til en regelmæssig Udveksling af Breve, især koncentreret omkring Heibergs Fødselsdag ¹³⁾. Skønt kun Rosenhoffs Part af Korrespondancen er bevaret, fremgaar det med tilstrækkelig Tydelighed heraf, at Heiberg har følt Tilfredsstillelse ved at kunne glæde den med allehaande Vanskeligheder kæmpende Redaktør med Gaver i Form af astronomiske Instrumenter o. l., og at han til Gengæld erhvervede sig en svoren Tilhænger i den naive Digterkollega. Et endnu ejen-

dommeligere Forhold er det til Landsbylæreren H. A. Hansen, som hidtil har været ukendt og, da det baade er en hel lille Solstraalefortælling og ikke uden humoristiske Pointer, kan fortjene en nærmere Omtale. Det maa straks forudskikkes, at medens Modtageren har bevaret alle Heibergs Breve som en Helligdom, der fint indbundet i Læderbind er afleveret til Rigsarkivet¹⁾, er blot eet af de hansenske kendt. Først om den ukendte af Hovedpersonerne følgende²⁾: Hans Anders Hansen var en sjællandsk Bondesøn, født 1818 i Værsløv. Med sin Trang til aandeligt Arbejde følte han sig utilfredsstillt ved at være beskæftiget først paa Ringsted Postkontor og derefter paa Alkestrup Godskontor og tog omkring Nytaar 1837 Mod til sig og henvendte sig til Heiberg³⁾, som han bad læse nogle Digte igennem, og senere om Hjælp til at komme ind paa Jonstrup Seminarium. Det lykkedes at faa Collin interesseret for den opadstræbende unge Mand, og efter endt Eksamen blev han 1842 udnævnt til Skolelærer i Kastrup ved Vordingborg. Sin litterære Ærgerrighed fik han tilfredsstillt dels som Redaktør af Ugebladet „Præstø Amtsavis“, dels ved at faa nogle smaa Digtsamlinger udgivet. Mynster karakteriserer ham i sine Visitatsdagbøger⁴⁾ 1849 som „lidt vindig“, men noterer ogsaa at han „mangler ikke Duelighed“. Uden Heiberg som Beskytter vilde han næppe have naaet hverken det ene eller det andet af sine Maal i Livet. Ganske uegennyttigt vejledede denne ham paa forskellig Maade, forærede ham saavel sine egne Værker som andre Bøger og skaffede ham baade en Forlægger til hans „Sange for Børn i Asyler“ og Tilladelse til at dedicere disse til Dronning Caroline Amalie⁵⁾. Hansens Taknemmelighed imod hans Velgører synes til Gengæld at have været stor og til Tider generende. Men Heiberg lader sig aldrig mærke med noget, taler altid taktfuldt og aldrig du haut en bas til Skolelærervennen. Den gentagne Tak for det aarligt tilsendte Vildt varieres hver Gang paa en ny Maade og — hvad der er det kønne ved Historien — den travlt optagne Mand giver sig altid Tid, kort eller lang, eftersom Lejligheden falder, til at korrespondere med ham, „da jeg virkelig, efter det lidt jeg kjender Dem, allerede har faaet Dem kjær, og med Glæde vil vise Dem de ringe Tjenester, som det staaer i min Magt at udvise“⁶⁾. Kun da Hansens Ægteskab velsignedes med Børn og han i sin Taknemmelighed vil kalde Sønnen Johan Ludvig Heiberg⁷⁾, har Heiberg ondt ved at bevare Kontenancen og henstiller til den lykkelige Fader at betænke, at „man skylder et nyfødt Individts tilkommende personlige Selvstændighed, ikke altfor betegnende at bringe et andet Individ i Erindring ved dets Navn“. Det lykkedes saa langt fra at overbevise Hansen, at da han senere fik en Datter, vilde han partout døbe hende Johanne Louise Heibergia, saa at Heiberg⁸⁾ saa sig foranlediget til at foreslaa „det uskyldige Barn“ forskaanet for at blive stemplet med „det barbariske Præg 'Heibergia', men lade det beroe ved

de menneskelige, christne Navne: 'Johanne Louise'; derimod lykkedes det ham ikke at afværge, at et tredie af Børnene kom til at hedde Alma Augusta Maria Heibergine! ¹⁾ Det eneste bevarede Brev fra H. A. Hansen ²⁾ aander en dyb Taknemmelighed imod den, han betragter som sit Livs Velgører, og indeholder et helt lille Tilbageblik paa deres Bekendtskab: „Siden jeg for nogle og tyve Aar tilbage i Tiden og som et halvt Barn havde den Dristighed at henvende mig til Dem med en Pakke Vers, hvori der ei engang var Mening, har Deres mægtige Aand og Deres Hjertes rige Kjærlighed taget ogsaa mig under sine beskyttende Vinger. Aldrig har jeg forgjæves henvendt mig til Dem for at hente Raad og Daad; altid har jeg nydt saameget Godt hos Dem og ved Dem; mit Livs vigtigere Momenter har især været væsentlige Gjenstande for Deres utrættelige Virksomhed, Deres opofrende Kjærlighed. Jeg kom til Dem, ung, uerfaren, fattig, en simpel Almuesmands Søn; Andre sagde til mig: Gaae til Prof. Heiberg; han vil eftersee Versene; han svigter Ingen, som tillidsfuld nærmer sig ham. Jeg tog Mod til mig, og Følgen blev: De har været mig en Fader! Jeg vilde ønske alvorlig at jeg, blandt alle dem, De har veiledet og gjort vel imod, ikke, i min mere underordnede og tidt forladte Stilling, skulde aldeles være uværdig til den Kjærlighed, De har viist mig. Ialfald er Bestræbelsen derefter mit stadige Forsæt.“ Det gør godt at lære „En Sjæl efter Døden“s Digter at kende fra saa menneskelig en Side. Billedet af Heiberg bliver ikke mindre deraf.

Bag den kølige, ironiske Skæl, som var det, Verden kendte til ham, laa megen bunden Varme. Allerede da han var omkring 20-Aars Alderen og Moderen beklagede sig til Weyse over hans kølige Breve fra Sverigesrejsen, lod denne Vinket gaa videre og tilføjede for egen Regning ³⁾: „Du hast zwar Deine Mutter recht lieb, aber Deine Liebe ist nicht jene milde ewig lebendige Flamme, welche als fortwährende innige Theilnahme an dem Wohl und Weh des geliebten Gegenstandes, als emsiges Ausspähen der verborgenen Wünsche desselben, und liebreiches Zuvorkommen dieser Wünsche, als gänzlich Ver-gessen der eignen Persönlichkeit, sich äussert.“ Det var det samme, Hustruen havde savnet i Ægteskabet. Men hans Ærlighed satte hun Pris paa ⁴⁾: „selv naar han digtede, holdt han ikke sine Følelser tilbage, gav han visselig ikke mere, end hans Hjerte meente. . . . Jeg seer ham saa levende for mig sidde og digte disse Sørgedigte over Venner og Veninder med Taarer i Øinene, som han saa ofte havde Møie med at tilbageholde, naar han kom ind til mig for at læse dem op, forinden de bleve sendte til Trykken. Jeg troer vist, at kun faae Dig-tere som Menneske har været saa ganske med i, hvad de skrev, som Heiberg. Alt, hvad der hedder Affectation i Følelsen, var visselig fremmed for hans Sjæl.“

Det sammenbindende i Heibergs Natur var Harmonien. Rud. Schmidt har truffet Hovedet paa Sømmet, naar han siger om ham ⁵⁾: „Heiberg var vist-

nok langt fra at være nogen virkelig stor Mand; men han udmærkede sig fremfor alle vore andre Digtere ved at være en gennemarbejdet Personlighed, der ved fortsat Arbejde paa sig selv var naaet frem til den skønne, lyse Harmoni, der omgav ham som et eget betagende Skær og ligesom farvede selv det ringeste af hans Ord. Han var intet Manddoms-Ideal — vor Literatur har desværre intet saadant at opvise —; men i enhver Berøring mærkede man, at man havde for sig et højt udviklet Menneske, der klar og sluttet hvilede i sig selv“.

2.

SKRIBENTEN

Det er blevet Skik og Brug i vore Dage at rynke paa Næsen af Heibergs Navn. For den populære Opfattelse er han blot Ophavsmand til Vaudevillerne og „Elverhøj“ og udøvede i sin Tid et højst beklageligt Smagstyranni. Denne Betragtningssmaaade er naturligvis helt igennem urimelig. Det mest iøjnespringende Træk i hans Fysiognomi er hans overordentlige Alsidighed. Delt, som han er, imellem Kunst og Videnskab, er han ikke blot Digter, men Skribent. Hans Evne til at forny sig er forbløffende. Det er tidligere (I 154 f.) vist, hvorledes han i sin Ungdom forsøger den ene Genre efter den anden. Heller ikke Manddomsaarene betyder Stilstand. Efter Vaudevillerne følger nye romantiske Skuespil, det filosofiske Drama „Fata Morgana“, de to aristofaniske Komedier, Gadeviserne og det sangløse Lystspil „Valgerda“. Filosofiske Tanker iklædes snart Komediens Form, snart Romancekredsens eller Læredigtets. Han ynder i det hele at drive Vekseldrift i sit Forfatterskab, rekreerer sig ved at udgive Tidsskrifter samtidig med at han digter, bliver administrativ Embedsmand og dyrker Astronomi og andre eksakte Fag. Paa samme Tid lukker han sig dog inde i sin egen Forestillingskreds og stiller sig afvisende overfor, hvad der paatvinges ham udefra. Wergeland har træffende sagt om ham ¹⁾, at han „har ikke stor poetisk Rigdom at raade over; men Ingen veed at benytte bedre hvad han har“. Det er netop Sandheden om ham som Digter. Hans Fantasi var ikke frodig, Kehler kalder ham træffende „behageligt ugenial“ ²⁾; men faa har som Heiberg formaaet at administrere sit Talent, at faa meget ud af lidt. Der var intet primitivt ved hans Natur, hans Digtning udmærker sig ikke ved Originalitet. Gang paa Gang er det i det foregaaende omtalt, hvorledes han ugenert laaner sit Stof udefra. Han vedgaar det selv aabenlyst, ganske simpelt fordi dette Faktum i hans Øjne ikke rummer noget kompromitterende. For ham er det afgørende Formen, ikke Stoffet. Der skal

større Kunst, mener han, til at skabe den formfuldendte Bagatel end til at forfatte et „bibeltykt“ Værk som Wergelands „Skabelsen, Mennesket og Messias“. Bjørnsons Udtalelse fra 1861 ¹⁾ rummer ikke ringe Sandhed: „Heiberg har Meget af Goethes Natur, og begge forekommer de mig hele sit Liv igjennem at gjøre uhyre Forstudier til et uhyre Digt — som de ikke fik skrevet. Men Heiberg er jo noget spæd i sin Tanke, noget pillende i sin Form, men saa sikker, at det er som griflet ind, selv hvor han leger“. Kun eet Størværk har han efterladt sig, „En Sjæl efter Døden“, og Tilløb til enkelte andre. Ved at lukke sig ude fra Virkeligheden og leve i Ideens Verden afskar han sig fra at blive den virkelig store Digter. Ideen besætter ham og bemægtiger sig ham i et bestemt Systems Skikkelse: Hegelianismen, hvori alt kan presses ind. Det er dette, at Systemet hos Heiberg gaar forud for Livet, der giver meget af hans Produktion dets stofløse Præg. Selv naar han underviste Skoledisciple, skete det efter Paragraffer (II 16 f., 216 ff.). Der rummedes i hans Sind en mærkværdig Modsætning mellem Higen efter det eksakte og Foragt for det empiriske, et Misforhold, der medførte, at adskillige af hans Afhandlinger var forældede, allerede da de fremkom. Skæbnesvanger blev ogsaa hans Mangel paa historisk Sans; han lod haant om, hvorledes Tingene egentlig var kommet, og vilde paa Tyskernes Maner konstruere Udviklingen „aus dem Innern seines Bewusstseins“. Det er derfor især som Tankebygning, man maa beundre hans kritiske og filosofiske Arbejder; fra deres Resultater er der ofte i det foregaaende taget Afstand.

Og dog — med alle disse Forbehold, der nødvendigt maa tages: hvilken harmonisk og myndig Aand! Hvad der fængsler ved Heiberg, er det midtpunktsøgende; intet er hos ham tilfældigt, alt udgaar fra en Kerne. Derfor den Udvikling, der kendetegner hans Produktion, indtil den i „Nye Digte“, „Nøddeknækkerne“ og Afhandlingerne fra „Urania“ naar den fulde Modning. Dernæst: Naar man beskæftiger sig med ham, har man hele Tiden den trygge Fornemmelse af at være i godt Selskab. Ære være Heibergs velsignede Dannelselse! Hans Regulator var hans Smag, om hvilken han har sagt ²⁾, „at dersom mit Genie var saa stort, som min Smag er correct, saa turde jeg maale mig med hvilken som helst af vore Digtere“, et Udsagn, som Henrik Ibsen har godkendt i en Udtalelse fra 1861 ³⁾ om ham som den Digter, „fra hvis pen aldrig en smagløs linje har flydt“. Det er allerede nævnt, at hans praktiske Læremestre er at søge i Frankrig, mens han for Teoriens Vedkommende gik i Skole hos Tyskerne. Hos Franskmandene beundrede han Formen, hos Tyskerne Tanken. Englænderne skylder han derimod meget lidt: „den engelske Character er os upaatvivlelig den ufordrageligste og meest antipathiske; vi sympathisere langt bedre med de Nationer, som ledes af ideale Principer“ ⁴⁾; „England har jo heller aldrig frembragt nogen stor Philosoph“ ⁵⁾. Mod Ty-

skerne raser han ofte nok: „for os Danske er Tydskland jo Verden . . . et Land, som i dramatisk Henseende staaer paa et lavere Culturtrin end Danmark“¹⁾. Det var dog Goethes Fædreland, om han endogsaa en Gang har paataget sig at vise, at Goethe i flere Henseender var mere fransk i sin Smag end tysk²⁾. Med den store tyske Digter frembyder han Lighedspunkter. Hustruen har følt det, naar hun til Krieger skriver³⁾: „Hvad var dog den Goethe for et mærkeligt Menneske! Jeg siger ikke som Rahel: ‘Der manglede ham kun at have kjendt og levet sammen med mig’. Jeg siger: mig mangler at have kjendt og levet med ham. Og dog har jeg havt den Lykke at have levet med En, der var ham meget aandsbeslægtet“. „Blandt alle danske Storheder er Heiberg den, som med klarest Bevidsthed om sit Maal har villet virke ligefrem i Goethes Aand“, fremhæver Georg Brandes i sit Essay om „Goethe og Danmark“⁴⁾, hvor han en efter en fører danske Aandspersonligheder frem og maaler dem mod Olympieren. Men der tilføjes den væsentlige Indskrænkning, at det er den gamle Goethe, han minder om, og at den goetheske Luft er fortyndet i Heibergs Poesier. Ogsaa Vilh. Andersen finder ham værdig til at erklæres for „goethemoden“⁵⁾. Med det store Forbillede har han det universelle tilfælles: som han var han ikke blot Digter, men Filosof, Naturkyndig og praktisk Embedsmand. Paa Højdepunkterne i sin Digtning som i „En Sjæl efter Døden“ og Mindesangen over Ida Brun hæver han sig op til goetheske Toner. P. L. Møller har fremhævet, at han var Lejlighedsdigter i Goethes Betydning af Ordet. I det betydningsfulde Skrift „Om Filosofiens Betydning“ gøres Goethe til Eksponent for det ypperste, Tiden har frembragt. Goethe og Hegel har han helt indoptaget i sig, men man kan ikke tilbageholde det Ønske, at han havde været mere Goethe, mindre Hegel.

Hvad der ovenfor (I 106) er sagt om hans første Digte, at der hersker et tempereret Klima i dem, gælder hele hans digteriske Produktion. Han giver sig sjælden hen, overskrider aldrig den Skønhedsgrænse, som hans Smag og Dannelse dikterer ham. Der er heri noget dansk. Heiberg med sine beskednere Digtetrevner virker mere national end selveste Digterkongen. Hans Humor er et ægte nationalt Træk. Til Trods for at den er attisk præget, bærer den ogsaa umiskendelige Spor af at have sin Oprindelse i Nordens Athen. Selv naar man til Tider er ved at fortvivle over en af hans lange filosofiske Udrædninger, lyser et Vittighedsglimt ind over Sofismerne og opliver Tilegnelsen. Der er Aand over den ringeste Ubetydelighed, han har frembragt. Hans Vid varmer vel ikke, men det lyser. Det møder os ogsaa i hans kritiske Arbejder, der ofte har en selvstændig Værdi som Vittighedsværker. At Kritiken er en Kunst er en Sætning, han ikke blot har doceret⁶⁾, men ogsaa omsat i Praxis. Som Kritiker vilde han ordne, give Love, sætte Tingene paa Plads. Hans Kritik er aldrig famlende eller tilfældig, men rent principiel. Med

megen Ret kunde han udtalte den Dom¹⁾: „Ingen kan, uden at røbe den største Uvidenhed i Stridspunctet, sammenligne mine Critiker med Baggesens, thi mine gaae ud fra et bestemt Princip, der er videnskabeligt begrundet, hvorimod Baggesens have al deres Styrke i Satiren“. Han elskede Polemik, ikke for Stridens Skyld, men for Ideens. Straalende er hans Fremstillingskunst, som endnu venter paa sin Monografi. Der kan være noget traditionelt over hans digteriske Stil; som Prosaist naar han Mesterskabet. Guldalderens bedste Egenskaber: Kraft, Klarhed og Ynde raader i hans Prosa. Affektation eller Svulst er den ukendte Begreber, den taler ikke tysk Kunstsprog. Den opfylder — om nogen — Kravet om en Centralprosa. Studiet af hans Breve i Original viser, hvor let han førte Pennen; der forekommer saa godt som ingen Rettelser i dem, alt er af een Støbning.

En sjælden og lysende Intelligens var Johan Ludvig Heiberg. Kan man end ikke leve paa ham som paa Grundtvig eller Søren Kierkegaard eller bevæges af ham som af Oehlenschläger og H. C. Andersen, saa kan den danske Aand dog ikke undvære Funkerne af hans Vid. I en Tid, hvor den aandelige Kultur overalt er paa Tilbagetog, er det en stor Værdi for en Nation at have et Fond som Heibergs Værker at øse af.

NOTER OG HENVISNINGER

FORKORTELSER

- B. og A.* = Breve og Aktstykker vedrørende J. L. Heiberg ved Morten Borup (1946 ff.).
Et Liv = Johanne Luise Heiberg: Et Liv genoplevet i Erindringen (4. Udg. 1944).
Heib. Fam.br. = Heibergske Familiebreve ved Morten Borup (1943).
Heib. Hjem = Fra det Heibergske Hjem ved Aage Friis (1940).
J L Heib. Br. = Breve fra og til Joh. Ludv. Heiberg (1862).
K.B. = Det kgl. Bibliotek, København.
Overskou = Th. Overskou: Den danske Skueplads (1854—76).
PA Heib. Br. = Breve fra Peter Andreas Heiberg ved Joh. Ludv. Heiberg (1883).
PA Heib. og Th G. = Johanne Luise Heiberg: Peter Andreas Heiberg og Thomasine Gyllembourg (4. Udg. 1947) ved Aage Friis og Just Rahbek.
P H Boye: Om Karen Margrethe Rahbeks Brevvexling og hendes Correspondenter ved P. H. Boye (1881).
Poet. Skr. = J. L. Heiberg: Poetiske Skrifter I—XI (1862).
Pros. Skr. = J. L. Heiberg: Prosaiske Skrifter I—XI (1861—62).
R. A. = Rigsarkivet, København.

* * *

Utrykte Breve fra og til J. L. Heiberg betegnes ved: *Til N. N.* og *Fra N. N.*, med Anførelse af Dato og Findested.

- S. 9:** ¹⁾ Et Liv I 241. ²⁾ Hother Ploug: Carl Ploug I 222.
- S. 10:** ¹⁾ Hother Ploug: Carl Ploug I 109. ²⁾ Et Liv I 259 f. ³⁾ Jf. Hertz' Studiebøger: „Da det blev mig overdraget at skrive et Stykke for Prinds Frederiks Formæling med den schwerinske Prindsesse, og hvortil jeg skrev Svanehammen, fortalte Heib. mig meget vred, at Directionen havde holdt Sagen hemmelig for ham, som om man befrygtede, han vilde tage det ilde op, at han var forbigaaet. Da jeg nu siden oplæste St.[ykket] for ham og Kone og Moder, og siden da han selv læste det for Skuespillerne med Indledning og Anmærkninger, viste han stor Deeltagelse for Stykket“ (Ny kgl. Saml. 2807, 4° III Litr. P. 217). ⁴⁾ Poet. Skr. IX 293 ff. ⁵⁾ B. og A. III 7 f.
- S. 11:** ¹⁾ Pros. Skr. XI 468 ff. ²⁾ Johanne Luise Heiberg og A. F. Krieger II 367. ³⁾ Pros. Skr. XI 469 f. ⁴⁾ Kristoffer Nyrop: Toves Tryllering.
- S. 12:** ¹⁾ Poet. Skr. II 289. ²⁾ Pros. Skr. XI 477. ³⁾ Carl S. Petersens Udgave af Heibergs Poetiske Skrifter, Indledning og Noter. ⁴⁾ Nationaltidende ^{21/8} 1920 Aftenudg. ⁵⁾ Suhm: Historie af Danmark XIII 284. ⁶⁾ Pontoppidan: Danske Atlas II 253. ⁷⁾ J. M. Thiele: Danske Folkesagn I (1819) 89 f.
- S. 13:** ¹⁾ Poet. Skr. II 285. ²⁾ B. og A. III 7. ³⁾ I. C. Normann i Social-Demokraternes Kronik ^{3/7} 1940. ⁴⁾ Overskou V 415. ⁵⁾ Et Liv III 187. ⁶⁾ B. og A. III 19. ⁷⁾ Johanne Luise Heiberg og A. F. Krieger II 77.
- S. 14:** ¹⁾ B. og A. IV 305. ²⁾ B. og A. III 11. ³⁾ Smstds. 9 f. ⁴⁾ Fædrelandet ^{23/8} 1840. ⁵⁾ P. L. Møller: Kritiske Skizzer I 100. ⁶⁾ Smstds. 112. ⁷⁾ Smstds. 113.
- S. 15:** ¹⁾ P. L. Møller: Kritiske Skizzer I 134. ²⁾ G. Brandes: SS¹ I 486. ³⁾ Brix: Fagre Ord 245 ff. ⁴⁾ B. og A. II 353.
- S. 16:** ¹⁾ Et Liv I 242 f. ²⁾ P. Andræ: C. G. Andræ I 208 f. ³⁾ H. C. Andersen: SS² I 223 og Nic. Bøgh i Museum 1891 II 91. ⁴⁾ Poet. Skr. X 310. ⁵⁾ Smstds. 280. ⁶⁾ Et Liv I 243. ⁷⁾ G. Brandes: Den romantiske Skole i Tyskland (1873) 196 f. ⁸⁾ Brix: Fagre Ord 235 ff.
- S. 17:** ¹⁾ Se Martensens Anmeldelse i Fædrelandet ^{10-12/1} 1841, Tryde i Tidsskrift for Litteratur og Kritik V (1841), O. Borchsenius: Fra Fyrerne II 19 ff. og sammes Hjemlige Interiører 87 ff., Nic. Bøgh i Museum 1891 II 89 ff., Jul. Lange: Udvalgte Skrifter I 354 ff., G. Brandes: SS¹ I 486 ff., Brix: Fagre Ord 235 ff., O. Schlichtkrull i Danske Studier 1917 S. 97 ff. samt Indledning og Noter til Udgave af „En Sjæl efter Døden“ (1919), H. Topsøe-Jensen i Danske Studier 1919 S. 180 ff., Vilh. Andersen: Tider og Typer. Goethe I 257 f., Hans Winkler i Zeitschrift für deutsche Philologie Bd. 52 (1927), Carl S. Petersens Indledning og Noter til Udgaven af Poetiske Skrifter II (1932), Jul. Clausen i Tilskueren 1935 II 285 ff. og Fr. Böök: Holbergs visdom (1942) 69 ff. ²⁾ Baggesen: Poetiske Epistler (1814) 25. ³⁾ Hertz: Digte fra forskellige Perioder III 21. ⁴⁾ Hans Winkler i Zeitschrift für deutsche Philologie Bd. 52 (1927) 443.
- S. 18:** ¹⁾ Tieck: Schriften IX (1828) 352. ²⁾ Dagbogsoptegnelse, aftrykt i Max Koch og Erich Petzets Udgave af Platens Sämtliche Werke (1910) IX 8.
- S. 19:** ¹⁾ Platen: Sämtliche Werke, herausg. von Koch und Petzet IX 80 f. ²⁾ Smstds. 86. ³⁾ Se H. Topsøe-Jensen i Danske Studier 1919 S. 183.
- S. 20:** ¹⁾ Droysens Aristofanes-Oversættelse II (1881) 257. ²⁾ Vilh. Andersen: Tider

og Typer. Goethe I 257 f., Topsøe-Jensen i Danske Studier 1919 S. 183 f. ³⁾ Tilskueren 1935 II 288. ⁴⁾ Paul V. Rubow: Dansk litterær Kritik 197 f. ⁵⁾ Perseus I 155. ⁶⁾ Der er derimod ingen Grund til at tage den Beskyldning højtideligt, som Digteren Nic. Søtoft i en Artikel i Journal for Litteratur og Kunst I (1843) 205 retter mod Heiberg for at have laant Ideen til „En Sjæl efter Døden“ fra hans utrykte Drama „Alfred, Tantaliden“, som Heiberg havde læst i Manuskrift.

S. 21: ¹⁾ Med Caspar Paludan-Müller som Kilde fortæller Jul. Lange (Udv. Skrifter I 355 f.) en pudsigt Oplevelse, der kan antages at have givet Heiberg Inspirationen til Repliken: „Sjæl, gaa du ad Helved til“. ²⁾ Fr. Böök: Holbergs visdom 101; jf. Jul. Langes Udtalelser, gengivet i G. Brandes: SS XIV 440 f.

S. 22: ¹⁾ Martensen: Jacob Böhme 259. ²⁾ Brix: Danmarks Digtere ¹ 232. ³⁾ Jf. Pros. Skr. II 28, 38. ⁴⁾ „Der Begriff der Ewigkeit muss aber nicht negativ so gefasst werden, dass sie die Abstraction von der Zeit sey oder ausserhalb derselben gleichsam existire; ohnehin nicht in dem Sinn, als ob die Ewigkeit *nach* der Zeit komme; so würde die Ewigkeit zur Zukunft, zu einem Momente der Zeit, gemacht“ (Hegel: Encyclopädie 2. Ausg. 1827 S. 231, oplyst af Dr. phil. S. V. Rasmussen). ⁵⁾ Pros. Skr. II 20, 32.

S. 23: ¹⁾ Fædrelandet ^{11/1} 1841. ²⁾ Det er pudsigt, at N. P. Nielsen, der har været det nærmeste Forbillede for Skuespilleren, i et Brev til Teaterdirektionen ^{23/10} 1839 (Det kgl. Teaters Arkiv, Ujournaliserede Breve, R. A.) paaberaaber sig, at han i 20 Aar kun har været 2 Gange sygmeldt, da en af Heibergs Anker jo gælder Skuespillernes Mangel paa Skrupler ved at skaffe Teatret rød Plakat. ³⁾ H. C. Andersen: SS ² I 223. ⁴⁾ Nic. Bøgh i Museum 1891 II 91.

S. 24: ¹⁾ Pros. Skr. IV 464. ²⁾ Smstds. 466. ³⁾ Corsaren ^{25/12} 1840.

S. 26: ¹⁾ Tidsskrift for Litteratur og Kritik V (1841) 180. ²⁾ Sejer Kühle: Fr. Paludan-Müller II 219 f.

S. 27: ¹⁾ Kierkegaards Papirer ved Heiberg og Kuhr IV 202 f. ²⁾ Kierkegaard: SS ² V 33, jf. 41.

S. 28: ¹⁾ Kierkegaard: SS ² VII 157, jf. om Martensens Anmeldelse smstds. XIII 428. ²⁾ P. L. Møller: Kritiske Skizzer I 135 f. ³⁾ O. Borchsenius: To Digtere 138. ⁴⁾ Mindeblade om Oehlenschläger 417, Originalen i Ny kgl. Saml. 1674 fol. ⁵⁾ Breve til H. C. Andersen, udg. af Bille og Bøgh 211 f.

S. 29: ¹⁾ Brevvexling mellem Ingemann og Fru Rosenørn 12. ²⁾ Breve fra H. C. Andersen, udg. af Bille og Bøgh II 37. ³⁾ Nic. Bøgh i Museum 1891 II 91. ⁴⁾ H. C. Andersen: Romerske Dagbøger 115. ⁵⁾ Breve fra H. C. Andersen II 56. ⁶⁾ H. C. Andersen: SS ² VII 336. ⁷⁾ Breve fra H. C. Andersen II 56. ⁸⁾ H. C. Andersen: SS ² VII 335. ⁹⁾ Smstds. I 223. ¹⁰⁾ Aftenlæsning II (1861) 164.

S. 30: ¹⁾ Breve fra Fr. Paludan-Müller 29 f. ²⁾ Grundtvig: Udv. Værker ved Begtrup VIII 721. ³⁾ Fru Heibergs Arkiv, C 2 (R. A.). ⁴⁾ Se W. v. Eeden i Neuphilologus XXVII 221 ff.

S. 31: ¹⁾ P. A. Rosenberg: Erindringer I 168. ²⁾ Carl Gandrup i Social-Demokraten Kronik ^{25/8} 1935.

S. 32: ¹⁾ Poet. Skr. VIII 177. ²⁾ Smstds. 182. ³⁾ Smstds. 187. ⁴⁾ Smstds. 210.

S. 33: ¹⁾ Poet. Skr. VIII 217. ²⁾ Smstds. 201. ³⁾ O. Borchsenius: Fra Fyrterne I 277 ff. ⁴⁾ Pros. Skr. VI 387, jf. Intelligensblade I 225 f.

S. 34: ¹⁾ B. og A. III 68 f. ²⁾ Intelligensblade IV 90 ff., genoptrykt i Just Rahbek: Omkring Johanne Luise Heiberg 85 ff.; jf. Et Liv II 11 f. ³⁾ Intelligensblade I 2. ⁴⁾ Pros. Skr. VI 168.

S. 35: ¹⁾ Pros. Skr. VI 168. ²⁾ Angul Hammerich: Festskrift i Anledning af Musikforeningens Halvhundredaarsdag 66 ff. ³⁾ Pros. Skr. VII 282. ⁴⁾ Smstds. ⁵⁾ Smstds. 284. ⁶⁾ Et Liv I 267, jf. B. og A. III 34. ⁷⁾ Paul V. Rubow: Dansk litterær Kritik 140 ff. ⁸⁾ Pros. Skr. V 114. ⁹⁾ Smstds. VI 288.

S. 36: ¹⁾ B. og A. III 174. ²⁾ Et Liv II 127. ³⁾ Paul V. Rubow: Dansk litterær Kritik 124. ⁴⁾ Pros. Skr. VI 300. ⁵⁾ Smstds. 346. ⁶⁾ Smstds. ⁷⁾ Smstds. 351.

- S. 37: ¹⁾ Pros. Skr. VI 354. ²⁾ Smstds. IV 483. ³⁾ Smstds. VI 403.
 S. 38: ¹⁾ Intelligensblade I 224 ff. ²⁾ B. og A. III 58 ff. ³⁾ Pros. Skr. IV 376.
 S. 39: ¹⁾ Pros. Skr. IV 374 f. ²⁾ Smstds. 372. ³⁾ Smstds. 371 f. ⁴⁾ Intelligensblade II 290. ⁵⁾ Smstds. ⁶⁾ Smstds. 290 f. ⁷⁾ Smstds. 292.
 S. 40: ¹⁾ B. og A. II 314. ²⁾ Kierkegaard: SS² XIII 448 ff. ³⁾ Kierkegaards Papirer ved Heiberg og Kuhr IV 195 ff. ⁴⁾ Pros. Skr. IV 405 ff. ⁵⁾ P. Andræ: C. G. Andræ III 86. ⁶⁾ Et Liv I 231. Imellem J. L. Heibergs Papirer (C 2, R. A.) findes flg. spøgefulde Linier, der efter Paaskriften er blevet til i Ems 1839:

À l'Aarestrup:

Udelukkende Kjærlighed. Amor exclusivus.

Gud give, jeg var en Hest!
 Da skulde jeg med min Hale,
 Alt som jeg kunde bedst,
 I Sommerheden dig svale,
 Og vifte de mange Fluor
 Bort fra din Purpurkind,
 Og jage de andre Fruer
 Dem i Haarfrisuren ind.

- S. 41: ¹⁾ Pros. Skr. IV 446. ²⁾ Smstds. 419. ³⁾ Smstds. 417 f. ⁴⁾ Smstds. 430. ⁵⁾ Smstds. 433. ⁶⁾ Smstds. 434. ⁷⁾ Smstds. 437.
 S. 42: ¹⁾ Paul V. Rubow: Oehlenschlägers Arvtagere 10. ²⁾ Foredraget tryktes ogsaa i Bogform sammen med Plougs. ³⁾ Jul. Clausen: Skandinavismen 68 f., 84 f. ⁴⁾ Pros. Skr. V 43.
 S. 43: ¹⁾ Pros. Skr. V 57. ²⁾ Smstds. 58. ³⁾ Smstds. 64. ⁴⁾ Rubow: Dansk litterær Kritik 143 f. ⁵⁾ Se Aage Kabell i Danske Studier 1944 S. 110 ff. ⁶⁾ Pros. Skr. X 335. ⁷⁾ Smstds. VI 276. ⁸⁾ Smstds. 277. ⁹⁾ Smstds. 278.
 S. 44: ¹⁾ Pros. Skr. X 328. ²⁾ Smstds. 335. ³⁾ Smstds. 337. ⁴⁾ Smstds. 338. ⁵⁾ Smstds. 342. ⁶⁾ Smstds. ⁷⁾ Smstds. 343. ⁸⁾ Smstds. 345.
 S. 45: ¹⁾ Pros. Skr. V 93 ff. ²⁾ Dansk Folkeblad IX (1843) Nr. 41 og 44. ³⁾ Smstds. Nr. 44. ⁴⁾ Pros. Skr. X 358. ⁵⁾ Smstds. 363. ⁶⁾ Smstds. 364. ⁷⁾ Se Morten Bredsdorff i Sønderjydsk Maanedsskrift XXI (1945) 53 ff.
 S. 46: ¹⁾ Pros. Skr. X 375. ²⁾ Smstds. 392. ³⁾ Smstds. 385. ⁴⁾ Smstds. 378. ⁵⁾ Smstds. 392. ⁶⁾ B. og A. III 69. ⁷⁾ Breve fra og til N. F. S. Grundtvig II 352.
 S. 47: ¹⁾ Goldschmidt i Folkeudgave ved Jul. Salomon VIII 185 f. ²⁾ Pros. Skr. II 383. ³⁾ Smstds. 394. ⁴⁾ Smstds. 396. ⁵⁾ Smstds. 407. ⁶⁾ Smstds. 417 ff.
 S. 48: ¹⁾ Heib. Fam.br. 71. ²⁾ Pros. Skr. II 359. ³⁾ Intelligensblade IV 275.
 S. 49: ¹⁾ B. og A. II 273. ²⁾ Arena (1843) 25. ³⁾ O. Borchsenius: Fra Fyrerne II 62. ⁴⁾ Et Liv I 274 f.
 S. 50: ¹⁾ Nye Intelligensblade ^{3/4} 1842. ²⁾ P. L. Møller: Kritiske Skizzer II 82 ff.
 S. 51: ¹⁾ P. L. Møller: Kritiske Skizzer I 158. ²⁾ Smstds. 159. ³⁾ Arena (1843) 30 ff.
 S. 52: ¹⁾ Poet. Skr. VIII 180.
 S. 53: ¹⁾ B. og A. III 6 f. ²⁾ O. Borchsenius: Hjemlige Interiører 91. ³⁾ Adam Howitz: J. L. Heiberg efter Døden 3. ⁴⁾ Smstds. 32.
 S. 54: ¹⁾ Adam Howitz: J. L. Heiberg efter Døden 40 f. ²⁾ Smstds. 47. ³⁾ Smstds. 56. ⁴⁾ Smstds. 57. ⁵⁾ Smstds. 64.
 S. 55: ¹⁾ Arena (1843) 23. ²⁾ Adam Howitz: J. L. Heiberg efter Døden 74. ³⁾ Smstds. 68.
 S. 56: ¹⁾ Poet. Skr. VIII 217. ²⁾ B. og A. III 123. ³⁾ Se Harald Mortensen i Urania I (1944) 97 ff. ⁴⁾ Et Liv II 73. ⁵⁾ B. og A. III, Registret.
 S. 57: ¹⁾ P. Andræ: C. G. Andræ I 248. ²⁾ Pros. Skr. IX 8. ³⁾ Smstds. 12. ⁴⁾ Smstds. 16 f. ⁵⁾ Se Stangerup i Fem danske Studier tilegnede Vilhelm Andersen 78 (= Stangerup: Danmarks moderne Litteratur 69 f.). ⁶⁾ Pros. Skr. IX 30.

S. 58: ¹⁾ Pros. Skr. IX 42. ²⁾ Smstds. 45. ³⁾ Smstds. 164. ⁴⁾ Meddelt af fhv. Kustode ved Det kgl. Bibliotek Harald Mortensen. ⁵⁾ Et Liv II 98.

S. 59: ¹⁾ Fædrelandet ^{22/6} 1846. ²⁾ Et Liv II 122. ³⁾ Poet. Skr. IX 135 ff. ⁴⁾ Chr. Bruun: Erindringer fra det gamle kongelige Bibliotek 10, jf. 18. ⁵⁾ Kunstforeningen i København (1864) 69 ff., 88. ⁶⁾ B. og A. III 125 ff. ⁷⁾ Det kgl. Bibliotek ejer Heibergs Eksemplar af Skrifftet med Dedikationen „Til Hrr. Professor Dr. J. L. Heiberg, R. af D., nærværende Sags første og egentlige conditio, sine qua non, med ærbødig Hengivenhed L. V. Petersen“; jf. Heib.Hjem 264. ⁸⁾ B. og A. III 138 ff. ⁹⁾ Haavard Rostrup: H. V. Bis-sen I 262 f.

S. 60: ¹⁾ Pros. Skr. IX 165. ²⁾ Smstds. 173. ³⁾ Smstds. 251 f.

S. 61: ¹⁾ Pros. Skr. IX 271 f. ²⁾ Nordisk Litteraturtidende ^{11/10} 1846. ³⁾ Smstds. ^{25/10} (= Pros. Skr. X 556 ff.). ⁴⁾ Nordisk Litteraturtidende ^{1/11}. ⁵⁾ Pros. Skr. IX 364. ⁶⁾ Smstds. 101.

S. 62: ¹⁾ Pros. Skr. IX 92. ²⁾ Smstds. 124. ³⁾ Smstds. 129. ⁴⁾ Kierkegaards Papirer ved Heiberg og Kuhr IV 274. ⁵⁾ Kierkegaard: SS² V 22. ⁶⁾ Smstds. 29. ⁷⁾ Smstds. 28. ⁸⁾ Smstds. 32.

S. 63: ¹⁾ Kierkegaard: SS² V 55 f. ²⁾ G. Brandes: SS¹ II 326. ³⁾ Observationerne fra Aarene 1845—49 og 1854—58 tilhører Pastor M. Hattings Arvinger, 1850—53 K. B. (Ny kgl. Sml. 3064, 4°) og Rigsarkivets Manuskriptsamling II. ⁴⁾ Pros. Skr. IX 375 ff., Ms. i Ny kgl. Sml. 1893 fol. ⁵⁾ B. og A. IV 311 ff.; Ms. tilhører Frk. Magna Buntzen (Fotostatkopi paa K. B.); jf. Stangerup i Fem danske Studier tilegnet Vilhelm Andersen 79 f. (= Stangerup: Danmarks moderne Litteratur 70 f.). ⁶⁾ Pros. Skr. II 434.

S. 64: ¹⁾ Pros. Skr. II 434 f. ²⁾ Smstds. 436. ³⁾ Smstds. 436 f. ⁴⁾ Se Vilh. Andersen: Tider og Typer. Goethe I 259 ff.

S. 65: ¹⁾ Poet. Skr. X 340. ²⁾ Smstds. 382. ³⁾ Smstds. 387.

S. 66: ¹⁾ Poet. Skr. X 377. ²⁾ Smstds. 335. ³⁾ Smstds. 366 f.

S. 67: ¹⁾ Benedicte Arnesen-Kall: Livserindringer 324 ff og Johs. Steenstrup: Den danske Kvindes Historie II 62 ff. ²⁾ Et Liv II 137. ³⁾ Smstds. 138. ⁴⁾ Smstds.

S. 68: ¹⁾ Brix: Analyser og Problemer II 326. ²⁾ Det nittende Aarhundrede I 147 f.

S. 69: ¹⁾ Brix: Analyser og Problemer II 326 ff. ²⁾ Poet. Skr. V 76. ³⁾ Smstds. ⁴⁾ Smstds. 80. ⁵⁾ Smstds. 47. ⁶⁾ Oehlenschläger: Erindringer IV 272.

S. 70: ¹⁾ B. og A. III 178 f.

S. 71: ¹⁾ Poet. Skr. VIII 364. ²⁾ Se Georg Christensens Indledning til Udgaven af „Gadeviser“ (1945). ³⁾ B. og A. III 198 f.

S. 72: ¹⁾ Poet. Skr. IX 55. ²⁾ Smstds. 55 f. ³⁾ Smstds. 56.

S. 73: ¹⁾ Nord og Syd VI (1849) 204 ff. ²⁾ Heib.Hjem 141, 146.

S. 75: ¹⁾ Pros. Skr. VII 308. ²⁾ B. og A. IV 244.

S. 77: ¹⁾ B. og A. III 12. ²⁾ Heibergs Scenarium til „Ørkenens Søn“ er bevaret i Fru Heibergs Arkiv, C 2 (R. A.). ³⁾ B. og A. III 37 ff. ⁴⁾ Smstds. 43 f. ⁵⁾ Pros. Skr. VI 368.

S. 78: ¹⁾ B. og A. II 314 ff. ²⁾ Smstds. 342. ³⁾ Overskou V 479. ⁴⁾ Pros. Skr. VI 367 ff. ⁵⁾ Overskou V 589. ⁶⁾ Pros. Skr. VI 390.

S. 79: ¹⁾ Pros. Skr. VI 393. ²⁾ Trykt af Jul. Clausen i Gads danske Magasin 1928 og i andet Udvalg i B. og A. ³⁾ B. og A. III 171. ⁴⁾ Smstds. 167 f. ⁵⁾ Ny kgl. Samling 686, 8°.

S. 80: ¹⁾ B. og A. III 90 f., jf. 97 f. ²⁾ Smstds. 16. ³⁾ Smstds. 81 ff. ⁴⁾ Jf. Bournonvilles Udtalelse: Heiberg, „der var bleven ansat som *Censor*, stod i et saa mærkværdigt Forhold til sine Efterfølgere, at hvad *de* proponerede som brugbart Stof for Scenen, kunde han forkaste, og *de* ligefuldt optage, saa at Spændingen blev gjensidig og ud-artede til Bitterhed“ (Mit Teaterliv II 277).

S. 81: ¹⁾ B. og A. IV 275—278, 279. ²⁾ Smstds. 279. ³⁾ Smstds. 281, 282—292. ⁴⁾ Smstds. 292. ⁵⁾ Smstds. 294. ⁶⁾ Smstds. 297 f. ⁷⁾ Smstds. III 13. ⁸⁾ B. og A. III 336. ⁹⁾ Smstds. 70, jf. Pros. Skr. VII 335 ff. ¹⁰⁾ B. og A. III 153.

S. 82: ¹⁾ Se Rob. Neiiendam: Mennesker bag Masker 111 ff., Bull, Paasche og Winsnes: Norsk Litteraturhistorie IV 295 f. ²⁾ Ibsen: Samlede verker. Hundreårsudgaven

XVI 35. ³⁾ John Paulsen: Samliv med Ibsen, 1. Samling (1906) 43 f. ⁴⁾ B. og A. IV 274. ⁵⁾ Bjørnson: Gro-tid I 3 f. ⁶⁾ Rud. Schmidt i Husvennen 1892—93 S. 266, G. Brandes: Levned I 147, jf. B. og A. IV 349. ⁷⁾ B. og A. IV 237. ⁸⁾ Smstds. 271 f.

S. 83: ¹⁾ B. og A. III 155. ²⁾ Gads danske Magasin 1928 S. 213. ³⁾ B. og A. III 75. ⁴⁾ Se Hans Winklers Kronik: Heiberg, Hebbel og P. L. Møller i Berlingske Aftenavis ^{22/10} 1941. ⁵⁾ B. og A. III 70. ⁶⁾ Pros. Skr. V 331 f. ⁷⁾ Smstds. 335. ⁸⁾ Smstds. 337.

S. 84: ¹⁾ Arena (1843) 105. ²⁾ B. og A. III 199.

S. 85: ¹⁾ Pros. Skr. VII 311. ²⁾ B. og A. III 65. ³⁾ Pros. Skr. VII 315. ⁴⁾ B. og A. III 67. ⁵⁾ Smstds. 168 f. ⁶⁾ Smstds. 202; ^{28/5} 1832 havde Heiberg selv foreslaaet at opføre „Marion de l'Orme“. ⁷⁾ Smstds. 156. ⁸⁾ Smstds. 156; jf. I. C. Normann i Festskrift til Valdemar Vedel 206 ff. ⁹⁾ B. og A. IV 276. ¹⁰⁾ Smstds. 245.

S. 86: ¹⁾ Pros. Skr. III 370. ²⁾ Paul V. Rubow: Dansk litterær Kritik 138. ³⁾ Pros. Skr. III 375. ⁴⁾ Smstds. 387. ⁵⁾ Smstds. 380. ⁶⁾ B. og A. III 103. ⁷⁾ Smstds. 21 f., Hauchs Svar smstds. 22 ff.

S. 87: ¹⁾ B. og A. III 25 f. ²⁾ Pros. Skr. IV 399. ³⁾ B. og A. III 192 f. ⁴⁾ Smstds. IV 244. ⁵⁾ Hertz noterer i sin Dagbog ^{9/6} 1841: „Hb efter Oplæsningen [af „Svanehammen“] hos mig, at mit Stykke havde taget sig charmant ud, havde gjort alm. Lykke, især hos Mad. Nielsen, at han selv syntes endnu bedre om det, at det forekom ham, det var af ham selv, som det ofte gik ham med meget poet. Arb.“ (Ny kgl. Saml. 3179, 4°). Jf. flg. Optegnelse i Hertz' Studiebøger „Ang. mit Forhold til Heiberg“: „Indq[varteringen]“ (hvis Sujet jeg løvr. engang p. Eriksb[org] meddelte Heib. og Kone) indleverede jeg anonymt og de huskede i. Sujettet. Heib., der var overmaade indtaget af Stykket og havde holdt p det mod Molbech, kom op til mig (hos Ferrini) og bad mig læse det med de Ord: Enten har De eller jeg skrevet det.“ (Ny kgl. Saml. 2807, 4° III Lit. P. 284). ⁶⁾ Overskou V 475. ⁷⁾ B. og A. III 101. ⁸⁾ Ny kgl. Saml. 3179, 4°. ⁹⁾ Ny kgl. Saml. 2807, 4° III Lit. P. 303 f. ¹⁰⁾ B. og A. III 105.

S. 88: ¹⁾ Ny kgl. Saml. 3179, 4° (under ^{27/5} 1836). ²⁾ Pros. Skr. VII 290. ³⁾ B. og A. III 13. ⁴⁾ Smstds. 113 f. ⁵⁾ Smstds. 91. ⁶⁾ Pros. Skr. IV 350 ff. ⁷⁾ Smstds. 356. ⁸⁾ B. og A. III 124 f., Pros. Skr. VII 381 f. ⁹⁾ Rob. Neiiendam: Æstetik contra Teater i Pers.hist. Tidsskr. II. R. V 170 ff. ¹⁰⁾ B. og A. III 271 f. ¹¹⁾ Smstds. 272.

S. 89: ¹⁾ B. og A. III 296. ²⁾ Smstds. 170. ³⁾ Smstds. 151. ⁴⁾ Smstds. 169. ⁵⁾ Smstds. 174. ⁶⁾ Smstds. 89. ⁷⁾ Smstds. 313 f. ⁸⁾ Smstds. IV 5.

S. 90: ¹⁾ Pros. Skr. VII 315. ²⁾ Smstds. 316. ³⁾ Smstds. 4) Smstds. V 347. ⁵⁾ Smstds. VII 316. ⁶⁾ Smstds. 317. ⁷⁾ Smstds. 308. ⁸⁾ B. og A. IV 244. ⁹⁾ Smstds. 28 f.

S. 91: ¹⁾ Hertz: Dramatiske Værker XIII (1856) 327.

S. 93: ¹⁾ Pros. Skr. VI 177. ²⁾ Smstds. 182. ³⁾ Smstds. 198.

S. 94: ¹⁾ Pros. Skr. VI 226. ²⁾ Smstds. 231. ³⁾ Smstds. 240. ⁴⁾ B. og A. III 180 ff. ⁵⁾ Smstds. 182. ⁶⁾ Smstds. 182 f. ⁷⁾ Smstds. 185.

S. 95: ¹⁾ Pros. Skr. VI 168. ²⁾ B. og A. III 187. ³⁾ Smstds. 188. ⁴⁾ Smstds. 189. ⁵⁾ Smstds. 191.

S. 96: ¹⁾ Edv. Collin: H. C. Andersen og det collinske Hus (1882) 592. ²⁾ B. og A. III 204. ³⁾ Det kgl. Teaters Arkiv, Ujournaliserede Breve (Dorph ^{13/1} 1842) (R. A.). ⁴⁾ Jf. Hertz' Dagbogsoptegnelse ^{14/1} 1850: „Fru Hb. fortalte, at Madvig gav Hb. 2 Dages Betænkn. 'Hvis i. De vil, maa jeg tage Ernst Weiss'. Jeg svarede: 'Men det er jo det bedste Beviis, at Madvig i. var den Opgave voxen, han havde paataget sig'.“ (Ny kgl. Saml. 3179, 4°). Udfra vor Tids Teaterpraksis vilde man være tilbøjelig til at tro, at Hertz har forvekslet Ernst Weiss med hans Broder, Departementschef i Kultusministeriet Carl Weis, men i Dagbogen staar tydeligt „Ernst“. ⁵⁾ B. og A. III 204 ff. ⁶⁾ Smstds. 218 ff. ⁷⁾ Kultusministeriets Forestillinger ^{29/6} 1849 (R. A.).

S. 97: ¹⁾ B. og A. III 204. ²⁾ G. Berner i Ny kgl. Saml. 1968 fol. ³⁾ B. og A. III 204, 207 f. ⁴⁾ Overskou VI 53. ⁵⁾ Jf. Hertz' Dagbogsoptegnelse ^{4/6} 1849: „Hos Fru Heib. . . Fortalte, at Arnesen var 'rendt' fra sin Post, at hs Læge havde erklæret, denne vilde slaae ham ihjæl, at hele Posten nu var gaaet ind, og Berner ansat som Heib.s Medhjælper. Hb. havde kun nødig foreslaaet A. til Commiteret; han var i de 14 Dage

'utaalelig', gjorde sig vigtig som om Alt hvilede paa ham, og lod til at kunne gaee fra Forstanden." (Ny kgl. Saml. 3179, 4°). ⁶⁾ B. og A. III 236. ⁷⁾ Smstds. 239 ff.

S. 98: ¹⁾ Et Liv II 197, Phister: Et Nødværge 14 f. ²⁾ Otto Zinck: J. L. Phister 142 f. ³⁾ Julie Sødring: Erindringer fra min Barndom og Ungdom 225 f. ⁴⁾ Et Liv II 197. ⁵⁾ Smstds. og B. og A. III 229. ⁶⁾ Breve fra danske Skuespillere ved Rob. Neiiendam II 18 f. ⁷⁾ Oehlenschläger: Erindringer IV 299.

S. 99: ¹⁾ Hertz: Dramatiske Værker XIII (1856) 326. ²⁾ Smstds. ³⁾ Smstds. 257. ⁴⁾ B. og A. IV 79. ⁵⁾ Smstds. 301. ⁶⁾ ^{13/12} og ^{18/12} 1867 (Fru Heibergs Arkiv, Tillæg A 1, R. A.). ⁷⁾ Hertz: Dramatiske Værker XIII (1856) 327. ⁸⁾ Smstds. 328.

S. 100: ¹⁾ Hertz: Dramatiske Værker XIII (1856) 341. ²⁾ Madvig: Livserindringer 176. ³⁾ Madvigs Arkiv ^{21/6} 1860, trykt i Et Liv (1. Udg. IV 375 ff.). ⁴⁾ B. og A. III 224. ⁵⁾ Smstds. 224 f. ⁶⁾ Smstds. 226.

S. 101: ¹⁾ Bournonville: Mit Theaterliv II (1865) 162 ff. ²⁾ Chr. Molbech og Chr. K. F. Molbech 23. ³⁾ Pros. Skr. VI 410. ⁴⁾ Rob. Neiiendam: Michael Wiehe og Frederik Høedt 48.

S. 102: ¹⁾ Karl Mantzius: Min Far og jeg 137. ²⁾ B. og A. III 208 ff. ³⁾ Pros. Skr. VI 174. ⁴⁾ B. og A. III 233 ff.

S. 103: ¹⁾ Karl Mantzius: Min Far og jeg 121 f. ²⁾ Pros. Skr. VI 437. ³⁾ Jf. Paul V. Rubow: „hans Svagthed . . viste sig over for Arbejder, som faldt fra Damers og Grevers charmannte Penne“ (Dansk litterær Kritik 152 f.). ⁴⁾ Et Liv II 284.

S. 104: ¹⁾ B. og A. IV 245. ²⁾ Smstds. 89. ³⁾ Se Kultusministeriets Arkiv, Sekretariatet for Kunstanstalterne B 275, Indberetning af ^{30/6} 1855 (R. A.). ⁴⁾ Pros. Skr. VII 297. ⁵⁾ Smstds. VI 353 ff. ⁶⁾ Smstds. VII 359 ff. ⁷⁾ Smstds. 443. ⁸⁾ Smstds. 449. ⁹⁾ Smstds. 450.

S. 105: ¹⁾ Pros. Skr. VII 451. ²⁾ B. og A. IV 251 f. ³⁾ Pros. Skr. VII 271 ff., 341 ff. ⁴⁾ Smstds. 271. ⁵⁾ B. og A. IV 28.

S. 106: ¹⁾ B. og A. III 239, 244, 246, 247 f., 250 ff., 257 ff., 267 ff., 308, 320 ff., IV 25 f., 43 ff., 49 f., 51 ff., 56, 57, 58, 59 ff., 64 f., 99 f. ²⁾ Goldschmidt ledsagede N. P. Nielsen til Dørs med disse Betragtninger i „Nord og Syd“s Dagbog: „Instructeur Nielsen har endelig og virkelig faaet sin Afsked fra Theatret og kan altsaa — som man siger, han vil — gaee til Politiken, hvor han i alt Fald ikke vil mangle Souffleur. Man skulde rigtignok ved denne Leilighed udtrykke sin Erkjendtlighed og sin Sorg; men man har nu saa længe levet i Angsten, man er saa ofte bleven truet med at miste ham, og det er saa ofte blevet berettet, at nu havde vi mistet ham — at det nu næsten er en Lise; nu kunne vi ikke oftere faae den Sorg“ („Nord og Syd“ VII 1855 S. 136).

S. 107: ¹⁾ Et Liv II 251. ²⁾ B. og A. III 335. ³⁾ Smstds. 335 ff.

S. 108: ¹⁾ Et Liv II 319. ²⁾ Overskou VI 200 og Edv. Brandes i Det nittende Aarhundrede II (1875) 74 ff. ³⁾ B. og A. IV 106 f. ⁴⁾ Smstds. 120 f. ⁵⁾ Smstds. 113 f. ⁶⁾ Smstds. 111 f. ⁷⁾ Smstds. 126. ⁸⁾ Smstds. 106 f., 109—111, 113 f., 115 f., 120 f., 129, 132—140, 146, 149, 174. ⁹⁾ Smstds. 140. ¹⁰⁾ J. M. Thiele: Af mit Livs Aarbøger ved C. Dumreicher II 161 og Breve fra danske Skuespillere ved Rob. Neiiendam II 257. ¹¹⁾ B. og A. IV 150, 161. ¹²⁾ Smstds. 163. ¹³⁾ Ny kgl. Samling 1556 fol., trykt i Nationaltidende ^{5/12} 1892 Aften.

S. 110: ¹⁾ Jf. Hertz' Dagbogsoptegnelse ^{27/6} 1855: „Talte p. Gaden med Heib., der meente, Wiehe kunde nok erstattes, p hs snarl Gjenkomst var der i. at tænke, da der var disponeret over hs Gage t. Andre, at det i al Fald i. kunde skee uden stor Anger og Ruelse fra hs Side. Da jeg yttrede, at Theat. bedste Repertoire i. kunde undvære ham, afbrød han med det Sp., om jeg skulde ligge p Landet iaar“ (Ny kgl. Saml. 3179, 4°). ²⁾ B. og A. III 329; jf. Et Liv II 261: „Efter at Heiberg havde været Directeur et Aars-tid, sagde jeg til Wiehe: 'Er De endnu glad ved Heiberg?' Hvorpaa han paa sin korte Maade svarede: 'Jeg elsker ham!'“ ³⁾ Poet. Skr. IX 249.

S. 111: ¹⁾ Overskou VI 327. ²⁾ Karl Mantzius: Min Far og jeg 145. ³⁾ Et Liv II 349. ⁴⁾ Smstds. IV 414. ⁵⁾ B. og A. IV 210 f. ⁶⁾ Smstds. 212. ⁷⁾ Smstds. 212 ff.

S. 112: ¹⁾ B. og A. IV 220 f. ²⁾ Smstds. 222. ³⁾ Smstds. 228, 230 f. ⁴⁾ Smstds. 233.

⁵) Kultusministeriets Forestillinger 1857 Nr. 70 (R. A.). ⁶) Julie Sødring: Erindringer fra senere Aar 34.

S. 113: ¹) Bournonville: Mit Theaterliv II 164. ²) Husvennen 1891—92 S. 377. ³) [Kr. Mantzius:] Det kgl. Theater og J. L. Heiberg 11. ⁴) Pros. Skr. VI 194. ⁵) Overskou VI 44, Otto Zinck: Fra mit Studenter- og Theaterliv 136. ⁶) Angreb i Piecen Gregorius Philaethes: Bemærkninger i Anledning af Skuespiller Phisters Ridderkors (1852), jf. Edda IV 1915 S. 153 f. ⁷) B. og A. III 115. ⁸) Pros. Skr. VI 351. ⁹) [Kr. Mantzius:] Det kgl. Theater og J. L. Heiberg 15 (jf. Zinck: Fra mit Studenter- og Theaterliv 132), Rud. Schmidt i Husvennen 1891—92 S. 370. ¹⁰) Overskou: Oplysninger om Theaterforhold i 1849—1858 S. 10.

S. 114: ¹) Et Liv II 265 f. ²) Overskou: Oplysninger om Theaterforhold i 1849—1858 S. 12. ³) Julie Sødring: Erindringer fra min Barndom og Ungdom 167. ⁴) Et Liv IV 358, jf. 244. ⁵) Heib. Hjem 256. ⁶) Et Liv IV 400. ⁷) J. L. Phister: Et Nødværge 14. ⁸) Smstds. 15. ⁹) Smstds. 17 ff.; i Teateraaret 1855—56 skrev Phister i sin Dagbog: „Med denne Sæsons Slutning ophører mine lykkelige Dage ved Theatret, dersom vi ikke snart faar en anden Direktør og en anden Virksomhed“ (O. Zinck: J. L. Phister 159).

S. 115: ¹) Et Liv IV 227, 394. ²) B. og A. III 100 f. ³) Smstds. IV 75 f. ⁴) Smstds. III 302 ff. ⁵) Smstds. IV 30 f. ⁶) Bournonville: Mit Theaterliv II (1865) 164.

S. 116: ¹) Aftenlæsning II (1861) 159 f.; jf. B. og A. IV 251, Sigurd Müllers Kroniker i „København“ ^{17/6—4/8} 1918 og Schyberg i Dansk Teaterkritik 216 ff.

S. 117: ¹) Samtlige Breve til Cl. Petersen blev frastjaalet ham, da han 1904 vendte tilbage til København (Sigurd Müller i „København“ ^{12/7} 1918). ²) G. Berner i Ny kgl. Saml. 1968 fol. S. 18. ³) B. og A. IV 198 f.

S. 118: ¹) Ny kgl. Saml. 1968 fol. S. 19. ²) B. og A. IV 112. ³) Smstds. ⁴) Smstds. ⁵) Julie Sødring: Erindringer fra senere Aar 67. ⁶) Smstds. 32 f. ⁷) Julie Sødring: Erindringer fra min Barndom og Ungdom 153.

S. 119: ¹) B. og A. III 217 f. ²) Smstds. 331. ³) Smstds. 118 f., 119 f., IV 32, 35, 329 f. ⁴) Smstds. IV 77 f., 78 ff., 81 ff. ⁵) Smstds. 347; jf. Hertz' Dagbog ^{24/7} 1856: „Eftermd havde vi Besøg af Heib. og Fru Heib., der takkede for at jeg havde fulgt Fru Gyllemb, og om nogle Dage reise. Heib. bragte mig „Isl“ ⁵: Et Besøg i København, der havde moret ham og Kone meget. Isl. fandt han god, af de Andre ventede man maaske mere Effectscener, efter Begynd. at dømme. Begge meget venskabel. (Hun vilde i. forlade Theatr; han fuldst. Medcensor). Hun mente, at „Isl“ godt spilt, kunde mere som Spkassen“ (Ny kgl. Saml. 3179, 4°). ⁶) B. og A. IV 87. ⁷) Smstds. 36 f., 38 f., 40, 42. ⁸) Smstds. 83, 87, 90, 91, 92, 97, 98, 104.

S. 120: ¹) De oprindelige Scener af „Den Yngste“ er trykt i Breve fra og til Henrik Hertz 179 ff. ²) Heib. Hjem 227. ³) Hertz: Dramatiske Værker XIII (1856) 327. ⁴) B. og A. IV 82. ⁵) Smstds. 80. ⁶) Smstds. 201; jf. Hertz' Dagbogsoptegnelse ^{12/4} 1856: „Generalprøve p Estrella, Hb. der hele Tiden. Baade FH, Overskou og nok de Fleste ventede sig det Bedste af Stykket. FH igjen meget rar, Hb ubeh[ersket]“ (Ny kgl. Saml. 3179, 4°). ⁷) B. og A. IV 268, 295 ff., 301 ff., 308, 316 f., 330 f., 332, 337 f.

S. 121: ¹) Danske Studier 1910 S. 56. ²) B. og A. III 153 f. ³) Smstds. 159 f. ⁴) Smstds. 315 ff., 327, IV 228 f. ⁵) Benedicte Arnesen-Kall: Livserindringer 367. ⁶) Smstds. 369. ⁷) Husvennen 1891—92 S. 378.

S. 122: ¹) B. og A. IV 173. ²) Husvennen 1891—92 S. 379.

S. 123: ¹) Husvennen 1891—92 S. 386. ²) Rud. Schmidt: Skæbner og Skikkelser 75 ff.

S. 124: ¹) Rud. Schmidt: Skæbner og Skikkelser 83. ²) Smstds. 85. ³) B. og A. IV 308 ff., jf. Husvennen 1892—93 S. 242, 249 f. ⁴) B. og A. IV 309.

S. 125: ¹) Ny kgl. Saml. 1853 fol. I.

S. 126: ¹) Et Liv II 323.

S. 127: ¹) Jf. om Fru Heiberg Dagbladet ^{15/1} 1855 og om Paragrafstyret smstds. ^{24/2} 1855. ²) Liebenberg: Nogle Optegnelser om mit Levned 76 f. ³) Avertissementstidende ^{16/11} 1857 (jf. smstds. ^{5/2} 1856). ⁴) Berlingske Tidende ^{11/4} 1855, ^{13/6} 1855.

S. 128: ¹⁾ Berlingske Tidende ^{8/7} 1856. ²⁾ Smstds. ^{9/7} 1856. ³⁾ Ugeskriftet Nord og Syd 1857 III 185. ⁴⁾ Smstds. 1858 I 271.

S. 129: ¹⁾ Rigsdagstidende. Landstingets Forhandlinger. Ordentlig Samling 1865—66 Sp. 1035, jf. Et Liv II 342. ²⁾ F. Walther: Bidrag til at oplyse det kgl. Theaters Betydning (1852), [Kr. Mantzius:] Det kgl. Theater og J. L. Heiberg (1855), Et Par Ord om det kgl. danske Theater af en Kunstven (1855), H & s: Hvad er Hovedspørgsmaalet (1857), Clemens: Fru Heiberg contra Høedt (1857), Persiflex [o: Vald. Wille]: Theaterkrisen og Journalisterne, aristophanisk Komædie (1858), Til den danske Rigsdag om Nationaltheatret (1858), XP: Nogle Bemærkninger om Prof. Dorph som Theater-directeur (u. A.), Høedt: Den danske Skueplads og Commissionen. ³⁾ Chr. Molbech og Chr. K. F. Molbech 63 f., 66. ⁴⁾ Berlingske Tidende ^{2/12} 1852. ⁵⁾ Chr. Molbech: Et Brev til J. L. Heiberg om Dante (1853) 33. ⁶⁾ B. og A. IV 21 ff. ⁷⁾ Smstds. 27 ff.

S. 130: ¹⁾ Karl Mantzius: Min Far og jeg 143. ²⁾ B. og A. IV 168. ³⁾ Rob. Neien-dam i Den danske Rigsdag 1849—1949 Bd. V (endnu ikke udkommet). ⁴⁾ B. og A. III 253—57, 261—63, 264 f. ⁵⁾ Smstds. 261.

S. 131: ¹⁾ Kultusministeriets Arkiv, Sekretariatet for Kunstanstalterne, J. N. B 67: Heiberg til Kultusministeriet ^{14/9} 1853 (R. A.). ²⁾ B. og A. IV 127. ³⁾ Smstds. 4. ⁴⁾ Smstds. 125. ⁵⁾ Smstds. 4. ⁶⁾ Smstds. 261. ⁷⁾ Smstds. 53 f., 58 f. ⁸⁾ Smstds. 56.

S. 132: ¹⁾ B. og A. IV 185 f., 189, 195 f. ²⁾ Smstds. 91. ³⁾ Smstds. 93. ⁴⁾ Smstds. 102. ⁵⁾ Smstds. 91, 92—95, 101—104, 107 f., 114 f., 117, 140 f., 142—145, 146—149, 153—156, 158 f., 164—166, 170. ⁶⁾ Smstds. 151. ⁷⁾ Smstds. 150 ff.

S. 133: ¹⁾ B. og A. IV 180 f., 191 f. ²⁾ Smstds. 163. ³⁾ Smstds. 99 f. ⁴⁾ Pros. Skr. VI 65. ⁵⁾ Smstds. 219.

S. 134: ¹⁾ Pros. Skr. VI 448. ²⁾ B. og A. IV 160 f., 169 f. ³⁾ Smstds. 203—208. ⁴⁾ Pros. Skr. VI 448. ⁵⁾ B. og A. IV 41 f., 48 f. ⁶⁾ Smstds. 307, Erik Bøgh: Min første Forfatter-tid 216 ff., jf. samme i Berlingske Tidende ^{10/2} 1857, H. Christensens Svar smstds. ^{14/2} 1857 og Replik af Bøgh smstds. ^{20/2} 1857. ⁷⁾ Pros. Skr. VI 413 ff.

S. 135: ¹⁾ Ny kgl. Saml. 743 fol. ²⁾ B. og A. IV 255 ff. ³⁾ Det nittende Aarhundrede II (1875) 81. ⁴⁾ Overskou VI 149. ⁵⁾ Aftenlæsning II (1861) 173. ⁶⁾ Smstds. 174 f.

S. 136: ¹⁾ Pros. Skr. IV 495 ff., Ms. i Fru Heibergs Arkiv, Tillæg F (R. A.). ²⁾ Pros. Skr. IV 497 f.

S. 137: ¹⁾ Et Liv II 333. ²⁾ Anderledes Fru Heiberg, jf. Hertz' Dagbogsoptegnelse ^{24/10} 1856: „Efterm. ^{6 1/2}—8 hos Fru Heib. (at Dorph var en skikkelig Md, der kun var skudt frem for at have et Navn, og vel snart gik af; at Christensen, der var plebeisk, en Øltapper, var Dir. og et Creatur af Hall, der egtl styrede Theatret, — at Thiele havde bombard. Heib. med sine Stykker og nu vel benyttet hs Fraværelse at faae et antaget, at hun helst *ikke* traadte op igjen). Hun var meget venskabl. og saae vel ud“ (Ny kgl. Saml. 3179, 4°).

S. 141: ¹⁾ H. P. Holst: Fra min Ungdom 70 ff. ²⁾ Et Liv I 284. ³⁾ Smstds. II 14. ⁴⁾ Smstds. 16.

S. 142: ¹⁾ Et Liv II 45 f. ²⁾ Smstds. 69 ff. ³⁾ J. L. Heibergs Arkiv, A 2 (R. A.). ⁴⁾ B. og A. III 36 f. ⁵⁾ Et Liv II 141. ⁶⁾ Smstds. 302. ⁷⁾ Jf. Andreas Saint-Aubain ^{12/4} 1854 til Fru Caroline Jessen: „Min gamle Tante, Fru Gyllembourg, er falden paa sit eget Stuegulv for lidt over 8 Dage siden og har brækket Noget i Hoften; hun kommer vel næppe mere til at gaee, men hun har megen Livskraft og er ligesom bleven oplivet ved dette Stød. Endnu veed man ikke, hvad det er, som er itu, men det ene Been er blevet kortere end det andet. Hun har ikke synderlige Smerter derved og finder sig godt i at ligge. Kommer hun saavidt, at hun kan kjøres i en Stol, vil hun endnu kunne nyde Livet — fyldt 80. Fru Heiberg skranter temmelig meget af og til, hun paastaer, at Tante Sine er stærkere end hun, imidlertid spiller hun bestandig og er ikke ældet saameget som andre Dødelige af hendes Samtidige“ (Personal-hist. Tidsskr. 3. R. VI 158) og samme til samme ^{29/6} 1856: „De vil snart erfare, at min Tante Fru Gyllembourg har udstridt. Hendes sidste Dage have været lidet glædelige, bestandig syg, mere seigpiint af legemlig Ubehagelighed og Savn af Lemmernes frie Brug, end egentlig forpiint af

Lidelser, har hendes Dødskamp været langvarig og tung. Dahlerup [Lægen] mente igaar, at hun kun havde faa Dage tilbage — og man kan kun ønske hende Gravens Fred. Heiberg er imidlertid meget greben og haaber endnu bestandig paa Bedring“ (smstds. 167).⁸⁾ J. L. Heibergs Arkiv, Tillæg (R. A.).

S. 143: ¹⁾ Breve fra H. C. Andersen ved Bille og Bøgh I 439. ²⁾ Johanne Luise Heiberg og A. F. Krieger I 100 f. Til Collin skriver Fru Heiberg ^{10/9} 1844: „Søqvæsthuset fordrer Offere af forskjellige Arter, som man jo kan vide af Navnet. Disse Offere er vi for Øieblikket ikke i Stand til, eftersom vi ere meget slette Øconomer, og det skal og maae dog gjøres. Var det derfor ikke muligt, at jeg af de 300 Rbd., som jeg forhaabentlig faaer til næste Foraar, kunde faae i det mindste 100 strax?“ (Breve fra danske Skuespillere ved Rob. Neiiendam II 7). ³⁾ Th. Gyllembourg: SS² XI 98. ⁴⁾ Et Liv I 169, 174 og Vilh. Andersen: Litteraturbilleder I 57 ff. ⁵⁾ Ny kgl. Sml. 1968 fol. S. 10. ⁶⁾ O. Zinck: Fra mit Studenter- og Teaterliv 136. ⁷⁾ Nic. Bøgh: Chr. Winther III 139 f. ⁸⁾ Et Liv I 214, Martensen: Af mit Levnet II 38 f. og P. Andræ: C. G. Andræ I 169. ⁹⁾ Julie Sødring: Erindringer fra min Barndom og Ungdom 49. ¹⁰⁾ Samme: Erindringer fra senere Aar 1 f. ¹¹⁾ Breve fra danske Skuespillere ved Rob. Neiiendam II 252. ¹²⁾ Heib. Hjem 390.

S. 144: ¹⁾ Julie Sødring: Erindringer fra senere Aar 170. ²⁾ Et Liv I 219 f. ³⁾ Martensen: Af mit Levnet II 27 f. ⁴⁾ B. og A. III 72, 90, 155 f., 203. ⁵⁾ Smstds. II 318 f., 348 f. ⁶⁾ P. Andræ: C. G. Andræ I 211 ff. ⁷⁾ Et Liv II 283. ⁸⁾ Smstds. ⁹⁾ Kirkehistoriske Samlinger 6. R. V 531.

S. 145: ¹⁾ Et Liv II 13. ²⁾ Johs. Fibiger: Mit Liv og Levned 96. ³⁾ Et Liv I 233 f., II 47. ⁴⁾ Johs. Fibiger: Mit Liv og Levned 194 ff., Pers.hist. Tidsskr. 8. R. III 129 ff., Eiler Nystrom i Tilskueren 1916 I 139 ff., Jul. Schovelin i Nationaltidendes Kronik ^{23/3, 24/3} 1925 og L. Bobé: Sølyst. ⁵⁾ Et Liv II 48 ff. ⁶⁾ Johs. Fibiger: Mit Liv og Levned 196.

S. 146: ¹⁾ Et Liv III 77 f. ²⁾ B. og A. IV 305 f. ³⁾ Et Liv I 243. ⁴⁾ Smstds. II 72 f.

S. 147: ¹⁾ Et Liv I 153. ²⁾ Heib. Hjem 178 f. ³⁾ Et Liv II 168. ⁴⁾ Heib. Hjem 348. ⁵⁾ Smstds. 127, jf. 180. ⁶⁾ Ms. i Collinske Saml. 201, 4°, med ubetydelige stilistiske Rettelser af Heiberg.

S. 148: ¹⁾ B. og A. III 278 ff. ²⁾ Andr. Buntzen i Illustreret Tidende 1865—66 S. 74.

³⁾ B. og A. III 284 ff.

S. 149: ¹⁾ G. Brandes: SS XV 298 ff. ²⁾ Margrethe Fibiger: Clara Raphael 56. ³⁾ Smstds. 52.

S. 150: ¹⁾ Margrethe Fibiger: Clara Raphael 53. ²⁾ Smstds. 114. ³⁾ Fr. Bajer: Klara-Raphael-Fejden. ⁴⁾ B. og A. III 282. ⁵⁾ Margrethe Fibiger: Clara Raphael 114. ⁶⁾ Smstds. 110. ⁷⁾ Margrethe Fibiger: Et Kvindeliv. Iliia Fibiger 64. ⁸⁾ Samme: Clara Raphael 114. ⁹⁾ B. og A. III 293 f., jf. Et Liv (1. Udg.) III 285 ff. ¹⁰⁾ Margrethe Fibiger: Clara Raphael 117. ¹¹⁾ B. og A. IV 338. ¹²⁾ Fru Heibergs Arkiv, A 2 (R. A.). ¹³⁾ Margrethe Fibiger: Clara Raphael 240.

S. 151: ¹⁾ Fru Heibergs Arkiv, A 2 (R. A.). ²⁾ Margrethe Fibiger: Clara Raphael 59. ³⁾ Et Liv (1. Udg.) III 286. ⁴⁾ Et Liv I 152. ⁵⁾ Heib. Fam.br. 119.

S. 152: ¹⁾ John Paulsen: Samliv med Ibsen (1913) 225 f. ²⁾ Et Liv II 10. ³⁾ Se Aage Friis' Indledning til Heib. Hjem. ⁴⁾ Smstds. 157. ⁵⁾ Smstds. ⁶⁾ Smstds. 242 f.

S. 153: ¹⁾ Andre lignende Udtalelser af Fru Heiberg er: „Din Kjærlighed og Godhed imod mig gør mig saa lykkelig, Din Kulde saa dødelig ondt“ (Heib. Hjem 228); „Viis mig lidt mere aabent den Godhed for mig, som Du siger, at Du bærer i Dit inderste“ (smstds. 322); „om ogsaa der kan komme smaae Knuder som det undertiden kan være vanskeligt nok at pille fra hverandre“ (smstds. 394). ²⁾ Heib. Hjem 242. ³⁾ Smstds. 360. ⁴⁾ Julie Sødring: Erindringer fra senere Aar 24.

S. 154: ¹⁾ Adresseavisen ^{30/8} 1860.

S. 157: ¹⁾ Pros. Skr. IV 309 ff. ²⁾ Heib. Hjem 141. ³⁾ Smstds. 222, jf. Et Liv II 310. ⁴⁾ Poet. Skr. VIII 365 ff. ⁵⁾ Smstds. 368 f. ⁶⁾ Smstds. 392 f. ⁷⁾ Ms. i Ny kgl. Saml. 3066, 4°.

S. 158: ¹⁾ Poet. Skr. VIII 394 f. ²⁾ Smstds. 396. ³⁾ B. og A. IV 269.

S. 159: ¹⁾ Katalog til Heiberg-Udstillingen (1909) 20. ²⁾ B. og A. IV 269 f. ³⁾ Poet.

Skr. X 355. ⁴⁾ L. Bobé: Ida Brun, Grevinde Bombelles 116. ⁵⁾ Poet. Skr. VIII 397 ff. ⁶⁾ Smstds. 295 f., Ms. i Collinske Saml. 234, 4° (K. B.). ⁷⁾ Poet. Skr. X 103 ff., Ms. i Collinske Saml. 234, 4° (K. B.). ⁸⁾ B. og A. IV 296.

S. 160: ¹⁾ B. og A. IV 297. ²⁾ Smstds. 302. ³⁾ Smstds. 303 f., 308, 317. ⁴⁾ Smstds. 311; jf. Pros. Skr. IX 365 ff., X 571 ff. ⁵⁾ B. og A. IV 296. ⁶⁾ J. L. Heibergs Arkiv, Tillæg (R. A.). ⁷⁾ Svenska Dagbladets Søndagsbilaga ^{27/6} 1943. ⁸⁾ B. og A. II 203 f.

S. 161: ¹⁾ Et Liv II 264. ²⁾ J. L. Heibergs Arkiv, C 1 (R. A.). ³⁾ Fru Heibergs Arkiv, Tillæg G 1 (R. A.). ⁴⁾ Heib. Fam.br. 207 ff. ⁵⁾ Skrivekalenderen 1856 (J. L. Heibergs Arkiv, Tillæg, R. A.) og Et Liv III 12 ff. ⁶⁾ Har. Christensen: Det kgl. Theater 1852—59 S. 225.

S. 162: ¹⁾ Johanne Luise Heiberg og A. F. Krieger I 293. ²⁾ C. Dumreicher i Dagens Nyheders Kronik ^{3/11} 1932. ³⁾ B. og A. IV 305 f. ⁴⁾ Et Liv III 89, H. C. Andersens Brevveksling med Jonas Collin den ældre II 193. ⁵⁾ Et Liv III 91, Hertz' Dagbog ^{18/7} 1859 (Ny kgl. Saml. 3179, 4°). ⁶⁾ Breve fra og til Chr. Winther 100 f. ⁷⁾ Ny kgl. 3179, 4°. ⁸⁾ Josepha Martensen i Studenterhjemmets Julebog 1912 S. 66 f. ⁹⁾ Et Liv III 113. ¹⁰⁾ B. og A. IV 351 f.

S. 163: ¹⁾ Et Liv III 121. ²⁾ Smstds. 11, Johs. Steenstrup: Den danske Kvindes Historie II 77. ³⁾ Martensen: Ved J. L. Heibergs Jordefærd i Holmens Kirke den 3die September 1860 (Ms. i J. L. Heibergs Arkiv, C 2, R. A.). ⁴⁾ Smstds. 13. ⁵⁾ Hertz: Digte fra forskellige Perioder IV 15 f. ⁶⁾ Overskou VII 48. ⁷⁾ Flyveposten ^{29/6} 1860; naar det her ^{1/6} hedder, at „som vi erfare, har afdøde Etatsraad Heiberg efterladt sig et meget omfangsrigt Værk, tildeels af filosofisk Indhold. Han har arbejdet derpaa i fire Aar, og kun Slutningscapitlet mangler“, maa der være Tale om de ovf. S. 63 nævnte „Optiske og acustiske Monographier“.

S. 164: ¹⁾ Se Husvennen 1892—93 S. 266 og 274. ²⁾ Chr. Winther: En Samling Vers 26 ff. ³⁾ Nic. Bøgh: Chr. Winther II 67 ff. ⁴⁾ Smstds. III 140 f. ⁵⁾ Smstds. 140. ⁶⁾ Herom fortæller Rud. Schmidt: „Bjørnson, Cl. Petersen og jeg kørte i Vogn sammen til Heibergs Jordfæstelse. Under Kørselen kaldte Bjørnson mit Digt 'et dygtigt Stykke Arbejde' og sagde mig, at det havde givet ham Stødet til ogsaa at skrive et Digt, som vilde blive trykt i „Fædrelandet“ samme Aften. Om Aftenen samledes vi, tilligemed Hviid, hos Vinhandler Bestle paa Hjørnet af Klosterstræde og Vimmelskafet. Bjørnsons Digt var i Forvejen hos Cl. Petersen blevet læst. Det var et virkeligt 'Gravøl', som her blev fejret, og paa Loftens Bægere manglede det ikke; men Drikken var selvfølgelig Vin, og den blev nydt i betydelig Mængde“ (Husvennen 1892—93 S. 274). ⁷⁾ Bjørnson: Samlede digter-verker VIII (1920) ved Fr. Bull 221 ff.

S. 165: ¹⁾ Johanne Luise Heiberg og A. F. Krieger I 101. ²⁾ Ibsen: Efterladte skrifter ved Koht og Elias I 180 ff.

S. 166: ¹⁾ Erik Kihlman: Ur Ibsen-dramatikens idéhistoria 172 ff. ²⁾ Ibsen: Samlede verker. Hundreårsutgaven XIV 350.

S. 167: ¹⁾ Welhaven: SS V (1868) 207 ff. ²⁾ Et Liv III 135. ³⁾ Martensen til Fru Heiberg ^{8/10} 1860, Fru Heibergs Arkiv, A 2 (R. A.). ⁴⁾ Johanne Luise Heiberg og A. F. Krieger I 38, 156. ⁵⁾ Jf. Josepha Martensen: H. L. Martensen 149. ⁶⁾ P. Andræ: C. G. Andræ I 247 f. ⁷⁾ Et Liv III 135.

S. 168: ¹⁾ Johanne Luise Heiberg og A. F. Krieger I 101. ²⁾ P. L. Møller i Illustreret Tidende 1862—63 S. 111 ff. ³⁾ Aftenlæsning II (1861) 145 ff. ⁴⁾ B. og A. IV 341. ⁵⁾ Aarbog for Bogenner 1925 S. 41 ff. ⁶⁾ Katalog til Heiberg-Udstillingen (1909).

S. 169: ¹⁾ Clemens Petersen i Aftenlæsning II (1861) 165. ²⁾ Paul V. Rubow: Dansk litterær Kritik 174 ff. ³⁾ Samme i Politikens Kronik ^{23/10} 1941. ⁴⁾ P. A. Rosenberg: Erindringer I 142.

S. 170: ¹⁾ Oslo Universitetsbibliotek, jf. Kari Hamre: Clemens Petersen og hans forhold til norsk litteratur i årene 1856—69 S. 47.

S. 171: ¹⁾ Rasmus Nielsens Indledning til Holbergs Kirkehistorie I (1867) XXVIII. ²⁾ Pros. Skr. VI 283. ³⁾ Ibsen: Samlede verker. Hundreårsutgaven III 28 f. ⁴⁾ Samme: Efterladte skrifter I 228 ff. ⁵⁾ Erik Kihlman: Ur Ibsen-dramatikens idéhistoria 133 ff. ⁶⁾ Ibsen: Samlede Værker X (1902) 319 ff. ⁷⁾ Smstds. 321. ⁸⁾ Smstds. 350.

S. 172: ¹⁾ Ibsen: Samlede Værker X (1902) 350. ²⁾ Smstds. 335. ³⁾ Smstds. 407. ⁴⁾ Ibsen: Efterladte Skrifter I 77. ⁵⁾ John Paulsen: Samliv med Ibsen, 1. Samling (1906) 46. ⁶⁾ Smstds. 44. ⁷⁾ G. Brandes: Levned II 56. ⁸⁾ Smstds. 102. ⁹⁾ G. Brandes: SS XIX 429 (Citateret er fra Pros. Skr. X 520). ¹⁰⁾ Smstds. 576 (jf. Poet. Skr. XI 138). ¹¹⁾ Smstds. 535. ¹²⁾ Smstds. 438 ff. ¹³⁾ Smstds. 482, 501. ¹⁴⁾ Smstds. 436 f. ¹⁵⁾ Smstds. 426. ¹⁶⁾ Smstds. 470 ff. ¹⁷⁾ Smstds. 475 f.; jf. Paul V. Rubow: Georg Brandes og hans Lærere.

S. 173: ¹⁾ G. Brandes: Levned I 91. ²⁾ Smstds. 111. ³⁾ G. Brandes' Breve til Hjemmet 1870—71 I 114. ⁴⁾ Samme: Levned I 111. ⁵⁾ Smstds. ⁶⁾ Smstds. 135. ⁷⁾ Smstds. 153. ⁸⁾ Smstds. 154, Georg og Edvard Brandes' Brevveksling med nordiske Forfattere og Videnskabsmænd I 374.

S. 174: ¹⁾ G. Brandes: Levned I 163. ²⁾ Edda XXXVII (1937) S. 49 ff., 185 ff. ³⁾ Rubow: Georg Brandes og hans Lærere 12. ⁴⁾ G. Brandes: SS XII 137.

S. 176: ¹⁾ Vilh. Andersen: Tider og Typer. Goethe I 222. ²⁾ Smstds. 270. ³⁾ Smstds. 272. ⁴⁾ Smstds. 277. ⁵⁾ Fr. Schyberg: Dansk Teaterkritik 190. ⁶⁾ Paul V. Rubow: Dansk litterær Kritik 273. ⁷⁾ Smstds.

S. 177: ¹⁾ Paul V. Rubow: Dansk litterær Kritik 274 f.

S. 179: ¹⁾ Poet. Skr. I 9.

S. 181: ¹⁾ Monies' Heiberg-Portræt er ødelagt af Kunstneren selv, efter hvad han har betroet Carit Etlar (se dennes: Minder 210). ²⁾ Museum 1891 II 103. ³⁾ Et Liv I 204, jf. II 51. ⁴⁾ Schandorph: Oplevelser I 157. ⁵⁾ Husvennen 1891—92 S. 370.

S. 182: ¹⁾ Har ikke kunnet findes. ²⁾ J L Heib. Br. 191. ³⁾ Et Liv II 156, jf. I 44. ⁴⁾ Adam Howitz: J. L. Heiberg efter Døden 53. ⁵⁾ Breve fra P. V. Jacobsen 22. ⁶⁾ Saaledes f. Eks. Fogtmann i P. Hjort: Udvalg af Breve II 148 f. ⁷⁾ Rob. Neiiendam i Politikens Kronik ^{12/12} 1940. ⁸⁾ Museum 1894 I 147 (citeret i nærværende Værk II 16). ⁹⁾ P. Hjort: Kritiske Bidrag. Litt.-hist. Afd. II 30.

S. 183: ¹⁾ Julie Sødring: Erindringer fra senere Aar 90. ²⁾ Schandorph: Oplevelser I 158 f. ³⁾ Et Liv I 153, Johanne Luise Heiberg og A. F. Krieger II 334. ⁴⁾ Et Liv I 163, II 200. ⁵⁾ Smstds. II 10. ⁶⁾ Johs. Fibiger: Mit Liv og Levned 185 f. ⁷⁾ Et Liv II 308. ⁸⁾ Museum 1891 II 102. ⁹⁾ Heib. Hjem 158. ¹⁰⁾ Et Liv I 271. ¹¹⁾ Smstds. II 265. ¹²⁾ Heib. Hjem 157. ¹³⁾ Et Liv IV 149. ¹⁴⁾ Heib. Hjem 322. ¹⁵⁾ John Paulsen: Nye Erindringer 64. ¹⁶⁾ Et Liv II 49.

S. 184: ¹⁾ Et Liv I 156. ²⁾ Smstds. II 49. ³⁾ Smstds. IV 165. ⁴⁾ Smstds. I 252. ⁵⁾ Martensen: Af mit Levnet II 29. ⁶⁾ Pros. Skr. III 401 f. ⁷⁾ Et Liv I 216. ⁸⁾ Johanne Luise Heiberg og A. F. Krieger I 87. ⁹⁾ Et Liv II 198.

S. 185: ¹⁾ B. og A. IV 13 f., 232, jf. 311. ²⁾ Fra Frederiksborg Amt 1946 S. 59 ff. ³⁾ B. og A. II 206—09, 215, 216 f., 331 ff., 354. ⁴⁾ B. og A. III 148 ff. ⁵⁾ Smstds. IV 295, 308 ff. ⁶⁾ Smstds. III 100 f. ⁷⁾ Smstds. IV 251. ⁸⁾ Smstds. III 76 f. ⁹⁾ Smstds. IV 326 f., 328. ¹⁰⁾ Heiberg: Udvalgte Digtninge, udg. af Foreningen Fremtiden (1916) XL. ¹¹⁾ B. og A. IV 16 f. ¹²⁾ Overskou: Oplysninger om det kgl. Theater 10. ¹³⁾ B. og A. IV (Registret).

S. 186: ¹⁾ J. L. Heibergs Arkiv, C 3 (R. A.). ²⁾ Jonstrup-Statens, udg. af A. Petersen. ³⁾ B. og A. II 272 f. ⁴⁾ Mynster: Visitatsdagbøger ved Bj. Kornerup II 182. ⁵⁾ B. og A. III 95 ff., 98 f., 100. ⁶⁾ Smstds. II 282. ⁷⁾ Smstds. IV 249 f. ⁸⁾ Smstds. 339.

S. 187: ¹⁾ B. og A. IV 322. ²⁾ Smstds. 321 f. ³⁾ Memoirer og Breve XXXVII 202 f., jf. 75. ⁴⁾ Johanne Luise Heiberg og A. F. Krieger I 157 f. ⁵⁾ Husvennen 1892—93 S. 250.

S. 188: ¹⁾ Wergeland: Læsebog for den norske Ungdom II (1844), Samlede skrifter ved Herman Jæger og Seip 4. Afd. V 413. ²⁾ Heiberg: Udvalgte Digtninge, udg. af Foreningen Fremtiden XXXIX.

S. 189: ¹⁾ Bjørnson: Gro-tid I 191. ²⁾ Pros. Skr. VI 111. ³⁾ Ibsen: Samlede Værker X (1902) 458. ⁴⁾ Pros. Skr. IV 73. ⁵⁾ Smstds. VIII 437.

S. 190: ¹⁾ Pros. Skr. VI 168 f. ²⁾ Smstds. X 445, jf. VII 198. ³⁾ Johanne Luise Heiberg og A. F. Krieger I 19. ⁴⁾ G. Brandes: SS¹ I 294. ⁵⁾ Vilh. Andersen: Tider og Typer. Goethe I 264. ⁶⁾ Pros. Skr. III 393.

S. 191: ¹⁾ Pros. Skr. X 442.

FORTEGNELSE OVER ILLUSTRATIONER

J. L. Heiberg (Gipsmedaillon af O. Glosimodt efter Bissens Buste)	Omslaget
J. L. Heiberg i Slutningen af 1850'erne (Fotografi) ..	Frontespice
J. G. Levetzau (Litografi efter Tegning af A. L. Smith)	16
J. L. Heiberg longerer sin Pegasus (Tegning af Const. Hansen)	48
Det kgl. Teaters Administrationsbygninger (Maleri af Oscar Iversen)	96
J. L. Heibergs Oversigt over Teaterrepertoiret i hans Direktørtid	104
Harald Christensen (Fotografi)	128
Manuskript til Heibergs sidste Afhandling „Om Anerkjendelse“	136
Forsiden af „Adresseavisen“ med Heibergs Mindedigt over Adelaide Bombelles	160
J. L. Heiberg (Buste af H. V. Bissen)	184

RETTELSER OG TILFØJELSER

- I. 7. 13 f. n. 1801, læs: 1790.
- 10. 9 f. Ordene: enten .. eller dennes Søn Joh. Fr. Z., 1782—1838 udgaar.
- 35. 12 tilføjes: I „Kulturminster“ 1945—47 er ved Else Kai Sass meddelt et Fund, bestaaende af en gammel Portefeuille, en Gave til Heibergs Ungdomsven Rasmus Emil Bruun, og indeholdende 12 smaa Akvareller af Lise Iürgensen, bl. a. Motiver fra Iürgensens og Gyllembourgs Hjem. Sammesteds er gengivet Portrætter af Heibergs Morfader og Moster Bolette Iürgensen samt et Gipsrelief, der muligvis forestiller R. E. Bruun.
- 46. 21 tilføjes: Ved Heibergs Hundredaarsfest ^{14/12} 1891 opførtes i Studenterforeningen „Den dobbelte Flugt“ sammen med „Nej“ (Torben Meyer: „Minervas Børn i Thalias Tjeneste“ 240).
- 81. 21. Th. Lente Adler, læs: Chr. Lente Adler.
- 85. 8 f. n. Reynouard, læs: Raynouard.
- 99. 9 f. n. „Pegefinger mod Pegefinger“, læs: „Pegefinger mod Pegepind“.
- 105. 6 f. n. Digtet „Til Elisa“ er if. Meddelelse fra Dispachør L. N. Hvidt rettet til Etatsraad, Nationalbankdirektør L. N. Hvidts Datter Elisa (1801—90), der senere blev gift med Etatsraad Wilhelm Tutein til Edelgave, og findes i Manuskript i Familien Hvidts Mindebog (Ny kgl. Saml. 2105 fol. Bl. 38. K. B.).
- 105. 5 f. n. Th. Lenthe Adler, læs: Chr. Lente Adler.
- 117. 17. Zegors, læs: Zegríes (oplyst af Ekspeditionssekretær Joh. O. Kock).
- 123. 10 f. n. Artikler for de spanske Aviser, læs: Artikler fra de spanske Aviser.
- 136. 25. Geografen Karl Ritter, læs: Filosofen Heinrich Ritter.
- 244. 10. Note 13, læs: Note 14.
- II. 25. 21. gjort, læs: givet.
- 57. 20 f. Lystspillet, læs: Syngespillet.
- 84. 18. J. F. Fröhlich har til „Kong Salomon og Jørgen Hattemager“ blot komponeret Ouverturen.
- 134. 4. f. n. Pasus, læs: Passus.
- 142. 14. det franske Ugeblad, læs: Claudius Rosenhoffs Ugeblad.
- 145. 11-10 f. n. Kuhlau var ikke ansat som Kapelmester ved Det kgl. Teater (oplyst af Dr. phil. Torben Krøgh).
- 163. 6. Dupont, læs: Duport.

REGISTRE

PERSONREGISTER

- Aagesen, Nicolai (1783—1861), Bankdirektør. I 73.
- Aarestrup, Emil (1800—56), Digter. III 40.
- Abildgaard, Juliane Marie, f. Ottesen (1777—1848). II 226.
- Nicolai (1743—1809), Maler. II 226.
- Abrahams, N. C. L. (1798—1870), Filolog. I 44, 75, 114, 115, 118, 119. II 42, 47, 49, 50, 67, 68, 92, 228, 229.
- Abrahamson, Joseph (1789—1847), Officer. II 14, 17.
- Werner (1744—1812), Forfatter. II 146.
- Adler, A. P. (1812—69), Teolog. III 34.
- Christian Lente (1784—1844), Baron, Amtmand. I 81, 105.
- Johan Gunder (1784—1852), Kabinetssekretær, Direktør for Det kgl. Teater 1839—49. I 115, 116, 120, 129. II 17, 163. III 77.
- Peter Christian (1796—1851), Pædagog. II 17, 95.
- Albanus, F., tysk Boghandler. I 199.
- Altenstein, Karl Friherre von Stein zum (1770—1840), preussisk Kultusminister. I 139.
- Ammitzbøll, Lars (1792—1842), Konsulatssekretær. I 227.
- Ancillon, Friedrich (1767—1837), tysk Statsmand. I 196.
- Andersen, Clara (1826—95), Forfatterinde. III 81.
- Hans Christian (1805—75), Digter. I 80. II 32, 33, 86, 87, 102, 103, 133, 136, 166. III 23, 28, 29 f., 35, 79, 80, 81, 88, 134, 143, 169, 185, 191.
- Vilhelm (f. 1864), Litteraturhistoriker. I 95. II 73, 77, 187. III 176, 190.
- Andersson, svensk Kystopsynsmand. III 58.
- Andræ, C. C. G. (1812—93), Politiker og Matematiker. II 15, 16, 32, 33, 73. III 16, 40, 56, 63, 143, 144, 167.
- Hansine, f. Schack (1817—98), g. 1842 m. C. C. G. A. III 144.
- Anthony, Tjener hos Gyllebourgs. I 40.
- Apel, Johann August (1771—1816), tysk Metriker. II 114. III 174.
- Apuleius, Lucius (f. ca. 125 e. Kr.), romersk Forfatter. I 100, 101.
- Arentzen, Kristian (1823—99), Forfatter. III 89.
- Ariosto, Lodovico (1474—1533), italiensk Digter. I 169. II 167.
- Aristofanes (ca. 445—385 f. Kr.), græsk Digter. I 27. III 13, 19, 20.
- Arndt, Ernst Moritz (1769—1860), tysk Digter og Historiker. III 67.
- Arnesen, A. L. (1808—60), Forfatter. III 93, 97, 110.
- Marie (1824—91), Lærerinde. III 67.
- Paul (1776—1851), Filolog. III 67.
- Arnesen-Kall, Benedicte (1813—95), Forfatterinde. II 93, 101, 102, 147. III 67, 121.
- Arnet, Mad. I 199.
- Arnold, Wilhelmine. I 197.
- Aschenbrenner, Auguste Krüger (1797—ca. 1870), tysk Sangerinde. I 199, 200.
- Auber, Daniel François Esprit (1782—1871), fransk Komponist. I 119. II 152.
- Auguste, fransk Skuespiller. I 199.
- Aumont, Arthur (1860—1917), Teaterhistoriker. II 163. III 168.
- Baden, Jacob (1735—1804), Filolog. II 100.
- Torkel (1765—1849), Filolog. II 92, 100, 229.
- Bagger, Carl (1807—46), Digter. II 103.
- Baggesen, August (1795—1865), Generalmajor. II 15.
- Jens (1764—1826), Digter. I 40, 66, 67, 68, 75, 91, 115, 116, 134, 146, 166, 168, 169, 222, 224. II 44, 50, 106 f., 136, 138, 221. III 17, 40, 41, 46, 191.
- Balle, Nicolai Edinger (1744—1816), Biskop. I 169.
- Vilhelmine Christine, f. Flock (1782—1858) ell. Anna Sophie, f. Ovesen (1781—1816). I 169.
- Balsch, I 169.

- Bandello, Matteo (ca. 1480—1562), italiensk Forfatter. I 107.
- Bang, Balthasar (1779—1856), Forfatter. I 167.
- Ole (1788—1877), Læge. I 33. II 103.
- P. G. (1797—1861), Jurist og Politiker. I 115. III 107.
- Barneckow, Gustav Fr. W. v. (1779—1838), tysk Officer og Forfatter. II 73.
- Basse, Erhard Chr. (1782—1865), Præst. I 21, 26, 165.
- Batteux, Charles (1713—80), fransk Æstetiker. I 34.
- Baudissin, Wolf Heinrich Friedrich Karl (1789—1878), Greve, Legationssekretær i Stockholm. I 37, 39.
- Bay. I 46.
- Rudolph (1791—1856), Komponist. I 73, 93, 169.
- Beaumont, Marie Leprince de (1711—80), fransk Forfatterinde. I 142, 225.
- Beeken. I 169, 199.
- Bellman, Carl Michael (1740—95), svensk Digter. I 123. II 27, 32, 40, 63, 74, 75, 76, 77, 84 f., 86, 168, 178. III 42 f., 72, 160, 161.
- Bendz, Carl Ludvig (1797—1843), Officer og Matematiker. II 15.
- Béranger, Pierre Jean de (1780—1857), fransk Digter. I 123. III 71.
- Berg, Peter, norsk Sorenskriver. I 5.
- Berger, Anna v., f. Holck (1788—1835), g. m. Erik Johan v. B. II 226.
- Johan Erik v. (1772—1833), tysk Filosof og Astronom. I 137, 197.
- Berner, Gottlob (1823—1914), Teaterembedsmand. III 97, 143.
- Bernhard, Carl, se Saint-Aubain, Andreas.
- Bernhardi, August Ferdinand (1770—1820), tysk Sprogforsker. I 143.
- Beskow, Bernhard v. (1796—1868), svensk Baron, Forfatter. III 160 f.
- Fredrik (1829—1901), svensk Grosserer, Broder til Bernhard v. B. III 161.
- Beyer, Sille (1803—61), Forfatterinde. III 85, 102, 143, 164.
- Biehl, Charlotta Dorothea (1731—88), Forfatterinde. I 82.
- Bielfeldt, tysk Skomager i Kiel. I 133.
- Bigottini, Emilie († 1858), fransk Danserinde. I 124.
- Billberg, Erik, Muremester. II 28.
- Bille, C. St. A. (1828—98), Redaktør. III 126.
- Bille-Brahe, Preben (1773—1857), Greve. I 16.
- Bing, H. J. (1776—1844), Boghandler. III 31, 51.
- Birch, Christian (1795—1868), tysk Forfatter. I 136, 197, 198, 199.
- Frederik Sneedorff (1805—69), Forfatter. II 103.
- Birch-Pfeifer, Charlotte (1800—68), g. m. Christian B., tysk Skuespillerinde. I 136.
- Bissen, H. V. (1798—1868), Billedhugger. III 59, 181, 182.
- Bjerring, N. C. (1804—71), Skolebestyrer. II 87.
- Bjørnson, Bjørnstjerne (1832—1910), norsk Digter. III 81, 82, 151 f., 164 f., 169 f., 189.
- Blainville, Henri Marie Ducrotay de (1777—1850), fransk Zoolog. I 117.
- Bleek, Friedrich (1793—1859), tysk Teolog. I 197.
- Blicher, Ernestine Juliane, f. Berg (1792—1875), g. m. Steen Steensen B. II 28.
- Steen Steensen (1782—1848), Digter. I 81. II 28, 93. III 169.
- Blicherolsen, Frederik Leopold († 1838), Officer. II 17.
- Bloch, S. N. J. (1772—1862), Rektor. I 144.
- Blom, G. V. (1826—50), Officer. III 185.
- Blume, Dr. I 198.
- Bobé, Louis (f. 1867), Historiker. I 72.
- Boccaccio, Giovanni (1313—75), italiensk Digter. II 102.
- Boieldieu, François (1775—1834), fransk Komponist. I 119. II 87.
- Boisen, P. O. (1815—62), Præst. II 17.
- Bojesen, E. F. C. (1803—64), Filolog og Pædagog. III 41, 143, 165, 168.
- Bombelles, Ida, se Brun, Ida.
- Louis Philippe de (1780—1843), Greve, østrigsk Gesandt i Danmark. I 71, 102.
- Bonaparte, Pauline (1780—1825), Prinsesse, Søster til Napoleon I. III 159.
- Bonde, Knut Philip (1815—71), svensk Baron, Teaterdirektør 1852—56. III 161.
- Bonnier, Gerhard (1778—1862), Boghandler. II 229.
- Bopp, Franz (1791—1867), tysk Sprogforsker. I 136, 196, 197, 198, 199.
- Borch, Jacob (1757—1821), Købmand i Roskilde. I 165.
- Borchsenius, Jens Valdemar (1831— ?), Filolog. III 164.
- Otto (1844—1925), Forfatter. III 53, 55.

- Bornemann, F. C. (1810—61), Jurist. II 32. III 143.
- Borring, L. S. (1798—1884), Sproglærer. II 92.
- Botten-Hansen, Paul (1824—69), norsk Bibliotekar og Publicist. III 82.
- Bournonville, August (1805—79), Balletmester. I 114, 115, 116, 118, 121, 124. II 146, 151, 152, 163, 167. III 94, 95, 100 f., 105, 110, 113, 115, 132 f.
- Charlotte (1832—1911), Datter af August B., Operasangerinde. I 116.
- Boye. I 197.
- A. E. (1784—1851), Fuldmægtig, Litterat. II 224.
- Caspar Johannes (1791—1853), Præst og Digter. II 103, 107, 143, 146.
- Hans (1745—1815), Toldskriver, Justitsraad. I 20, 228.
- P. H. (1816—89), Embedsmand og Litterat. I 18.
- Brahe, Sophie (ca. 1556—1643), lærd Adelsdame. III 61.
- Tycho (1546—1601), Astronom. I 9, 56, 57, 58, 59. III 58—61, 161, 162, 167.
- Brammer, G. P. (1801—84), Biskop. II 173.
- Brandes, Edvard (1847—1931), Forfatter og Politiker. II 69, 88. III 68, 135, 175.
- Georg (1842—1927), Kritiker og Litteraturforsker. I 64, 94, 153. II 68, 88, 113, 123, 147, 166, 181, 192. III 15, 16, 63, 172—175, 176, 190.
- Brandis, Christian August (1790—1867), tysk Filosof. I 197.
- J. D. (1762—1845), Læge. I 115.
- Brandt, Frithiof (f. 1892), Filosof. II 101.
- Brazier, Nicolas (1783—1838), fransk Forfatter. II 142.
- Bredahl, Chr. Hvid (1784—1860), Forfatter. III 88, 103, 120 f.
- Bredsdorff, Jakob Hornemann (1790—1841), Naturvidenskabsmand og Filolog. I 26, 33, 34, 117, 166, 167. II 92, 229.
- Bretschneider, Karl Gottlieb (1776—1848), tysk Teolog. II 34, 126 f.
- Brink, Albertus Jan ten (1836— ?), hollandsk Forfatter. III 30.
- Brinkmann, Heinrich Rudolph (1789—1878), tysk Jurist. I 197.
- Brix, Hans (f. 1870), Litteraturhistoriker. I 58, 74. II 20, 48, 193, 194. III 12, 15, 16, 17, 22, 68, 69.
- Brodersen, Georg (1819—1908), Danser. III 133.
- Brorson, Christian Frederik (1768—1847), Præst. I 201.
- Brun, Carl (1784—1869), Kammerherre, Broder til Ida B. III 158, 159.
- Constantin (1746—1836), Storkøbmand. I 35, 64, 69, 76, 165, 166, 167, 168, 169. II 42.
- Friederike, f. Münter (1765—1835), g. m. Constantin B. I 34, 35, 64, 65, 67, 68, 69, 71, 72, 78, 100, 112, 165, 166, 168, 169. II 107.
- Ida (1792—1857), g. m. Louis Philippe de Bombelles. I 64—73, 100, 102, 103, 104, 105, 168. II 147, 151. III 157—159.
- Johannes (1831—90), norsk Skuespiller. III 82.
- Louise, f. Gulbrandsen (1831—66), g. m. Johannes B., norsk Skuespillerinde. III 82.
- M. W. (1819—91), Forfatter og Teaterdirektør. III 97, 130.
- Bruun, Catherina Dorothea, f. Wolff (1758—1817), Moder til Rasmus Emil B. I 165, 168.
- Malthe Conrad (1775—1826), Geograf. I 115 f., 117.
- N. T. (1778—1823), Forfatter og Oversætter. II 74, 141.
- Rasmus Emil (1790—1819), Læge. I 34 f., 41, 165, 166, 167, 168, 221. II 92.
- Thomas Christopher (1750—1834), Forfatter og Sproglærer. I 26.
- Brühl, Karl v. (1772—1837), tysk Teaterchef. I 126, 136, 196, 198.
- Brøchner, Hans (1820—75), Filosof. II 104. III 52, 55, 173.
- Brøndsted, Peter Oluf (1780—1842), Arkæolog. I 68, 79, 166.
- Buchholz, Friedrich (1768—1843), tysk Publicist. I 196, 198.
- Buchwald, Heinrich v. (1787—1876), Lektor. II 135.
- Bugge, Thomas (1740—1815), Astronom. I 27.
- Buntzen, d. æ., Andreas (1733—1810), Grosserer. I 7, 9.
- d. y., Andreas (1781—1830), Grosserer, Søn af Andreas B. d. æ., g. m. Camilla du Puy. I 44, 45, 73, 112, 169, 220, 221, 223, 228, 231. II 9, 39, 40, 97, 226.
- Andreas (1811—80), Læge, Søn af Andreas B. d. y. I 45. III 63.
- Anine (1819—91), Datter af Andreas B. d. y. I 226.

- Buntzen, Anna Bolette, f. Sangaard (1751—82), g. m. Johan B. I 7, 8.
- Bolette (1782—1809), Datter af Johan B. I 7 f., 11.
- Camilla, f. du Puy (1790—1871), g. m. Andreas B. d. y. I 45, 73, 74, 93, 169, 221, 226, 231. II 39, 40, 97, 226.
- Georg (1816—47), Læge, Søn af J. L. Heiberg (?) og Camilla B. I 45, 74, 112, 133, 140, 141, 221, 225, 230, 231. II 9, 12, 23, 24, 26, 228. III 12, 142.
- Hanne (1778—1804), Datter af Johan B. I 7, 8, 11, 12, 13, 20, 25, 207.
- Jacob (1736—1820), Fuldmægtig, Søn af Thomas B. I 9, 10.
- Johan (1728—1807), Dispachør og Stadsmægler. I 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 19, 20, 25, 203, 205, 206, 209, 213. III 56.
- Marie (1812—90), Datter af Andreas B. d. y. I 44. II 40.
- Pauline (1813—52), Datter af Andreas B. d. y. II 40.
- Thomas († 1748), Gaardejer. I 7.
- Buttmann, Philipp (1764—1829), tysk Filolog. I 31.
- Bülow, Frantz (1769—1844), General. II 14.
- Byron, George Gordon (1788—1824), engelsk Digter. III 104.
- Bürow, Sanger og Guitarist. I 231.
- Byström, Johan Niklas (1783—1848), svensk Billedhugger. III 160.
- Berentzen, Emilius (1799—1868), Maler og Litograf. III 181.
- Bäuerle, Adolf (1786—1859), østrigsk Forfatter. II 41.
- Böckh, August (1785—1867), tysk Filolog. I 197.
- Bogh, Erik (1822—99), Forfatter. III 134, 175.
- Nicolai (1843—1905), Forfatter. III 164, 168, 181, 183.
- Böhme, Jacob (1575—1624), tysk Mystiker. III 22.
- Böök, Fredrik (f. 1883), svensk Litteraturhistoriker. III 21.
- Calderon, Pedro de la Barca (1600—81), spansk Digter. I 62, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 101 f., 142, 154. II 117, 118, 150, 153, 154, 178, 184, 221. III 37, 61, 144.
- Canning, George (1770—1827), engelsk Statsmand. II 100.
- Caroline (1793—1881), dansk Prinsesse, Datter af Frederik VI. I 142. II 149.
- Caroline, tysk Prinsesse af Hessen. I 142.
- Caroline Amalie (1796—1881), Christian VIII's Dronning. I 116, 122. III 10, 186.
- Carr, John (1772—1832), engelsk Forfatter. II 229.
- Carstensen, Georg (1812—57), Bladudgiver. III 32, 35, 38, 49, 134.
- Casorti, Giuseppe (1749—1826), Pantomimiker. I 74, 166.
- Catalani, Angelica (1779—1849), italiensk Sangerinde. II 100.
- Cervantes, Miguel de (1547—1616), spansk Digter. I 142.
- Cetti, Giovanni (1794—1858), Operasanger. II 49, 163.
- J. A., tysk Købmand i Kiel. I 134, 140.
- Chappuis, Roch, schweizisk Officer og Sproglærer. II 92, 229.
- Chievitz, Poul (1817—54), Forfatter. III 103, 129.
- Christen. I 212, 213.
- Christensen, Balthazar (1802—82), Politiker. II 128.
- C. F. (1805—83), Teatermalers. III 31, 51.
- Hans, Hjulmand, Fader til Sognepræst Peder Hansen. I 15.
- Harald (1823—92), Jurist, Direktør for Det kgl. Teater 1857—59. III 99, 106, 110, 128, 131, 137.
- Christian IV (1577—1648), Konge. I 57, 58, 59. II 144, 147, 175.
- VI (1699—1746), Konge. II 81.
- VIII (1786—1848), Konge. I 116, 128, 129. II 17, 36, 74, 150, 163, 228. III 9, 10, 46, 59, 71, 78, 83, 141.
- Christiani, tysk Boghandler. I 198, 199.
- C. J. R. (1761—1841), Pædagog. I 15.
- Clausen, H. N. (1793—1877), Teolog og Politiker. I 26, 27, 79, 114, 115. II 126, 132, 174, 192.
- Julius (f. 1868), Bibliotekar og Litteraturhistoriker. II 51. III 20, 168.
- Clauswitz, Fr. (1790—1852), Legationssekretær i London, senere Notarius publicus. I 69, 165, 166.
- Coch, George Friedrich Gerhard v. (1795—?), tysk Jurist. I 200.
- Collett, Camilla, f. Wergeland (1813—95), norsk Forfatterinde. III 149.
- Collin, Edgar (1836—1906), Teaterhistoriker. I 64. II 163.

- Collin, Edvard (1808—86), Departementschef. III 121, 167, 168.
- Jonas (1776—1861), Finansdeputeret og Direktør for Det kgl. Teater 1821—29 og 1842—49. I 59, 117. II 19, 22, 34, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 50, 51, 55, 56, 59, 65, 143, 144, 145, 146, 148, 149, 154, 155. III 10, 37, 68, 77, 78, 79, 80, 88, 94, 96, 101, 113, 121, 143, 186.
- Coninck, de. I 199.
- Constant, Benjamin (1767—1830), fransk Forfatter og Politiker. I 66.
- Corneille, Pierre (1606—84), fransk Digter. I 31.
- Couleau, Madame, fransk Skuespillerinde. I 199.
- Cousin, Victor (1792—1867), fransk Filosof. I 117. II 11.
- Cuvier, Georges (1769—1832), fransk Biolog. I 117.
- Dahl, F. P. J. (1788—1864), Filolog. I 33.
- Dahlerup, Edvard (1812—82), Læge. III 162.
- Dahlmann, Friedrich Christoph (1785—1860), tysk Historiker. I 197.
- Dalayrac, Nicolas (1753—1809), fransk Komponist. I 39, 124. II 87.
- Dampe, J. J. (1790—1867), Filolog og Politiker. I 80, 81, 217.
- Danner, Louise (1815—74), g. m. Frederik VII, Grevinde. III 110, 134.
- Danneskjold-Laurvigen, Ferdinand Anton (1688—1754), Greve. I 95.
- Dante, Alighieri (1265—1321), italiensk Digter. II 184. III 13, 20, 25, 27, 28, 29, 174.
- Darbois, fransk Forfatter. II 67.
- David, Aron (1794(?)—1868), Landmand. II 220.
- C. Nathan (1793—1874), Politiker og Nationaløkonom. I 26, 45. II 34, 44, 95, 98, 101, 103, 106, 107, 127, 130, 132, 138, 148, 153, 155, 156.
- Joseph Nathan (1758—1830), Grosserer. II 220.
- de Forges, Philippe Auguste Pittaud, kaldet (1805—81), fransk Forfatter. II 163.
- de Quincey, Thomas (1785—1859), engelsk Forfatter. II 98.
- Degen, C. F. (1766—1825), Matematiker. I 80.
- Dehn, svensk Konsul i Berlin. I 198.
- Delong, A. H. P. G. (1797—1865), dansk Generalkonsul i Paris. III 142.
- Demmert, Christiane. I 200.
- Dernath, Charlotte, f. Bernstorff (1770—1841), tysk Grevinde. I 196, 197.
- Desvergers (Pseudonym for Chapeau), fransk Forfatter. II 142.
- Devienne, François (1759—1803), fransk Komponist. I 39.
- Dichmann, Gustav Adolf (1795—1853), Rektor. I 33.
- Vilhelm Rudolf (1791—1835), Præst. I 33.
- Dietrich. I 196, 197.
- Ditten, Johann Ernst (1765—1839), Branddirektør. I 165, 167, 168.
- Dittersdorff, Karl Ditters v. (1739—99), østrigsk Komponist. II 87.
- Dohna, Wilhelm Heinrich Maximilian (1773—1845), tysk Greve, preussisk Gesandt i Danmark. I 69.
- Donizetti, Gaetano (1797—1848), italiensk Komponist. III 104.
- Dorph, N. V. (1783—1858), Filolog, Direktør for Det kgl. Teater 1856—57. III 96, 99, 137, 161.
- Drachmann, Holger (1846—1908), Digter. II 147. III 24.
- Drewsen, Adolph (1803—85), Assessor. II 34. III 16, 23.
- Christian (1745—1810), Papirmager. I 73.
- Ingeborg, f. Collin (1804—77), Datter af Jonas Collin, g. m. Adolph D. I 34. III 16, 23, 40.
- Johan Christian (1777—1851), Papirfabrikant. I 167.
- Julie (1799—1847), Datter af Christian D., g. m. Nicolai Aagesen. I 73, 169.
- Dreyer, C. V. (1738—1810), Gesandt. I 65.
- Mariquitta, Datter af C. V. D. I 65 f., 67, 73, 167, 168, 169. II 102.
- Sophie (1797—1870), Datter af C. V. D. I 65, 73, 167(?), 169. II 102.
- Dumanoir, Philippe François Pinel (1806—65), fransk Forfatter. III 68.
- du Mersan, Théophile Marion (1780—1849), fransk Forfatter. III 68.
- Dupin, Jean Henri (1787—1887), fransk Forfatter. II 67.
- Dupont. I 198.
- Duport, Nicolas Paul (1798—1866), fransk Forfatter. II 163.
- du Puy, Edouard (ca. 1770—1822), Komponist og Sanger. I 73.
- Louise, f. Müller (ca. 1778—1831), g. m. Edouard d. P. I 73, 169.

- Dörning, Ferdinand Johannes Wit, kaldet (1800—63), tysk politisk Eventyrer. II 100.
- Eckart (ca. 1260—ca. 1327), tysk Mystiker. II 194.
- Eenholm, L. P. (1780—1841), Skuespiller. II 51.
- Eggers, Johann Hans Cord (1780—1850), tysk Pædagog. I 199.
- Ehrenberg, Christian Gottfried (1795—1876), tysk Naturforsker. III 47.
- Eichendorff, Joseph v. (1788—1857), tysk Digter. II 166.
- Ekdahl, Nils Johan (1799—1870), svensk Præst og Historiker. III 161.
- Engelstoft, Laurits (1774—1851), Historiker. I 80, 214. II 132.
- Enslin, Th. Chr. F. (1787—1851), tysk Boghandler. I 199.
- Ermann, Paul (1764—1851), tysk Fysiker. I 196.
- Erslew, Thomas Hansen (1803—70), Personahistoriker. II 92.
- Esperstedt (1783—1861), tysk Hofraad, Embedsmand ved Berlins Skuespilhus. I 198.
- Estrup, H. F. J. (1794—1846), Historiker. I 115.
- Ewald, Johannes (1743—81), Digter. II 54, 83, 114, 118 f., 177. III 41.
- Faber, Nicolai (1789—1848), Biskop. I 81.
- Peter (1810—77), Forfatter. III 71.
- Falbe, Johanne (1789—1823), g. m. Preben Bille-Brahe. I 16.
- Falck. I 197, 199.
- Falsen, Cecilie Cathrine, f. Høyer (1784—1816), g. m. Jørgen Conrad F. I 166.
- Jørgen Conrad (1785—1849), Søofficer. I 75, 166, 167.
- Fay, Etienne, fransk Skuespiller. I 121.
- Léontine (1810—76), fransk Skuespillerinde, g. Volnys. I 119—121, 231. II 11, 19.
- Mde, f. Rousselois, fransk Operasangerinde. I 121.
- Fenger, C. E. (1814—84), Læge. III 63.
- Ferdinand, Prins (1792—1863). II 53, 149.
- Ferslev, Christian (1817—83), Operasanger. III 108.
- Fibiger, Adolf (1813—41), Officer, Broder til Mathilde F. II 15 f. III 147, 182.
- Fibiger, Amalie, f. Waage (1824—1907), g. m. Johannes F. III 145.
- Axel (1815—82), Officer, Broder til Mathilde F. III 150.
- Ilia (1817—67), Filantrop og Forfatterinde, Søster til Mathilde F. III 150.
- Johannes (1821—97), Præst og Forfatter. III 145.
- Margrethe Cecilia, f. Nielsen Aasen (1794—1844). II 15.
- Margrethe (1846— ?), Forfatterinde. III 149, 150.
- Mathilde (1830—72), Forfatterinde. II 15. III 147—151, 185.
- Otto (1824—81), Filolog, Broder til Mathilde F. III 150.
- Fich, Elisa, f. Hertz (1800—83), Datter af Jens Michael Hertz. I 34, 42, 81.
- Fichte, Immanuel Hermann v. (1796—1879), tysk Filosof, Søn af Johann Gottlieb F. II 173.
- Johann Gottlieb (1762—1814), tysk Filosof. II 182.
- Fielding, Henry (1707—54), engelsk Forfatter. II 227.
- Flensborg, Carl Julius (1804—52), Officer. II 15.
- Flor, Christian (1792—1875), Pædagog og Politiker. I 26, 141.
- Florian, Jean Pierre Claris de (1755—94), fransk Forfatter. I 17.
- Flotow, Friedrich v. (1812—83), tysk Komponist. III 104.
- Foersom, Christen (1794—1850), Skuespiller. II 46, 49, 66, 106.
- Fogelberg, Bengt Erland (1786—1854), svensk Billedhugger. III 30.
- Fogtmann, Nicolai (1788—1851), Biskop. I 33. II 135.
- Forchhammer, G. (1794—1865), Geolog og Kemiker. II 14, 15.
- Forconi, Mad., italiensk Operasangerinde. III 34.
- Foucher, Paul Henri (1810—75), fransk Forfatter. II 163.
- Fouqué, Friedrich de la Motte (1777—1843), tysk Digter. I 136, 197.
- Foureau, fransk Linedanser. I 199.
- Francke, Georg Samuel (1763—1840), tysk Teolog. I 197.
- Frandsen, Peter Schreiner (1797—1881), tysk Pædagog. I 197, 198.
- Frederik VI (1768—1839), Konge. I 7, 12, 58, 77, 95, 111, 112, 116, 133, 136, 141, 145,

- 204, 228. II 14, 32, 34—36, 44, 48, 49, 72, 81, 100, 127, 128, 129, 143, 145, 149, 150, 152, 155, 158, 159, 160, 162, 167. III 113, 175.
- Frederik VII (1808—63), Konge. I 59. II 36, 105, 143. III 10, 102, 110, 112, 134.
- af Hessen (1820—84), Landgreve. III 141.
- Fribert, Lauritz Jacob (1808— ?), Redaktør. III 38.
- Frydendahl, Jørgen Peter (1766—1836), Skuespiller. II 18, 66, 106, 154.
- Frøhlich, J. F. (1806—60), Syngemester. II 44, 84, 87.
- Fugl. I 167.
- Funck, Poul (1790—1837), Solodanser. II 146.
- Gade, Niels W. (1817—90), Komponist. III 103, 104, 157, 183.
- Galeotti, Vincenzo (1733—1816), italiensk Balletmester. I 124.
- Gamborg, Anders (1753—1833), Filosof. I 16.
- Gans, Eduard (1798—1839), tysk Jurist. I 136, 149, 198, 199. II 31.
- Gardel, Pierre (1758—1840), fransk Danser. I 124.
- Gartner, Benjamin (1790—1834), Læge. I 137, 200.
- Gassendi, Pierre (1592—1655), fransk Filosof. I 56.
- Geijer, Erik Gustaf (1783—1847), svensk Digter. II 9.
- Gerlach, Leocadie, f. Bergnehr (1826—1919), Operasangerinde. III 104.
- Gerson. I 197.
- George (1790—1825), Bankier. II 220.
- Gianelli, Konditor. II 94.
- Gierlew, A. C. (1774—1845), Konsul. I 40, 78, 112, 215. II 97, 227.
- Caroline, Datter af A. C. G. I 216, 221.
- Elisabeth, f. Robinson (ca. 1792—1822), g. m. A. C. G. I 219.
- Wilhelmine Josepha, f. Holsten (1791—1812), g. m. A. C. G. I 216, 217, 221.
- Giesebrecht, Karl Heinrich Ludwig (1782—1832), tysk Digter. I 136, 198.
- Gigas, Emil (1849—1931), Litteraturhistoriker og Bibliotekar. I 81, 86.
- Gluck, Christoph Willibald (1714—87), tysk Komponist. I 119.
- Glæser, Franz (1798—1861), Komponist og Kapelmester. III 35.
- Goethe, Johann Wolfgang (1749—1832), tysk Digter. I 40, 66, 87, 104, 146, 152, 155. II 114, 115, 184, 220, 221, 223. III 13, 20, 24, 93, 113, 124, 158, 176, 189, 190.
- Goldoni, Carlo (1707—93), italiensk Forfatter. III 104, 111.
- Goldschmidt, Meir (1819—87), Forfatter. III 24, 25, 46 f., 52, 72 f., 82, 128.
- Goldsmith, Oliver (1728—74), engelsk Forfatter. II 227.
- Gosch, Officer. II 15.
- Gozzi, Carlo (1720—1806), italiensk Forfatter. III 144.
- Grahn, Lucile (1819—1907), Solodanserinde. III 132.
- Grégoire, Henri (1750—1831), fransk Biskop. I 116.
- Grillparzer, Franz (1791—1872), østrigsk Digter. III 83.
- Grimm, Jacob (1785—1863), tysk Sprogforsker. I 143, 144.
- Grundtvig, N. F. S. (1783—1872), Digter og Præst. I 96, 97—100, 146. II 17, 33, 47, 93, 119, 126. III 30, 46, 191.
- Grüner, tysk Auditør. I 199.
- Fru. I 199.
- Guillaumot, Alexander Henrik († 1814), Diplomat, Søn af C. V. Dreyer. I 166.
- Guizot, François Pierre Guillaume (1787—1874), fransk Statsmand og Historiker. II 11.
- Gustav II Adolf (1594—1632), svensk Konge. III 60.
- Gutzkow, Karl (1811—78), tysk Forfatter. III 83, 171.
- Gyldendal, Søren (1742—1802), Boghandler. I 106.
- Gyllembourg-Ehrensverd, Carl Fredrik (1767—1815), Baron, Politiker og Landøkonom. I 8, 11, 12, 13, 17, 19, 20, 26, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 47, 48, 51, 67, 76, 77, 90, 167, 203, 204, 205, 207, 212, 215, 216, 218, 219, 220. II 91, 226. III 161.
- Gyllembourg, Thomasine, f. Buntzen (1773—1856), Forfatterinde, g. 1° 1790 m. P. A. Heiberg, 2° 1801 m. C. F. G. I 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 17, 18, 19, 20, 21, 26, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 51, 64, 67, 74, 75, 76, 77, 78, 90, 112, 113, 114, 121, 127, 128, 133, 135, 140, 141, 167, 169, 202, 203, 204, 205, 208, 211. II 9, 10, 13, 20,

- 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 34, 40, 42, 51, 75, 76, 77, 101, 102, 116, 136, 156, 165, 219, 220, 226. III 16, 34, 58, 142, 143, 144, 146, 151, 152, 153, 157, 161, 163, 181, 184, 187.
- Gyllenborg, Fredrik (1767—1829), svensk Justitsminister. I 37.
- Henning Adolph (1765—1826), Greve, Publicist. II 91 f., 228, 229, 230.
- Getzsche, Henning Christopher (1788—1872), Præst. I 133, 134, 223.
- Haagen, Christian Wilhelm (1792—1871), Prokurator, Søn af Hans H. I 74, 165, 166.
- Frk., Datter af Hans H. I 165.
- Hans (1754—1815), Københavns Politidirektør. I 74, 165, 166.
- Hage, Grosserer. I 52.
- Jens Friedenreich (1752—1831), Kommerceintendant. I 112.
- Johannes (1800—37), Redaktør. II 101, 130.
- Hagen, Friedr. Heinrich v. d. (1780—1856), tysk Filolog. I 136, 196, 198.
- Johan Frederik (1817—59), Teolog. III 34.
- Hagerup, Eiler Henning (1817—63), Præst og Dialektforsker. II 17.
- Hall, Carl (1812—88), Politiker. III 107 f., 110, 111, 117, 130, 132, 133, 134, 143.
- Halm, Friedrich (egl. Eligius Franz Joseph v. Münch-Bellinghausen) (1806—71), østrigsk Forfatter. III 34, 84 f., 90.
- Hamilton, Gustaf Wathier (1783—1835), svensk Greve. I 37.
- Gustafva, f. Strokirch (1792—1814), Datter af Præsident Henning Adolf v. Strokirch. I 167.
- Hammariskiöld, Lorenzo (1785—1827), svensk Forfatter. I 37.
- Hammeleff, C. J. F. (1802—27), Teolog. II 107.
- Hammerich. I 199.
- Hansen, Hans Anders (1818—72), Skolelærer. III 164, 186 f.
- J. O. (1795—1854), Departementschef. I 115.
- L. C. (1822—1907), Provst, Søn af Peder H. I 15.
- Marie Nikoline, f. Schow (1789—1871), g. m. Peder H. I 16, 17. II 22.
- Hansen, Peder (1773—1859), Præst. I 15—17, 20, 21, 22, 26, 31, 32, 41, 167, 211. II 22, 23. III 185.
- Peter (1840—1905), Litteraturhistoriker. I 92, 95. II 170.
- Harboe, J. G. (1799—1829), Assistent. II 19.
- Harms, Claus (1778—1855), tysk Præst. I 149, 230.
- Harris, James (1709—80), engelsk Sprogforsker. I 143.
- Hartmann, J. P. E. (1805—1900), Komponist. II 163. III 10, 11, 13.
- Hase, Karl Benedikt (1780—1864), fransk Bibliotekar. I 116.
- Hauch, Carsten (1790—1872), Digter. I 114, 115, 118, 122, 123, 127, 133, 134. II 67, 103, 116, 117—119, 153. III 13, 28 f., 35, 50, 80, 81, 85, 86 f., 90, 103, 110, 120, 137, 169, 173, 182.
- Hauser, Kaspar (1812—33), tysk Hittebarn. II 98.
- Hauteroche, Noël le Breton (1617—1707), fransk Forfatter. II 69, 70.
- Hebbel, Friedrich (1813—63), tysk Digter. III 83 f., 90, 172.
- Heck, tysk Teolog. I 197.
- Hedemann. I 168.
- Hegel, Frederik V. (1817—87), Boghandler. III 174.
- Georg Wilhelm Friedrich (1770—1831), tysk Filosof. I 87, 136, 137, 138, 139, 140, 148, 149, 150, 151, 152, 155, 196, 197, 198. II 32, 100, 108, 110, 111, 121, 123, 129, 131, 132, 149, 167, 168, 173, 179, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189 f., 192, 194. III 14, 15, 22, 23, 35, 36, 41, 43, 44, 47, 50, 51, 66, 123, 170, 171, 172, 173, 174, 189, 190.
- Heger, Carl (1771—1836), Bibliotekar. I 116, 167. II 17.
- Hegermann-Lindencrone, Louise (1778—1853), Forfatterinde. II 151.
- Hegewisch, Franz Hermann (1783—1865), Læge og Politiker. I 229.
- Heiberg, Anders (1693—1743), norsk Præst. I 5.
- Christian (1792—1865), Jurist. I 165.
- Dorette (1791—1878), Datter af Ludvig H. d. y., g. m. Adjunkt, senere Rektor A. F. Mülertz. I 169.
- Gert (1660—1724), norsk Sorenskriver. I 5.
- Gert Falch (1871—194. ?), norsk Gods-ejer. I 6.

- Heiberg, Gunnar (1857—1929), norsk Forfatter. I 6.
- Hans Knagenhjelm (1832—97), norsk Godsejer. I 6.
- Jacob Hvidding (1746—1829), Sekretær. I 10.
- d. y., Johan Ludvig (1854—1928), klassisk Filolog. I 6.
- Johanne Luise, f. Pätges (1812—90), g. 1831 m. Johan Ludvig H. I 5, 8, 9, 10, 17, 18, 37, 38, 40, 43, 46, 47, 59, 64, 76, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 128, 140. II 10, 11, 12, 15 f., 18—29, 31, 32, 33, 34, 36, 39, 41, 51, 53, 66, 70, 72, 73, 74, 77, 116, 136, 142, 145, 147, 151, 152, 156, 163, 165, 166, 167, 169 f., 178, 228. III 13, 14, 16, 17, 23, 31, 34, 35, 36, 40, 49, 56, 58, 59, 67, 68, 73, 77, 82, 89, 98, 99, 100, 103, 104, 106, 107, 108, 111, 112, 114, 115, 119, 120, 121, 126 f., 128, 131, 136 f., 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 150, 151—154, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 168, 172, 175, 181, 182, 183, 184, 187, 190.
- d. æ., Ludvig (1723—60), Rektor i Vordingborg. I 6, 12.
- d. y., Ludvig (1760—1818), Rektor i Odense, Søn af Ludvig H. d. æ. I 6, 12, 32, 111, 167, 169.
- Maren Christine, f. Munthe (1692—1731). I 5.
- Peter Andreas (1758—1841), Forfatter, g. 1790 m. Thomasine Buntzen. I 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 26, 27, 31, 32, 37, 54, 55, 58, 63, 74, 76, 77, 80, 81, 111, 112, 113, 115, 116, 117, 125, 127, 128, 168, 222 f., 224. II 10, 11, 13, 14, 16, 18, 21, 28, 29, 32 f., 34, 42, 45, 46, 67, 74, 82, 85, 95, 101, 102, 103, 113, 116, 127, 128, 148, 149, 177. III 48, 142, 153, 168, 175, 181.
- Heinzelmann. I 196, 197.
- Heise, Peter (1830—79), Komponist. II 170.
- Hellesen, L. J. A. (1823—77), Maler. III 58.
- Helwig, Amalia v., f. von Imhoff (1776—1831), tysk Forfatterinde, g. m. Carl Gottfried v. H. I 38.
- Carl Gottfried v. (1765—1844), svensk General. I 38.
- Hendel-Schütz, Johanna Henriette Rosine (1772—1849), tysk Skuespillerinde. I 65.
- Henning, Leopold Dorotheus (1791—1866), tysk Filosof. I 198.
- Henriques, Jomfru. I 168.
- Hensler, Karl Friedrich (1761—1825), tysk Teaterdirektør og Forfatter. I 74.
- Hermes, Johann Christian Gottlieb (1795—1836), tysk Læge. I 199.
- Hertz, Hans Peter Boye (1793—1868), Præst, Søn af Jens Michael H. I 34, 35, 73.
- Henrik (1797—1870), Digter. I 152. II 13, 14, 23, 25—27, 31, 33, 40, 87, 95, 96, 99, 103, 106, 136—138, 164, 168, 178—180, 191. III 10, 11, 17, 20, 34, 37, 38, 40, 72, 78, 87 f., 98 f., 103, 113, 119 f., 128, 143, 157, 159, 160, 162, 163, 169.
- Jens Michael (1766—1825), Domprovst, senere Biskop. I 34, 81.
- Sylvester (1792—1854), Bogtrykker, Broder til Henrik H. II 14.
- Herz, Henriette (1764—1847), tysk Skønaand. I 35.
- Herzfeldt, Jakob (1763—1826), tysk Skuespiller og Teaterdirektør. I 199.
- Heuer, Mad. I 199.
- Heyse. I 198.
- Hierta, Lars Johan (1801—72), svensk Redaktør og Politiker. III 161.
- Hillerup, F. C. (1793—1861), Forfatter. II 102, 103.
- Hita, Ginés Pérez de (ca. 1600), spansk Forfatter. I 117.
- Hitzig, Julius Eduard (1780—1849), tysk Boghandler. I 196.
- Hjort, Peder (1793—1871), Kritiker. I 27, 33, 35, 68, 92, 95, 115, 148, 150. II 93, 104, 112, 116, 117, 118, 122, 135, 136, 151, 153, 160. III 182.
- Hjorthøi, Justitsraad. II 49.
- Hoffmann, Ernst Theodor Amadeus (1776—1822), tysk Digter. I 106 f.
- Hohlenberg, Hagen (1797—1845), Teolog. II 133.
- Holberg, Ludvig (1684—1754), Forfatter. I 5, 17, 60, 62, 84, 92, 95, 122, 154. II 46, 54, 58, 71, 79, 80, 81, 82, 85, 87, 100, 118, 144, 164, 175, 176 f., 221, 223. III 12, 21, 41, 42, 46, 82, 103, 170.
- Holm, Hans Peter (1794—1854), Skuespiller. II 49, 106.
- Hansen, Johan (1841—1920), Skuespiller. I 64.
- Holst, H. P. (1811—93), Digter. II 33. III 29, 34, 42, 58, 97, 141.
- Wilhelm (1807—98), Skuespiller. III 97, 117 f.

- Holstein. I 197.
 — Frederik (1771—1853), Officer, Chef for Det kgl. Teater 1811—40. II 42, 47, 50, 55, 152, 154, 157, 161. III 10, 117.
- Holsten, Anna Elisabeth, f. Faye (1761—1818). I 216, 220, 221.
 — Frederik Christian (1783—1816), Søofficer. I 165, 166, 167, 168, 219, 220.
- Holtei, Karl v. (1797—1880), tysk Forfatter. I 139, 198. II 40, 41, 75, 84.
- Holten, Carl Hendrik (1775—1862), Gehejmekabinetssarkivar. II 53 f.
- Homborg, Augusta, f. Nathan David (1803—66), g. m. Bankier Benedict H., Frankfurt am Main. II 34.
- Homer, græsk Digter. I 145. II 118.
- Honigsee. I 200.
- Horats (65—8 f. Kr.), romersk Digter. II 100.
- Horkel, Fru, f. Schleiden, g. m. Johann H. I 197.
 — Johann (1769—1846), tysk Fysiolog. I 196, 197.
- Hornemann, Jens Wilken (1770—1841), Botaniker. I 117. II 132.
- Hosmann, I. C., tysk Urtekræmmer i Kiel. I 134, 135.
- Hostrup, Christian (1818—92), Digter. II 83. III 88 f., 103, 115, 134.
- Howitz, F. G. (1789—1826), Læge. I 33, 34, 35, 139, 148, 149, 150, 165, 167, 168, 220. II 10, 93, 229.
- Hugo, Victor (1802—85), fransk Digter. I 142. II 162. III 85, 86, 87.
- Hultmann, Fritz (1820—94), Skuespiller. III 117, 175.
- Humboldt, Alexander v. (1769—1859), tysk Naturforsker. I 117, 197, 198.
 — Wilhelm v., (1767—1835), tysk Sprogforsker og Statsmand. I 136, 143, 196.
- Hvid, Christoffer (1803—72), Skuespiller. II 20, 151.
- Hübner, Johann (1668—1731), tysk Pædagog. I 117.
- Hædt, F. L. (1820—85), Skuespiller. III 82, 98, 101, 106—110, 112, 114, 116, 118, 125, 126, 129, 131, 134, 135, 175, 183.
- Høegh-Guldberg, Frederik (1771—1852), Forfatter. I 92.
- Høffding, Harald (1843—1931), Filosof. II 192.
- Høyen, N. L. (1798—1870), Kunsthistoriker. II 133, 181.
- Ibsen, Henrik (1828—1906), norsk Digter. III 81, 82, 165—167, 169, 171 f., 189.
- Iffland, August Wilhelm (1759—1814), tysk Forfatter. I 44, 119. II 86. III 83, 170.
- Immermann, Karl (1796—1840), tysk Forfatter. III 19.
- Ingemann, Bernhard Severin (1789—1862), Digter. I 56, 87, 91 f., 93, 96, 97—99, 111, 133, 165. II 9, 28, 80, 88. III 29.
- Ingenheim, von, tysk Greve. I 117, 196.
- Isouard, Nicolo (1775—1818), fransk Komponist. I 39.
- Iversen, Erik (f. 1909), Ægyptolog. III 18.
- Jürgensen, Bolette (1795—1881), Datter af Frode og Lise I, g. 1° 1819 m. Rasmus Emil Bruun, 2° 1821 m. F. C. Petersen. I 20, 35, 40, 43, 165, 166, 169, 213, 221. II 92.
 — Frode (1759—1810), Dispachør og Mægler. I 7, 12, 13, 14, 19 f., 25, 213.
 — Hanne (1798—1835), Datter af Frode og Lise I, g. m. Oluf Bang Winge. I 20, 40, 43, 165, 166, 167, 213, 221.
 — Lise, f. Buntzen (1776—1867), g. 1795 m. Frode I. I 7, 10, 12, 13, 14, 19, 20, 21, 25, 34, 35, 40, 166, 167, 169, 203, 205, 206, 210, 211, 212, 221.
 — Peter Andreas Heiberg (1800—60), Præst, Søn af Frode og Lise I. I 20, 40, 168, 169, 213, 223.
- Jacobs, Friedrich (1764—1847), tysk Filolog og Æstetiker. II 34.
- Jacobsen, J. P. (1847—1885), Digter. III 70.
 — P. V. (1799—1848), Historiker. II 13, 17, 27, 86, 95, 96, 101, 102, 110, 132, 133, 135, 149, 154, 156. III 88, 182.
- Jal, Augustin (1795—1873), fransk Forfatter. I 118.
- Jerichau, Adolf (1816—83), Billedhugger. III 183.
- Jerndorff, Peter (1842—1926), Skuespiller. III 72.
- Jessen, Juliane Marie (1760—1832), Forfatterinde. II 44.
- Jette. I 199.
- Juel, Jens (1745—1802), Maler. III 181.
- Jullien, Marc Antoine (1775—1848), fransk Publicist og Politiker. I 116.
- Jürgensen, Fritz (1818—63), Tegner. II 83.
 — Lene. I 200.
- Jürs, C. III 164.
- Jørgensen, A. D. (1840—97), Rigsarkivar. III 151.

- Jørgensen, Elisa. II 40.
- Henriette (1791—1847), Skuespillerinde. II 51, 66.
- Jacobine. I 45. II 40.
- Peter Nicolai (1805—50), Bogtrykker. II 95.
- Jomtou, Johan (1791—1866), Forfatter. III 9.
- Kaalund, H. V.** (1818—85), Digter. III 28.
- Kaas, Frederik Julius** (1758—1827), Justitsminister. I 95.
- Kall, Abraham** (1743—1821), Historiker. I 26, 27, 80, 214.
- Karl XIV Johan** (1763—1844), svensk Konge. I 76.
- Kehler, Henning** (f. 1891), Kritiker. III 176, 185, 186.
- Kellermann, Andrea f. Buntzen** (1769—1840), g. m. F. G. K. I. 10, 14.
- **Ferdinand Gotthilf** (1754—1825), Købmand. I 10.
- **Lene, f. Broager** (1783—1857), g. m. Peter K. I 13, 26, 46, 47.
- **Peter** (1776—1862), Amtsskriver og Toldforvalter. I 10, 13.
- Kellner, L. S.** (1796—1883), Officer og Matematiker. II 15.
- Kett, Jomfruene**. I 38.
- Kierkegaard, Søren** (1813—55), Filosof. I 56, 152. II 31, 104, 173, 174, 187, 192. III 27 f., 39 f., 62 f., 169, 171, 173, 191.
- Kierulf, Jørgen** (1757—1810), Historiker. I 214.
- Kihlman, Erik** (1895—1933), finsk Litteraturhistoriker. III 171.
- Kirchheiner, J. F.** (1798—1865), Operasanger. II 152.
- Kirstein, C. L.** (1793—1862), Direktør for Det kgl. Teater 1831—38. II 155, 157, 159, 161.
- Klauer**. I 200.
- Klaussen, Gottlieb Ernst** (1762—1851), Rektor i Altona. I 134.
- Klein, Wilhelm Christian** (1787—1874), Premierløjtnant, senere Lærer. I 133.
- Kleist, Heinrich v.** (1777—1811), tysk Digter. I 107. II 106. III 83, 144.
- Klotz, kielsk Borger**. I 133.
- Knudsen, Philip Julius** (1792—1850), Prokurator. I 69.
- Koch, Elers** (1774—1847), Præst. I 7, 34, 166.
- **Laurentze, f. Buntzen** (1781—1854), g. m. Elers K. I 7, 12, 13, 34, 49, 52, 75, 209.
- Koch, Peter** (1807—83), Provst, Søn af Elers og Laurentze K. I 166.
- Kolderup-Rosenvinge, J. L. A.** (1792—1850), Retshistoriker. I 26, 34, 75, 81, 149, 167, 168. II 133.
- Konow, Marie, f. Oehlenschläger** (1818—1910), Datter af Adam Oehlenschläger. I 69.
- Kotzebue, August v.** (1761—1819), tysk Forfatter. I 44, 119, 122. II 86. III 83, 170.
- Krarup, Niels Bygum** (1792—1842), Skolebestyrer. I 80, 150. II 16.
- Krejdal, Augustus** (1790—1829), Matematiker og Filosof. I 33.
- Krieger, A. F.** (1817—93), Jurist og Politiker. III 56, 162, 165, 167, 168, 184, 190.
- Kristensen, Sven Møller** (f. 1909), Kritiker. II 94.
- Krogh, Torben** (f. 1895), Teater- og Musikhistoriker. II 83, 85, 145.
- Kronstern**. I 167.
- Krossing, P. C.** (1793—1838), Komponist. II 145.
- Kruse, Lauritz** (1778—1839), Forfatter. I 40, 42, 47, 104, 166, 169, 197, 199, 215, 216. II 64, 65.
- Krüger, Auguste**, se Aschenbrenner.
- Krätzmer, Andrea, f. Møller** (1811—89), Solodanserinde. III 132.
- Kuhlau, Frederik** (1786—1832), Komponist. II 87, 145 f., 150. III 13.
- Kunowsky, Georg Karl Friedrich** (1786—1846), tysk Jurist, Astronom, Direktør for Königstädter-Theater i Berlin. I 196, 198.
- Kübnitz, Madam**. I 169.
- Lacroix, Silvestre François** (1765—1843), fransk Matematiker. I 31.
- Lahde, Carl Frederik Wilhelm** (1801—37), Læge og Litterat. II 39.
- Lalone, fransk Forfatter**. II 67.
- Lamartine, Alphonse de** (1790—1869), fransk Digter. I 66.
- Landsmann**. I 199.
- Langberg, Knud Engelbreth** (1760—1833), Dispatchør. I 16, 112.
- Lange, Barbara Abigaël** (1791—1846), g. m. J. L. A. Kolderup-Rosenvinge. I 167.
- **Erik** († 1613), Adelsmand, Alkymist. III 61.
- **H. W.** (1815—73), Teaterdirektør. III 110, 134.

- Lange, Ina, f. Forstén (1856—1930), finsk Pianistinde. I 46.
 — Johannes Christian (1785—1850), Forfatter. II 53.
 — Julius (1838—96), Kunsthistoriker. II 181. III 172 f.
 Langhoff, Søren (1797—1864), Boghandler. II 94.
 Langlis, fransk Bibliotekar. I 116.
 Lanjuinais, Jean-Denis (1753—1827), fransk Greve og Politiker. I 116.
 La Rive, Jean Mauduit, kaldet (1747—1827), fransk Skuespiller. I 65.
 Larpent, Isaac (1798—1838), Læge. II 18, 227.
 Larsen, H. Valeur (f. 1911), Kommunebibliotekar. III 119.
 Lassen, G. F. (1803—60), Økonomiinspektør ved Det kgl. Teater. III 94, 97.
 Laues, v., tysk Baron. I 198.
 Laurencin, Paul Aimé Chapelle, kaldet (1806—90), fransk Forfatter. II 142.
 Lauritzen, Søren (ca. 1575—1653), norsk Foged. I 5.
 Lebrun, Karl August (1792—1842), tysk Skuespiller. I 199.
 — Karoline, f. Steiger (1800—86), tysk Skuespillerinde. I 197, 199, 200.
 Leclercq, Théodore (1777—1851), fransk Forfatter. II 102.
 Le Gaye, Constance, fransk Skuespillerinde. I 200.
 Legouvé, Gabriel Ernest (1807—1903), fransk Forfatter. III 104, 107.
 Lehmann, Orla (1810—70), Jurist og Politiker. II 147, 230. III 10, 59.
 Lem, Karen (1647—95), g. ca. 1672 med Oberstløjtnant Christen Nielsen Holberg. I 5.
 Lemkow, Victor (f. 1882), Forfatter. III 168.
 Lemming, Povel (1792—1819), Orientalist. I 115.
 Lenau, Nikolaus (1802—50), tysk Digter. III 20.
 Lenz, I 200.
 Leo, Friedrich August (1820—98), tysk Digter og Oversætter. III 30.
 — Heinrich (1799—1878), tysk Historiker. I 136, 198.
 Lessing, Gotthold Ephraim (1729—81), tysk Forfatter. II 180.
 Leuven, Adolphe de (1807—84), fransk Forfatter. II 163.
 Levetzau, Diderich Wilhelm (1786—1849), Kammerjunker. I 92.
 — Joachim Gottsche (1782—1859), Overhofmarschal og Teaterchef 1840—49. III 10, 78, 134.
 Levin, Israel (1810—83), Filolog. III 61.
 — Rahel, se Varnhagen v. Ense, Rahel.
 Lichtenstein, Martin (1780—1857), tysk Zoolog. I 136, 197.
 Liebe, Anna Dorthea, f. Jensen (1784—1838), Skuespillerinde. II 66.
 Liebenberg, F. L. (1810—94), Litterat. III 127.
 Liebmann, August (f. 1864), Skuespiller. I 46. II 170.
 Limann, I 197.
 Lind, Louise, f. Collin (1813—98), Datter af Jonas Collin. II 34.
 — Peter Engel (1814—1903), Biskop. II 102, 103, 104. III 143, 185.
 Lindgreen, Ferdinand (1770—1842), Skuespiller. II 106.
 Liunge, A. P. (1798—1879), Redaktør. II 47, 99, 100, 105.
 Lodde, Barthold Johan (1706—88), Oversætter. I 54.
 Lope de Vega (1562—1635), spansk Digter. I 83. II 150, 153. III 45.
 Lorenzen, Peter Hiort (1791—1845), slesvigske Politiker. III 46.
 Lotz, Hans Georg (1784—1844), tysk Redaktør. I 142, 199, 200.
 Louis Philippe (1773—1850), fransk Konge. II 100.
 Lucie. I 166.
 Luckow, tysk Greve. I 197.
 Lumbye, H. C. (1810—74), Komponist. II 74.
 Lund, J. L. (1777—1867), Maler. I 65, 75, 166, 167. II 146.
 — Rinda, g. Petersen, Skuespillerinde. II 164.
 Lunding, Conrad Mathias (1791—1829), Læge. I 81.
 Luther, Martin (1483—1546), tysk Reformator. II 193.
 Lütken, Julie. I 166.
 Lützow. I 167.
 Læssøe, Frederik (1811—50), Oberst. II 73.
 — Signe (1781—1870), Moder til Frederik L. III 29.
 — Viggo (1819—1905), Præst. III 34.
 Lætus, Erasmus (1526—82), Humanist. III 12.

- Løvenskjold, Herman (1815—70), Baron, Komponist. II 163.
- Løvmand, Christine Marie (1803—72), Malerinde. III 143.
- Madsen, Karl (1855—1938), Kunsthistoriker. III 168.
- Madvig, J. N. (1804—86), Filolog. I 112. II 17, 133. III 96, 97, 98, 99, 100, 102, 107, 112, 120, 130, 143, 167.
- Magnusen, Finn (1781—1847), Oldforsker, Gehejmearkivar. I 117, 146 f.
- Manthey, J. D. T. (1771—1831), Gehejmelegationsraad, Direktør for Det kgl. Teater 1829—31. I 47. II 98, 150, 154, 155.
- Ludvig (1769—1842), Kemiker og Apoteker. I 47.
- Mantzius, Karl (1860—1921), Skuespiller. III 101, 130.
- Kristian (1819—79), Skuespiller. III 13, 111, 113, 115, 125, 126, 129, 185.
- Marchangy, Louis Antoine François de (1782—1826), fransk Prokurør. I 122.
- Marheineke, Philipp Konrad (1780—1846), tysk Teolog. I 197.
- Maria, Dronning (1767—1852), g. m. Frederik VI. I 142. II 150.
- Mariane, Prinsesse af Mecklenburg-Strelitz (1821—76), g. 1841—46 m. Frederik VII. III 10.
- Mariane. I 166.
- Marmontel, Jean François (1723—99), fransk Forfatter. II 59.
- Marr. I 199.
- Mars, Anne Françoise Hippolyte Boutet (1779—1847), fransk Skuespillerinde. I 118, 119. II 28.
- Marsollier, Benoît Joseph des Vivétières (1750—1817), fransk Forfatter. I 124.
- Marstrand, Wilhelm (1810—73), Maler. III 181.
- Martensen, H. L. (1808—84), Biskop. II 32, 39, 135, 167, 168, 169, 173, 175, 178, 185, 186, 187, 188, 189, 192, 194. III 15, 16, 20, 22, 25 f., 27, 28, 30, 34, 40, 51, 54, 58, 59, 144, 145, 146, 159, 162, 163, 167, 169, 183, 184.
- Virginie, f. Bidoulac (1817—1904), g. m. H. L. M. III 162.
- Martial (ca. 40 e. Kr. — ca. 104), romersk Digter. III 24.
- Mathiesen, Haagen (1759—1842), norsk Generalkrigskommissær. I 128. II 17, 21.
- Mathiesen, Juliane Elise (1807—90), Datter af Haagen M., g. m. Læge Isaac Larpent. II 17, 21.
- Matthiesen, Johanna Magdalena, f. Pätges (1804—66), Søster til Johanne Luise Heiberg, g. 1° m. Kopist L. F. Kett, 2° m. Grosserer, senere Slotsforvalter N. V. M. II 26.
- N. V. (1800—53), Grosserer, senere Slotsforvalter, g. m. Johanna Magdalena M. II 26.
- Meisling, Simon (1787—1856), Filolog, Rektor. I 80, 83, 85, 217.
- Meldahl, Ferdinand (1827—1908), Arkitekt. III 146, 162.
- Mélesville ∴ Anne Honoré Duveyrier, kaldet (1787—1865), fransk Forfatter. II 142.
- Mendelssohn-Bartholdy, Felix (1809—47), tysk Komponist. I 136, 198. III 85.
- Mérimée, Prosper (1803—70), fransk Forfatter. I 142. II 102, 227. III 122.
- Mesnil, Alexis du, fransk Guvernør hos Prins Frederik (VII). II 92, 228, 229.
- Meusebach, Karl Hartwig Gregor v. (1781—1847), tysk Filolog og Jurist. I 196, 197.
- Meyerbeer, Giacomo (1791—1864), tysk Komponist. II 162, 163.
- Meza, Christian de (1792—1865), Officer. II 15.
- Michaelis, Gustav Adolph (1798—1848), tysk Læge. I 197.
- Milon, Louis Jacques (1765—1849), fransk Danser. I 124, 125.
- Mittler, Ernst Siegfried (1785—1870), tysk Boghandler. I 199.
- Mohr. I 197.
- Molbech, Christian (1783—1857), Historiker og Filolog, Direktør for Det kgl. Teater 1830—42. I 35, 36, 37, 39, 56, 59, 67, 68, 75, 88 f., 96 f., 112, 115, 116, 144, 165, 166. II 70 f., 75, 76, 78, 87, 92, 99, 132, 147, 148, 154, 155—162. III 14, 56, 78, 87, 89, 101, 105, 119, 120, 129, 143.
- Chr. K. F. (1821—88), Digter, Søn af Christian M. III 49, 51, 52—55, 89, 129, 182.
- Moldenhawer, D. G. (1753—1823), Overbibliotekar. I 82.
- Molière, Jean Baptiste Poquelin (1622—73), fransk Digter. I 17, 31, 42, 54, 55, 56, 63, 84, 154, 176. III 35, 37, 38, 103.
- Monies, David (1812—94), Maler. III 181.
- Monrad, D. G. (1811—87), Statsmand og Biskop. II 104, 230. III 10, 45.

- Moritz, Karl Philipp (1756—93), tysk Forfatter. I 145, 146, 148.
- Moschus (ca. 100 f. Kr.), græsk Digter. I 24.
- Mourier, Ferdinand Louis (1754—1831), fransk-reformert Præst. II 92, 229.
- Mozart, Wolfgang Amadeus (1756—91), tysk Komponist. I 55, 119. II 85, 87, 220. III 104.
- Muhr, Dr. I 196.
- Munck af Rosenschöld, se Rosenschöld.
- Munk, Jens (1579—1628), Opdagelsesrejsende. II 144, 226.
- Munthe, Ludvig (1593—1649), norsk Biskop. I 5.
- Musäus, Johann Karl August (1735—87), tysk Forfatter. I 107.
- Müller, Laura, Skuespillerinde. III 108.
- Peter Erasmus (1776—1834), Biskop, Historiker og Filolog. I 26, 27.
- Wenzel (1751—1831), østrigsk Komponist. II 41.
- Mynster, Jakob Peter (1775—1854), Biskop. I 112, 133, 143, 148, 149, 150, 167, 230. II 71, 93, 94, 100, 102, 104, 174, 187, 188. III 33, 46, 144, 186.
- Ole Hieronymus (1772—1818), Læge. II 176.
- Münter. I 167.
- Friederich (1761—1830), Biskop. I 16, 216.
- Møhl, N. C. (1798—1830), Læge. II 10, 12, 20, 132, 138. III 17.
- Møller, Bager. II 51.
- Jens (1779—1833), Teolog. I 63, 92.
- P. L. (1814—65), Forfatter. I 121, 155. II 147. III 9, 14, 28, 49—52, 55, 83, 84, 121, 168, 169, 171, 190.
- Poul Martin (1794—1838), Digter. I 33, 80, 96, 98, 121, 152. II 12 f., 18, 28, 31, 80, 95, 96, 101, 103, 186 f., 191. III 59, 169, 171, 173.
- Nachtegall, Franz (1777—1847), Gymnastikpædagog. I 21.
- Nagel, Dr. I 197, 199.
- Mad. I 199.
- Nansen, Johanne (Hanne) (1798—1886), g. 1827 m. Gottlieb Schönheyder. II 67.
- Napoleon I (1769—1821), fransk Kejser. I 36, 142 f. II 98, 99. III 159.
- Neiendam, Robert (f. 1880), Teaterhistoriker. II 148. III 130.
- Nestroy, Johann Nepomuk (1801—62), østrigsk Forfatter. III 134.
- Neumann, Sophus (1846—1912), Skuespiller. III 31.
- Nicolai, Friedrich (1733—1811), tysk Boghandler og Forfatter. III 18.
- Nielsen, Anna, f. Brenøe (1803—56), g. 1° 1823 m. Kapelmusikus Fr. Wexschall, 2° 1834 m. Skuespiller N. P. N. II 19, 20, 46, 51, 66, 77, 147. III 110, 114, 127.
- Henriette (1815—1900), Forfatterinde. III 102.
- Hollard (1804—70), Litterat. III 9.
- Ida (1815—89), Forfatterinde. III 103.
- N. P. (1795—1860), Skuespiller og Instruktør, g. 2° 1834 m. Anna N. II 19, 20, 40, 43, 46, 49, 146, 147, 152 f. III 16, 98, 100, 101, 106, 107, 113, 114, 133, 182.
- Rasmus (1809—84), Filosof. III 34, 171, 173, 174.
- Nietzsche, Friedrich (1844—1900), tysk Filosof. II 192.
- Nikolaj I (1796—1855), russisk Czar. III 141.
- Novalis (egl. Friedrich v. Hardenberg) (1772—1801), tysk Digter. III 16.
- Nullmeyer, tysk Gartner i Kiel. I 133.
- Nyegaard, H. H. (1824—93), Overrettsprokurator og Forfatter. III 164.
- Nyerup, Rasmus (1759—1829), Litteraturhistoriker. I 36. II 146.
- Oehlschläger, Adam (1779—1850), Digter. I 40, 43, 44, 47, 56, 63, 65, 67, 68, 69, 75, 77, 78, 80, 81, 82, 90, 91, 96, 106, 107, 114, 115, 118, 119, 127, 135, 145, 146, 147, 154, 155, 165, 166, 167, 168, 169, 216, 217. II 10, 33, 43, 52, 54, 64, 71, 85, 86, 87, 96, 100, 106 f., 108—110, 111, 112, 113, 114, 116, 118, 119, 127, 133—135, 136, 137, 143, 146, 165, 166, 174, 176, 177, 179, 180, 219, 220. III 23, 28, 30, 31, 35, 39, 40, 41, 46, 69, 78, 83, 85 f., 98, 103, 143, 157, 160, 169, 170, 177, 190, 191.
- Charlotte (1811—35), Skuespillerinde, Datter af Adam O. I 165, 168, 169, 216.
- Christiane, f. Heger (1782—1841), g. m. Adam O. I 168, 216. II 220.
- Olivarius, Holger de Fine (1758—1838), Professor i dansk Jura og Sprog i Kiel. I 199, 200.
- Olsen, F. C. (1802—74), Filolog og Pædagog. II 13.

- Olsen, Gottsche Hans (1760—1829), Notarius publicus, Direktør for Det kgl. Teater 1811—29. I 73, 75, 169. II 42, 43, 44, 45, 50, 55, 143, 144, 154.
- Jasmine Blicher (1788—1838), Datter af Peder Blicher O. I 65, 73, 169.
- Peder Blicher (1759—1832), Generalkonsul. I 65, 73.
- Olshausen, Justus (1800—82), tysk Filolog. I 197.
- Olufsen, Christian (1763—1827), Forfatter og Landøkonom. II 177.
- Ompteda. I 197.
- Oosterzee, J. J. von, hollandsk Oversætter. III 30.
- Otto, Carl (1795—1879), Læge. I 114, 115, 119, 124. II 92, 100, 229.
- Overbye, U. P. (1819—79), Forfatter. III 115.
- Overskou, Thomas (1798—1873), Forfatter og Sceneinstruktør. I 25, 59. II 33, 43, 46, 51, 56, 87, 106, 141, 142, 148, 152, 162, 163, 169. III 13, 78, 80, 82, 95, 97, 101, 106, 107, 108, 110, 111, 113, 114, 133, 134, 175, 185.
- Ovid (43 f. Kr.—18 e. Kr.), romersk Digter. I 22, 102, 105, 106, 167. III 61.
- Paludan-Müller, Caspar (1805—82), Historiker. III 26, 30.
- Frederik (1809—76), Digter. II 102, 103, 153. III 30, 38 f., 41, 50, 58, 143, 169.
- Jens (1771—1845), Biskop. II 104. III 26, 30.
- Pauli, Charlotte, f. Brun (1788—1872), Datter af Constantin og Friederike Brun. I 72, 168, 169.
- Paulli, J. H. (1809—65), Præst. II 173, 185. III 144.
- Paulsen, John (1851—1924), norsk Forfatter. I 46. III 172.
- Paykull, Gustaf v. (1757—1826), svensk Friherre og Embedsmand. I 37, 38.
- Petersen. I 196.
- Teolog. I 199.
- Caroline (1820—?), Tjenestepige. III 185.
- Clemens (1834—1918), Kritiker. II 73. III 29, 116 f., 135, 168, 170, 185.
- F. C. (1786—1859), Filolog, g. 1821 m. Bolette Iürgensen. II 92. III 133, 174.
- Laurits Vilhelm (1817—79), Professor, Biblioteksamanuensis. III 59, 167.
- Petrarca, Francesco (1304—74), italiensk Digter. I 169.
- Philipsen, P. G. (1812—77), Boghandler. III 111.
- Phister, Ludvig (1807—96), Skuespiller. II 70, 72, 73, 166. III 98, 99, 107, 113, 114 f., 120.
- Piantanida, Gaëtano, italiensk Musiker. I 165.
- Pignatelli-Ruffo, Adelaide, f. David (1796—1891). II 220.
- Antonio, italiensk Prins. II 220.
- Pindar (ca. 520 — ca. 442 f. Kr.), græsk Digter. I 76, 166. III 13.
- Platen, August v. (1796—1835), tysk Digter. II 118. III 18—20.
- Plautus (ca. 254—184 f. Kr.), romersk Forfatter. II 176.
- Ploug, Carl (1813—94), Digter og Redaktør. III 10, 42, 125, 128 f.
- Plössl, Simon (1794—1868), østrigsk Optiker. III 162.
- Plötz, Carl Ludvig (1804—49), Maler. III 181.
- Pohlmann, Emilie, tysk Skuespillerinde. II 40 f., 80.
- Pontoppidan, Erik (1698—1764), Biskop. II 144. III 12.
- Potter, Ketty (1779—1826). I 73, 166.
- Poulsen, Anna, f. Næser (1849—1934), g. m. Emil P. I 46.
- Emil (1842—1911), Skuespiller, g. m. Anna P. I 46, 64.
- Olaf (1849—1923), Skuespiller. I 64.
- Praet, Joseph Basile Bernard van, fransk Overbibliotekar. I 116.
- Pram, Christen Henriksen (1756—1821), Forfatter. II 95.
- Price, Juliette (1831—1906), Solodanserinde. III 111, 132 f.
- Printzlau, Ferdinand (1794—1865), Teaterkasserer og -bogholder. II 49, 94, 95, 143, 145, 219. III 185.
- Proft, Henrik Christian Gottlieb (1795—1827), Redaktør. II 47, 50, 53, 56, 63.
- Pätges, Anthon (1807—83), Skuespiller, Broder til Johanne Luise Heiberg. III 161, 163.
- Christian Heinrich Joseph (1777—1834), Vinkyper og Traktør, Fader til Johanne Luise Heiberg. II 22.
- Quist, Johan Peter († 1831), Skuespiller. II 49.

- Racine, Jean (1639—99), fransk Digter. I 17, 31, 205.
- Raffard, Jean Antoine (1787—1862), fransk Præst. II 92, 228, 229.
- Rahbek, Kamma, f. Heger (1775—1829), g. med Knud Lyne R. I 14, 15, 17, 18, 19, 47, 58, 71, 81, 167, 201, 202, 203, 206, 208, 209, 213, 218. II 9, 10, 145, 220.
- Knud Lyne (1760—1830), Forfatter, Direktør for Det kgl. Teater 1809—30, g. med Kamma R. I 6, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 54, 55, 58, 78, 80, 133, 201, 202, 204, 205, 206, 207. II 9, 10, 42, 43, 44, 50, 53, 55, 56, 57, 59, 66, 71, 86, 92, 95, 143, 144, 145, 146, 149, 154, 160 f., 177. III 88.
- Rahlff, Georg (1762—1833), Teaterlæge. I 141.
- Ramond de Carbonnières, Louis François Elisabeth (1753—1827), fransk Baron og Politiker. I 116.
- Raphael (1483—1520), italiensk Maler. II 220, 221.
- Raphael, Clara, se Fibiger, Mathilde.
- Rask, Rasmus (1787—1832), Sprogforsker. I 36, 143, 144. II 80, 229.
- Rasmussen, Fru. I 165.
- Raynouard, François (1761—1836), fransk Filolog. I 85, 143.
- Recke, Adolph (1820—67), Forfatter. III 103.
- Reichardt, Johann Friedrich (1752—1814), tysk Komponist. II 41.
- Reimer, Georg Andreas (1776—1842), tysk Forlagsboghandler. I 137, 196, 197, 198, 199.
- Reinhardt, Johannes (1776—1845), Zoolog. I 35, 47, 117, 118, 169. II 132, 222.
- Reiser, Carl Frederik (1718—86), Stadskirurg. I 92.
- Reitzel, C. A. (1789—1853), Boghandler. II 17, 47. III 53, 55, 149.
- Reventlow, Greve. I 197.
- Richardt, Christian (1831—92), Digter. III 168.
- Ritter, Heinrich (1791—1869), tysk Filosof. I 136, 197, 198.
- Robert, Fru, g. m. Ludwig R. I 198.
- Ludwig (1778—1832), tysk Forfatter og Diplomat. I 136, 198, 199.
- Rochemont, Adolphe Pictet de, schweizisk Sprogforsker og Æstetiker. I 117.
- Rode, Helge (1870—1937), Digter. II 147.
- Rogert, Ditlev Ludvig (1742—1813), Landsdommer og Komponist. II 146.
- Rongsted, Johanne, f. Leth (1771—1840), Skuespillerinde. II 106.
- Roose, Thorkild (f. 1874), Skuespiller. III 31.
- Rosen. I 167.
- Rosenberg, O. F., tysk Læge. II 107.
- P. A. (1858—1935), Forfatter. III 31.
- Vilhelm (1862—1944), Komponist. III 31.
- Rosenhoff, Claudius (1804—69), Forfatter og Journalist. II 169. III 40, 56, 104, 182, 185.
- Rosenkilde, Christen Niemann (1786—1861), Skuespiller. II 18, 19, 47, 51, 64, 66, 70, 80, 86, 97, 106, 146, 147, 166. III 97, 98, 113, 118, 143.
- Rosenkrantz, Niels (1757—1824), Udenrigsminister. I 78, 82.
- Rosenschöld, Eberhard Zacharias Munck af (1775—1838), svensk Læge. II 226 f.
- Rosier, Paul Bernard (1798—1880), fransk Forfatter. II 163.
- Rosing, Michael (1756—1818), Skuespiller. II 154.
- Rossi, italiensk Operasanger. III 34.
- Rossini, Gioacchino (1792—1868), italiensk Komponist. I 198. II 220.
- Rothe, Waldemar Henrik (1777—1857), Præst. II 184—186, 187, 189, 190. III 22.
- Rothschild, tysk Finansmand. II 44.
- Rousseau, Jean-Jacques (1712—78), fransk Forfatter. I 17, 31, 123, 167, 209. II 114.
- Rowley, William (1585?—1642?), engelsk Forfatter. II 141.
- Rubow, Paul V. (f. 1896), Litteraturhistoriker. I 124, 125, 139. II 68, 181. III 169, 176 f.
- Rudelbach, A. G. (1792—1862), Teolog. I 80, 121, 128, 135.
- Rudolphi, Karl Asmund (1771—1832), tysk Anatom og Botaniker. I 136, 196, 197.
- Rung, Henrik (1807—71), Komponist. I 59. II 74.
- Rustad, Hans (1759—1832), norsk. I 166.
- Ryberg, Johan Christian (1767—1832), Agent. I 16.
- Niels (1725—1804), Handelsmand. I 15.
- Rückert, tysk Boghandler. I 199.
- Ryge, Johan Chr. (1780—1842), Skuespiller og Sceneinstruktør. I 200. II 40, 46, 73, 106, 146, 147, 164, 166. III 13, 77, 95, 126.

- Rüthling, Johann Ferdinand (1793—1849), tysk Skuespiller. I 198.
- Rötscher, Heinrich Theodor (1803—71), tysk Æstetiker. III 35 f., 45.
- Saabye. I 165.
- Peter (1762—1810), Skuespiller. II 154.
- Sachs, Hans (1494—1576), tysk Digter. III 124.
- Sacy, Antoine Isaac Silvestre de (1758—1838), fransk Sprogforsker. I 143.
- Saint-Aubain, Andreas (1798—1865), Forfatter, Søn af F. J. C. og Bolette S. A. I 7, 25, 44, 45, 69, 74, 76, 78. II 9, 42, 47, 49, 50, 67, 102.
- Bolette, f. Buntzen (1779—1853), g. 1798 m. F. J. C. S. A. I 7, 75, 169. II 40, 67, 226.
- F. J. C. (1754—1819), Officer. I 7, 73, 75. II 67.
- Sainte-Beuve, Charles Augustin (1804—69), fransk Kritiker. III 174.
- Saint-Georges, Jules Henry Vernoy de (1801—75), fransk Forfatter. II 163.
- Salicath. I 169.
- Samson, jødisk Borger i Kiel. I 134.
- Sandau, Jules (1811—83), fransk Forfatter. III 104.
- Sander, L. C. (1756—1819), Forfatter. III 70.
- Sangaard, Peter (1746—1815), Sejl-, Flag- og Komspasmager. I 10.
- Sarthe, fransk Skuespiller. I 199.
- Savigny, Friedrich Karl v. (1779—1861), tysk Jurist. I 136, 196, 197.
- Saxo (ca. 1200), Historieskriver. I 165. II 143, 176.
- Schack, Hans Egede (1820—59), Forfatter. III 144, 172.
- Sophus (1811—64), Maler. III 181.
- Schaldemose, Frederik (1783—1853), Forfatter. II 103, 135.
- Schall, Claus (1757—1835), Komponist. I 59, 124. II 146.
- Schandorph, Sophus (1836—1901), Forfatter. III 181, 183.
- Scharling, William (1837—1911), Nationaløkonom. III 81.
- Schaumburg-Müller, Ferdinand (1810—51), Præst. II 192.
- Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph v. (1775—1854), tysk Filosof. II 182, 185.
- Schiern, Frederik (1816—82), Historiker. II 17.
- Schiller, Friedrich (1759—1805), tysk Digter. I 14, 22. II 16, 114. III 37, 159, 162.
- Schiödt, v. Tysk Officer. I 199.
- Schjellerup, N. (ca. 1747—1826), Prokurator. I 10.
- Schlegel, August Wilhelm (1767—1845), tysk Forfatter. I 40, 66, 82, 89, 142, 154. II 106. III 36.
- Friedrich (1772—1829), tysk Forfatter. I 82, 87, 88, 154. III 36, 86.
- Schleiermacher, Friedrich (1768—1834), tysk Teolog og Filosof. I 136, 196, 197.
- Schmidt. I 199.
- Rudolf (1836—99), Forfatter. III 89, 113, 121—124, 164, 181, 185, 187.
- Valentin (1787—1831), tysk Litteraturhistoriker. I 85.
- Schmidten, Christiane Elisabeth v., f. Harboe (1761—1846), Moder til H. G. v. S. II 11, 12, 226.
- Godtfred v. (1784—1852), Byfoged, Broder til H. G. v. S. II 11.
- H. G. v. (1799—1831), Matematiker. I 115, 135. II 10—12, 100, 132, 133.
- Magdalene, Søster til H. G. v. S. II 11, 226.
- Schnikel, Marie Margrethe, f. Sangaard (1742—1802). I 10.
- Schou, Hyrekusk. II 145.
- Schouw, Joachim Frederik (1789—1852), Botaniker. I 117. II 127, 188. III 47.
- Schow, Bertel, Kammerraad. I 16.
- Ivar(?). I 76, 166.
- Schram, Christopher († 1847), Bogholder og Kancelliraad. I 141.
- Peter (1819—95), Operasanger. III 125.
- Schultz, J. F. (1756—1817), Bogtrykker. I 76, 165, 168, 217.
- Schulz, J. A. P. (1747—1800), Komponist. II 45, 118, 119.
- Schulze, Johannes (1786—1869), Overregeringsraad i det preussiske Kultusministerium. I 139, 197, 198, 199.
- Schumacher, H. C. (1780—1850), Astronom. I 200. III 56, 59.
- Schwartz, Athalia (1821—71), Forfatterinde. III 103, 121, 164, 185.
- Schwarz. I 200.
- Schyberg, Frederik (f. 1905), Kritiker. II 105. III 176.
- Schönheyder, Gottlieb (1790—1882), Præst, g. 1827 m. Hanne Nansen. II 67.
- Scott, Walter (1771—1832), engelsk Digter. I 112. II 98, 99.
- Scribe, Eugène (1791—1861), fransk For-

- fatter. I 119, 120, 121, 122. II 67, 74, 84, 141, 162. III 35, 37, 39, 85, 90, 104, 107, 116.
- Sebbelow, Matthias Johan, Bogtrykker. I 22.
- Shakespeare, William (1564—1616), engelsk Digter. I 112. II 32, 106, 118, 184, 191, 220, 221, 223. III 12, 13, 37, 50, 80, 82, 85, 86, 87, 102, 103, 104, 107, 170, 174.
- Sibbern, Frederik Christian (1785—1872), Filosof. I 79, 80, 148, 149, 166, 217. II 62 f., 84, 124, 148, 174, 187, 189—192. III 23, 27, 173.
- Siboni, Giuseppe (1780—1839), Syngemester. II 167.
- Sieber. I 198.
- Silfverstolpe, Axel Gabriel (1762—1816), svensk Digter. I 37.
- Simony, C. F. (1806—72), Politiker. III 107.
- Skjelderup, Michael (1769—1852), Anatom. I 33, 166.
- Smidth, Jens Hansen (1769—1847), Præst og Forfatter. II 102.
- Smith, Svend (f. 1907), Talepædagog. I 43, 44, 46.
- Sohlmann, August (1824—74), svensk Redaktør og Politiker. III 161.
- Sokrates (ca. 469—399 f. Kr.), græsk Filosof. II 179.
- Sophie. I 216.
- Sophokles (ca. 496—406 f. Kr.), græsk Digter. II 191, 221. III 90.
- Spitzeder, Dem. I 200.
- Henriette, f. Schüler (1800—28), tysk Operasangerinde. I 198.
- Joseph (1795—1832), tysk Operasanger. I 198.
- Spärck, Ragnar (f. 1896), Zoolog. I 118.
- Staël v. Holstein, Germaine de (1766—1817), fransk Forfatterinde. I 66.
- Staffeldt, Adolph Wilhelm Schack v. (1769—1826), Digter og Amtmand. I 140. III 40 f.
- Stage, Gottlob (1791—1845), Skuespiller. II 49, 152. III 113.
- Stangerup, Hakon (f. 1908), Kritiker. II 124. III 41.
- Steensig, Dr. I 199.
- Steffens, Henrik (1773—1845), Filosof og Naturforsker. I 15. III 24.
- Inger Margrethe, f. Heiberg (1737—1826), g. 1° 1757 m. Ludv. Heiberg d. æ., 2° 1782 m. Købmand H. P. Steffens. I 6, 32, 209, 218.
- Steiner, Gothard (ca. 1768—1831), Provins-teaterdirektør. II 53.
- Strauss, Johann (1804—49), østrigsk Komponist. II 74.
- Strokirch, Henning Adolph (1757—1826), svensk Friherre, Retspræsident. I 37.
- Jeanne (1788—1851), Datter af Henning Adolph S. I 39.
- Struve, Jakob (1755—1841), tysk Pædagog og Matematiker. I 197.
- Stub, Paul (1819—88), norsk Filolog. III 172.
- Suhm, Peter Frederik (1728—98), Historiker. III 12.
- Suhr, Christine Caroline Andrea, f. Falch, (1790—1856), g. m. Johs. Th. S. II 34. III 98, 145.
- Johannes Theodor (1792—1858), Grosserer, g. m. C. C. A. Falch. II 34. III 98, 145 f., 159, 162, 184.
- Sumbel, Joseph, portugisisk Jøde. II 45.
- Samuel, portugisisk Jøde. II 45.
- Sverdrup, Georg (1770—1850), norsk Filolog. I 26, 27.
- Syv, Peder (1631—1702), Præst og Filolog. II 144. III 12.
- Sødring, Julie, f. Rosenkilde (1823—94), Skuespillerinde. II 39. III 98, 112, 114, 118, 143, 144, 153, 183.
- M. F. (1858—1932), Kontorchef, Søn af Julie S. I 46.
- Sørensen, Anders (1630—88), norsk Sørenskriver. I 5.
- Søtoft, Nicolai (1790—1844), Forfatter og Præst. I 92. II 146.
- Taddei, Rosa, italiensk Improvisatrice. III 34.
- Taglioni, Filippo (1777—1871), italiensk Balletmester. II 163.
- Taine, Hippolyte (1828—93), fransk Æstetiker. III 174.
- Talma, François Joseph (1763—1826), fransk Skuespiller. I 65, 118.
- Tanto. I 200.
- Taube, Anna Margareta Fredrika, f. Strokirch (1786—1861), Datter af Henning Adolph S., g. 1810 m. Greve G. D. T. I 35, 36, 37, 38, 47.
- Gustaf Diedrich (1761—1822), svensk Greve, Ritmester. I 35, 36, 37, 38, 47.
- Gustaf Johan (1796—1872), svensk Hofmarskal, Søn af Gustaf Diedrich T. III 161.

- Tegnér, Esaias (1782—1846), svensk Digter. II 112 f. III 30, 43.
- Tennemann, Wilhelm Gottlieb (1761—1819), tysk Filosof. I 198.
- Thaarup, Thomas (1749—1821), Digter. I 40. II 48.
- Thalbitzer, Sophie, f. Zinn (1774—1851). I 11.
- Théaulon, Marie Emmanuel Guillaume (1787—1841), fransk Forfatter. II 67, 141.
- Thiele, Just Mathias (1795—1874), Forfatter. I 17, 25, 73, 75, 104. II 17. III 12.
- Tholuck, Friedrich August Gottreu (1799—1877), tysk Teolog. I 136, 196, 198.
- Thomander, Johan Henrik (1798—1865), svensk Teolog. III 59.
- Thomsen, Grimur (1820—96), Diplomat og Forfatter. III 42.
- Ove (1801—62), Redaktør. II 48, 50, 53, 56, 61.
- Thorlacius, Børge (1775—1829), klassisk Filolog. I 27, 79, 80, 217.
- Thortsen, C. A. (1798—1878), Filolog og Pædagog. II 96, 114, 135.
- Thorvaldsen, Bertel (1768 el. 70—1844), Billedhugger. I 66. II 33 f. III 21, 30, 51.
- Thunboe, Niels Daniel, Krigskommissær i Bergen. I 10.
- Tieck, Ludwig (1773—1853), tysk Forfatter. I 60, 62 f., 82, 85, 91, 94 f., 97, 154, 155, 216. II 41, 56, 75, 102, 106, 165, 166. III 17, 18, 36.
- Tillisch, Frederik (1801—89), Politiker, Direktør for Det kgl. Teater 1860—64. III 160.
- Toft, Georg Nicolai (1793—1830), cand. jur., Adjunkt. I 87 f., 89, 94, 96, 98.
- Torre, N., italiensk Operasanger. III 34.
- Tove (ca. 1150), Valdemar den Stores Elskerinde. II 150.
- Treschow, Fr. (1786—1869), Højesteretsadvokat. III 143.
- Niels (1751—1833), Filosof. I 27, 33.
- Trier, Ernst (1837—93), Højskoleforstander. III 169.
- Tryde, E. C. (1781—1860), Præst. II 185, 187, 188 f. III 25, 26, 28, 51, 144, 145, 159.
- Tscherning, A. F. (1795—1874), Officer og Politiker. I 45. II 15, 17, 29, 30, 31, 97. III 130, 142, 143, 145.
- Tutein, Friederich (1757—1853), Storkøbmand. I 75.
- Twesten, August Ditlev (1789—1876), tysk Teolog. I 135, 197, 229.
- Töpfer, Karl (1792—1871), tysk Forfatter. I 136, 196, 198. II 142.
- Tøxen, J. K. Blok (1776—1848), Litterat. I 133.
- Udine, Giovanni da (1487—1564), italiensk Maler. II 221.
- Ukert, Friedrich August (1780—1851), tysk Geograf og Bibliotekar. II 34.
- Urne, Christian (1749—1821), Overpræsident. I 214.
- Valdemar Atterdag (ca. 1320—75), Konge. II 150.
- Varin, Charles Victor (1798—1869), fransk Forfatter. II 142.
- Varnhagen, von Ense, Rahel, f. Levin (1771—1833), tysk Skønaand. I 136. III 190.
- Vedel, Anders Sørensen (1542—1616), Historiker. II 120, 176.
- Valdemar (1865—1942), Litteraturhistoriker. II 82. III 175 f.
- Vedel Simonsen, Lauritz Schebye (1780—1858), Historiker. III 12.
- Verdelin, Engelline († 1904), Frøken. III 143.
- Vergil (70—19 f. Kr.), romersk Digter. I 17, 117.
- Vilhelmine, Prinsesse (1808—91), Datter af Frederik VI, g. 1° 1828 m. Prins Frederik (VII). II 105, 143.
- Villemain, Abel François (1790—1870), fransk Kritiker. II 11.
- Villeneuve, svensk Danser. II 51.
- Viller, fransk Skuespiller. I 199.
- Vitet, Louis (Ludovic) (1802—73), fransk Forfatter. II 227.
- Vogt, Karl, tysk Litteraturhistoriker. III 18.
- Voltaire, François de (1694—1778), fransk Forfatter. I 17, 31. II 59, 114, 135.
- Voltelen, Jacob (1827—56), Forfatter. III 115.
- Voss, v., tysk Hofraad. I 198.
- Wachsmuth, Ernst Wilhelm Gottlieb (1784—1866), tysk Filolog. I 197.
- Wadskiær, C. F. (1713—79), Forfatter. III 175.
- Wagner, Richard (1813—83), tysk Komponist. III 104 f.
- Wahrenstedt (o: Warnstedt?). I 169.

- Walter. I 199.
- Walzel, Oskar (1864—?), tysk Litteraturhistoriker. III 36.
- Warburg, C. A. (1813—95), Fabrikant og Forfatter. III 81.
- Weber, Carl Maria v. (1786—1826), tysk Komponist. I 136.
- W., tysk Boghandler. I 199.
- Weis, Carl (1809—72), Departementschef. II 175.
- Ernst (1807—73), Overretsassessor. III 96.
- Welcker, Friedrich Gottlieb (1784—1868), tysk Arkæolog. I 68, 168.
- Welhaven, Joh. Sebastian (1807—73), norsk Digter. II 113, 167.
- Wenström, Carl Edmund (1810—79), svensk Præst. III 30.
- Wergeland, Henrik (1808—45), norsk Digter. II 113, 188, 189.
- Wessel, Johan Herman (1742—85), Digter. II 54, 75, 85.
- Westen, Johan Christopher v. (1769—1841), Skolebestyrer. II 173.
- Wexschall, Anna, se Nielsen, Anna.
- Fr. (1798—1845), Kapelmusikus, g. 1° 1823 m. Anna Brenøe, senere g. Nielsen. II 19, 20.
- Weyse, C. E. F. (1774—1842), Komponist. I 34, 38, 39, 40, 42, 43, 45, 47, 48, 65, 75, 90, 165, 166, 168, 169, 215, 216, 217, 219, 221. II 33, 35, 64, 65, 66, 78, 85, 151, 192. III 104, 163, 187.
- Wiberg, S. V. (1811—82), Genealog. I 16.
- Wiborg, K. F. (1813—85), Præst. II 180.
- Wiedemann, Christian Rudolph Wilhelm (1770—1840), tysk Læge. I 197.
- Wiehe, Michael (1820—64), Skuespiller. III 68, 98, 107, 108—110, 114, 133, 134, 143.
- Wiese, Fru. I 230.
- Wilster, Christian (1797—1840), Digter. II 75, 116, 119, 136. III 40.
- Winge, Oluf Bang (1785—1867), Konsulatssekretær. I 221.
- Winkler, Hans (f. 1903), Dr. phil., Litteraturhistoriker. I 44.
- Winsløv, Carl (1796—1834), Skuespiller. II 51, 66, 106.
- Sophie Jacobine, f. Schaltz (1800—76), g. m. Skuespiller C. W. II 66.
- Winther, Christian (1796—1876), Digter. I 148. II 13, 20, 33, 102, 103. III 31, 32, 40, 41 f., 58, 82, 143, 162, 164, 168, 169.
- Winther, Mathias (1795—1834), Redaktør. II 103.
- Witte. II 26.
- J. C., tysk Købmand i Kiel. I 134.
- Wolf, Friedrich August (1759—1824), tysk Filolog. I 31.
- Jakob (1749—1819), Matematiker. I 27, 80.
- Wolff, Pius Alexander (1782—1828), tysk Skuespiller. I 136, 142, 196, 198.
- Wolke, Chr. Heinrich (1741—1825), tysk Pædagog. I 196, 198.
- Wulff, Peter (1774—1842), Kommandør, Oversætter. II 22.
- Wøldike, Jeremias (1736—1813), Matematiker. I 26.
- Wörishöffer, Philipp (1804—92), Officer. III 30.
- Yoldi, Alfonso Maria de Aguirre y Gadea (1764—1852), spansk Gesandt i Danmark. I 82.
- Zahle, Sophus (1797—1837), Præst og Digter. II 107, 153.
- Zahrtmann, C. C. (1793—1853), Søofficer. I 219.
- Zeise, William Christopher (1789—1847), Kemiker. I 26, 217.
- Zepelin, Jfr. II 26.
- Zetlitz, Jens (1761—1821), norsk Digter. I 100.
- Zeune, August (1778—1853), tysk Blindepædagog. I 136, 196, 197, 198, 199.
- Zinck, Ludvig (1776—1851), Syngemester og Komponist. II 43, 66, 84. III 10.
- Otto (1824—1908), Skuespiller. III 143.
- Zinn, Johan Ludvig (1734—1802), Grosserer. I 10.
- Zoëga, Georg (1755—1809), Arkæolog. I 69.
- Ørsted, Anders Sandøe (1778—1860), Jurist og Statsmand. I 148, 149, 221. II 128. III 107, 130.
- H. C. (1777—1851), Fysiker. I 26, 27, 40, 47, 56, 75, 79, 80, 133, 139, 140, 143, 144, 149, 150, 166, 167, 168, 221. II 92, 103, 132, 134, 135, 138, 174, 222. III 143, 157, 185.
- Inger Birgitte, f. Ballum (1789—1875), g. m. H. C. Ø. I 221.
- Søren Christian (1750—1822), Apoteker. I 47.

REGISTER OVER HEIBERGS VÆRKER

(Hovedstedet er kursiveret).

- AFHANDLINGER OG RECENSIONER**
- Amors Genistreger. II 135 f.
 Anmeldelse af F. C. Petersen: Alm. Indledning til Archæologiens Studium. II 92 f., 229.
 At orientere sig. III 57, 62.
 Autoritet. III 44.
- Bellman som komisk Dityrambiker. III 42 f.
 Bidrag til det Synliges Filosofi. III 48.
 Bidrag til en æstetisk Moral. II 114—116.
 Bretschneiders Forsvar for Rationalismen. II 126 f.
 Breve til en Landsbypræst. II 129.
- Cervantes' Don Quixote, oversat af Schaldermose. II 135.
 C. Hauchs: Svend Grathe. III 86 f.
 Christensen om Trykkefrihed. II 128.
 Considérations sur les rapports de la langue danoise. II 92.
- Dansk og Tysk. III 45 f., 70.
 De poëseos dramaticæ genere hispanico præsertim de Petro Calderone de la Barca. I 78, 82—86, 217, 227. II 83.
 Der Zufall. I 124, 139, 150 f. II 122.
 Det astronomiske Aar. II 58, 61 f.
 Det Dramatiske i det Lyriske. III 23 f.
 Det logiske System. II 183.
 Det Nationale og det Provinsielle. III 45.
 Det nyere Dramas Opgave. III 83 f.
- En kosmologisk Fantasi. III 47.
 En Rejseerindring. III 104 f.
 Et Brev (1859). III 63 f.
- Fodreise fra Holmens Canal til Østpynten af Amager 1829 og 1829. II 133.
 Folk og Publikum. I 95. III 43 f., 50, 171.
 Formenlehre der dänischen Sprache. I 143 f. II 16 f., 120, 126.
 Freds-Præliminaries. II 119.
- Gensvar til Dr. Hebbel. III 84.
 Grundlinien zum System der Aesthetik als speculativer Wissenschaft. I 139, 198. II 180, 183.
- Hven, tilforn Danmarks Observatorium. I 58. III 58, 59—61, 161.
- Indledningsforedrag til det logiske Kursus. II 173, 181 f., 189.
 Intelligensblade. II 42, 91. III 33—49, 50, 52, 57, 58, 65, 77, 78, 83, 84, 85, 87, 88, 94, 105.
- Krigs-Præliminaries. II 118 f.
 Kritik over Væringerne i Miklagaard og Svar paa Hr. Professor Oehlenschlägers Skrift. II 107—112, 119, 180, 220, 224.
 Københavns flyvende Post. I 102, 103, 118. II 13, 20, 34, 63, 65, 75, 91, 93—132, 133, 135, 136, 137, 138, 142, 143, 153, 155, 156, 174, 221, 224. III 33, 34, 35, 38, 43, 48, 63, 101, 185.
- Le Messenger français du Nord. II 66, 91—93, 133, 228—230.
 Ledetraad ved Forelæsningerne over den spekulative Logik. II 122, 173, 182 f.
 Litterær Vintersæd. III 49 f.
 Lope de Vega: Kongen og Bonden. III 45.
 Lyrisk Poesi. I 140. III 40 ff.
- Maanedsskrift for Litteratur. II 91, 95, 132—138, 174, 224.
 Mademoiselle Mars I 118.
 Metriske Aforismer. II 114, 178.
- Nemesis. I 124. II 122.
 Nogle Bemærkninger om de private Teatres Bevillinger. III 162.
 Nordische Mythologie. I 139, 144—148, 198, 199. II 124, 125, 175. III 168.
 Ny A-B-C-Bog. I 98 f.

- Oehlschlägers Dina. III 85 f.
 Om Anerkendelse. III 136.
 Om Begrebet af dramatiske Karakterer. III 36 f.
 Om den menneskelige Frihed. I 138, 139, 148—150, 151, 171.
 Om den nuværende Vaudeville og dens Indfyldelse paa Litteraturen. II 59, 82.
 Om den romantiske Tragedie Svend Dyrings Hus. II 178—180, 191.
 Om det materialistiske og det idealistiske Princip i Sproget. II 120 f.
 Om Digter-Misundelse. II 104, 114, 160.
 Om Filosofiens Betydning for den nuværende Tid. II 17, 127, 173 f., 183 f., 188, 195. III 190.
 Om Hiatus. II 114.
 Om Kontradiktions- og Eksklusions-Principet. II 174, 187.
 Om Malerkunsten. II 180 f.
 Om Principet for Historiens Begyndelse. III 47.
 Om Skønhed i Naturen. I 118, 153. II 122, 123 f., 180.
 Om Talens Betonning. III 36.
 Om Teatercensuren. II 44.
 Om Teatersæsonen 1854—1855. III 104.
 Om Teatret. III 93 f., 113, 133.
 Om Ugebladet Fædrelandet. II 129 f.
 Om Vaudevillen. I 118. II 53, 57—59, 63, 75, 78, 80, 81, 82, 108, 109. III 43, 133, 171.
 Om Versemaalet i Oehlschlägers Rolf Krage. II 114, 116, 133—135, 137, 138, 174, 222.
 Optiske og akustiske Monografer. III 56 f., 63.
 Paludan-Müllers: Adam Homo. III 38 f.
 Pegefinger mod Pegepind. I 99.
 Perseus. II 91, 174, 178, 180, 183, 184, 189, 190. III 20, 33, 63.
 Philosophie der Sprache. I 139, 144.
 Recension over Hr. Doktor Rothes Treenheds- og Forsoningslære. II 184 ff. III 22.
 Redningen. En Vinteridyl. I 68.
 Skuespilleren, Publikum og Kritiken. III 36.
 Sophie Brahe. III 61.
 Sprogfejl. II 121.
 Stjernehimlen. III 57.
 Symbolik. II 122—124. III 22.
 Teatrets nye Regulativ for Honorarer. II 84. III 37.
 (Udg. af) Tolv Breve fra Clara Raphael. III 69, 147—151.
 Udsigt over den danske skønne Litteratur. II 120, 173, 175—177, 179. III 37.
 Urania. I 104. III 48, 58—63, 189.
 Virtuositet. III 36 f.
 Zaire, Tragedie af Voltaire. II 135.
 Zoologische Versuche. I 117 f.
- DIGTE
- A Mademoiselle Léontine Fay. I 119, 120, 121.
 Adelaide, Grevinde af Bombelles. I 72 f. III 157—159, 190.
 Adelaides Segl. I 67, 105, 169.
 Aftenvandring. I 105.
 Amor hos Bacchus. I 105, 106.
 Amors Flugt. I 24 f.
 Amors Liv og Levnet. I 102—104, 105. II 105.
 An Adolph Pictet de Rochemont. I 117.
 Aus den Novellen des Cervantes. I 142, 199.
 Bakkehuset. II 9.
 Brevdue. I 38, 104, 105.
 Børnevaudeviller. I 75, 140. II 39 f., 75, 79, 105.
 Danmark, et malerisk Atlas. III 31—33, 36, 38, 49, 50, 51, 52, 55, 57.
 De Nygifte. I 74. III 15, 16 f., 30, 32.
 Den fangne Dronning. III 159.
 Den fattige Tjenestepiges Sang. II 105.
 Den sidste Prøve. I 75.
 Den yngre Digterskole. III 157.
 Det danske Flag til Prinsen af Noer. III 71.
 Digte. I 104—106. III 40.
 Doktor-Vise ved Reformationsfesten. I 81, 105.
 Du Vandringsmand ved Søen. I 58.
 Echo-Lied. I 69 f., 72.
 (Udg. af) Eet Hundrede lyriske Digte af den danske Litteratur. III 40.
 Efteraarsfølelse. I 71, 105, 169.
 Elegier af Ovid. I 105, 106.
 En ny kemisk Vise. II 15.
 Et Ark Nytaarsvers. II 105.
 Foraar om Vinteren. I 32, 104.
 Gadeviser. III 71—73, 157, 188.
 Gespräch zwischen Sophienholm und Bellavista. I 72.
 Gravskrift. I 105.
 Gudstjeneste. II 192, 193 f. III 15, 21.

Hellig Anders. I 57, 104, 106, 165, 166.
 Henrik Gerner v. Schmidten. II 12.
 Himmelsk Kærlighed. I 67, 105.
 Hjemkomst. I 38, 72, 105.
 Hvad er Elskov? I 67, 105.
 Høstaftenen. I 67.
 I en Naalebog. I 67, 105.
 I et Eksempel af Kong Salomon og Jørgen
 Hattemager. II 44.
 I et Eksempel af min Psyche. I 102, 105.
 Il bambino di Ara Celi. I 68, 169.
 Kantate ved Universitetets aarlige Fest i
 Anledning af Kong Frederik den Sjettes
 Fødselsdag. II 35.
 Kantate ved Universitetets aarlige Fest i
 Anledning af Reformationens Indførelse.
 II 192 f. III 21.
 Kantate ved Universitetets Sørgfest i An-
 ledning af Kong Frederik den Sjettes
 Død. II 35.
 Lanterna-magica. II 116 f., 119.
 Livet og Døden. I 150. II 10.
 Med et lille Spejl. I 67, 104, 105, 168(?).
 Musik og Plastik. II 33.
 Napoleon's Tod. I 142 f.
 Nye Digte. II 186, 192—195. III 174, 189.
 O, Stjerne, hav Tak. I 43, 90.
 Ole Hieronymus Mynster. I 105.
 Opvaagnelsen. I 67.
 Panisk Skræk. I 105.
 Poul Martin Møller. II 13.
 Protestantismen i Naturen. II 192, 193,
 194 f. III 15, 21.
 Præservativ mod Søsyege. II 20, 105.
 Sang for den militære Højskole. II 15.
 Sang for det tavse Par. I 106.
 Skabelsen. I 22—24.
 Solen sank bag grønne Lund. I 58.
 Sølyst. III 159.
 Thorvaldsen. Prolog. II 34, 181.
 Thorvaldsens Ankomst. II 33.
 Til Adelaide. I 67, 105, 167.
 Til Blomsterne. I 105.
 Til Elisa. I 105.
 Til Fru Frederikke Brun. I 67.
 Til Knud Sjællandsfar i Paradis. II 138.
 Til Lanterna-magica-Doublanten i Sorø. II 119.
 Til Lærken. I 32, 104.
 Til min Fader. I 125.
 Til Poul Martin. II 12.
 Til Thorvaldsen. II 33 f.
 Tro og Haab. I 105.
 Vaaren og Freden. I 100, 105. II 119.
 Ved Dispacheur Buntzens Død. I 25.

MUSIKKOMPOSITIONER

Air populair Scandinave. I 122 f.
 Musik til Vaudevillerne. II 78, 84.
 Petite fantaisie. I 123.
 Soleil, si doux au déclin de l'automne.
 I 123.

PROSAFORTÆLLINGER

Den farlige Tavshed. I 72. II 105.
 En Begivenhed. III 159.
 Kaninen. II 105.
 Nouvellefragment. I 119—121, 129. III 159.
 (Udg. af) Noveller. I 106 f.
 Ruel. II 105.

SKUESPIL

I. Originale.

Alferne. II 165—167, 168.
 Aprilsnarrene. I 102. II 19, 50—53, 58, 64,
 76, 77, 80, 81, 83.
 De Danske i Paris. I 66, 112. II 71—72, 78,
 79, 81 f., 165.
 De Uadskillelige. II 21, 66—69, 76, 77, 79,
 81, 83, 91, 123.
 Den dobbelte Flugt. I 44—46, 60. II 39.
 Den otte og tyvende Januar. II 48—50, 55,
 58, 64, 72, 76, 80, 81, 82, 83, 85, 219.
 Dristig vovet halvt er vundet. I 82, 85, 86
 —90, 94, 96, 155. II 111, 153.
 Elverhøj. I 56, 57, 59, 123. II 10, 19, 34,
 85, 111, 143—149, 167, 178, 226. III 11,
 12, 13, 117, 122, 167, 174, 188.
 Emilies Hjerterbanken. II 74, 78.
 En Sjæl efter Døden. II 106, 111, 128, 153,
 185, 186, 192. III 15, 16, 17—31, 32, 36,
 44, 53, 65, 69, 113, 163, 172, 176, 185,
 187, 188, 189, 190.
 Et Eventyr i Rosenborg Have. II 43, 64—
 66, 68, 70, 77 f., 79, 81, 82.
 Fata Morgana. II 111, 161, 165, 167—170,
 191. III 14, 21, 29, 188.
 Fortunatus und Fatalis. I 141 f., 198.
 Grethe i Sorgenfri. II 74, 78 f.
 Ja. II 73 f., 78.
 Julespøg og Nytaarsløjer. I 42, 43, 62, 74,
 80, 87, 88, 89, 90—97, 155, 168. III 32, 43.
 Kong Salomon og Jørgen Hattemager. II 18,
 43—48, 49, 50, 53, 54, 55, 58, 60—62,
 63, 64, 76, 80, 81, 82, 84, 87, 105, 116,
 219.
 (Plan til) Kong Valdemar Atterdag. I 56.
 II 150, 154. III 10 f.
 Kærlighed og Dyd. I 43 f.

- Køge Huskors. I 77. II 23, 69—71, 78, 80, 81, 82, 85, 157, 165.
- Marionetteater. I 46, 47, 55, 63, 67, 91, 154.
- Nej. II 31, 72—73, 78, 81, 85, 165.
- Nina. I 124—126, 136, 137, 155, 198, 199, 200, 222, 223, 224, 229. II 72, 73.
- Nye Digte. II 186. III 15—31, 174, 189.
- Nøddeknækkerne. II 111. III 58, 64—67, 159, 176, 188, 189.
- Pottemager Walter. I 46, 47 f., 54, 55, 60—64, 93, 94, 95, 155. II 166, 168.
- Prinsesse Isabella. II 19, 116, 119, 150—154, 223. III 16.
- Psyches Indvielse. I 67, 71, 100—02, 155. II 168. III 144.
- Recensenten og Dyret. I 31, 75. II 42, 47, 55—57, 58, 59, 60, 64, 69, 76, 77, 78, 81, 83, 93. III 69, 168.
- Supplikanten. II 73, 78, 105.
- Syvsoverdag. I 56, 57, 59, 74. II 111, 150. III 10—15, 49, 77.
- Tycho Brahes Spaadom. I 56—59, 155, 220. III 60.
- Ulla skal paa Bal. II 74, 79.
- Valgerda. III 67—70, 89, 90, 188.

2. Oversatte og bearbejdede.

- Bruden (Scribe). II 227. III 184.
- Brødrene Foster (Rowley). II 141.
- Coliche (Dupont og Foucher). II 163.
- Don Juan (Molière). I 46, 47, 49, 54—56, 60, 63, 155.
- En Kriminalproces (Rosier). II 163.
- Familien Riquebourg (Scribe). II 157.
- Farinelli (de Forge, St. Georges og Leuwen). II 163.
- Faust (Goethe). II 26. III 20.
- Guldkorset (Brazier og Mélesville). II 142. III 101.
- Ser jer i Spejl (Töpfer). I 136. II 142, 157.
- Syv militære Piger (Théaulon). II 141.

INDHOLDSFORTEGNELSE

I. 1840—49	7
1. „Syvsoverdag“ — „Nye Digte“	9
2. I Modvind	31
3. „Urania“	55
4. „Nøddeknækkerne“ — „Valgerda“ — „Gadeviser“	64
II. CENSOR	75
III. TEATERDIREKTØR	91
IV. HJEMMET — ÆGTESKABET	139
V. 1850—60	155
1. Senere Leveaar — Død og Eftermæle	157
2. Eftervirkninger	169
VI. KARAKTERISTIK	179
1. Mennesket	181
2. Skribenten	188
NOTER OG HENVISNINGER	193
FORTEGNELSE OVER ILLUSTRATIONER	206
RETTELSER OG TILFØJELSER	207
REGISTRE	209

